

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVI, св. 2

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVI, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2020

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVI, св. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пийер, др Слободан Реметић, др Јелица Симојановић,
др Срећко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Виктор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2020

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ. Часопис излази два пута годишње.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог = South slavic philologist / главни уредник
Рајна Драгићевић. - [Штампано изд.]. - Књ. 1, св. 1/2 (1913); књ. 2, св. 1/2
(1921)-књ. 11 (1931); књ. 12 (1933)-књ. 17 (1938/1939); књ. 18, св. 1/4
(1949/1950)- . - Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за
српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1939; 1950- (Београд : Birograf
comp). - 24 cm

Полугодишње. - Текст ћир. и лат. - Друго издање на другом медијуму:
Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Дејан Ајдацић, др Александар Лома, др Александар Лукашанец,
др Радмило Маројевић, др Александар Милановић, др Мотоки Номаћи,
др Слободан Павловић, др Људмила Поповић, др Биљана Сикимић,
др Марија Стефановић, др Зузана Тополињска

Ово издање финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са
Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 5. 9. 2020.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура
Дивна Продановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (palcic@eunet.rs)

Штампа
Birograf comp d. o. o.
Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01
од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Зузана В. Тополињска: Дали предлозите претставуваат посебна зборовна група (<i>pars orationis</i>)?	9
Zuzanna V. Topolińska: Da li predlozi predstavljaju autonomnu vrstu речи?	14
Zuzanna V. Topolińska: Do the Prepositions Represent an Autonomous Lexical Class?	14
Марјан Д. Марковиќ: Анализа на формалната и семантичка деривација на прасловенскиот корен *dvig- во македонскиот јазик	15
Марјан Д. Марковиќ: Формална и семантичка деривација прасловенског глаголског корена *двиг- у македонском језику	24
Marjan D. Marković: Formal and Semantic Derivation of the Proto-Slavic Verbal Root *dvig- in the Macedonian Language	25
Екатерина И. Якушкина: Опыт реконструкции синонимических отношений в праславянской лексике на сербскохорватском диалектном материале	27
Екатерина И. Якушкина: Реконструкција синонимских односа у прасловенској лексици на српскохрватској дијалекатској грађи	46
Ekaterina I. Yakushkina: The Reconstruction of Synonymous Relations in the Proto-Slavic Vocabulary Based on the Serbo-Croatian Dialect material	46
Исидора Г. Бјелаковић: Графијско-ортографска и граматичка начела Павла Соларића и почеци стандардизације српског језика	47
Исидора Г. Бјелакович: Графическо-орфографические принципы Павле Соларича и начало стандартизации сербского языка	76
Isidora G. Bjelaković: Pavle Solarić's Orthographic and Grammatical Principles and the Beginning of Serbian Language Standardisation	77
Jerzy M. Bartmiński: W poszukiwaniu paradygmatu etnolingwistyki: glosariusz kluczowych terminów i pojęć	79
Јежи М. Бартмињски: У потрази за парадигмом етнолингвистике: глосар кључних појмова и концепата	102
Jerzy M. Bartmiński: In Search of an Ethnolinguistic Paradigm: A Glossary of Key Terms and Concepts	103
Євгенія А. Карпіловська: Підходи до опису інновацій у сучасній українській неографії	105
Јевгенија А. Карпиловска: Приступ опису иновација у савременој украјинској неографији	124
Ievgeniia A. Karpilovska: The Approaches to the Description of Innovations in the Modern Ukrainian Neography	125

Сергей А. Борисов, Глеб П. Пилипенко: Дискурсивные практики и метаязыковое комментирование в речи представителей национальных меньшинств Боснии и Герцеговины (на примере славянских сообществ Республики Сербской)	127
Сергеј А. Борисов, Глеб П. Пилипенко: Дискурсивне праксе и метајезички коментари у говору представника националних мањина Босне и Херцеговине (на примеру словенских заједница у Републици Српској)	155
Sergey A. Borisov, Gleb P. Pilipenko: Discursive Practices and Metalinguistic Comments in the Speech of Representatives of National Minorities in Bosnia and Herzegovina (the Case of Slavic Communities in the Republic of Srpska)	155

Прилози

Bibliographia personalis у часопису <i>Јужнословенски филолог</i> (В л а д и м и р Б. Ж и в а н о в и ћ)	157
--	-----

Некролози

Радоје Симић (1938–2020) (Милош Ђ. Окука)	173
---	-----

Прикази и критика

<i>Введение в славянскую филологию : пособие.</i> А. А. Кожина (ред.). Минск: Белорусский государственный университет, 2019, 287 стр. (Н и к и т а В. С у п р у н ч у к)	181
Е. В. Падучева. <i>Эгоцентрические единицы языка</i> . Москва: Издательский дом ЯСК, 2019, 440 стр. (А н а К р е ч м е р)	186
Веселина Ђуркин. <i>Сложени зависни везници у српском језику и њихова функционалност илска дисџрибуција</i> . Београд: Јасен, 2018, 466 стр. (М и л о ш М. К о в а ч е в и ћ)	193
<i>Исходишта</i> 5. Михај Н. Радан (ур.). Темишвар: Савез Срба у Румунији, Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији, Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару – Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2019. (Б р а н к и ц а Ђ. М а р к о в и ћ)	201
<i>Два века в двадцати словах.</i> Н. Р. Добрушина, М. А. Даниель (отв. ред.). Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2016, 453 стр. (С т е ф а н Д. М и л о ш е в и ћ)	209

<i>Славянская историческая лексикология и лексикография: сб. научных трудов. Вып. 2. В. Н. Калиновская, И. А. Малышева (отв. ред.). СПб.: Институт лингвистических исследований РАН, 2019, 317 стр. (Д р а г а н а М. К е р к е з)</i>	217
--	-----

Регистры

Регистар кључних речи LXXVI књиге <i>Јужнословенског филолога, св. 2</i>	223
Регистар имена LXXVI књиге <i>Јужнословенског филолога, св. 2</i>	225
Напомена	241

Зузана В. Тополињска*

Истражувачки центар за ареална лингвистика „Б. Видоески“

Македонска академија на науките и уметностите – МАНУ

ДАЛИ ПРЕДЛОЗИТЕ ПРЕТСТАВУВААТ ПОСЕБНА ЗБОРОВНА ГРУПА (*PARS ORATIONIS*)?

Појдовна точка на овој текст е тезата формулирана во насловот од статијата на Ј. Курилович (Jerzy Kuryłowicz) „Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition“ (спор. во Користена литература). Под ’групата’ ја подразбираме овде ’именската група’, а под ’пропозиција’ – ’реченица’.¹

Тезата, што би сакала овде да ја бранам, гласи дека предлозите се граматички маркери – површински показатели на семантичките категории ’време’ и ’простор’, т.е. показатели кои го сместуваат во времето и/или во просторот настанот за којшто станува збор во дадена пропозиција. Со други зборови: ќе ја бранам тезата дека предлозите не се самостојни зборови, туку интегрални делови на соодветните именски групи.

Клучни зборови: предлог, именска група, категоријален граматички маркер.

Традиционалната граматика нè затвори во терминолошка мрежа наследена од првите граматичари на словенска почва (мислам тука пред сè на Чешка и на Полска), коишто од своја страна ја презеле таа мрежа од латинската граматичка традиција, но за жал таа мрежа ни во моментот кога била преземена (доцниот среден век, ренесанса) не можела да по-

* zuzana@manu.edu.mk

¹ Според терминологијата, со која овде ќе се служам, ’пропозиција’ е ’минимален јазичен комуникат’, а ’група’ – ’аргумент импликуван од страна на конститутивниот предикат на пропозицијата’.

служи за адекватен граматички опис на словенските јазични системи, а со времето нејзината неадекватност само се зголемувала.

Семантичките категории 'време' и 'простор' се од првостепено значење во семантичката структура на секој јазичен систем, но додека времето е линеарно и граматикализираните показатели на временскиот редослед на настаните лесно можеле да се вградат во морфолошката структура на глаголот односно на конститутивниот предикатски израз на пропозицијата, просторот отвора стотици можни релации меѓу материјалните делови на светот; би сакала да докажам дека граматичките показатели на тие релации се предлози вградени во антепозиција во именските синтагми. Фактот што предлозите графички, „на око“, се реализираат како самостојни зборчиња не може да послужи за контраргумент.²

Совладувањето на просторот претставува една од првите задачи на човекот како жител на нашата планета³ и го става, меѓу другото, пред потребата да најде јазичен израз за просторните релации. Токму тој израз го претставуваат предлозите. – Ако под т.н. граматички категории ги подразбираме исечоците на семантичките категории од посебна важност за успешна реализација на јазичната комуникација, тогаш ќе беше неразбирливо информацијата за просторните релации да не најде граматички експоненти. Се наложува заклучокот дека оваа функција ја вршат токму предлозите, т.е. дека тие се граматикализирани показатели на семантичката категорија 'простор', или – поточно: **ГРАМАТИКАЛИЗИРАНИ ПОКАЗАТЕЛИ НА 'РЕЛАЦИИ ВО ПРОСТОР'**. – Се разбира, информацијата за просторот и за релациите во просторот ја носат и многу лексеми-предикати коишто им припаѓаат на други т.н. зборовни групи, но само предлозите, во функција на граматичките маркери, влегуваат во корелација со падежот како централна категорија за именските групи; со други зборови: предлозите импликуваат конкретни елементи на падежна парадигма, семантичка и формална, односно: функционираат само и само во непосредна врска со конкретни елементи од падежната парадигма и на тој начин ги контролираат соодветните именски синтагми. Не случајно предлозите, *ex definitione*, ги отвораат именските синтагми – антепозиција односно препозиција на граматички показатели (што конкретно во однос на категоријата падеж значи пренесување на тие показатели од постпозиција во препозиција), е важна карактеристика на јазичните системи, коишто се

² *Mutatis mutandis* на истиот начин во западноевропските јазици се реализира членот што не предизвикува сомнежи во врска со неговото припаѓање кон морфосинтаксичката структура на соодветна именска синтагма.

³ Во нашиот Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ при МАНУ се трудеме тоа да го докажеме објавувајќи статии посветени на патиштата на семантичката деривација од наследените прасловенски глаголски корени како **sto-/sta-*, **leg-/lež-*, **sěd-* и сл.

развивале во многујазична средина, за што сведоштво носат како јазиците на т.н. балканска лига, така и големите западноевропски јазици. Кога не го знаеме добро јазикот на нашиот соговорник, важно е граматичките сигнали (т.е. сигнали на важна информација која заслужила граматикализација) да стојат во пре- а не во пост-позиција.

Споменатата неадекватна термилошка мрежа, наследена од латинската традиција во третманот на граматичкиот опис, се одрази и во интерпретацијата на падежните односи во словенските – и не само словенски – јазици. Имено, и инвентарот на падежите и погрешната претстава дека тие мора да се формализираат како соодветни флексивни форми на именките довеле до низа недоразбирања. Тука спаѓа, меѓу другото, и сугестија дека во македонскиот јазик и во другите јазици кои на сличен начин, т.е. во вид на именските синтагми контролирани од предлозите, ја формализираат граматикализираната информација што ја носи категоријата 'падеж', оваа категорија не постои, оттука и потценување на граматичката улога на предлозите.

Ако ја прифатиме – а тоа е мој предлог – теоријата на Филмор (FILLMORE 1968) дека падежите информираат за семантичките улоги на референтите на аргументи импликувани од страна на конститутивниот предикат на соодветна пропозиција – тогаш се наложува заклучокот дека сите аргументски изрази, т.е. сите именски синтагми, вклучно со оние предлошките, и припаѓаат на категоријалната падежна парадигма, со други зборови: (1) дека меѓу граматикализираните семантички категории репрезентирани во една именска синтагма, покрај 'падеж', 'род' и 'број', спаѓа и категоријата 'простор', а (2) меѓу граматичките експоненти на падежот треба да се вклучат предлозите. Меѓу позитивните страни на таквото решение спаѓа и можноста „елегантно“ да се објасни постоењето на евидентна пукнатина во падежната парадигма, која ја разбива таа парадигма на два дела:

– основниот состав на адвербални падежни конструкции / аргументски изрази, номинатив, датив и акузатив; тие се појавуваат во пропозиции кои формализираат настани чии учесници се едно или две живи суштества и еден објект неутрален во однос на опозицијата /+/- аним /; статистички таквите пропозиции доминираат во јазичната комуникација; во полскиот јазик – кој до денеска ги чува постпозитивните падежни наставки – во акузативните аргументски изрази можат да се појават предлози со просторно и/или каузално значење, додека во дативните аргументски изрази предлозите се реткост – се работи за еден единствен предлог *ku*, кој одговара на македонското *кон*, а се употребува денеска многу ретко, во конструкции маркирани како архаични;

– два типа падежни конструкции: инструментал и локатив, чија формална реализација обилува со предлози и тоа предлози, чија семан-

тика е од одлучувачко значење во дефиниција на нивните семантички улоги; ќе пробам подолу да ги формулирам тие дефиниции:

ИНСТРУМЕНТАЛ: во моите поранешни работи улогата на референтот на инструментален аргументски израз ја дефинирав како 'придружувачки фактор' – дефиниција семантички прилично сиромашна, но многу е тешко попречно во еден заеднички концепт да се определат двете заеднички семантички варијанти на инструменталните падежни конструкции, т.е. (а) конструкцијата, чиј референт е „вистински“ инструмент, како во речениците *Ова ќе го зайишам со црвен молив.*, *Момчејто го скриши ѓрозорецот со камен.*, *Се движам сега само со ситайче.* и сл. и (б) конструкцијата, чиј референт е живо суштество – учесник / партнер на референтот на номинативната конструкција, како во речениците *Ќе разговарам со директорот.*, *Ти ѓгоаш се шеташе со ѓвоејто куче.*, *Најчестот ѓијам чај со лимон.*, *Го гледам небото со восхит.* и сл. Во македонскиот јазик и двата типа конструкции се реализираат со предлогот *со*, кој станал универзален препозитивен сигнал на инструменталните падежни конструкции, но во полскиот – кој до ден денес си ја чува инструменталната постпозитивна наставка – првиот тип конструкции се реализираат БЕЗ предлог, додека во вториот тип задолжително се појавува предлогот *z/ze*, со што доаѓа до израз семантичката разлика меѓу двата типа. Би можеле значењето на првиот тип конструкции да го резимираме како 'X прави нешто употребувајќи го при тоа Y', а на вториот како 'X учествува во некој настан заедно / во близок контакт / во соработка со Y' – и во двата случаја Y, т.е. референтот на инструменталната конструкција, се јавува како 'придружувачки и неопходен фактор', без еднозначна карактеристика на тој фактор.

Земајќи ги предвид претставените факти ред е да заклучиме дека инструменталот спаѓа меѓу падежите чија формализација во определени ситуации импликува присуство на предлог. Поедноставна и поеднозначна е семантичката улога на локативот. Имено, референтот на локативната падежна конструкција редовно се јавува како 'локализатор' на настанот, за којшто станува збор во соодветната пропозиција, а самата таа конструкција редовно се формализира со предлог како показател на таквата семантичка улога на нејзиниот референт. Да додадеме, што не е без значење како потврда на горната генерализација, дека во јазиците кои – како на пр. полски и низа други словенски јазици – ги чуваат постпозитивните падежни наставки, локативната падежна конструкција се реализира на површината на текстот со различни падежни форми зависни од предлогот кој ги контролира, конкретно се јавуваат инструменталните, локативните, но и генитивните, акузативните, и (ретко) дативните форми.

Последна позиција во падежната парадигма, која бара коментар, во врска со учеството на предлози во соодветните површински конструкции, е адноминалниот падеж: ГЕНИТИВ. Имено, додека до сега

разгледуваните падежни конструкции вршат функција на аргументи на конститутивниот предикат на соодветната пропозиција, генитивните конструкции се импликувани токму од страна на таквите „адвербални“ аргументи и покажуваат – на површината на текстот – синтаксичка зависност не од глагол, туку од именка.

Дури без подлабоко навлегување во анализата можат да се изделат повеќе типови генитивни падежни конструкции:

а) оние кои се производ на опозицијата: сопственик (possessor) ~ поседуваниот предмет (possessum), сп. на пр. *куќаџиџа на Маре, ќеркаџиџа на Пејре, предавањатиџа на нашиоџи професор, млеко од нашиџи крава, џерје од гуски, униформи на нашиџе ученици...* – како што се гледа, показатели на генитивниот падежен однос е предлогот *на* или (поретко) *од*;

б) оние кои ја изразуваат опозицијата: целина (totum) ~ составен дел на една целина (pars), сп. на пр. *ногаџиџа на деџеџиџо, клуч од влезнаџиџа враџиџа, џасџиџаџура на моџоџи комџуџиџер, малиоџи џрсиџ од леваџиџа рака...* – показатели на генитивниот однос се пак предлозите *од* или *на*;⁴

в) оние кои информираат за некоја особина за соодветниот објект, на пр. *висинаџиџа на шкафоџиџ, ширинаџиџа на рекаџиџа, снаодливосџиџа на џивоџоџи браџиџ...* – тука евидентно единствен показател е предлогот *на*.

И други. Типологијата на тие конструкции во македонскиот јазик чека систематска обработка.

Во полскиот јазик се чува генитивната постпозитивна наставка, но генитивната падежна конструкција може и да биде „контролирана“ од предлози – тоа се предлози за динамичната просторна релација: *od* и *do*, како и предлогот за негација *bez*, што веројатно не е без врска со фактот дека во реченици со акузативни аргументски изрази, ако се појави негација, акузативот автоматски бива заменет со генитив; најпосле, генитивната падежна конструкција може да се појави и со предлогот *dla*, кој одговара на македонското *за* во конструкциите како *Овој џоклон е ЗА МАРЕ* или *Ова е џреголем наџор ЗА НЕГО* и сл.

Се надевам дека овој краток преглед ја потврдува тезата дека предлозите не претставуваат посебна зборовна група, туку – како интегрални делови на именските синтагми – вршат функција на граматички показатели на просторните релации, а понекогаш – како на пр. македонските *џоради, заради*, или полското *przez* – развиваат и секундарно каузално значење и информираат за причината и/или за целта на некоја акција.

⁴ Не ми е позната ниту статистиката на предлозите *на* и *од* во генитивните конструкции, ниту евентуална семантичка мотивација, која одлучува за изборот на еден од два предлога.

Корисџена лиџераџура

- МАРКОВИЌ, М., З. ТОПОЛИЊСКА. *Македонски ~ џолски: Семантичка деривација на одбрани џрасловенски корени*. Скопје: МАНУ, 2019.
- [MARKOVIĆ, M., Z. Topolińska. *Makedonski ~ polski: Semantička derivacija na odbrani praslovenski koreni*. Skopje: MANU, 2019]
- FILLMORE, Charles. "The case for case". In: E. Bach and R. Harms (изд.). *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Reinhart and Winston, 1968: pp. 1–88.
- KURYŁOWICZ, Jerzy. "Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition". *Studia Philosophica* 3 (1948): pp. 203–9.
- ТОПОЛИЊСКА, Зузана. "Semantyczny paradygmat kategorii przypadku i jego wykładniki formalne (z perspektywy języków polskiego i macedońskiego)" (во печат)
- WEINBERG, Adam. *Przyimki przestrzenne w języku polskim niemieckim i rumuńskim*. Wrocław: Ossolineum, 1973.
- ZWOLIŃSKI, Przemysław. *Szkice i studia z historii slawistyki*. Wrocław: Ossolineum, 1988.

Зузана В. Тополињска

Истраживачки центар за ареалну лингвистику „Бождар Видоески“
Македонска академија наука и уметности (МАНУ)

ДА ЛИ ПРЕДЛОЗИ ПРЕДСТАВЉАЈУ АУТОНОМНУ ВРСТУ РЕЧИ?

Резиме

Ауторка заступа тезу да су предлози саставни део именичких синтагми и да као такви функционишу првенствено као граматикализовани експоненти семантичке категорије „простора“, а потом и семантичких категорија „порекла“ и „циља“ неке радње.

Кључне речи: предлог, именичка синтагма, граматички експонент категорије.

Zuzanna V. Topolińska

Božidar Vidoeski Research Centre for Areal Linguistics
Macedonian Academy of Arts and Sciences (MANU)

DO THE PREPOSITIONS REPRESENT AN AUTONOMOUS LEXICAL CLASS?

Summary

The author supports the thesis that prepositions are an integral part of noun phrases and as such function primarily as grammaticalised exponents of the semantic category of 'space', and – secondarily – of the semantic categories of 'source' and 'goal' of an action.

Keywords: preposition, noun phrase, grammatical exponent of category.

ISSN 0350-185X, – Књ. 76, св. 2 (2020), стр. 15–25

UDK: 811.163.3'373.611

COBISS.SR-ID: 28555017

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2002015M>

Примљено: 26. маја 2020.

Прихваћено: 9. јуна 2020.

Оригинални научни рад

Марјан Д. Марковиќ*

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Филолошки факултет „Блаже Конески“

АНАЛИЗА НА ФОРМАЛНАТА И СЕМАНТИЧКА ДЕРИВАЦИЈА НА ПРАСЛОВЕНСКИОТ КОРЕН **DVIG*- ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Овој текст се осврнува на анализа на формалната и семантичка деривација на прасловенскиот глаголки корен **dvig*- кој е еден од оние прасловенски глаголки корени кои во себе имаат вградена семантичка компонента којашто се однесува на основното човеково 'преместување во просторот'. Во македонскиот јазик се образувале две семантички јадра кои се надоврзуваат на двете коренски форми (**dvig*- и **dig*-) кои ги континуирале двете основни значења на овој прасловенски глаголки корен: 1. 'преместување во просторот' и 2. 'преместување во просторот **кон горе**'.

Клучни зборови: антропоцентрично-спацијална јазична теорија, семантичка деривација, македонски јазик, семантика, глаголки корени.

Семантичката деривација претставува процес во јазичната еволуција преку кој може да се набљудува системскиот пренос на информации од семантичкиот континуум во лексиконот на јазикот. Семантичката деривација овозможува анализа на хронолошкиот развој на семантичките компоненти вградени во лексичките единици. На тој начин можеме да утврдиме како од појдовната семантика (значење) на дадениот корен до значењето на анализираниот назив нараснуваат поттикнути од амбиенталното окружување асоцијативни низи во кои се содржани основните семантички компоненти.

Во текот на јазичната еволуција основните семантички компоненти претставуваат нераскинлива врска со формалните деривати од соодветниот корен. Овој став ќе го поткрепиме потпирајќи се на антропоцентрично-

* markovic@ukim.edu.mk

спацијална теорија за јазикот, односно ќе се обидеме да ги верификуваме поставките дека низ процесите на семантичка деривација може да се набљудуваат асоцијативните низи кои често водат потекло од основните човечки дејства, состојби и движења. Тие асоцијативни низи ги задржуваат основните семантички компоненти пренесувајќи се од човекот, просторот, времето што го претставуваат реалниот свет, па сè до мисловното, апстрактното, метајазичното, претставувајќи го менталниот свет.

Семантичката деривација е во постојана интеракција и со „хаотичниот“ сегмент на јазичната еволуција овозможувајќи влез на лексички единици неповрзани со заеднички семантички компоненти, при што тука пред сè главна улога имаат природните, културните, општествените и цивилизациските влијанија кои претставуваат главен извор на асоцијативно поврзување. Овие лексеми влегуваат директно во лексиконот и не се меѓу себе поврзани со заеднички семантички компоненти. Од друга страна, дел од лексемите навлезени под влијание на околината/амбиентот си го наоѓаат своето место на дендритите на семантичката деривација преку поврзување на семантичките компоненти.

Доколку се набљудува јазичната еволуција на македонскиот јазик, може да се забележат две тенденции: едната оди во правец на зачувување и континуирање на наследените словенски карактеристики (како во граматичкиот, така и во лексичкиот систем), а другата тенденција оди во правец на постојана адаптација на јазичната структура мотивирана од непосредниот контакт со другите балкански јазици. Граматичкиот систем се модификува и се појавуваат потранспарентни граматички показатели за оние семантички категории кои се најважни за воспоставување поеднозначна и појасна комуникација. Лексичкиот систем постојано се дополнувал со нови елементи и се прилагодувал на непосредните културни и општествени влијанија, а особено во периодот на интензивниот меѓујазичен контакт во рамките на Балканската јазична заедница.

При анализата на лексичките средства кои пренесуваат информација од семантичкиот континуум, доаѓаме до заклучок дека голем дел од прасловенските глаголски основи кои се однесуваат на прототипните човекови позиции, движења и активности со рака, најдобро го покажуваат овој процес и овозможуваат хронолошко следење на нивната формална и семантичка деривација (Марковиќ, Тополињска 2019). Тој процес овозможува да се набљудуваат и анализираат деривациските дендрити кои во себе ги задржуваат основните (одликувачки) семантички компоненти.

Семантичката компонента 'преместување (на човекот) во просторот' на словенската територија се реализира на различен начин, а пошто на таа диференцијација ги наоѓаме веќе на етапа на прасловенската јазична заедница. Формалните показатели на предикатот '(се) движи' се доста различни во словенските јазици, но сепак сите тие во себе ја но-

сат истата семантичка компонента 'преместување во просторот' – прототипно поврзана со човекот, а потоа преку процесите на семантичка деривација пренесена и во менталниот свет на човекот.

1. ЕТИМОЛОШКА АНАЛИЗА

Прасловенскиот глаголски корен **dvig-* е еден од оние глаголски корени коишто го означуваат основното ненасочено преместување на човекот во просторот, за разлика од предикатите од типот 'паѓа', 'станува', 'води', 'следи' каде што покрај семантичката компонента 'основно човеково преместување во просторот' е вграден и правецот на просторната оска: кон долу, кон горе, кон напред, зад 'првиот човек' и слично. Имено, според Скок (Скок 1971: 401), од оваа основа се развива глаголската форма **dvigati* со основно значење на 'крева, подигнува нагоре во просторот' и 'се преместува во простор'. Според Скок (1971: 401), во дел од јужнословенските јазици (српски и хрватски) согласката *v* отпаѓа уште во 14. век и глаголот се реализира како **dizati, dižem*. Во старословенскиот и во другите словенски јазици согласката *v* не отпаднала и се развиле бројни деривати (ФАСМЕР 1986: 330). Во полскиот јазик (BORYŚ 2006: 147) од 16. век е позната глаголската форма *dźwigać* со значење 'преместување нагоре', 'пренесување од место на место со труд/мака'. Интересно е тоа дека во македонскиот јазик се јавуваат деривати и од двете форми (**dvig-* и **dig-*) и секоја од нив си презела по една семантичка компонента, при што едното формално деривациско јадро ја вградило семантичката компонента 'преместување во просторот', а другото ја задржало семантичката компонента 'преместување во просторот кон горе'.

1. Формална деривација на глаголскиот корен **dvig-* а) **dvig-*

Оваа глаголска основа (со зачувано *v*) во македонскиот јазик дала голем број деривати. Таа основа станала продуктивна како за образување свршени, така и за образување несвршени глаголи. Од оваа глаголска основа се развила основната непрефиксирана глаголска форма (*се*) *движи*. Од неа пак се развиле глаголски деривати кои со помош на префиксите и суфиксот *-ува* образувале видски парови: *движи, заддвижи-задвижува, ѝораздвижи-ѝораздвижува, ѝридвижи-ѝридвижува, раздвижи-раздвижува, сѝоддвижи-сѝодвижува*... Продуктивноста на оваа глаголска основа не е толку голема, но покрива големо семантичко поле во однос на 'преместувањето во просторот'. Во рамките на именските и придавски деривати, би ги издвоиле следниве: *двигаѝел, ѝодвиѝ, движење, движевчи, движен, ѝодвижен, раздвижен, задвижен, ѝридвижен*...

б) **dig-*

Оваа глаголска основа (со испуштено *в*) во македонскиот јазик дала уште поголем голем број деривати, особено во глаголскиот систем. Тука е интересно што македонскиот јазик, при преструктурирањето на глаголскиот (особено видскиот) систем се поместил од повеќето наследени словенски модели за имперфективизација и ја вклучил перфективизираната основа со формантот **-н-** за образување нови видски парови. За специфичност на македонскиот јазик во однос на глаголската деривација на основата **dig-* може да се смета и тоа дека видските парови се образуваат од само една основа, додека имперфектната основа **diz-* настаната со алтернација $g > z(\check{z})$, станала сосема непродуктивна за разлика од некои други словенски јазици; на пр. во српскиот: *дизајџи-дижем*, *надизајџи-надижем*, *џодизајџи-џодижем*, *џридизајџи-џридижем*, *уздизајџи-уздижем*... Во случајот со глаголската основа **dig-*, таа улога ја презел продуктивниот суфикс за имперфективизација (*-ува*), кој се наложува врз само една (најчесто свршена или перфективизирана) основа. Тенденцијата на македонскиот јазик да образува видски парови од едно јадро, најчесто од перфективната/перфективизираната основа најмногу се огледа во глаголските зборобразувачки модели во југозападните македонски говори (Видоески 1999: 239). Тоа овозможило поеднозначна видска диференцијација на глаголите, при што покрај старите вокални и консонантски алтернации, на сцена стапиле и префиксите и суфиксите како видски модификатори. Развојот на македонскиот јазик во мултијазична и мултикултурна средина придонел кон потребата тој постојано да се адаптира при што старите морфонолошки разликувачки (пред сè видски) експоненти најчесто ги заменуваат со транспарентни показатели, како што е и во случајот со формалната глаголска деривација на основата **dig-*.

Така, покрај наследениот модел *дигне-дига*, *воздигне-воздига*, *џодигне-џодига*..., македонскиот јазик образувал голем број видски парови со вторична имперфективизација преку суфиксот *-ува* кој се наслојува на перфективизираната основа: *воздигне-воздигнува*, *задигне-задигнува*, *издигне-издигнува*, *надигне-надигнува*, *џодигне-џодигнува*, *џридигне-џридигнува*, *раздигне-раздигнува*...

Во именскиот и придавскиот систем се јавуваат неколку деривати: *дигалка*, *дигач*, *дигнајџи*, *воздигнајџи*, *воздигнување*, *издигнајџи*, *издигнување*/*издигање*, *џодигнајџи*, *џодигнување*/*џодигање*...

2. Семантичка деривација на глаголскиот корен * *dvig-*

Како и кај повеќето прасловенски глаголски корени кои се однесуваат на основните човекови позиции, движења и активности со рака, така и кај прасловенскиот глаголски корен **dig-* одликувачката вграде-

на семантичка компонента прототипно е поврзана со човекот и неговиот однос/активност во рамките на просторот. Во овој случај се однесува на *човековото преместување во просторот*. Токму поради прототипната поврзаност со човекот и неговото преместување во просторот, основната семантичка компонента вградена во коренот лесно може да се пренесе низ материјалниот свет, потоа преку општествено цивилизацискиот, па сè до менталниот свет. Доколку ја развиеме прототипната вградена семантичка компонента, можеме да забележиме дека најважниот сегмент во таа човекова активност е 'преместување во просторот со подигање на ногата'. Како што спомнавме погоре, паралелно со оваа семантичка компонента се развила и поопштата семантичка компонента 'преместување во просторот кон горе', при што нејзин формален показател е претставен преку глаголскиот корен **dig-*.

2.1. **dvig-*

Основната (одликувачка) семантичка компонента содржана во прасловенскиот глаголски корен **dvig-* би можеле да ја опишеме како 'преместување во просторот', првично поврзана со човековото совладување на просторот, а потоа преку процесите на формална и семантичка деривација пренесена и во материјалниот и менталниот човеков свет.

Примери¹:

а) реален свет

1. *Лекароџи му ѝрејорача да се движи.*
2. *Досџа седиши, ѝреба да се ѝораздвижиши малку.*
3. *Будно го следи движењето на сојругаџа.*
4. *Се раздвижија луѓето.*
5. *Луѓето се ѝриддвижија кон шалиџероџи во банкаџа.*
6. *Сиџана да ги ѝораздвижи нозете.*
7. *Ги движи ѝрсџиџи.*
8. *Камionoџи се движеше кон градоџи.*
9. *Возачоџи го ѝриддвижи авџиобусоџи кон ѝероноџи.*
10. *Водаџа го движи воденичкиоџи камен.*

б) ментален свет

1. *Темџераџураџа се движи до дваесет сџеџени.*
2. *Таа ги движи работџиџе во образованието.*
3. *Неговиоџи говор го ѝораздвижи мислењето на членовџиџе.*
4. *Ги раздвижи скриениџе сили на народоџи.*
5. *Тој сам го раздвижи кулџурниоџи живоџи на градоџи.*
6. *Тој е сџодвижник на оџиџиесџивениџе ѝромени.*
7. *Париџе се основниоџи двиџаџел.*

¹ Македонските примери се преземени од Дигиталниот речник на македонскиот јазик (<http://www.makedonski.info/>).

Примерите покажуваат дека во реалниот свет доминантна е семантичката компонента 'преместување во просторот', која од човекот и неговото 'преместување во просторот' се пренесува и на другите сегменти од реалниот свет (*Водаѿа го движи воденичкиот камен*). Кај примерите кои се однесуваат на менталниот свет, семантичката компонента се воопштува и ја губи компонентата 'простор' што овозможува поголема метафоризација на семантичкиот концепт 'преместување'.

2.2. *dig-

Основната (одликувачка) семантичка компонента содржана во прасловенскиот глаголки корен *dig- би можеле да ја опишеме како 'преместување во просторот **кон горе**', првично поврзана со начинот на човековото совладување на просторот (со подигање на ногата), при што глаголската основа *dig- ја задржала само семантичката компонента 'преместување во просторот кон горе' која се огледа во сите деривати, како во материјалниот, така и во менталниот човеков свет.

Примери:

а) реален свет

1. *Ја дига главаѿа и го гледа.*
2. *Го дигнаа во ѿри часот ѿ ѿолнок.*
3. *Ја дигна книгаѿа од ѿодот.*
4. *Гулабиѿе се дигнаа до облаци.*
5. *Сонцеѿо се дигна.*
6. *Градбаѿа се воздигаше високо над облациѿе.*
7. *Таа го задигна фусѿанот и загази во водаѿа.*
8. *Над селскиот ѿот се издига еден голем рид.*
9. *Чадоѿ од цигариѿе се издигаше нагоре.*
10. *Војниот ја надигна ѿушкаѿа да нанишани.*
11. *Болничарот го ѿодигна болниот на нозе.*
12. *Тој ја ѿодигна ѿорбаѿа и сеѿи дека е многу ѿешка.*
13. *Младоженецот ѿ го ѿодигна велоѿ на невесѿаѿа и ја бакна.*
14. *Се ѿридигна малку да види кој доаѓа.*
15. *Се ѿриѿодигна од ѿосѿелаѿа.*

б) ментален свет

1. *Тоа ја ѿодига јавнаѿа свесѿ.*
2. *Ја дига ѿонудаѿа.*
3. *Многу ја дигнал ценаѿа на ѿиѿеркиѿе.*
4. *Се дигаѿ на бунѿ ѿроѿив власѿа.*
5. *Идниот ден му се дигна ѿемѿераѿураѿа на 40 сѿеѿени.*
6. *Песнаѿа ја воздига душаѿа.*

7. *Неговата ѝ праведна борба го воздигна до легенда.*
8. *Обожувачите ја издигнале на ситејен на небесна царица.*
9. *Приказната ја издигна на ситејен на легенда.*
10. *Тој се издигнал над личниот интерес.*
11. *Дедо ми сам ги ѝ одигнал своите и децата на браќи му, кој загинал во војната.*
12. *Овие култура на народот се ѝ одигна на ѝ високо ниво.*
13. *Во последните две години ние го ѝ одигнавме својот стандард.*

Како што може да се види од примерите, во првиот блок примери (реален свет) доминантна е семантичката компонента 'преместување во просторот **кон горе**', при што префиксираните глаголи носат мала семантичка модификација во однос на правецот (*из-*, *воз-*, *ѝо-* *на-*) и интензитетот (*раз-*, *ѝри-*, *ѝриѝо-*) на преместувањето. Од друга страна пак при преносот на основната семантичка компонента од реалниот во менталниот свет, се губи просторната компонента 'кон горе', но таа останува како општ концепт 'горе – повисоко – подобро – попосакувано' и затоа најчесто тоа преместување 'кон горе' во менталниот свет се пренесува како 'поместува на повисоко ниво' за што сведочат и горните примери.

ЗАКЛУЧОК:

Од спроведената анализа на формалната и семантичка деривација на прасловенскиот глаголски корен * *dvig-* може да се заклучи дека оние глаголски корени кои во себе носат вградени семантички компоненти прототипно поврзани со човекот и неговиот однос кон просторот (позиција, движење, преместување, активности со рака) имаат најголем потенцијал преку метафоризација и асоцијација да се пренесат од реалниот човеков свет до менталниот/апстрактен свет.

Прототипната семантичка компонента вградена во овој прасловенски глаголски корен може да ја развиеме како 'човеково преместување во просторот', вградена во глаголскиот корен **dvig-* и 'преместување во просторот **кон горе**', вградена во глаголскиот корен **dig-*. Секако, оваа семантичка компонента исто така е прототипно поврзана со човекот и неговото совладување на просторот, односно начинот на тоа совладување – 'подигање на ногата кон горе'. Во реалниот свет и двете семантички компоненти се цврсто вградени во соодветните глаголски, именски и придавски деривати, додека во менталниот свет концептот за 'простор' се губи и на површина избива семантичката компонента 'преместување' во однос на дериватите од глаголскиот корен **dvig-*, а кај дериватите од глаголскиот корен **dig-*, на површината избива поширокиот концепт 'горе – повисоко – подобро – попосакувано'.

Македонскиот јазик покажува една специфичност и посебност во однос на другите словенски јазици со тоа што ги зачувал и двете глаголски основи (**divg-* и **dig-*) кои се специјализирале за две одделни семантички полиња со издвојување на компонентата 'кон горе' од општиот концепт 'преместување' и нејзино приклучување кон соодветната глаголска основа. Со тоа, македонскиот јазик, за разлика од другите словенските јазици кои презеле само по една основа, ги презел двете основи и ги поврзал процесите на формална и семантичка деривација со првичните значења на двата глаголски корени уште од прасловенскиот период. Сето ова ни потврдува дека македонскиот јазик успеал на свој специфичен начин да ги покрие тие семантички полиња кои во другите словенски јазици се претставени со сосема различни глаголски корени.

Сето ова, од една страна ни ја потврдува антропоцентрично-спацијалната поставеност на човековиот јазик, а од друга страна ни покажува во колкава мера македонскиот јазик го вградил во својот лексички систем богатото прасловенско наследство и механизмите на формалната и на семантичката деривација. Исто така, низ оваа анализа можеме да проследиме како македонскиот јазик ги искористил и наследените а и сопствените механизми (за видска и формална деривација) за да може уште подлабоко да ја истакне семантичката диференцијација притоа обидувајќи се што поверно да ја отслика концептуализацијата на светот, а притоа постојано адаптирајќи се во однос на влијанијата од непосредната околина.

Корисџена лиџераџура

ВЕЛЕВА, С. *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Скопје, 2006.

[VELEVA, S. *Tendencii vo zboroobrazuvanjeto vo makedonskiot jazik*. Skopje, 2006]

ВИДОЕСКИ, Б. 1994. „Модели на имперфективни глаголи“, *XX научна дискусија на меѓународен семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура, Охрид, 30. VII – 13. VIII. 1993 година*, 29–44, препечатено во *Дијалекџиџиџе на македонскиот јазик*, том 3, изд. МАНУ, 1999.

[VIDOESKI, B. 1994. „Modeli na imperfektivni glagoli“, *XX naučna diskusija na meѓunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura, Ohrid, 30. VII – 13. VIII. 1993 godina*, 29–44, prepečateno vo *Dijalektite na makedonskiot jazik*, tom 3, izd. MANU, 1999]

ГОЛОМЪ, З. „За ‘механизмот’ на словенско-романските односи на Балканскиот полуостров“. *Македонски јазик XXI*, 1970: стр. 115–32.

[GOLOMB, Z. „Za ‘mehanizmot’ na slovensko-romanskite odnosi na Balkanskiot poluostrov“. *Makedonski jazik XXI*, 1970: str. 115–32]

КОНЕСКИ, Б. (ред.). *Речник на македонскиот јазик со срџско-хрваџски џолкувања*. Скопје: Македонска книга, 1986.

- [KONESKI, B. (red.). *Rečnik na makedonskiot jazik so srpsko-hrvatski tolkuvanja*. Skopje: Makedonska kniga, 1986]
- КОНЕСКИ, Б. *Грамаѓика на македонскиот јазик*. Скопје: Култура, 1981.
- [KONESKI, B. *Gramatika na makedonskiot jazik*. Skopje: Kultura, 1981]
- КОНЕСКИ, К. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2003.
- [KONESKI, K. *Zboorobrazuvanjeto vo sovremeniот makedonski jazik*. Skopje: Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“, Filološki fakultet „Blaže Koneski“, 2003]
- МАРКОВИЌ, М., З. Тополинска. *Македонски ~ полски : Семантичка деривација на одбрани прасловенски корени*. Скопје: МАНУ, 2019: стр. 177.
- [MARKOVIĆ, M., Z. Topolinjska. *Makedonski ~ polski : Semantička derivacija na odbrani praslovenski koreni*. Skopje: MANU, 2019: str. 177]
- МУРГОСКИ, З. *Толковен речник на современиот македонски јазик*. Скопје, 2011.
- [MURGOSKI, Z. *Tolkoven rečnik na sovremeniот makedonski jazik*. Skopje, 2011]
- ТОПОЛИНСКА, З. „Derywacja sematyczna“. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Путивима речи, зборник радова у часи Даринки Горјан Премк*. Београд: Универзитет у Београду, 2017: стр. 341–344.
- [TOPOLINJSKA, Z. „Derywacja sematyczna“. U: Rajna Dragičević (ur.). *Putevima reči, zbornik radova u čast Darinki Gortan Premk*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, 2017: str. 341–344]
- ФАСМЕР, М. *Этимологический словарь русского языка*. Москва, 1986.
- [FASMER, M. *Ztimologičeskij slovar' ruskkogo āzyka*. Moskva, 1986]
- ФРИДМАН, В. *Македонистички сџудии*. Скопје: МАНУ, 2011.
- [FRIEDMAN, V. *Makedonistički studii*. Skopje: MANU, 2011]
- BORYŚ, W. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2006.
- BUCK, C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: University of Chicago Press, 1949 (reprinted 1988).
- FRIEDMAN, V. A. *The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, Inc., 1977.
- KITTLA, S., K. Vasti, J. Ylikoski (eds.). *Case, Animacy and Semantic Roles*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011.
- LYONS, J. *Semantics*. Volumes I, II. Cambridge, England: Cambridge University Press, 1977.
- MALLORY, J. P., D. Q. Adams (eds.). *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London and Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.
- MALLORY, J. P., D. Q. Adams (ed.). *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. New York: Oxford University Press, 2006.
- MARKOVIĆ, M. „Околу реструктурирањето на глаголскиот систем во македонскиот јазик (во балкански контекст)“. *Balkanistica: Macedonia past and present : proceedings from the Ninth Macedonian – North American Conference on Macedonian Studies*, Vol. 30, Issue 2, University, MS: South East European Studies Association, 2017: pp. 175–185.
- MIKLOSICH, F. *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*. Wien, 1886.

- SHIELDS, K. C. *A History of Indo-European Verb Morphology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1992.
- SKOK, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.
- ŚLAWSKI, F. *Słownik prasłowiański I*. Warszawa: Ossolineum, Wydawnictwo Naukowe DWN, 1974.
- SOLECKA, K. M. *Semantyka czasowników ruchu w języku macedońskim*. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1983.
- TOPOLIŃSKA, Z. "Anthropocentric Language Theory as Organizing Principle of the Slavic Case System". *Biuletyn Polskiego towarzystwa językoznawczego* 52 (1996): pp. 57–72.
- TOPOLIŃSKA, Z. *Anthropocentric Case Theory: How are Humans coded in Discourse?*. The Kenneth E. Naylor Memorial Lecture Series in South Slavic Linguistics. No. 6. New York, USA: Beech Stave Press, 2014.
- TOPOLIŃSKA, Z. „Kręte drogi prasłowiańskiego dziedzictwa“. *Zmiana Perspektywy*. Kraków: PAU, 2015: pp. 95–133.
- TOPOLIŃSKA, Z., M. Markovikj. "An insight into the history of Balkan Slavic languages. Macedonian perspective". *Linguistica Copernicana*, Vol. 13 (2016): pp. 35–65. Toruń.
- VIDOESKI, B. "Morphological Patterns of Imperfective Verbs in Dialects of the Macedonian Language". *Balkanistica* 10 (1997): pp. 411–429.
- WIERZBICKA, A. *Semantic Primitives*. Frankfurt/M., Germany: Athenäum Verlag, 1972.

Марјан Д. Марковиќ
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
 Филолошки факултет „Блаже Конески“

ФОРМАЛНА И СЕМАНТИЧКА ДЕРИВАЦИЈА ПРАСЛОВЕНСКОГ ГЛАГОЛСКОГ КОРЕНА *ДВИГ- У МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет анализе у овом раду је глаголски корен ***двиг-**, чији се формални и семантички развој може пратити још од прасловенског периода. Ово истраживање почива на антропоцентрично-просторној теорији језика, помоћу које се може испитати како основне значењске компоненте садржане у неким глаголским коренима који се односе на основне положаје и покрете људске шаке, као и радње које се шакама изводе, могу да стекну пренесено значење и да се уздижу током еволуције дате концептуализације (материјалног и менталног домена). Аутор анализира изведенице од прасловенског глаголског корена ***двиг-** / ***диг-** које садрже значењске компоненте „кретање човека у простору“ и „кретање у простору навише“, које су током еволуције језика пренесене у ментални домен, при чему су задржале само основне појмове „кретања“ и широко схватање да „навише“ означава „виши ниво“, који се у менталном домену доживљава као „бољи, пожељнији“. Аутор анализира и како формалне глаголске и именичке изведенице преносе ову значењску информацију током развоја језика, како у стварном, тако и у менталном домену.

Кључне речи: антропоцентрично-просторна теорија језика, семантичка деривација, македонски језик, семантика, глаголки корени.

Marjan D. Marković
Saints Cyril and Methodius University in Skopje
Blaže Koneski Faculty of Philology

FORMAL AND SEMANTIC DERIVATION OF THE PROTO-SLAVIC VERBAL ROOT *DVIG- IN THE MACEDONIAN LANGUAGE

The subject of analysis in this paper is the verbal root ***dvig-**, whose formal and semantic development can be followed ever since the Proto-Slavic period. The research is based on anthropocentric-spatial language theory, which enables the analysis of how basic semantic components embedded in some verbal roots representing basic human positions, movements and activities with hand, can be transferred and elevated by the evolving conceptualisation (of the material and mental world). The author analyses the derivatives of the Proto-Slavic verbal root ***dvig-** / ***dig-** with the embedded semantic components 'human relocation in space' and 'relocation in space upwards', which during language evolution have been transferred into the mental domain, preserving only the basic concept of 'relocation' and the broad concept that 'upwards' refers to 'a higher level', which is perceived as 'better, more desired' in the mental world. The author also analyses how these formal verbal and nominal derivatives carry this semantic information through language evolution, both in real and in mental world.

Keywords: anthropocentric-spatial language theory, semantic derivation, Macedonian language, semantics, verbal roots.

ISSN 0350-185X, – Књ. 76, св. 2 (2020), стр. 27–46

UDK: 811.163.4'373.421

811.163.4'374

COBISS.SR-ID: 28567305

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2002027Y>

Примљено: 17. маја 2020.

Прихваћено: 9. јуна 2020.

Оригинални научни рад

Екатерина И. Якушкина*

Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова

Филологический факультет

Кафедра славянской филологии

ОПЫТ РЕКОНСТРУКЦИИ СИНОНИМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ПРАСЛАВЯНСКОЙ ЛЕКСИКЕ НА СЕРБСКОХОРВАТСКОМ ДИАЛЕКТНОМ МАТЕРИАЛЕ¹

В статье рассматриваются лексические пары, являющиеся в сербско-хорватских говорах междиалектными или внутридиалектными синонимами и образованные континуантами праславянских лексем. Материалом для исследования послужило около ста слов, извлеченных из вопросника сербскохорватского диалектного атласа. Целью работы является классификация выделенных лексических пар с точки зрения особенностей их формирования и функционирования. Источниками для исследования послужила этимологическая лексикография славянских языков, сербская и хорватская диалектная лексикография и *Общеславянский лингвистический атлас*. Среди анализируемых лексем выделены синонимические пары, члены которых предположительно 1) противопоставляли разные диалекты праславянского языка, 2) могли существовать в пределах одной диалектной системы. Относительно ряда праславянских междиалектных синонимических пар, сохранившихся в сербскохорватских говорах, можно констатировать, что они возникали вследствие инноваций (семантических, словообразовательных и заимствований) и вытеснения архаизма, причем архаизм, изменив значение, мог сосуществовать с инновацией в одной системе. Другая часть лексем в рассмотренном корпусе, возможно, представляет собой параллельные образования, возникшие в разных праславянских говорах. Для некоторых слов, являющихся в ряде сербскохорватских говоров внутрисистемными синонимами можно предположить, что они были таковыми и в отдельных говорах праславянского языка.

* jkatia@yandex.ru

¹ Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ в рамках научного проекта № 19-012-00471.

Кључеве слова: славјанска лексикологија, диалектологија, праславјански јазык, синонимия, сербски јазык, хорватски јазык.

Праславјанска синонимия обично разматрается в двух аспектах – сравнительно-лексикологическом и этимологическом. В **сравнительной славянской лексикологии** древние семантические схождения изучаются путем фиксации семантических связей между словами в современной славянской лексической системе, которая в совокупности различных диалектных систем рассматривается как единое целое. В работах С. М. Толстой явление систематического сближения семантических спектров слов получило название «семантического параллелизма» (Толстая 2002). Регулярные семантические корреляции между словами или морфосемантическими полями (гнездами), носящие название семантического параллелизма, представляют собой явление синонимии или антонимии целых семантических спектров, выражаемых парой гнезд или даже целым их рядом (в наддиалектной языковой модели, с которой работает диахроническая семасиология, семантический параллелизм – аналог синонимии и антонимии в лексико-семантической системе отдельного языка), и косвенно отражают древние семантические связи. Анализу лексем и гнезд, демонстрирующих семантический параллелизм: *играть* и *гулять*, *труд* и *мука*, *крас-* и *цвет-*, *весел-* и *рад-*, *глух-* и *слеп-* посвящен целый ряд работ (Толстая 2008, 2019). Исследования синонимии в трудах С. М. Толстой касаются и семантического параллелизма межъязыковых славянских синонимов, таких, как, например, *искать*, *шукати*, *тражити*, *барам* и т. д. «Сравнение семантических спектров рассмотренных... славянских глаголов, которым присуще значение ‘искать’, – пишет С. М. Толстая, – обнаруживает, что их объединяет не только это значение, но и многие другие, которые, таким образом, можно считать семантически связанными с ‘искать’. Таковы значения ‘трогать, касаться’, ‘шарить, ворошить’, ‘хотеть, желать’, ‘просить’, ‘требовать, нуждаться’, ‘спрашивать’, ‘следовать’, ‘изучать, исследовать’, ‘предъявлять обвинение, иск’ и др., обнаруживаемые в спектрах сразу нескольких или даже многих глаголов. Суммарный набор этих значений образует некую диффузную область смыслов, связанных друг с другом по принципу сети» (Толстая 2019: 160). Целью подобного исследования является описание семантических связей, через которые объясняются семантические явления в современных славянских языках, но и реконструируются праславянские синонимические отношения. Характеризуя явление праславянской синонимии, С. М. Толстая отмечает, что ее специфика заключается в том, что не все слова, относящиеся к праславянскому фонду, вступают во внутрисистемные отношения: среди

них есть территориально и хронологически разграниченные лексемы (Толстая 2002).

Славянская **этимология**, в отличие от сравнительной лексикологии, ставит вопрос праславянской синонимии иначе – в генетическом аспекте, для различных хронологических уровней праязыка. Этимология интересуется не столько семантическим потенциалом общеславянского слова и его современной реализацией, сколько его происхождением, реконструкцией семантики древней лексемы и выявлением источников того или иного значения. Классические примеры реконструкции синонимических отношений представлен в работах О. Н. Трубачева (ср., например, анализ синонимической пары **kǫpati* ‘ритуально очищать’ и **myti* ‘очищать физически’ (Трубачев 2004: 138–140)). В работах Ж. Ж. Варбот и ее учеников проблема синонимии разрабатывается в генетико-мотивационном аспекте, а именно выясняется, какие гнезда участвуют в выражении той или иной семантики на разных этапах развития праславянского языка (ср. описание средства выражения семантики быстроты в праславянском Варбот 2012 (99–111)). Генетической характеристике праславянских синонимов, образовавшихся в результате кельтского, итальянского и иранского инфильтрата, посвящена монография В. В. Мартынова, в которой рассматривается судьба синонимических пар с точки зрения взаимной конкуренции их членов, приводившей к перераспределению значений и утраты семантического тождества: **desnъ* – **pravъ*, **gъrdlica* – **golqъbъ*, **gъrdlo* – **glъtъ*, **jara* – **lěto*, **jarъ* – **agnъ*, **kǫtъ* – **ǫglъ*, **kъlkъ* – **bed-ro*, **měšęcъ* – **luna*, **pъrstъ* – **palъcъ*, **smola* – **pъkъlъ*, **starъ* – **matorъ*, **tesla* – **sekyra* (Мартынов 2004: 90).

В основу анализа в настоящей работе положены сербскохорватские континуанты праславянских лексем, обозначавших одни и те же или близкие понятия, то есть предположительно являвшихся в праславянском языке синонимами, как междиалектными, так и внутридиалектными. Задачей работы является описание типологии генетических, семантических и ареалогических отношений между членами этих пар.

Материалом для исследования послужили пары слов, выделенные из списка дифференциальных лексем, содержащихся в вопроснике Сербскохорватского диалектного атласа (UPITNIK ZA SDA).² Отобранные слова отвечают двум условиям: 1) это слова, употребляющиеся в одном или близком значении в разных говорах сербскохорватского языка, то есть междиалектные синонимы, или же в одном говоре, то есть внутрисистемные синонимы; 2) оба члена синонимической пары являются продолжениями праславянских слов (что, однако, не означает, что данные лексемы были синонимами в праславянском: в исследованном матери-

² Список заимствован из работы: Якушкина 2020.

але есть и синонимы, вероятно, более позднего происхождения вроде **svatъba* – **pirъ*).

1) тематическая группа «Семья»:

**mati* – **majъka* ‘мать’, **molditъ* – **momъkъ* ‘молодой мужчина, юноша’, **svatъba* – **pirъ* ‘свадьба’, **modliti* – **prositi* ‘просить’;

2) тематическая группа «Человек и части тела»:

**nosъnica* – **nozъdri* ‘ноздры’, **pъrsъ* – **grъdъ* – **nъdro* ‘грудь’, **volsi* – **kosa* ‘волосы’, **červo* – **drobъ* ‘живот человека’, **bacati* – **хyтити* ‘бросить’;

3) тематическая группа «Дом и домашняя утварь»:

**kotъja* – **хyжа* – **domъ* ‘дом’, **staja* – **kotъсь* ‘хлев’, **kolъbъka* – **zъbъka* ‘колыбель’, **gъrnъсь* – **lonъсь* ‘горшок’;

4) тематическая группа «Еда»:

**borъšno* – **mъka* – **melivo* – **mel’a* – **mlivo* ‘мука’, **kruхъ* – **xlъbъ* ‘хлеб’, **goldъnъ* – **olъnъ* ‘голодный’, **guliti* – **luščiti/ljuštiti* ‘очищать кожуру’, **rězati* – **križati* ‘резать’;

5) тематическая группа «Земледелие»: **klipъ* – **kočanъ* ‘початок’;

6) тематическая группа «Домашние животные»:

**pъrsъ* – **jarъсь* ‘козел’, **pastuxъ* – **žerbъс* ‘жеребец’;

7) тематическая группа «Птицы»:

**kokotъ* – **pětъlъ* ‘петух’, **mamiti* – **vabiti* ‘подзывать птицу’;

8) тематическая группа «Дикие животные»:

**guja* – **zmъja* ‘змея’;

9) тематическая группа «Деревья и фрукты»:

**korenъ* – **žila* ‘корень’, **loza* – **tъrsъ* ‘виноград’, **žirъ* – **želъdъ* ‘желудь’, **xvorstъ* – **dъbъ* ‘дуб’;

10) тематическая группа «Земля, вода, природные явления»:

**krajъ* – **konъсь* ‘конец’, **gazъ* – **brodъ* ‘брод’, **obtokъ* – **obstrovo* ‘остров’, **měсєсь* – **luna* ‘луна’, **cěsta* – **pъtъ* ‘дорога’, **neděl’a* – **tъjъdъnъ* ‘неделя’, **loky* – **bara* ‘лука’, **šuma* – **gora* ‘лес’, **polnina* – **gora* ‘гора’, **bъrdo* – **bergъ* ‘гора’, **pol’e* – **niva*³ ‘поле’, **vъrěti* – **kypěti* ‘кипеть’, **godina* – **lěto* ‘лето’, **morkъ* – **тъma* ‘темнота’, **zorkъ* – **luča* ‘луч’;

11) тематическая группа «Общественная жизнь»:

**darъ* – **poklonъ* ‘подарок’, **ručnikъ* – **ubrusъ* ‘полотенце’, **porzъdъnikъ* – **svętъkъ* ‘праздник’.

³ Форма приводится согласно ЭССЯ 25: 134.

Материал, которым мы располагаем, разнороден. Продолжения перечисленных праславянских лексем в современных сербскохорватских говорах образуют: 1) пары ареально разграниченных междиалектных синонимов; 2) пары синонимов, которые на одной территории могут противопоставляться, а на другой сосуществовать в одной системе; 3) пары синонимов, которые как правило сосуществуют в одной системе в разных значениях; 4) пары синонимов, которые как правило сосуществуют в одной системе в близком значении.

1. Ареально разграниченные междиалектные синонимы в сербскохорватском – междиалектные синонимы в праславянском.⁴

В данном разделе рассматриваются лексемы, противопоставляющие на сербскохорватской территории достаточно четко очерченные ареалы, между которыми, однако, может существовать зона интерференции, где употребляются оба члена пары. Таким образом, в части сербскохорватских говоров данные синонимы являются внутрисистемными дублетами (например, **kruhъ* и **xlěbъ* в говоре Манячи в западной Боснии (экспедиционные записи), **modliti* и **prositi* в говоре с. Сиче в Славонии (BERBIĆ KOLAR, Kolenić 2014: 177, 229).

1.1. Один из путей образования междиалектных синонимических пар – возникновение инноваций, которые на части территории вытесняют архаизм, сохраняющийся в другой части территории. Так образовались пары: **boršъno* – **mel'a* – **moka* ‘мука’, **dqbъ* – **xvorstъ* ‘дуб’, **žirъ* – **želqđъ* ‘желудь’, **nosъnica* – **nozdrī* ‘ноздря’, **volsi* – **kosa* ‘волосы’, **kruhъ* – **xlěbъ* ‘хлеб’, **cěsta* – **pqtъ* ‘дорога’, **modliti* – **prositi* ‘просить’. Среди них есть заимствования (**boršъno*, МАРТЫНОВ 2004: 92), чисто словообразовательные инновации (**nosъnica*) без существенных смысловых сдвигов, но преобладают случаи инноваций, в которых образование нового слова сопровождалось семантическим переходом (**kruhъ*), сводилось к нему (**kosa*, **žirъ*, **xvorstъ*) или происходило в результате нового осмысления реалии / появления новой реалии (**mel'a* как обозначение молотого зерна в противоположность **moka* как обозначению мятого зерна; **cěsta* как обозначение построенной (расчищенной, прорубленной) человеком дороги в противоположность любому пути в слове **pqtъ*). Критерием принадлежности всех перечисленных пар к (поздне)праславянской системе для нас являлась фиксация лексем в ЭССЯ или (при семантической деривации/трансформации) фиксация слова в интересующем нас значении в разных славянских языках и в

⁴ Ареально противопоставленные синонимы праславянского происхождения в сербскохорватских говорах с точки зрения лингвогеографии проанализированы в статье Якушкина 2020.

словаре древнесербского языка Дж. Даничича. Так, инновация **žirь* ‘желудь’ представляется достаточно древней, поскольку в древнесербских текстах **želodь* не фиксируется, а **žirь* представлен (Даничић 3: 339), и, кроме сербскохорватских, этот переход захватил часть словенских и западноболгарских говоров.

Второй сценарий развития отношений между архаизмом и инновацией заключается не в территориальном вытеснении древнего слова, а в изменении его места в лексико-семантической системе, то есть в уступке им своего старого значения новой лексеме и приобретении взамен более специального значения. Семантическая специализация архаизмов – достаточно распространенное явление. Такой сценарий иллюстрируют слова **volsi*, **xlěbь*, **pqtь*, **prositi*.

Так, на территории распространения новообразования **kruhь*, в кайкавских и чакавских говорах лексема **xlěbь* утратила общее значение хлеба и приобрела значение буханки или хлеба определенного вида, сорта: кайк. *hl'ep* ‘округлый хлеб’ (BLAŽEKA, Rob 2014: 147), ‘мера измерения хлеба’ (*pol hleba kruha*) (LIPLJIN 2002: 430), *hl'ep* ‘большой кукурзный хлеб округлой формы’ (BELOVIĆ, Blažeka 2009: 153), *leḡb* ‘буханка’ (HRG 1996: 74), *leb* ‘то же’ (ŠATOVIĆ, Kalinski 2012: 238); чак. *hlib* ‘буханка’ (PERUŠKO 2010: 80; KALČIĆ и др. 2014: 92); *hjeb* ‘округлый хлеб’ (MONOROVIČIĆ-MARIČIN 2001: 90; FRANCETIĆ 2015: 68), ‘буханка’ (MILEVOJ 2006: 102); *lib* ‘буханка хлеба’, ‘небольшой бездрожжевой хлеб’, ‘буханка’ (PERUŠIĆ 1993: 59, 186), *hljib* ‘хлеб, испеченный под глиняной крышкой’ (VRANIĆ, Oštarić 2016: 260), ‘лепешка’ (SMOLJAN 2013: 116), ‘хлеб из печи’ (BOŽIN 2017: 128), ‘буханка купленного хлеба овальной формы’ (JURIŠIĆ 1973: 67).

Лексема **cěsta* обычно сосуществует в говорах с лексемой **pqtь*, обозначая проезжую, в современных условиях – асфальтированную дорогу, тогда как **pqtь* обозначает любой путь или проселочную дорогу (ŠATOVIĆ, Kalinski 2012: 424; экспедиционные записи с. Кола, Боснийская Краина, с. Нови Град, Славония).

В говорах, где продолжения лексемы **volsi* сосуществуют с продолжениями **kosa*, они перестали обозначать волосяной покров головы, но сохранили значение отдельных волосяных нитей (КАРАЧИЋ), отборной шерсти (ЕЛЕЗОВИЋ; ВУЛИЧИЋ). Глагол **prositi* в большинстве штокавских и чакавских говоров, передав значение просьбы глаголу **moliti* (ОЛА 2009), стал обозначать сватовство.

Несколько синонимических пар, образующих в современном сербскохорватском языке диалектное различие, устроены иначе: вытеснение архаизма инновацией в их случае не происходило или является не столь очевидным, возможно также, что члены этих пар являются параллельными наименованиями. Это пары **obtokь* – **obstrovo* ‘остров’, **gьrnьсь*

– **lonьсь* ‘горшок’, **měšęсь* – **luna* ‘луна’, **godina* – **lěto* ‘год’, **kotьсь* – **staja* ‘хлев’, **loza* – **tъrsъ* ‘виноград’. Слово **obstrovo* – общеславянское обозначение острова, тогда как у лексемы **obtokъ* значение ‘остров’ присутствует в южнославянских и восточнославянских говорах, но совместно с другими значениями, главное из которых – ‘опухоль, отек’ (ЭССЯ 30: 187–189). Слово **lonьсь* является южнославянским диалектизмом (ЭССЯ 16: 35–36), в отличие от встречающегося в разных славянских языках, но ограниченно представленного на сербскохорватской территории (только в восточной ее части) слова **gъrньсь* (ЭССЯ 7: 211). Лексема **měšęсь* представляет собой индоевропейское и общеславянское название луны (ЭССЯ 18: 191–195), тогда как слово **luna*, имеющее и.-е. параллели со значением ‘светить’ (ЭССЯ 16: 173), присутствует только в славянских и латинском языках и рассматривается в праславянском как итальянское заимствование (Мартынов 2004: 77). Общеслав. лексема **kotьсь* ‘загон, загородка’ (ЭССЯ 11: 214–215) в сербскохорватском языке конкурирует с лексемой **staja* ‘хлев’, производной от **stajati* (Скок 3: 329). Лексема **godina* – общеславянское обозначение отрезков времени (ЭССЯ 6: 187). Продолжения **lěto* в значении ‘год’ – также общеславянское явление, но вторичное по отношению к ‘лето’. Лексема **loza* ‘виноград’ распространена по всей южнославянской территории, не фиксируется только в словенских говорах (ОЛА 2012), в которых распространена лексема *trs*. Наиболее близко к **tъrsъ* ‘виноград’ зет.-сен. *ūrpca* ‘происхождение, корень’, вступающее в параллель с общесербскохорватским **loza* ‘виноград, род’ (Петровић и др. 2013: 404), ср. также *trsje* ‘виноградник’ (Секулић 2005: 601), *ūrpци* ‘корчевать’ (Динић 2008: 824), *ūрсим* ‘резать (траву, вырезать кустарник)’ (Митровић 1984: 329).

Представляется затруднительной и хронологическая трактовка пары **porzъnъkъ* – **svętъkъ* ‘праздник’. Название **svętъkъ*, которое в силу лингвогеографических признаков гипотетически можно трактовать как более древнее, повсеместно фиксируется в чешских и словацких, некоторых словенских, чакавских, кайкавских говорах, в отдельных сербских пунктах в центральной Сербии и на Косове (ОЛА 2015), а шире вписывается в ареал номинаций праздника от корня **svęt-*, представленных на большей части славянской территории. Слово **porzъnъkъ*, по всей видимости, является южнославянским диалектизмом. Оно распространено на болгарской территории и практически повсеместно употребляется в штокавских, македонских и словенских говорах (за исключением нескольких пунктов) (ОЛА 2015).

1.2. Второй гипотетический путь возникновения междиалектной праславянской синонимии, видимо, связан с параллельным образованием номинаций одной и той же реалии на разных территориях. Примером могут послужить пары **kolěbъka* – **zybъka* ‘колыбель’ (от глаголов

**kolěbati* и **zybati* ‘качать’), **kokotъ* – **pětylъ* ‘петух’ (звукоподражание и производное от **pěti*), **bacati* – **xytiti* ‘бросить’ (согласно ЭССЯ исходно **bodьcati* ‘колоть’ (в ЕРСJ 2: 267 эта версия опровергается) и **xytiti* ‘схватить’), **gazъ* – **brodъ* ‘брод’ (от и.-е. **gʷa* ‘идти’ и от глагола **bresti*), **neděl’a* – **tъjъdъnъ* ‘неделя’ (семантический перенос с названия нерабочего дня на отрезок времени в семь дней и сложение местоимения **tъ(jъ)* и слова **dъnъ*, ср. косовское *īajdan* ‘в любое время, всегда’ (Букумирић 2012: 594)).

К этому же типу с осторожностью отнесем и пару **kŏtja* – **хуѣа* ‘дом’. Лексема **domъ* в значении ‘здание’ в сербскохорватских говорах обычно не встречается. На рассматриваемой территории для этой лексемы характерно более древнее значение ‘родной дом, очаг, семья’ (восходящее к и.-е. значению общественного института) (ЭССЯ 5: 73). Слово **хуѣа* (германского происхождения (ЭССЯ 8: 165–166)) в большинстве славянских говоров обозначает не дом, а постройку для ночлега в горах, хижину, лачугу, загон для скота и пр. Нейтральное же значение ‘дом’ свойственно словенским, хорватским, словацким и верхнелужицким говорам. Слово **kŏtja* (ЭССЯ 12: 70–74), возникшее, согласно ЭССЯ как обозначение «жилого помещения с очагом или печью в углу» (ЭССЯ 12: 72, согласно другой версии это слово связывается с **kŏtati* ‘убирать, прятать’, а также для него предполагается иранское происхождение (Лома 2012: 197–198)), распространено в большей части южнославянских и некоторых восточнославянских говорах. В хорватских говорах, в которых сосуществуют слова **kŏtja* и **хуѣа*, они семантически дифференцированы, причем **хуѣа* в них употребляется в общеславянском значении плохого дома: *kuća* ‘дом’, ‘семья’, *iža* ‘ветхий дом’: *žividu u nekoj iži* (Kranjčević 2004: 269, 349), *kuća* ‘домик’, ‘кухня’, *hiža* ‘убогий дом, хижина’ (нейтральным обозначением дома в говоре служит слово *dom*) (Такаш 2004: 39, 54, 74).

2. Синонимические пары, члены которых в части сербскохорватских говоров являются внутрисистемными синонимами – внутрисистемные альтернативные названия в праславянском (общеславянское слово и диалектизм).

Данные синонимические пары, как и описанные в предыдущем пункте, также можно разделить на две группы: 1) пары, в которых очевидно наличие архаизма и инновации, 2) пары, чья хронологическая структура не столь однозначна.

В исследованном материале существует целый ряд случаев, когда возникновение локальной инновации не повлекло за собой радикального вытеснения архаизма. В части сербскохорватских говоров образовались и сохранились внутрисистемные дублетные пары. В ряде говоров в этих

парах произошла семантическая дифференциация, а где-то пара не сформировалась или не сохранилась.

1) **mati* – **majbka* ‘мать’

Лексема **mati* является континуантом и.-е. названия матери (ЭССЯ 17: 257), сохранившегося в и.-е. языках разных ветвей, и на сербскохорватской территории распространена в говорах всех трех наречий (ср., например, BARBIĆ 2011: 204; ČULJAT 2004: 148; IVANČIĆ-DUSPER, Bašić 2013: 140; JURIŠIĆ 1973: 116; LIPLJIN 2002; MARESIĆ, Miholek 2011: 326; SEKULIĆ 2005: 258; VRANIĆ, Oštarić 2016: 358; ŠATOVIĆ, Kalinski 2012: 256; ДАЛМАЦИЈА 2004: 156; ЛАЗИЋ 2008: 170; РСГВ 2: 466; Стојаковић, Мандарић 2013). Производная от **mati* лексема **majbka* характерна прежде всего для южнославянских языков, у западных же славян встречается ограничено (ЭССЯ 17: 135). В сербскохорватском ареале эти лексемы обычно сосуществуют в говорах или распределены диффузно. Однако, наблюдается географическая закономерность, что в более западных говорах **majbka* часто употребляется в ином значении, чем ‘мать’, а обозначением матери служит лексема **mati*. В чакавских, кайкавских и хорватских воеводинских говорах эта лексема употребляется в значении ‘бабушка’, ‘прабабушка’, ‘старая женщина’ (LIPLJIN 2002; MARESIĆ, Miholek 2011: 326; SEKULIĆ 2005: 258), а также при именовании Матери Божией (IVANČIĆ-DUSPER, Bašić 2013: 140; JURIŠIĆ 1973: 113; VRANIĆ, Oštarić 2016: 358). В Воеводине также сосуществуют два значения: ‘мать’ и ‘бабушка’ (РСГВ 2: 447). Такое же семантическое явление наблюдается в Радимне (‘мать’, ‘бабушка’, ‘Матерь Божия’ (Томић 1989: 168)).

2) **pъrsъ* – **grōdъ* – **nědro* ‘грудь’

Продолжения архаического соматического термина **pъrsъ*, **pъrsi* ‘грудь’ широко представлены на всей сербскохорватской территории, так же как и по всей Славии (ФАСМЕР; БОЛАНИЋ, Тривунац; КАРАЦИЋ; БАВИЋ 2008: 376; BARBIĆ 2011: 265; JAKŠIĆ 2015: 615; JURIŠIĆ 1973: 173; LIPLJIN 2002; MARESIĆ, Miholek 2011: 564; SEKULIĆ 2005: 478; VRANIĆ, Oštarić 2016: 566). Вторичное наименование **grōdъ* (родственно **grōda* (ЭССЯ 7: 149), этимологическое значение – ‘возвышение, выступающая часть тела’), хотя и имеет в значении ‘грудь’ общеславянское распространение и в том числе употребляется в словенском языке, представлено не во всех сербскохорватских говорах. Слово **grōdъ* не характерно для кайкавских, чакавских и прилегающих к адриатическому побережью штокавских говоров, но представлено на востоке сербскохорватской территории (БОЛАНИЋ, Тривунац; КАРАЦИЋ; ПЕТРОВИЋ и др. 2013: 92; РСГВ 1: 328). Кроме этих двух слов, в сербскохорватских говорах существует лексема **nědro*. Эта лексема присутствует в кайкавских (LIPLJIN 2002), чакавских (BARBIĆ 2011: 235; СКОК 2: 768) и штокавских говорах (ČULJAT 2004: 166;

БУКУМИРИЋ 2012: 112; ДАЛМАЦИЈА 2004: 191; КАРАЧИЋ; РСГВ 3: 62; SEKULIĆ 2005: 326; СТОЈАКОВИЋ, МАНДАРИЋ 2013; ПЕТРОВИЋ и др. 2013: 251). Данна лексема может обозначать как часть тела (*Ne ga je dala od nadir*, LIRLIN 2002), так и локус («между рубашкой и грудью» ДАЛМАЦИЈА 2004: 191).

3) **rězati* – **križati* ‘резать’

Общесербскохорватская лексема, выражающая значение ‘резать’ – **rězati* (ОЛА 2007), которая сохранилась и в восточнославянских языках. В воеводинских, западносербских и чакавских говорах, наряду с **rězati*, встречается глагол **križati* ‘резать на куски’ (РСГВ 2, 328; СТОЈАКОВИЋ, МАНДАРИЋ 2013; SEKULIĆ 2005: 220; BARVIĆ 2011: 183; JURIŠIĆ 1973 : 98).

4) **prǣčь* – **jarьсь* ‘(некастрированный) козел’

Общеславянское наименование **kozьľ* на сербскохорватской территории зафиксировано у чакавских и некоторых боснийских авторов (ЭССЯ 12: 32 со ссылкой на RJAZU), согласно ОЛА 2000, также в некоторых кайкавских пунктах, примыкающих к Словении. Эта лексема на сербскохорватской территории была вытеснена (ТРУБАЧЕВ 1960: 86; ЭССЯ 12: 32) словом **jarьсь* (BELOVIĆ, Blažeka 2009: 165; MANDIĆ 2016: 242; ŠIMUNOVIĆ 2009: 349; KRANJČEVIĆ 2004: 274), которое в значении ‘козел’ также представлено в македонском, в значении ‘козленок’ в болгарском, а в словенском и русском может служить обозначением другого домашнего или дикого животного. Слово **prǣčь* встречается, помимо сербскохорватских говоров, в словенском, болгарском, македонском, а также в чешском языках и связано с названием физиологического действия (ТРУБАЧЕВ 1960: 90), ср. *prč* ‘семенная жидкость’ (KRANJČEVIĆ 2004: 274). Первоначально, вероятно, пейоративное (ср. совр. значение в ЕЛЕЗОВИЋ).

Насколько можно судить по карте Общеславянского атласа, ареалы **prǣčь* и **jarьсь* на сербскохорватской территории носят диффузный, взаимопроникающий характер. Обращает на себя внимание отсутствие континуантов лексемы **prǣčь* в центральной Сербии, Воеводине и Славонии. В некоторых говорах **prǣčь* употребляется в общем значении ‘козел’ (РАВЕЋИЋ и др. 2006: 292; MILEVOJ 2006: 216; МОНОРОВИЋИЋ-MARIČIN 2001: 220; PICCOLI и др. 2000: 118), а в некоторых – в специальном ‘некастрированный козел’ и противопоставляется общему **jarьсь* или **jaruhь* (БАВИЋ 2008: 165, 358; ŠIMUNOVIĆ 2009: 349; ДИНИЋ 2008: 313, 693; СТИЛОВИЋ 2014: 259, 556). При наличии в говоре слова *prč* встречаются и случаи нейтрализации двух лексем, ср.: *Jeste vodili kozi jaruha?* ‘Вы приводили к козе козла?’ (HRASTE и др. 1979, s.v. *jaruh*).

5) **korenъ* – **žila* ‘корень’

В сербскохорватских говорах **korenъ*, основная славянская лексема, обозначающая подземную часть растения, может как нейтрализоваться со словом **žila* (Стојаковић, Мандарић 2013; экспедиционные записи из с. Кола в западной Боснии), так и противопоставляться ему как целое – части: *жила* ‘часть, ответвление корня растения’ (Букумирић 2012: 156; РСГВ 1: 461; SEKULIĆ 2005: 693; ŠATOVIĆ, Kalinski 2012: 609; BARVIĆ 2011: 431).

6) **poklonъ* – **darъ* ‘подарок’

Семантика подарка в слове **poklonъ* распространена в разных южнославянских языках (Картотека ЭССЯ) и является результатом семантического перехода от общеславянского значения ‘поклон’, то есть инновацией по отношению к **darъ*. В сербскохорватских говорах лексемы часто нейтрализуются (Букумирић 2012: 12; ДАЛМАЦИЈА 2004: 64; ПЕТРОВИЋ и др. 2013: 95; Стојаковић, Мандарић 2013; РСГВ 1: 346; SEKULIĆ 2005: 85; LIPLJIN 2002; JURIŠIĆ 1973: 42; MARESIĆ, Miholek 2011: 117; ŠATOVIĆ, Kalinski 2012: 115), однако нередко **darъ* выражает значение свадебного подарка (ЛАЗИЋ 2008: 73; ЦВИЈЕТИЋ 2014: 83), ритуального подарка (‘поклон у устаљеним приликама’) (ПЕТРОВИЋ, Капустина 2011: 76).

7) **molditjъ* – **motъkъ* ‘молодой мужчина, юноша’

Континуанты слова **motъkъ* представлены в болгарских, македонских (ЭССЯ 19: 208), штокавских и чакавских говорах (КАРАЦИЋ; Букумирић 2012: 328; Динић 2008: 418; ЛАЗИЋ 2008: 176; ПЕТРОВИЋ, Капустина 2011: 163; РСГВ 2: 512; ЦВИЈЕТИЋ 2014: 213; SEKULIĆ 2005: 270; BARVIĆ 2011: 212; ЈАКШИЋ 2015: 364; JURIŠIĆ 1973: 122). Продолжения **molditjъ* характерны для говоров всех трех наречий (КАРАЦИЋ; BARVIĆ 2011; IVANČIĆ-DUSPER, Bašić 2013; VRANIĆ, Oštarić 2016; LIPLJIN 2002) и обнаруживают параллели в словенском и в старочешском *mladic* (ЭССЯ 19: 166). Между продолжениями **molditjъ* и **motъkъ* могут возникать семантические различия. Так, семантика **motъkъ*, в отличие **molditjъ*, может быть связана со свадьбой: *момак* – ‘неженатый молодой человек’ (РСГВ 2: 512; SEKULIĆ 2005: 270), ‘младић за женидбу’ (ЛАЗИЋ 2008: 176), ‘младић у сватовима који иде уз младожењу’ (ЦВИЈЕТИЋ 2014: 213).

8) **bъrdo* – **bergъ* ‘гора’

Оба слова распространены во всех южнославянских языках. В говорах, как правило, представлены обе лексемы, которые семантически различаются. Й. Цвийич описывал *брег* как отдельно стоящий холм, а *брдо* как более длинную и широкую возвышенность (Толстой 1969: 96). В словарях встречаются такие описания семантических различий: *brig*

‘manje brdo’ (SEKULIĆ 2005: 57; ДАЛМАЦИЈА 2004: 35), *брдо* ‘узвишење оштрије од брега’ (ЈАЗИЋ 2008: 39).

9) *kraǵь* – **konьсь* ‘конец’

Лексема **kraǵь* (< **krojiti*, ЭССЯ 12: 88) в славянских языках выражает семантику ‘край, конец, начало, местность, берег’. Лексема **konьсь* (ЭССЯ 11: 5) ‘конец, начало’, реже ‘местность’ связано с **konь*, выражающим значение очереди, временного предела (ЭССЯ 10: 195). Значение ‘нить’ у данного слова встречается во всех южнославянских языках, похожее значение зафиксировано и в русском (‘веревка определенной меры’) (ЭССЯ 11: 6). На сербскохорватской территории значение ‘нить’ у **konьсь* распространено в говорах всех трех наречий (Букумирић 2012: 259; ЈАЗИЋ 2008: 146; ПЕТРОВИЋ, КАПУСТИНА 2011: 134; ПЕТРОВИЋ и др. 2013: 187; РСГВ 2: 283; SEKULIĆ 2005: 205; LIPLJIN 2002; ŠATOVIĆ, Kalinski 2012: 213; BARBIĆ 2011: 177; IVANČIĆ-DUSPER, Bašić 2013: 123), а временное значение представлено ограничено (функцию его выражения часто принимает на себя лексема **kraǵь*). Для центральных сербских говоров значение ‘конец’ слову **konьсь* не свойственно (ЈАЗИЋ 2008: 146; Букумирић 2012: 259; ПЕТРОВИЋ, Капустина 2011: 134; ПЕТРОВИЋ и др. 2013: 187), для некоторых чакавских тоже (BARBIĆ 2011: 177; IVANČIĆ-DUSPER, Bašić 2013: 123), но присутствует в восточной Сербии (*коньц* ‘кончик стручка’ (Динић 2008: 347)) и в Воеводине (РСГВ 2: 283). В кайкавских говорах представлены оба значения (‘нить’ и ‘конец’).

10) **šuma* – **gora* ‘лес’

География и семантические свойства этих терминов глубоко исследованы Н. И. Толстым. «Термин **gora* в значении ‘лес’ широко распространен на южнославянской территории. В болгарских и македонских диалектах он почти повсеместно означает ‘лес вообще’ и встречается часто вместе с распространенным термином **šuma*, который обычно означает ‘лиственный лес’, ‘мелкий лиственный лес’. То же значение **gora* ‘лес’ известно на значительной части сербскохорватской территории, где этот термин выступает иногда наряду с синонимичным **šuma*» (Толстой 1969: 71). Семантика леса в слове **gora* сформировалась в балтославянскую эпоху и является вторичной по отношению к более древней семантике возвышенности (Лома 2013: 61–62). Как указывает А. Лома, общее значение леса у слова **šuma* в древнесербском языке не было широко распространено (Лома 2013: 62), а вероятно, исходно лексема выражала значение лиственного леса (Лома 2013: 237). В некоторых чакавских говорах слово **šuma* обозначает не лес, а сухие ветки (BARBIĆ 2011: 369; IVANČIĆ-DUSPER, Bašić 2013: 237; JURIŠIĆ 1973: 211).

11) **bara* – **loky* ‘лужа’

Согласно ЭССЯ, лексема **bara* восходит к языку дославянского балканского населения (ЭССЯ 1: 154), а согласно ЕРСJ является производным от **obvariti* > **obariti* (ЕРСJ 2: 179, о других этимологических связях см. в Сырочкин 1997: 75–77). Распространено в южнославянских языках, а также в чешском и словацком. Континуанты выражают семантику ‘лужа, пруд, болото, грязь’. Слово **loky* также преимущественно южнославянское (ЭССЯ 16: 10), но дериваты встречаются в южночешских говорах. У южных славян слово распространено в значении ‘лужа, пруд’, в древнесербском языке обозначало небольшую лужу, из которой пьет скот (Лома 2013: 135), а и.-е. соответствия выражают семантику ‘дыра, яма, озеро’. Часто слова сосуществуют в одном говоре, иногда с семантической дифференциацией. Диалектные словари отражают следующие значения континуантов **bara*: ‘озеро, лужа (после дождя)’ (РСГВ 1: 94), ‘лу́жа после дождя’ (Петровић и др. 2013: 39), ‘лу́жа’ (Петровић, Капустина 2011: 48), ‘затопляемый луг’, ‘лу́жа’ (Далмација 2004: 23), ‘затопляемый луг’ (Динић 2008: 18; Ћулаџ 2004: 30), ‘лу́жа’, ‘болото’ (Секулић 2005: 40), ‘лу́жа, занимающая большую площадь’ (Јуришић 1973: 21; Липљин 2002). Продолжения **loky* могут выражать значения: ‘лу́жа’ (Далмација 2004: 150; Динић 2008: 386; Петровић, Капустина 2011: 152; Цвијетић 2014: 194; Петровић и др. 2013: 208; РСГВ 2: 423; Стиловић 2014: 299; Барвић 2011: 194; Иванчић-Dusper, Башић 2013: 136; Јуришић 1973: 108); ‘яма для сбора дождевой воды’ (Стојаковић, Мандарић 2013), ‘болотистый луг’ (Марешић, Miholek 2011: 316).

12) **pol'e* – **niva* ‘поле’

Члены данной пары обычно сосуществуют в одном говоре. Однако **pol'e* может семантически отличаться от **niva* и обозначать не пахотную землю, а луг (Далмација 2004: 228).

13) **morkъ* – **тъта* ‘темнота’

В современных сербскохорватских говорах мы не обнаружили семантического противопоставления этих слов, ср.: *љала је на земљу љама – био је љољијун мрак* (РСГВ 4: 166). Слово **тъта* – и.-е. обозначение темноты, мрака (Фасмер). Семантическая специфика лексемы **morkъ* заключается в том, что оно обозначает «темноту как неустойчивый признак» (ЭССЯ 19: 236), ср. семантику *мерцать* и *меркнуть*.

14) **klipъ* – **košapъ* ‘початок’

Наименование кукурузного початка словом **klipъ* – сербскохорватско-словенское явление (ЭССЯ 10: 47), в других славянских языках встречается в значении ‘чурка, палка’, ‘поршень’. Продолжения лексемы **košapъ* в значении ‘початок кукурузы с зернами’ на сербскохор-

ватской территории встречается, видимо, достаточно редко, как и факт внутрисистемной синонимии двух терминов (ср. Петровић, Капустина 2011: 129, 137). Чаще **kočanъ* обозначает основание початка или другого плода (Митровић 1984: 155; Петровић, Капустина 2011: 129, 137; Šatović, Kalinski 2012: 210); ср. также *кочањка* ‘пустой початок кукурузы’ (Цвиетић 2014: 170; Трошић 2014: 60). В других говорах **kočanъ* связан с капустой (‘часть капусты’) (Sekulić 2005: 200), ‘кочерыжка’ (Динић 2008: 355).

Несколько изоглосс из приведенного в начале параграфа списка (**polnina* – **gora*, **mamiti* – **vabiti*, **vŕrěti* – **kypěti*, **zmyja* – **guja*‘, **ručnikъ* – **ubrusъ*, **zorkъ* – **luča* и др.) мы не включили в предложенное выше описание, в связи с тем, что пока нам не удалось выявить систематического географического или семантического противопоставления внутри перечисленных пар. Описание различий в этих парах требует привлечения дополнительного материала.

Проведенное исследование показывает, что в позднепраславянский период на западных Балканах существовал целый ряд междиалектных лексических синонимов. К ним относятся: **boršъno* – **mel’a* – **mqka* ‘мука’, **dqbъ* – **xvorstъ* ‘дуб’, **žirъ* – **želqđъ* ‘желудь’, **nosъnica* – **noz-dri* ‘ноздры’, **volsi* – **kosa* ‘волосы’, **kruхъ* – **xlěbъ* ‘хлеб’, **cěsta* – **pqtъ* ‘дорога’, **modliti* – **prositi* ‘просить’, **obtokъ* – **obstrovo* ‘остров’, **gъrnъсь* – **lonъсь* ‘горшок’, **měsъсь* – **luna* ‘луна’, **godina* – **lěto* ‘год’, **kotъсь* – **staja* ‘хлев’, **loza* – **tъrsъ* ‘виноград’, **porzđъnikъ* – **svętkъ* ‘праздник’, **kolěbъka* – **zybъka* ‘колыбель’, **kokotъ* – **pětkъ* ‘петух’, **bacati* – **хyiti* ‘бросить’, **gazъ* – **brođъ* ‘брод’, **neděl’a* – **tъjъdънь* ‘неделя’, **kqtъja* – **хyža* ‘дом’, **pъrsъ* – **grqđъ* – **nědro* ‘грудь’. Лексические противопоставления, однако, не исключали существования переходных говоров, в которых употреблялись обе лексемы (в качестве дублетов или в разных значениях – это восстановить для праславянского периода не представляется возможным).

Наряду с междиалектной синонимией, в древних славянских говорах западных Балкан, можно предположить существование внутридиалектных синонимов **mati* – **majъka* ‘мать’, **molditъjъ* – **momъkъ* ‘молодой мужчина, юноша’, **rězati* – **križati* ‘резать’, **pъrčъ* – **jarъсь* ‘козел’, **korenъ* – **žila* ‘корень’, **poklonъ* – **darъ* ‘подарок’, **bъrdo* – **bergъ* ‘гора’, **krajъ* – **konъсь* ‘конец’, **šuma* – **gora* ‘лес’, **bara* – **loky* ‘лужа’, **pol’e* – **niva* ‘поле’, **morkъ* – **tъma* ‘темнота’. Наибольшее число таких синонимов относится к семантическому полю природы.

В качестве основного источника формирования синонимических пар в праславянских диалектах можно рассматривать лексические и семантические инновации, частично объединяющие центральноюжнославянские говоры с более западными, а частично с более восточными

славянскими диалектами, или представляющие собой собственно центральноюжнославянское явление.

Цитированная литература

- ВАРБОТ, Жанна Ж. *Исследования по русской и славянской этимологии*. Москва – С.-Петербург, 2012.
- [VARBOT, Zhanna Zh. *Issledovaniia po russkoĭ i slaviānskoĭ ėtimologii*. Moskva – S.-Peterburg, 2012]
- ЛОМА, Александр. К проблеме раннеславянских иранизмов. *Этимология 2009–2011* (2012), с. 189–201.
- [LOMA, Aleksandr. K probleme ranneslaviānskikh iranizmov. *Ėtimologiiā 2009–2011* (2012), s. 189–201]
- ЛОМА, Александар. *Топонимија Бањске хрисовуље*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, 2013.
- [LOMA, Aleksandar. *Toponimija Banjske hrisovulje*. Beograd: SANU, Odeljenje jezika i književnosti, 2013]
- МАРТЫНОВ, Виктор В. *Язык в пространстве и времени. К проблеме глоттогенеза славян*. Москва: УРСС, 2004.
- [MARTYNOV, Viktor V. *Īazyk v prostranstve i vremeni. K probleme glottogeneza slaviān*. Moskva: URSS, 2004]
- СЫРОЧКИН, В. В. Этимологические заметки II. *Этимология 1994–1996*. М., 1997. с. 75–84.
- [SYROČKIN, V. V. Ėtimologiĭeskie zametki II. *Ėtimologiā 1994–1996*. M., 1997. s. 75–84]
- ТОЛСТАЯ, Светлана М. «О семантическом параллелизме в славянской лексике». *Проблемы семантического анализа лексики*. Тезисы докладов международной конференции. Пятые Шмелевские чтения, 23 – 25. 2. 2002. Москва, 2002. с. 97–100.
- [TOLSTAĪA, Svetlana M. «O semanticheskom paralelizme v slaviānskoĭ leksike». *Problemy semanticheskogo analiza leksiki*. Tezisy докладов mezhdunarodnoĭ konferentsii. Piātye Shmelevskie chteniiā, 23 – 25. 2. 2002. Moskva, 2002. s. 97–100]
- ТОЛСТАЯ, Светлана М. *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Индрик, 2008.
- [TOLSTAĪA, Svetlana M. *Prostranstvo slova. Leksicheskaiā semantika v obshche-slaviānskoĭ perspektive*. Moskva: Indrik, 2008]
- ТОЛСТАЯ, Светлана М. *Мир человека в зеркале языка. Очерки по славянскому языкознанию и этнолингвистике*. Москва: Индрик, 2019.
- [TOLSTAĪA, Svetlana M. *Mir cheloveka v zerkale iāzyka. Ocherki po slaviānskomu iāzykoznaniiū i ėtnolingvistike*. Moskva: Indrik, 2019]
- ТОЛСТАЯ, Светлана М. «К проблеме синонимии в праславянской лексике». *Этнолингвистика. Ономастика. Этимология. Материалы IV Международной научной конференции*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2019: с. 325–329.

- [TOLSTAIĀ, Svetlana M. «K probleme sinonimii v praslaviānskoī leksike». *Ētnolingvistika. Onomastika. Ētimologiiā. Materialy IV Mezhdunarodnoī nauchnoī konferentsii*. Ekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta, 2019: s. 325–329]
- ТОЛСТОЙ, Никита И. *Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды*. Москва: Наука, 1969.
- [TOLSTOI, Nikita I. *Slaviānskaiā geograficheskaī terminologiiā. Semasiologicheskie etiūdy*. Moskva: Nauka, 1969]
- ТРУБАЧЕВ, Олег Н. *Происхождение названий домашних животных в славянских языках*. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1960.
- [TRUBACHEV, Oleg N. *Proiskhozhdenie nazvanii domashnikh zhivotnykh v slaviānskikh iāzykakh*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1960]
- ТРУБАЧЕВ, Олег Н. *Труды по этимологии*. Т. 1. Москва: Языки славянской культуры, 2004.
- [TRUBACHEV, Oleg N. *Trudy po ētimologii*. Т. 1. Moskva: Iāzyki slaviānskoī kul'tury, 2004]
- ЯКУШКИНА, Екатерина И. «Изоглоссы лексем праславянского происхождения в сербскохорватском ареале». *Славяноведение* 6 (2020): с. 97–109.
- [IAKUSHKINA, Ekaterina I. «Izoglossy leksem praslaviānskogo proiskhozhdeniiā v serbskohorvatskom areale». *Slaviānovedenie* 6 (2020): s. 97–109]

Источники

- БОЈАНИЋ, Михаило, Растислава Тривунац. *Рјечник дубровачког говора*. <<http://raskovnik.org/>>
- [BOJANIĆ, Mihailo, Rastislava Trivunac. *Rječnik dubrovačkog govora*. <<http://raskovnik.org/>>]
- БУКУМИРИЋ, Милета. *Речник говора северне Мејџохије*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
- [BUKUMIRIĆ, Mileta. *Rečnik govora severne Metohije*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2012]
- ВУЛИЧИЋ, Милош. *Рјечник говора Прошћења (код Мојковца)*. <<http://raskovnik.org/>>
- [VULIČIĆ, Miloš. *Rječnik govora Prošćenja (kod Mojkovca)*. <<http://raskovnik.org/>>]
- ДАЛМАЦИЈА, Стево. *Рјечник говора Појџкозарја*. Бања Лука: Глас српски, 2004.
- [DALMACIJA, Stevo. *Rječnik govora Potkozarja*. Banja Luka: Glas srpski, 2004]
- ДАНИЧИЋ, Ђура. *Рјечник из књижевних сјапарина српских*. Т. 1–3. У Биограду, 1863–64. Београд: Вук Караџић, 1975.
- [DANIČIĆ, Đura. *Rječnik iz književnih starina srpskih*. Т. 1–3. U Biogradu, 1863–64. Beograd: Vuk Karadžić, 1975]
- ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
- [DINIĆ, Jakša. *Timočki dijalekatski rečnik*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008]
- ЕЛЕЗОВИЋ, Глиша. *Речник косовско-метоховског дијалекта*. <<http://raskovnik.org/>>
- [ELEZOVIĆ, Gliša. *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta*. <<http://raskovnik.org/>>]
- ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика*. Св. 2. Београд, 2006.
- [ERSJ: *Etimološki rečnik srpskog jezika*. Sv. 2. Beograd, 2006]

- КАРАЦИЋ, Вук. *Srpski rječnik*. <<http://raskovnik.org/>>
 [KARADŽIĆ, Vuk. *Srpski rječnik*. <<http://raskovnik.org/>>]
 Картотека ЭССЯ. Архив отдела этимологии Института русского языка им. В. В. Виноградова.
 [Kartoteka ESSÂ. Arhiv oddela etimologii Instituta ruskogo âzyka im. V. V. Vinogradova]
 ЛАЗИЋ, Анђелка. *Građa za rečnik govora Mačve*. Шабац: А. Лазич, 2008.
 [LAZIĆ, Anđelka. *Građa za rečnik govora Mačve*. Šabac: A. Lazić, 2008]
 МИТРОВИЋ, Брана. *Речник лесковачког говора*. Лесковац: Библиотека народног музеја у Лесковцу, 1984.
 [MITROVIĆ, Brana. *Rečnik leskovačkog govora*. Leskovac: Biblioteka narodnog muzeja u Leskovcu, 1984]
 ОЛА: *Общеславянский лингвистический атлас*. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 2. Животноводство / Под ред. Я. Басары и др., Warszawa, 2000.
Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 4. Сельское хозяйство / Под ред. А. Ференчиковой и др., Братислава, 2012.
Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 9. Человек / Под ред. Я. Сятковского и Я. Ваняковой, Kraków, 2009.
 [OLA: *Obšeslavânskij lingvističeskij atlas*. Seriâ leksiko-slovoobrazovatel'naâ. Vyp. 2. Životnovodstvo / Pod red. Â. Basary i dr., Warszawa, 2000.
Obšeslavânskij lingvističeskij atlas. Seriâ leksiko-slovoobrazovatel'naâ. Vyp. 4. Sel'skoe hozâjstvo / Pod red. A. Ferenčikovej i dr., Bratislava, 2012.
Obšeslavânskij lingvističeskij atlas. Seriâ leksiko-slovoobrazovatel'naâ. Vyp. 9. Čelovek / Pod red. Â. Sâtkovskogo i Â. Vanâkovoj, Kraków, 2009]
 ПЕТРОВИЋ, Драгољуб, Јелена Капустина. *Из лексике Качера*. СДЗб LVIII. Београд, 2011.
 [PETROVIĆ, Dragoljub, Jelena Kapustina. *Iz leksike Kačera*. SDZb LVIII. Beograd, 2011]
 ПЕТРОВИЋ, Драгољуб, Ивана Ћелић, Јелена Капустина. *Речник Куча*. СДЗб LX. Београд, 2013.
 [PETROVIĆ, Dragoljub, Ivana Ćelić, Jelena Kapustina. *Rečnik Kuča*. SDZb LX. Beograd, 2013]
 РСГВ: *Речник српских говора Војводине* / Драгољуб Петровић (ур.). Књ. 1–4. Нови Сад, 2019.
 [RSGV: *Rečnik srpskih govora Vojvodine* / Dragoljub Petrović (ur.). Knj. 1–4. Novi Sad, 2019]
 СТИЛОВИЋ, Рада. *Речник Васојевића*. Београд: Чигоја штампа, 2014.
 [STILOVIĆ, Rađa. *Rečnik Vasojevića*. Beograd: Čigoja štampa, 2014]
 СТОЈАКОВИЋ, Анка, Јован Мандарић. *Рјечник личког говора*. Београд: А. Стојаковић, Ј. Мандарић, 2013.
 [STOJAKOVIĆ, Anka, Jovan Mandarić. *Rječnik ličkog govora*. Beograd: A. Stojaković, J. Mandarić, 2013]
 ТОМИЋ, Миле. *Речник радимског говора*. СДЗб XXXV. Београд, 1989.
 [TOMIĆ, Mile. *Rečnik radimskog govora*. SDZb XXXV. Beograd, 1989]

- ТРОШИЋ, Драгиша. *Речник говора Трстеничког краја*. Трстеник: Народна библиотека «Јефимија», 2014.
- [TROŠIĆ, Dragiša. *Rečnik govora Trsteničkog kraja*. Trstenik: Narodna biblioteka «Jefimija», 2014]
- ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка*. <<http://www.slovorod.ru/etym-vasmer/index.html>>
- [FASMER, Maks. *Ėtimologičeskij slovar' russkogo âzyka*. <<http://www.slovorod.ru/etym-vasmer/index.html>>
- ЦВИЈЕТИЋ, Ратомир. *Речник ужишког говора*. Ужице: Учитељски факултет Универзитета у Крагујевцу, 2014.
- [CVIJETIĆ, Ratimir. *Rečnik užičkog govora*. Užice: Učiteljski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2014]
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*. Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1974-, вып.1-.
- [ĖSSÂ: *Ėtimologičeskij slovar' slavânskikh âzykov*. Praslavânskij leksičeskij fond / Pod red. O. N. Trubačeva. M., 1974-, vyp.1-]
- BABIĆ, Ivan. *Studenački rječnik*. Studenci: Župni ured Studenci, 2008.
- BARBIĆ, Ante. *Rječnik Pitava i Zavale*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2011.
- BELOVIĆ, Stjepan, Đuro Blažeka. *Rječnik govora Svetog Đurđa*. Zagreb: Učiteljski fakultet, 2009.
- BERBIĆ KOLAR, Emina, Ljiljana Kolenić. *Sičanske riči*. Osijek: Sveučilišta J. J. Strossmayera, 2014.
- BLAŽEKA, Đuro, Grozdana Rob. *Rječnik Murskog središća*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014.
- BOŽIN, Davor. *Rječnik govora starih žitelja otoka Rave*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2017.
- ČULJAT, Marko. *Ričnik ličke ikavice*. Gospić: Lika press, 2004.
- FRANCETIĆ, Ivan. *Rječnik boljunskih govora*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015.
- HRASTE, Mate, Petar Šimunović, Reinhold Olesch. *Čakavisch-deutsches Lexikon I*. Wien, Köln, 1979.
- HRG, Franjo. *Ivanečki govor i rječnik*. Ivanec: Narodno sveučilište „Đuro Arnold“, 1996.
- IVANČIĆ-DUSPER, Đurđica, Martina Bašić. *Rječnik crikveničkoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić, 2013.
- KALČIĆ, Slavko i dr. *Rječnik roverskih i okolnih govora*. Pazin, Zagreb, Pula: Matica hrvatska Pazin, Naklada Dominović, Znanstvena udruga Mediteran, 2014.
- KRANJČEVIĆ, Milan. *Ričnik gacke čakavščine*. Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2004.
- JAKŠIĆ, Martin. *Rječnik govora slavonskih, baranjskih i srijemskih*. Zagreb: Dominović, 2015.
- JURIŠIĆ, Blaž. *Rječnik govora otoka Vrgade*, I-II, Zagreb: JAZU, 1966. i 1973.
- LIPLJIN, Tomislav. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin: Garestin, 2002.

- MANDIĆ, Živko. *Rječnik govora santovačkih Hrvata*. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2016.
- MARESIĆ, Jela, Vladimir Miholek. *Opis i rječnik đurđevačkog govora*. Đurđevac: Gradska knjižnica, 2011.
- MILEVOJ, Marijan. *Gonan po nase. Rječnik labinske čakavice*. Labin: Mathias Flacius, 2006.
- MOHOROVIČIĆ-MARIČIN, Franjo. *Rječnik čakavskog govora Rukavca i bliže okolice*. Rijeka – Opatija: Adamić i Katedra čakavskog sabora Opatija, 2001.
- PAVEŠIĆ, Marija, Blaženka Magaš, Željko Laloš. *Rejč do riči – besejdnjek dejuonškega devoana / rječnik delničkoga govora*. Rijeka: Adamić, 2006.
- PERUŠIĆ, Marinko. *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja*. Karlovac: Radio Karlovac, 1993.
- PERUŠKO, Marija. *Rječnik medulinskoga govora*. Medulin: Mendula, Općina, 2010.
- PICCOLI, Agostina, Antonio Sammartino, Snježana Hozjan, Mira Menac-Mihalić. *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro*. Montemitro – Zagreb: Matica hrvatska, 2000.
- SEKULIĆ, Ante. *Rječnik govora bačkih Hrvata*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; Subotica: Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“, 2005.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–4. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- SMOLJAN, Ante. *Rječnik govora otoka Ista*. Zadar: Matica hrvatska, Ogranak Zadar, 2013.
- ŠATOVIĆ, Franjo, Ivan Kalinski. *Rječnik Cerja zagrebečkoga*. Zagreb: Sv. Ivan Zelina: Pučko otvoreno učilište Sv. Ivan Zelina, 2012.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
- TAKAČ, Ferdinand. *Rječnik sela Hrvatski Grob (horvatansko-hrvatsko-slovački rječnik)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2004.
- Upitnik za SDA: Upitnik za srpskohrvatski / hrvatskosrpski dijalektološki atlas. Institut za srpski jezik SANU.
- VRANIĆ, Silvana, Ivo Oštarić. *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*. Novalja: Ogranak Matice hrvatske u Novalji, 2016.

Екатерина И. Јакушкина
 Московски државни универзитет
 Филолошки факултет
 Катедра за словенску филологију

РЕКОНСТРУКЦИЈА СИНОНИМСКИХ ОДНОСА У ПРАСЛОВЕНСКОЈ ЛЕКСИЦИ НА СРПСКОХРВАТСКОЈ ДИЈАЛЕКАТСКОЈ ГРАЂИ

С а ж е т а к

У раду су размотрени синонимски лексички парови прасловенског порекла који супротстављају различите српскохрватске говоре (лексеми су ексцерпирани из *Упитника за српскохрватски дијалектолошки атлас*). Један део ових лексема има стриктне лингвогеографске карактеристике и повезан је с одређеним ареалима, што омогућује претпоставку о томе да су вршиле исту диференцијалну функцију и у прасловенском језику. Ареали другог дела лексема често имају дифузни карактер и понекад синоними овог типа коегзистирају у истом говору. Зато можемо претпоставити да су ове речи и у прасловенском могле бити дублети у оквиру истог лексичког система. Већина синонимских парова је настала семантичком или творбеном иновацијом, која је потиснула архаизам, док остали део вероватно чине паралелне творевине.

Кључне речи: словенска лексикологија, дијалектологија, прасловенски језик, синонимија, српски језик, хрватски језик.

Ekaterina I. Yakushkina
 Moscow State University
 Faculty of Philology
 Department of Slavic Philology

THE RECONSTRUCTION OF SYNONYMOUS RELATIONS IN THE PROTO-SLAVIC VOCABULARY BASED ON THE SERBO-CROATIAN DIALECT MATERIAL

S u m m a r y

The paper deals with the analysis of synonymous words of Proto-Slavic origin that distinguish different Serbo-Croatian dialects (the lexemes are excerpted from *The Questionnaire for the Serbo-Croatian Dialectological Atlas*). Some of these lexemes have strict geolinguistic characteristics and are connected with certain areas, which allows for the assumption that they performed the same differential function in the Proto-Slavic language. The areas of the other lexemes are often diffuse, and sometimes synonyms of this type co-exist in the same dialect. Therefore, we can assume that these words may have been synonyms found in the same lexical system in Proto-Slavic as well. Most synonyms were created by semantic or lexical innovations that replaced archaisms, while the rest probably consist of parallel creations.

Keywords: Slavic lexicology, dialectology, Proto-Slavic language, synonymy, Serbian language, Croatian language.

ISSN 0350-185X, – Књ. 76, св. 2 (2020), стр. 47–77

UDK: 811:929 Соларић П.

811.163.41'26"18"

COBISS.SR-ID: 28620297

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2002047B>

Примљено: 20. априла 2020.

Прихваћено: 9. јуна 2020.

Оригинални научни рад

Исидора Г. Бјелаковић*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

ГРАФИЈСКО-ОРТОГРАФСКА И ГРАМАТИЧКА НАЧЕЛА ПАВЛА СОЛАРИЋА И ПОЧЕЦИ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА**

У настојању да се Павле Соларић, помало маргинализована па и заборављена фигура у историји српског књижевног језика, постави на заслужено место када је реч о почецима стандардизације српског језика, у раду се сагледавају његов животни пут и књижевнојезичке поставке у једном ширем, културолошко-филолошком контексту. Посебна пажња обрађена је на његова филолошка и граматографска начела, на ставове у погледу (1) статуса црквене и грађанске ћирилице (али и латинице), (2) структуре будућег књижевног језика (илирског или српског), (3) статуса руско-словенског језика међу Србима, те (4) графијско-ортографске концепције како би се указало на Соларићево место у предстандардном периоду развоја књижевног језика међу Србима, али и на улогу и утицај који је сасвим извесно имао на С. Мркаља, Л. Милованова Георгијевића и В. Стефановића Карацића.

Кључне речи: српски језик, 19. век, Павле Соларић, просветитељство, стандардизација.

1. Увод у епоху. Иако се идеја о увођењу српског народног језика у домен књижевног појављује још у првој половини 18. века, те се Јеротеј Рачанин и Гаврил Стефановић Венцловић сматрају првим лучоношама

* isidora.bjelakovic@gmail.com

** Овај рад настао је као резултат истраживања у оквиру пројекта Историја српског језика (178001) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и представља у великој мери допуњено и заокружено истраживање које је започето и у основним елементима представљено у Иванић, Бјелаковић 2019: 33–37.

просветитељства међу Србима (Павић 1985; Стефановић 2016: 123), она ће у својој експлицитној форми заживети тек од средине овог столећа, као очекивана последица просветитељске тежње ка модернизацији, европеизацији и демократизацији науке и културе, образовног система и друштва у целини (в. Павић 1983, 1985, 1991; Живковић 1994; Стефановић 2010: 198–200; Ђорђевић 2012: 105–124; Иванић 2018: 140).

Секуларизација књижевног стваралаштва и појава нових књижевноуметничких жанрова, али и публицистике и науке, те тежња интелектуалаца ка приближавању ширем кругу читалачке публике – образованом грађанству и српској младежи – отварају врата ка новом књижевнојезичком изразу, идеалном инструменту за остваривање наведених циљева. Наиме, српски културни трудбеници ове епохе, инспирисани просветитељским идејама учене Европе, излаз из семантичке непроходности рускословенског виде у конституисању књижевног језика који би био транспарентнији и структурно подударнији са вернакуларом (али не и идентичан с њим), покушавајући да остваре баланс између разумљивог и узвишеног, утилитарности и престижа, тј. између потпуне вернакуларизације и присуства културног интердијалекта (рускословенског, руског). Иако се појавила још шездесетих година 18. века, пре свега у радовима Захарије Орфелина, ова је идеја током последње две деценије 18. и почетком 19. века постала општеприхваћена међу великим бројем културних прегалаца (попут Д. Обрадовића, Е. Јанковића, В. Љуштине, А. Мразовића, А. Стојковића, П. Соларића и др.) и само су још појединци у рускословенском и даље видели узоран и једини могућ књижевнојезички израз Срба (нпр. П. Кенгелац, Г. Трлајић).

Међутим, упркос томе што је произашла из јединствене просветитељске поставке, идеја о увођењу новог типа језика дала је неколико различитих решења, уз низ прелазних варијаната:

- (1) *орфелиновски славеносерпски језик* – језички хибрид настао произвољном комбинацијом рускословенског, руског, српског и српкословенског језика на свим језичким нивоима;¹
- (2) *досиџејевски тшиј језика* – књижевнојезички израз заснован на урбаном језичком варијетету Срба, уз славенизме као лексичке (и ређе синтаксичке) наносе, пре свега у домену апстрактног и терминологије (Ивић 1990; Суботић 2004; Милановић 2013а);

¹ Више о славеносрпском језику, његовој структури и истраживањима овог књижевнојезичког типа в. у Грицкат 1966: 65; Младеновић 1978: 99; Суботић 2004: 181; Ивић 1998: 132; Милановић 2013а; Бјелаковић 2018, 2019, 2019а.

(3) *српски народни језик вуковског тип*а – заснован на руралном српском говореном варијетету, уз изразит пуризам према славенизмима.²

Очигледну комплексност наведеног вишејезичја додатно усложњава и чињеница да су дати језички идиоми, као што је речено, будући не-кодификовани, веома често варирали (чак и код истог аутора), те ишли ка све већој србизацији (нпр. код Стејића) или русификацији (нпр. код Видаковића). Поред тога, не треба губити из вида ни везу тадашњих стилских формација и књижевног језика, односно основну тенденцију ка *диглосији* међу класицистима, при чему су доситејевски и(ли) славеносрпски језик у њиховим делима ниског (и средњег) стила живели само до друге деценије 19. века, да би потом били промовисани у позицију вишег, која је до тада била резервисана за рускословенски језик (Павић 1985: 95). Предромантичари, с друге стране, прихватају *монологсију* као једини пут у свом стваралаштву, при чему је она понекад подразумевала славеносрпски, а понекад доситејевски тип језика (Павић 1991, 1991а; Деретић 2007).

1.1. У оваквом културном контексту, почетком 19. века на књижевнојезичку сцену ступа и П. Соларић, посвећујући немали простор свог рада текстовима филолошког профила – елаборатима, расправама, хипотезама, уживајући велики углед међу савременицима.³ О томе, између осталог, сведочи и чувена реченица Д. Обрадовића: *Има Гресија Темистиокла, има Србија Соларића!*

У сличном духу пише и С. Мркаљ Вуку Стефановићу 1817. године:

„Мени предраги пријатељу!

Ваше љубезно под 6-тим овога текућег мјесеца на мене оправљено писмо добио сам у руке, и прочитавши га увидио сам с радости, како се ви нашега познанства и пријатељства опомињете; нити ми је доста било, једном за себе читати га, него сам га још мојим знацима читао и показивао, с удовољством приповједајући, како сте ви са мном и с Г. Булићем код неког посластичара Стефана у Пешти проучавали Улог великога нашега Соларића“ (Караџић 1909: 66; подвукла И. Б.).

² Последња књижевнојезичка поставка (српски народни језик вуковског типа), иако настала у духу романтичарски схваћеног језика као лица нације, не подразумева и истовремено одсуство просветитељских идеја у њој. Зато је овом приликом и наведена.

³ На пример, Ј. Копитар, Ј. Добровски и Ж. Цојс, велика имена оновремене славистике, веома пажљиво прате Соларићев рад и полемишу о његовим ставовима (в. Иванић 2019: 16).

2. ПАВЛЕ СОЛАРИЋ (ВЕЛИКА ПИСАНИЦА 1779 – ВЕНЕЦИЈА 1821). Ако пођемо од чињенице да се крајем прве деценије 19. века у Пешти окупљао српски културни кружок, који су, између осталих, чинили Мркаљ, Милованов и Вук, и обратимо ли пажњу на наведени цитат, онда се оправдано поставља питање интензитета утицаја Соларићевих књижевнојезичких поставки на будуће стваралаштво ове тројице реформатора српског језика, писма и/или правописа.⁴ Да би се одговорило на ово питање, неопходно је најпре (1) узети у обзир контекст у којем се Соларић образовао и у којем је филолошки стасавао, а потом (2) објединити све његове језикословне текстове те, на основу њих, извести основне поставке у вези са статусом књижевног језика, писма и правописа, о чему ће и бити речи у даљем тексту.

2.1. ЖИВОТ И РАД.⁵ Павле Соларић је рођен 1779. године у Великој Писаници, близу Бјеловара. Као свештенички син рано је развио љубав према књизи и науци, а школовање је започео у Крижевцима, наставио га у Загребачкој гимназији, па у Сремским Карловцима, да би коначно у Загребу 1803. године завршио право (Симин-Допућа 1995: 61). Напосредно након завршетка студија одлази у Падову, где се упознаје са Атанасијем Стојковићем и Доситејем Обрадовићем (својим будућим духовним и интелектуалним узором). Животни пут ће га потом одвести у Венецију, где ступа у службу Димитрија Теодосија, у чијој ће штампарији почети да објављује и своја дела. Исте године када је у Србији избио Први српски устанак Соларић публикује свој првенац – *Ново грађданско земљеописаније* (Ново грађданско земљеописање прво на Езику Сербскомъ) – прву географију на „српском“ језику.

Нешто касније, 1808. и 1809. године преводи и објављује четири књиге филозофског профила: *Улог ума човеческога* (Улог ума човѣческога, 1808), *Сверх воспитанија к човѣкољубију* (Сверх воспитанія к човѣколюбію, 1809), *О самости* (О самости, 1809) и *Мудрољубац индијски* (Мудролюбца индійски либо искусство щастливо живити у дружеству, 1809). Свако од наведених дела он употпуњује ориги-

⁴ Реч је о припадницима тзв. *крајишког* круга, тј. групе српских интелектуалаца потеклих са западних области штокавштине који нису (или нису у потпуности) стасавали под окриљем Сремских Карловаца и славеносрпске струје, него су своје књижевнојезичке поставке градили и према другим, пре свега западним узорима. У србистици је још увек отворено питање интензитета утицаја хрватских просветитеља на рад будућих реформатора српског језика, писма и правописа, али свакако ову могућност не треба занемаривати. Павле Соларић се, на пример, у свом *Буквару* позива на истоимено дело Матије Карамана, познатог задарског надбискупа из 18. века.

⁵ Биографија П. Соларића дата је, уз незанемарљиве измене, према Бјелаковитх (2013), и у њој се пре свега обраћа пажња на она дела у којима се могу уочити ставови везани за језик, писмо и правопис.

налним предговорима и/или поговорима, који су, из филолошке перспективе посматрано, драгоценији од садржаја самих текстова.

Већ наредне године публикује *Бесједовник илирическо-италијански* (Бесѣдовникъ илѣрическо-италианскій) – збирку од педесет упоредних италијанских и српских дијалога, намењених пре свега трговцима, коју је саставио Вићентије Ракић и наменио је сународницима – дошљацима у Трст. Соларић у предговору ове књиге говори о италијанском и илирском (српском) језику, о овим народима и њиховим алфаветима. У *Бесједовнику* он објављује и одломак свог дела *Ијероглифика*, које је остало у рукопису, а у којем се, прилично неаргументовано, бавио историјом древних Скита, Сармата и Германа, као и историјом писама и етимологијом појединих етнонима (Андрић 1902: 150–151).

Исте, 1810. године излази му *Поминак књижевски* (Поминакъ книжескій о Славено-Сербскомъ въ Млеткахъ Печатанію, великому и благословесному Славено-Сербскому народу и мудрымъ его свакога званія Предстателемъ и Просвѣтителемъ), чувена библиографија српских књига штампаних у Венецији у периоду од половине 18. века до 1810. године (в. Панковић 1982; Чурчић 2003; Вранеш 2003).

О томе колико је Соларић био плодан аутор сведочи и чињеница да му је већ 1812. године из штампе изашао *Буквар славенски триазбучни* (Бѣкваръ славенскій тріазбѣчнѣй, или Первое рѣководство къ познанію книгъ и писаніи во ѹпотребленіе Славено-Сербовъ). У уводном делу он наводи правила изговора и писања, уз низ просветитељских и педагошких дигресија, да би централни део посветио трима словенским писмима: црквеној ћирилици, грађаници и глагољици.⁶

Након 1812. године, измењене политичке прилике после пада Наполеона и ступање на снагу режима Свете алијансе приморавају Соларића да своје књиге публикује у Будиму. Ускоро остаје без посла, а погоршава му се и здравствено стање због туберкулозе.

У његовом опусу постоји и један веома интересантан текст. Наиме, 1815. године Соларић објављује први факсимил једног српског историјског документа. Реч је о повели босанског краља Стефана Дабише из 1395. године (Објасненіе ко снимкѹ подлиннога дѣплѹма Стефана Дабише краља сербскога, даннога Жѹпанѹ Волкомѣрѹ Семковићѹ). Ово је дело уједно и последње српско издање у штампарији Д. Теодосија (Чурчић 1979: 210).

Наредне године Соларић ступа у службу Енглеза Фредерика Норта, лорда од Гилфорда, бившег гувернера Цејлона, којег подучава српском

⁶ На Копитареву молбу Добровски је саставио рецензију *Буквара*, углавном повољну када је у питању део о језичкој структури, али доста критичну када говори о ауторовим историјско-етнографским поставкама (Андрић 1902: 165).

језику и са којим одлази на пропутавање Средоземљем (Чурчић 1979: 210). По повратку (1818) издаје дело *Мезимац* (Мезимац Ђ. Досиџеа Обрадовича: Часть Втора Собранія разныхъ Нравоучительныхъ Вещей въ пользу и увеселеніе), други део Доситејевих *Собранија*, текста који је остао у рукописној заоставштини након његове смрти, 1811. године.

Исте године излази му из штампе и последње објављено дело – *Римљани славенствовавши* (Римљани славенствовавшии: рѣковѣтъ ради Набраніа подобны рѣковѣтѣи изъ ины езыка, а найпрѣе изъ Греческога), у којем настоји да докаже порекло Римљана од Словена, те латинског од словенског језика.

Поред низа других краћих филолошких, педагошких и филозофских текстова, Соларић се бави и географијом, картографијом и геометријом, остављајући важан траг и у историји природних наука међу Србима. Соларићево *Ново гражданско земљеописаније* (1804), уз које је штампао *Земљеписник* (Землеписникъ) и *Кључић у моје Земљеописаније* (Кључићъ у мое Землеописаніе), представља прво научно дело из области физичке географије међу Србима. Посебан значај има и Соларићев *Земљеписник* – први комплетан географски атлас код Срба. Израђен у граверској радионици Ј. А. Зулијанија, концептиран је као збирка немих карата, те су насељена места и географски локалитети обележени само бројевима, а земље само границама без икаквих детаља јер је ово дело требало да прати текст *Земљеописанија* (Симин-Допуџа 1995: 61). Као и преостала два дела са истом тематиком, ни *Кључић* није потпуно оригинално дело. Реч је, такође, о прилагођеном преводу немачког географа Адама Кристијана Гаспарија из 1801. године (Андрић 1902: 128). Прва трећина *Кључића*, писаног у тада популарној епистоларној форми, јесте приручник са основама геометрије, у којем се разјашњавају основни појмови ове науке да би у другом делу књиге то знање читаоцу омогућило лакше разумевање просторних, географских односа, а у последњем делу – и разумевање кретања небеских тела и смене годишњих доба на Земљи.

За живота Соларић није објавио све своје текстове, па су му у рукопису остале песме, као и граматика српског језика *Вход к писменици и језикознанију* (Входъ къ Писменицы и езыкознанію; објављен тек 1831. г.).

За разлику од осталих српских предромантичара (превасходно Вићентија Ракића), у његовом песништву нема наглашеног религиозног опредељења нити знатнијег утицаја десетерачког народног песништва. Соларић у новију српску поезију уводи аутентичну љубавну лирску песму, а његово песничко језикотворство биће касније велик подстрек за песнике попут Сарајлије и Кодера (Чурчић 1979: 210; Иванић 2019: 18).

Опхрван болешћу, без новца и заштите, Соларић умире у Венецији 1821, у својој 42. години.

3. Соларић – филолог и граматограф. Иако још П. Ивић (1998: 169) Соларића сврстава у ред Доситејевих ученика и поборника идеје о чистом народном језику, овакав став требало би интерпретирати у духу времена у којем је он живео и стварао, те тај „чисти народни језик“ нипошто не треба изједначавати са потоњим вуковским народним језиком. Будући да, наиме, просветитељски и доситејевски књижевнојезички утилитаризам (→ књижевни језик мора бити разумљив како би служио потенцијалном читалаштву) представља константу Соларићевог израза, у овом светлу треба сагледавати и основну структурну разлику између традиционалиста (којима је, у суштини, и Соларић припадао) и вуковаца: док први не виде ништа лоше у богаћењу лексикона руским/рускословенским лексичким фондом кад год је то неопходно или пожељно, уз истовремено остваривање семантичке транспарентности углавном домаћом морфосинтаксом, дотле Вук и вуковци имају дистантан став према свему што не потиче из руралног вернакулара (или барем није дубоко уврежено у њему). Отуда код традиционалиста отпор према интернационализмима и страном језику (при чему се славенизми не схватају као стране речи, него као део заједничког словенског наслеђа). Отуда и отпор према истим тим славенизмима међу вуковцима. С обзиром на то да је морфосинтаксичка структура Соларићевог језика доминантно народна, са спорадичном и не толико наметљивом појавом ненародних флективних елемената (пре свега у посветама, предговорима и поговорима), уз изражено присуство лексичких славенизама, његов језик могао би бити оквалификован као *доситејевски* – дакле, као онај књижевнојезички израз који је егзистирао у писаном изразу Срба током последње две деценије 18. века и био доминантан (и готово једини) све до средине 19. века. На први поглед, због овакве књижевнојезичке поставке П. Соларић би могао бити посматран као присталица традиционализма, тј. као носилац оних идеја које ће на Вуковој стази језичке и графијско-ортографске реформе стварати низ препрека све до средине 19. века. Ситуација је, међутим, другачија и, иако се доминантно служио доситејевским типом језика и традиционалном ћирилицом (и црквеном и грађанском), Соларић у својим текстовима, како ће се показати, експлицитно поставља низ прогресивних књижевнојезичких начела која ће сигурно имати одраза у каснијој језичкој свести Мркаља, Милованова и Вука. Привидно неслагласје књижевног језика којим се Соларић служио и идеја које је заступао не треба да нас изненађује. Уосталом, као што је познато, на почетку свог професионалног деловања и Вук Стефановић је писао доситејевским типом језика (в. Милановић 2015, 2015а). У то време, наиме, још није била изграђена јасна филолошка слика о томе шта је заправо српски језик, односно који његов варијетет треба да буде постављен у темеље будућег стандарда (језик града или села и сл.). Само у том контексту и треба по-

сматрати усталасану и неуједначену књижевнојезичку атмосферу с почетка 19. века. Поред тога, јаке везе са Сремским Карловцима сигурно су имале утицаја на Соларићев неуједначен и неизбалансиран однос између теоријских поставки и њихове реализације.⁷

3.1. „ИЛИРЕ НАШЕ ТРЕБА ОБРАЗОВАТИ!“ Читајући Соларићеве филолошке радове, тешко је не запазити колику је важност приписивао образовању као примарном параметру за постизање опште друштвене ползе. Трајан ламент над необразованошћу Срба присутан је готово у сваком његовом филолошком штиву. Предговор *Буквара* из 1812. г. почиње управо таквим тоном:

Воскресни славенски свјете, писмонаставниче наш, свјати Кириле! (ухо твоје да не оскорби се бесједом мојом, овако и горше говоре данас јединородци твоји) мрак невјежества покрива државе от куду је негда возблистало у мир сијаније твоје: Славено-Срби заборавили су јазик свој и небесни дар твој, запустили своје писмо. Мала част, уче се нешто и називају се сохранители достојанија серпскога; сви прочији не уче се и гибну сострјељајем стрјелом летјашчом во тмје! (*Буквар, Предисловије*, 1812; према Иванић, Бјелаковић 2019: 175; подвукла И. Б.).

Горчину коју је осећао због овакве ситуације веома добро илуструје и реченица из *Додајка* у 66. броју *Новина српских*:

Пређе просвештавања нашега толико су нас уважавали, колик да нас није ни било (*Доброжелателна мњенија Србина једног к ђросвешћеној, и ђросвешћенију радој, часћии народа својега; Смесице књижесћивене*, 1818: 518; према Иванић, Бјелаковић 2019: 271).

Изаз из наведеног мрака *невјежесћива* Соларић је, у маниру својих претходника и учитеља, видео у публикавању већег броја књига, али и приручника попут *буквара*, *граматика* и *речника* српског језика, чиме би вернакулар и експлицитно био постављен као темељ будућег књижевнојезичког израза:

За илирическа училишта, за цркве, за свештенство илирическо, треба књиге печатати, и католичеству једном на вовјек отети прилику незнанству влашки попова и магистора ругати се и поносити – Илире наше треба образовати! (*Поминак књижески*, 1810; према Иванић, Бјелаковић 2019: 151).

Помозимо овим. Облакчајмо, уладимо, умноговажимо књиговједјеније свим. Почнимо с добрим првим јуности наставленијем, подајмо Сер-

⁷ Готово сви истраживачи Соларићевог језика указују на његову повремену неизбалансираност и појаву (понекад и израженијих) језичких варијација у односу домаће: руско/рускословенско (в. Андрић 1902; Гавриловић 1910; Младеновић 1973; Ивић 1998; Бабич 2012).

бом добар буквар (*Буквар, Предисловије*, 1812; према Иванић, Бјелаковић 2019: 175; подвукла И. Б.).

Конечноје намјереније с настојашчим Букварем јест избавити серпске синове от оне пагубне дангубе с неколикократним пустим пречитавањем часослова и псалтира, која толико дуго није дала Србом отворити очи, подати наставником јуности серпске способ како могу својега званија достојнији и народу полезнији бити; ободрити родитеље серпске из онога равнодушија или неохоте ко књигама, која је по премногу произишла из досаде, где они доселе, невидећи по три и четири љета никаквога успјеха дјеце своје, враћали су, пуни справедљивога презренија к (таковим) школам и магистром, синове своје дома... (*Буквар, Предисловије*, 1812; према Иванић, Бјелаковић 2019: 175–176).

На тај начин, Соларић заправо гради „мост од Доситејевог општевропског просвјетитељства ка српском, националном просвјетитељству, које ће дати модерни идентитет српском народу (народна поезија, језик/рјечник, граматика), увести га у круг европских народа и одредити му мјесто међу словенским народима“ (Иванић 2019: 19).

3.1.1. Језички израз који Соларић види као основу књижевног (вернакулар за који сматра да треба да буде промовисан у позицију вишег стила) он назива „илирическим“ или српским и – у маниру тадашње широко заступљене хердеровске школе, чије ће постулате прихватити и Копитар и Вук – под њим подразумева пре свега језик штокавског подручја, без обзира на верски идентитет његових говорника, уз извесне непрецизности када је реч о чакавском и кајкавском наречју:⁸

На конец, требало је исторически и природно рјешити откуда равнозначност наименованија Илири и Србљи, колико се ошибавају они славенски народи, који, по причини иновјерија, служе се иними писменама, хвалећи се у исто време својим славенским језиком и пр[оче] (*Бесједовник, Предисловије Илиром*, 1810; према Иванић, Бјелаковић 2019: 155; подвукла И. Б.);

Нарјечије српско, второ међу нарјечијама славенским за своју обдјеланост, а прво за своју љупкост, јест умекчало и почти уравнило већу част дијалекта, употребитељни у земљама, поњатими под шатким

⁸ „Добро упућен у језичко стање међу Србима и Хрватима (школован у Сремским Карловцима и у Загребу), поданик Аустријске царевине, а краће вријеме Наполеоново провинције Илирије и Венеције, па свједок пропасти његове империје, није необично што је говорио и мислио о заједничком језику (називајући га и српским и илирским), заједничкој књижевности (илирској) и имену које би се ослободило национално-локалне парцијалности, знатно прије илирског покрета и залагања за југословенство“ (Иванић 2019: 18).

но преодолевајушчим именем Илирика.⁹ Ево зашто азбука или нарјечије српско и илиричко узимљу се највише крат као једноимена названија (*Бесједовник, Предваријетелнаја Б*, 1810; према Иванић, Бјелаковић 2019: 165; подвукла И. Б.).

Језик којим се говори од мора Адријатическа даже до граница Бугарске и турске Албаније, од Македоније и Румелије, до средине Маџарске, у Рватској, на горњеј страни рјеке Саве и Драве, у Крајинској и Истрији, јест управо казати илирически иначе српски.

Језик славенобугарски покварен је због распрострањенија грчког као што је и славенокрајински, због немцаког, како у словоударенију, тако у мноштву речи без нужде и из немарљивости примљени. Но бугарски језик много се мање разликује од илиричког неголи крајински. Крајински и славенорватски, нису управо илирически дијалекти.

Истријански рватско-приморни и далматински, који се застао на приморју и илиричким острвима, јесу више или мање рватски дијалекти, по мало умекшани и ближи илиричком.

Прави илирически језик осим много непомешни уметака, турски, грчки, италијански, латински, немачки и маџарски, састоји се из дијалекта особити, који се веома мало један од другог разликују.

Дијалект дубровачки, кога неки за најчистији и најизображенији илирически држе, није друго него исти онај који се у Славонији, Босни, Ерцеговини и мало ниже говори (*Поглед на језик и књижевство илиричко*, 1818; према Иванић, Бјелаковић 2019: 275).

Међутим, овде се уочава једна неуједначеност. Иако у језичком смислу изједначава појмове *илирски* и *српски*, додељујући му пре свега вредност штокавског наречја, у територијалном и етничком смислу Соларић појму *илирски* даје шире значење, укључујући у њега и Бугарску и Крањску, дакле, два јужнословенска простора за која се никако не може говорити као о српским. У писму Димитрију Давидовићу из 1816. године, Соларић саветује Давидовића да *Новине српске* треба да преименује у *Новине илиричке* или, још боље, у *Зора* или *Даница илиричка* (готово три деценије пре почетка илирског покрета!) како би број читалаца био проширен и на оне у Бугарској и Крањској, те да текстови не буду штампани грађанином (јер је већина не познаје добро), него истовремено црквеном ћирилицом („Кириловим писмени“) и латиницом. Једино што том приликом избегава да каже јесте којим би језиком те новине

⁹ Под именем Илирика воопште, разумјевале су се у различна времена разне области: Далмација, Норик, Панонија, Илирија сопствена, Мисије, Македонија, Грција; у време кад су Венети посјели међу Падом и Алпами, и ту основали Падову, овај предјел узимао се јоште под Илириком (*Бесједовник, Предварителнаја Б*, 1810; према издању Иванић, Бјелаковић 2019: 165).

требало да буду писане, сем да то буде на језику који ће бити разумљив. Потписујући се као Илирофил Србољубић, он том приликом каже:

Како је љепо, и у ова већ времена нужно, да толики европејски један и (како му драго) стародревни ту народ, као што је илирически, има своје новине, и да и[х] има баш у вашем предизбраном српском нарјечју; тако је и праведно, да вам се исте новине називају Новине српске с почетка. Велим, с почетка; јер Ви видите, господине, сам, да су то прије Новине илиричке, и да је приличније, ово им названије с временом уступити. Не ваља се особити, гдје разлог иште јединствовати. – Српски ваш народ, истина највећи от негда и најпрослављенији као и најнесрећнији у Илирику, није опет сами и једини житељ преопширног Илирика. Премда Банат, Бачка и подаље горе, Срем, Славонија, Хорватска, Истрија, Острови, Далмација, Албанија, Црна Гора, Ерцеговина, Босна, и комад Македоније, врве готово као и Србија Србљима, не може опет име Србије или СРПСКО бити свеопштим именом свију ти области, као што јест име ИЛИРИЧЕСКО, обузимљући с онима јоште и Крајнску и Бугарску, те тако и саму Србију; а сав негдашњи Велики Илирик простире се и надаље.

[...] Не кратим ја да ви себе зовете Србљима, и српским све што је понаособити сопствено ваше; и ви, и Хорвати, и сви прочи ваља да то чините, различија ради видова илирически: обаче што је год свеопште у Илирику, илирическо да носи прозивање. Тако дакле, господине, и Новине Ваше, не више „Новине српске“ но „Новине илиричке“. А јоште боље, и намјесто имена Новине, друго какво име: Зора, или Даница Илирическа, Вила с илирически планина, или што подобно. Над заглавијем да стоји, ако народ љуби, сходна тому фигурица. А вјести саме, на великом мочалу, да буду печатане у два ступца: у првом писмени С. Кирила; у другом римским писмени, у правописанију славонском, и у таквом разговору, како могу разумјевати Славонци, Далматини, Истријани са Хорвати, и Крајнци, ако је то све, ако ли није, а оно колико је могуће (*Господину Димитрију Давидовичу, учреднику Новина српски*, 1816; према Иванић, Бјелаковић 2019: 219–220; подвукла И. Б.).

Соларићева је, дакле, примарна идеја – идеја о уједињењу (културном и књижевнोजезичком) свих јужнословенских народа, при чему он све време покушава да премости основни проблем – разједињеност, узроковану разликама у конфесији (православље и католичанство) и у писму (црквена ћирилица и латиница – на западу, и грађаница – на истоку):

Кад политически препетствија било не би, да се језик илиречски обдјелава као побратим му италијански! Поднебје једно је и тому и тому! Но култури илиричког језика сапротивљавају се и друга јоште два нешчасија, *вјероисповједно и књишко*. По оному западновјерни Илири, богослужествујући не илирически (кромје премало јошт нешто њи), но латински, лишавају се великога и главнога интереса и марења за свој језик; да, и презирају га небози, што је гдје право чистији, бојећи се зар да је туда

њего приближеније к восточнојернима, који га сирјеч хране најчистијег, и које они као и језик им небратски мрзе. У Германији, међу подобно и више различног вјероисповједанија Њемци, кад је о роду и језику гдје рјеч, ту се не пита за закон. Трећа језика истог неоправдајема, јер самовољна, несрећа, и зато још кривичнија, што производи от стране словеснији Илира, јест књишка: четири ту замршују се и сва замршују азбуке! Основна свеславенска С. Кирила, глагољитска С. Јеронима, римска с четирма начини све рђавог правописанија, и московска! Мухамедански Илири писат ће зар другда и турском азбуком исти језик! – Како ћете, кад која књига изиђе у илирическом језику, да она буде на ползу (на читање?) свијем Илиром? [...] Ја Вам морам овде примјетити, господине, да не могу одобрити, што сте, ви Србљи, присвојитељи и, како ми је знано, против многи Србаља исти воље, поспјешитељи четврте (московске) азбуке¹⁰ у Илирику. Шлецер вели: „От нови буква зазиру људи, као от нови данака“, рекши, нити су им миле, нити су им добре (*Госйодину Димийтрију Давидовичу, учреднику Новина српски*, 1816; према издању Иванић, Бјелаковић 2019: 219–220);

Што пишу Илири греческа исповједанија, не читају Илири западног исповједанија. И тако исто восточници дела западни списатеља не читају (*Поглед на језик и књижевство илирическо*, 1818; према Иванић, Бјелаковић 2019: 277).

3.2. Ако је био заокупљен идејом о илирском или српском језику као темељу књижевног језика у васцелом Илирику, и ако је сам писао изразом који данас називамо доситејевским, онда остаје отворено питање какав је став Соларић имао о хибридном славеносрпском и о рускословенском језику. Пишући о промени на књижевнојезичкој сцени у оквиру које се у све већој мери уводи народни језик, Соларић наводи и свој негативан став према славеносрпском језику:

Који су нам највише добру ради, радују нам се што нам је магла испред очију поразишла се, и почињемо већ разговјетно гледати наша два језика. Стил наш нови, веле, све је то мање макаронизмус (као резанци и трганци заједно), смјешан по граматичи старога књижнога језика и по начину како данас говоре Срби. Имају право у овом заиста: ово потврђује се и самим свеопштим гласом народа нашега чрез одобреније Доситејеви, и његовим подобно писани, сочиненија: и заиста свима нама, док се до неколико година у овој вешти сасвим разгали и разведри, никакви безвкуснији књига (у име језика) неће бити от они које су нам писане помјешаними граматикама, да речемо, Терлајићевом и Обрадовићевом (*Доброжелателна мњенија Сербина једног к њросвешћеној, и њросвешћенију радој, частии народа својега; Смесице књижевствене*, 1818: 518; према Иванић, Бјелаковић 2019: 271).

¹⁰ Соларић мисли на грађаницу.

Кад је у питању однос према рускословенском као богослужбеном језику Српске православне цркве, Соларић у *Поминку* (1810) заступа идеју о извесном функционално издиференцираном двојезичју, у оквиру којег би рускословенски задржао своју употребу у домену религиозног, чиме би додатно било подржано духовно јединство српског народа, тада расутог по различитим државама. Функцију световног књижевног језика имао би већ поменути *илирски* или *срѣски*.¹¹

Но, у нашем народу, или да боље речем, међу нашими људми, нејма согласија; [...] По чему није ни чудити се зашто међу Србама к никаквом всеопштем претпријатију нејма јединодушнога согласија, јербо Србљи, кромје оних у Србији от мало година, не состављају нигди цјелокупан народ, расути сушти по среди Турака, Влаха, Мађара, Славонаца, Хорвата, Далмата, у малими општествами или јединственими домочадствами. [...] Обаче остаје њима посвуда један самосопствени, законами свију држава, прости, свободни, да покровитељствујемо и споспјешествујемо пут, по којему они, колико год расути, могу всегда взаимно соопштавати, братити се, у некојем особитом сојузу житељствовати и као благоразумни јединородци за себе преспјевати: блажени пут сеј јест Црква и језик, и ту надобне двојаке књиге. Без књига невоља Цркви, невоља језику, невоља и – убитак народу! Церковне су књиге прве, ми морамо с Црквом живити, но не житељствујући у Цркви, ми морамо и за многоразлично наше свјетско житељство у исто време наставленија имати и књиге (*Поминак књижески*, 1810; према издању Иванић, Бјелаковић 2019: 151; подвукла И. Б.).

Сличну концепцију заступаће и Вук Стефановић, осам година касније, у *Срѣском рјечнику* (СТЕФАНОВИЋ 1818):

Ја Славенски језик љубим и поштујем, као и други који му драго Србљин; и зато мислим, да му се у данашње вријеме ни чим боље не може помоћи, него да га подијелимо од Српског језика, и да му дамо ону чест и поштење, што му приликује, као и цркви у којој се њим поје и служи (*Рјечник, Предговор*, 1818).

3.3. „СЛОВАР, ПИСМЕНИЦУ СМО МИ НАУМИЛИ КАО И ДРУГИ ЧЕСТИТИ НАРОДИ ИМАТИ!“¹². Одабир језичког варијетета заснованог на вернакулару, који до тада није био описан, имплицирао је, сасвим оправдано, и Соларићево изражено настојање, готово инсистирање, ка састављању граматике и речника српског језика:

Свакога је страх или срам почети – тај је страх луд, и тај срам худ. По мало, колико ко може (а има и[х], хвала Богу, данас већ добрано, који здраво могу). Наћи ће се у исто време и други, који ће од ти[х] свију мала једно велико собирати много. Овде се о благодетелствованију рода својега ради.

¹¹ Наведени Соларићев став уочен је и раније (Бабих 2012: 34).

Далеко од нас саде јетке и косооке критике. *Словар, ѿсменицу смо ми наумили као и други честѿиѿи народи имаѿи!* Не иштем ја ово. Општа је полза која то одавна зактева [...]

...*Словар срѿски! Писменицу срѿску!* У овом је отлагателству наша погибелъ. Данас ваља да знамо да колико се речит од нема отликује, толико је разнство међу писменим и оним што Руси неучъ називљу, илити неписменим, и да је време дошло гди се за равно потребно цени: Мисли своје вѿатними словами изражавати и словеса ова извесними знаци либо писменима начертавати умети, т[о] је[ст] писати и читати, колико мислити и говорити (*Пословије Улога ума человеческого*, 1808; према издању Иванић, Бјелаковић 2019: 322–323; истакла И. Б.).¹²

Сасвим је могуће да су управо ово речи на које је Мркаљ алудирао у цитираном писму Вуку, а није невероватно ни то да су их оне у извесном смислу инспирисале да закораче на стазу азбуко- и/или језикопротреса. Иако никада није реформисао ћирилицу нити се служио фонолошким правописом, у појединим Соларићевим текстовима јасно се, наиме, уочавају оне књижевнојезичке поставке које се лако могу препознати у садржајима потоњих реформатора. Обрати ли се пажња на Соларићева књижевнојезичка начела постављена пре 1814. године, дакле пре него што је Вук објавио своју *Писменицу*, запажају се неочекиване паралеле које још једном указују или (1) на јединствену концепцију која је живела међу појединим образованим појединцима српског културног круга на чијем је почетку у хронолошком смислу био Соларић, или (2) на Соларића као иницијатора онога што ће нешто касније реализовати Мркаљ, Милованов и Вук. У том смислу, не треба сматрати случајношћу то што Соларића Мркаљ у *Салу дебелого јера* назива „нашим Аделунгом“. Он је, наиме, још у *Кључићу* (1804), дакле пре Копитара и Мркаља, нагласио чувено Аделунгово правило за фонолошки правопис:

Ми смо били Славјани, али смо данас један пут Славеносрби. Ова реч каже како данас писати надлежи, сиреч како што се говори (*Кључић*, 1804; према издању Иванић, Бјелаковић 2019: 284; подвукла И. Б.).

Ако би се се наведена формулација могла протумачити и као Соларићев избор књижевнојезичке подлоге, а не ортографског проседеа, то сасвим сигурно није случај у следећем изводу из *Буквара* (1812):

¹² Соларић идеју о неопходности писања писменице понавља и у својим каснијим радовима, постављајући као једну од могућности, додуше недовољно прецизиране, састављање две граматике – једну за Србе западно и јужно од Србије, а другу за остале: „Писменицу нову надлежи, колико можно скорије, издати народу нашему и књижеству; и ја би волео двје у једанпут разно нарјечне, неголи ниједне, видјети – једну за Србе од Србије к западу и к југу, а другу за проче“ (*Римљани славенствовавши*, 1818; према Иванић, Бјелаковић 2019: 254).

Сербом треба буквар достаточан и отличан од буквареј других народова, како што је отлична и судбина наша од судбине других, и писмо наше од писма их: најлучше устројено писмо, гдје, како говори се, тако пише се, и како је написано, тако чита се! (*Буквар, Предисловије*, 1812; према издању Иванић, Бјелаковић 2019: 175; подвукла И. Б.).¹³

Међутим, ако се обрати пажња на Соларићев ортографски систем, ни у једном његовом тексту не примењује се наведено фонолошко начело. Оно за Соларића остаје само на нивоу теоријске поставке и иницијације. На пољу реализације он је до краја веран традиционалној ћирилици, и то пре свега „Кириловим словима“ (тј. црквеној ћирилици), објашњавајући овакав став недовољним познавањем грађанице међу Србима у Далмацији, Албанији, Боки, Црној Гори, Херцеговини, Босни и др.¹⁴ На тај начин, он као да балансира између новијих идеја запада и конзерватизма Сремских Карловаца (на челу са С. Стратимировићем, чији је штићеник био) како би остварио своју примарну, илирску идеју о уједињењу територијално расцепканог штокавског становништва свих конфесија, па и шире.¹⁵

3.3.1. Интересантан, иако очекиван, јесте и Соларићев став у погледу статуса графема <ф> и <х>, а самим тим и одговарајућих фонема¹⁶:

Нејма ни једне рјечи славенске гди би улазио глас Ф. Славјанин може га ласно произнести, но ако није к тому јако привикао, љуби подлагати му у чужими реченијама своје В или П, у неким нарјечјима Б. Ф служи за таково правописаније. Тако Славјани судили су да је боље придружити к својеј их азбуки писмена излишни њиховом језику да би сохранили цјелост рјечеј страни које су у оно време ту потходиле нежели те испакоставати својими несличними буквама.

Х, које је у славенском језику крјепче од римскога h, ваља у Илирику колико ово посљедње, а честократ и изглађава се (*Бесједовник*, 1810; према Иванић, Бјелаковић 2019: 174).

¹³ Наведено је уочено и у ранијим истраживањима Соларићевих филолошких поставки (в. Ивић 1998: 180; Бабић 2012: 20).

¹⁴ Наши адриатически Србљи, у Далмацији, Албанији, Луци Катарској, Црној Гори, Ерцеговини, Босни и проч. нису јоште довољно познати с нашим писмени грађанским: запињу у читању оваки књига, а неки, по недогледању, сматрају их попреко као нешто латинско (*Поминак књижевски*, 1810; према издању Иванић, Бјелаковић 2019: 152).

¹⁵ Наведено варирање у погледу ставова и реалности уочио је и Д. Иванић (2019: 19).

¹⁶ Више о ставовима о наведеним фонемама код Мркаља, Милованова и Вука в. у Милановић 2013: 48–49.

Фонему /ц/ и одговарајућу графему Соларић не спомиње у својим текстовима, што још једном потврђује његов став према правописном начелу и позајмљеницама.¹⁷

3.3.2. Поред тога, Соларић недвосмислено заступа идеју о томе да називе за слова у алфabetу треба изменити и именовати их исључиво према фонолошкој вредности, а не према традиционалном моделу *аз, буки, вједи...* Оваквим ставом он се оштро противи вишевековном начелу света православне Славије, према којем се ортографија изједначава са ортодоксијом, а који истовремено симболизује очување духовних веза и традиције како са српским средњовековљем тако и са православним славенством:

По не доброму в сем подражанију Греком имамо и ми, противу искуству писма, наша аз, буки, и прочитај имена. Ибо вмјесто отводити ум некамо натраг таковими имени, требало би (како су већ древни Римљани творили, хотја получив от Греков, како и ми, азбуку) сваку букву звати, јелико можно, оним самим гласом којег она знак јест (*Буквар*, 1812; према издању Иванић, Бјелаковић 2019: 180).¹⁸

3.3.3. Када је у питању Соларићев став према латиничном алфabetу, требало би указати на неколико домена. Иако још у *Поминку књијеском* (1810) ламентира над чињеницом да је латиница међу илирским католицима на приморју безразложно потиснула и црквену ћирилицу и глаголицу (в. Иванић, Бјелаковић 2019: 127),¹⁹ не би требало заобићи ни податак о извесној Соларићевој либералности у погледу употребе појединих латиничних графема међу рукописним текстовима Срба и ставу о лепшем изгледу и вештијој стилизацији латиничног алфабета, који он не посматра као туђ него као сестрински систем, настао из истог, грчког изворишта:

... ако многе рукописне букве наше нађу се, како и доселе, подобне римским, то вешт сију није требе абије осуждавати аки негли подражаније римскому писанију, но надлежи преже размислити да су азбуке, римска и наша, двје рођене дштери азбуке греческе и по тому двје рођене сестре; да

¹⁷ Више о Соларићевом ставу према позајмљеницама в. у једном од наредних поглавља.

¹⁸ Копитар и Вук ће нешто касније повлачити сличне потезе, за разлику од бројних представника свештенства, али и образованих мирјана, који ће још дуго наглашавати потребу за очувањем веза са Русијом, а тиме и руским и рускословенским језиком. Више о наведеним струјама в. у Милановић 20156.

¹⁹ ... тако је од около ни сто година писмо Кирилово сасвим угасло међу римокатолическим Илирама, а Јеронимово у посљедње краје и острове Илирика, као заточено међу таконаречене глаголите од Истрије до Рагузе, која је најраније римске присвојила букве, убјегло, гдје није у посљеднем лежи издохновенију (*Поминак књијески*, 1810; Иванић, Бјелаковић 2019: 127).

је римска и у печатанију и у рукописанију миловиднија, него све познате и него и наша, коју Руси при претпријатији своје азбуке грађанске били би могли далеко боље улучшити (*Буквар*, 1812).

3.4. СОЛАРИЋ – ГРАМАТОГРАФ СРПСКОГ ЈЕЗИКА. Иако је публикована постхумно тек 1831. године, у четири наврата, Соларићева граматика *Вход к писменици и језикознанију* настала је, по свему судећи, далеко раније. Ако бисмо се могли ослонити на тврдњу која се наводи у једној напомени, онда би овај Соларићев текст могао заузети позицију једне од првих граматика *српског* (тј. доситејевског) језика:

Склонениа имена у старом нашем језику постављена су 4, у садашњем јоште нитко није опредјелио* колико их има бити. Склоњеније пак имена јест проведеније имена кроз числа и падеже премјењујући му правилно његове конечне слоге, сирјеч јест оно исто, шта ми сад учинисмо с именима: богослов, глава, пиво (*Вход к писменици и језикознанију*, 1831).

*Из овога се види да је ова *Грамаџика* пре рађена него што је и прва *Писменица* господ[ина] В. С[теф]. Карацића на свет изишла (*Вход к писменици и језикознанију*, 1831; према Иванић, Бјелаковић 2019: 374; подвукла И. Б.).

Нажалост, до сада није пронађен аутограф Соларићевог *Входа*, који би ову претпоставку могао аргументовати. Не може се са сигурношћу рећи ни ко је дописао наведену напомену. Ипак, из сачуване преписке сасвим је јасно да је Соларићева граматика, коју назива *Кажипут к писменици и језикознанију*, била написана већ почетком 1817. године. У писму Вуку од 11. 2. 1817. он каже:

Мој Кажипут к писменици и језикознанију не може, от други моји послова, тамо до јесени на свјет изићи (*Вуку Карацићу*, Венеција, 11. 2. 1817; према Иванић, Бјелаковић 2019: 557).

3.4.1. Попут осталих граматографа тог времена, Соларићев *Вход к писменици* подразумева опис морфолошке структуре српског језика, док о морфонологији, синтакси и деривацији још нема речи (в. Бјелаковић 2016).

На самом почетку *Входа*, након кратког увода о језику као ‘обједињеном скупу речи које се изговарају како би се саопштиле мисли, осећања и воља’, Соларић даје поделу на врсте речи, преузимајући руску терминологију, уз делимично посрбљавање: имена (под њима подразумева именице, придеве и бројеве), мјестоименија, глаголи, причастија, нарјечија, предлози, сојузи и међумјетија. Пре описа сваке од наведених категорија Соларић наглашава да је за савладавање ‘језикознанија’ неопходно познавање пет области, које назива ‘преходима двора писменице’: познавање графије (писмознанија), акценатског система (гласоу-

Структура „српског“ језика који Соларић описује упућује, очекивано, на доситејевску поставку о књижевном језику. Реч је, наиме, о доминантно народном језику, уз извесна одступања у појединим падежним наставцима: нпр. у дативу, инструменталу и локативу именица мушког и средњег рода некадашње промене */о/*ју не долази до синкретизма падежа, него се уочава непреврело стање типично за предстандардни период, често праћено дублетним формама и вишеструкостима (нпр. у инструменталу множине именица мушког рода Соларић бележи два наставка: -ами, -и (*богослов*ами и *богослов*и) и сл.). Ово је још уочљивије у придевској деklinацији, где се за локатив множине наводе четири могућности, без објашњења у погледу стилске или семантичке издиференцираности: *свећим*, *свећима*, *свећи*, *свећими*. Грађење компаратива у Соларићевој *Грамајници* такође завређује пажњу јер он, уз народне творбене форманте, наводи и књишке:

Има и други степена вид превосход[итељни] који јесте просто и без сравненија, предувеличаније значенија имена прилагатељних; и прави се на мјесто позитивног окончања -иј, -ија, -ије, стављајући -јејшиј (-ејшиј) или -ајши, на пр[имјер]: богатјејши, -ша, -ше; ништајши, -а, -е. Окончање -ајши сљедује само после согласница ж, ђ, ч, ћ, ш, шт (*Вход к ѿисменици и језикознанију*, 1831; према ИВАНИЋ, Бјелаковић 2019: 389–390).

Док је слична непревзелост присутна и у систему заменица, глаголска је парадигма готово у потпуности народна, при чему треба напоменути да Соларић партиципе посматра као посебну категорију.

Непромењивим врстама речи у *Входу* је посвећено далеко мање пажње, али и ова поглавља носе своје специфичности и одређену вредност. Соларић, на пример, прилоге дели на петнаест, везнике на тринаест, а узвике чак на седамнаест семантичко-функционалних категорија.²⁰

3.4.2. Свака граматика писана с почетка процеса стандардизације једног језика намеће следеће питање: *Који (или чији) је језички израз у њој описан?* Након спроведене анализе језика описаног у *Входу* и Соларићевог идиолекта²¹ наметнуо се несумњив закључак да је Соларић у овом свом граматографском тексту описивао свој језички систем, што никако не би требало да изненађује јер је исти поступак уочен и међу другим граматографима српског језика прве половине 19. века.

²⁰ Анализи језичке структуре коју Соларић описује у својој граматици може бити посвећено далеко више пажње, што превазилази оквири овог рада.

²¹ Поређење је реализовано на основу података о језику Соларићевих дела наведених у БАБИЋ (2012).

4. Соларић и Вук. Иако савременици и познаници, у начелу и истомишљеници, Соларић и Вук, чини се, никада нису следили идентичан пут. Далеко умеренији и традиционалнији у односу на Вука, Соларић се поставља као особа којој се Вукове идеје и радикални захвати само у начелу допадају, али уз константну дистанцу и без доследног личног удаљавања од традиционалног графијско-ортографског манира и доситејевског језика. Наведено балансирање добро илуструје податак о томе да је Соларић Вуку слао нацрт за слово ђ (који, познато је, Вук није прихватио), при чему се он сâм у својим текстовима њиме није никада служио. С друге стране, ако је Соларић Вуку и представљао узор на почетку рада (те га, на пример, спомиње у *Писменици* 1814), снага његове речи као да је временом губила интензитет и ауторитативност. О томе сведочи неколико података из сачуваних Соларићевих писама упућених Вуку (1816–1819), од којих ће бити наведен само један. Соларић је, наиме, као особа задужена за прикупљање пренумерација за *Српски рјечник* у Трсту, Венецији и северном Јадрану, добио обећање од Копитара и Вука да ће речник бити преведен и на италијански, јер је то био једини услов под којим је успео да придобије пренумеранте на приморју. То се, међутим, никада није десило и, упркос обећању, *Рјечник* је остао тројезични (српско-немачко-латински). О његовом разочарању када је схватио да италијанског дела нема сведочи следећа реченица: ... сад сваки дан очекујем из Тријеста, како ми пишу, егземпларе за моје пренумеранте, који не знам шта ће ми рећи кад нађу језик латински намјесто обећаног им италијанског (Венеција, 17. 12. 1819; према Иванић, Бјелаковић 2019: 570).

Ипак, Соларић у високом степену прати и цени Вуков рад. За њега је *Писменица* „повољна у највећој части“ (*Писмо Вуку Караџићу*, 11. 5. 1817; према Иванић – Бјелаковић 2019: 560). Он све време бодри Вука у истрајности приликом прикупљања фолклорне књижевности. Не скрива Соларић ни своје одушевљење *Српским рјечником*, чију драгоценост види пре свега у томе што се коначно појавио међу Србима. С друге стране, овај лескикографски првенац он не посматра као заокружено дело врхунског квалитета, већ као публикацију која ће несумњиво морати не само да се допуњује него и да се поправља неопходним словима и „општеповољним“ правописом. Том приликом он каже:

Предувјеренија о њем (о аутору *Рјечника* – Вуку Стефановићу; прим. И. Б.), или завидовања, нек буду каква им драго, али је истина, пак истина: да је његов ум први имао шчастије волшебну продрети завјесу и показати нам опит Граматике народне; да је његово срце прво, толико колик негда Омирово у Грецији обажало се народним нашим пјеснама, издало и[x] већ доста и јоште толико, већ собрани, издати и[x] намјерава, за које инородци (који сви у Европи не имају подобна сокровишта) више му захваљују него ми; да је његов труд и жељезно стерпјеније прво потхвати-

ло се народни нам словар повсемјеснога језика нашега списати и да буде с двама туђима ученима језикама здружен и спроведен постарати се.

[...] ... прво је дакле и поглавити засад да се Словару даде битије, без којег нити ће му кад бити препечатавања нити поправљања надлежећими писмени и општеповољним правописанијем: а кад га будемо имали, све то, као вторичне вешти, улучити ће се лако и лагано. Закључитељно, ино нам не остаје него родољубно-мудрено поревновати (*Додаѿак* 67. броју *Новина срѣских, Смесице књижесѣвене*, 1818: 526; према Иванић, Бјелаковић 2019: 272).

5. ЕЛАБОРАЦИЈА КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКОГ ИЗРАЗА П. СОЛАРИЋА. Говорити о структури српског језика почетком деветнаестог века, времена када долази до незанемарљивог степена развоја науке, публицистике, администрације (као одраза општег цивилизационог напретка српског друштва), подразумева издвајање једне константе, присутне у свим књижевним језицима који су у то време били у употреби. Ако по страни оставимо језичку некодификованост и потребу за израдом граматике, на шта смо упутили у претходном поглављу, централни проблем са којим су се подједнако суочавали и традиционалисти и вуковци подразумевао је неелaborираност језичког израза, тј. његову недостатност у лексикону.

Иако је међу културним трудбеницима овог доба постојала јасна свест о потреби за попуњавањем тзв. ономасиолошких празнина и елаборацијом лексикона, сваки покушај реализовања овог процеса имао је, пре свега, карактер индивидуалног, при чему ставови у погледу начина богаћења система нису били уједначени, па говоримо о трима струјама (в. Милановић 2013: 47–48; Бјелаковић 2017):

(1) о струји која је заступала идеју о изразитом пуризму према страни, пре свега, интернационалној лексици (П. Соларић, Ј. Дошеновић, Л. Милованов, С. Мркаљ, П. Болић, Ј. Стерија Поповић и др.),

(2) о струји која је инсистирала на пуризму према славенизмима (вуковци),

(3) о умеренијој струји, која је фаворизовала идеју о томе да страну лексику не треба замењивати домаћом по сваку цену (Стратимировић, Видаковић и др.).²²

П. Соларић је припадао, као што је наведено, првој струји, показујући још 1804. године, у предговору свог *Кључића у моје Земљеойисаније*, експлицитан пуризам према речима страног порекла, али не и према славенизмима – које је, попут бројних савременика, видео као лексичку ризницу из које би се грађа могла слободно преузимати. Тек у случају да и

²² Подаци су наведени према Новаковић 1956: 40; Кашић 1981; Јерковић 1985; Младеновић 1988: 138.

у њој није постојао одговарајући термин, решење је видео у ковању нове речи. Том приликом он каже:

Мени су у сваком језику туђе речи баш као по чистом белом платну шарени овде-онде злоуткани узлови. [...] Мени је славенски језик угодан, но краткости и точности ради његови изговора и као нека остава гди ја много-горечиви бивам Срб, а нипошто да се за њим раку подобно враћајући дан-губити идем. Шта овде не има, како што од толико столетија много не имати мора, за новоприобретена поњатија нове српске (а зашто не?) дома приплодити речи; с туђима се до крајње нужде не лоптати.

[...] Ако се, дакле, ко којом мојом новом речи соблазни или му у новом значењу изненада непријатно звекне, ја ни нико овом нашем опитном нужном волновању дотле не преодоле док се год учени наши у том не согласе и Словар речи художествени (*Кључић; Предисловије*; 1804: 8–10; према ИВАНИЋ, Бјелаковић 2019: 284).

У *Улогу ума человеческого* (1808) Соларић наглашава исту концепцију:

Откуда је за језик наш боље рећи граматика него писменица, фисика него јестественица, географија него земљеописаније и п[роче]? А нарочито писмја – Ф није за српска уста ни создано, нити у свему славенском језику има једна једина реч гди би нам оно писме требало, чега ради право народ говори: кава, вилосов, варба, вино, шавран и п[роче] (*Пословије*, 1808; према ИВАНИЋ, Бјелаковић 2019: 322–323),

а потом је понавља и у *Бесједовнику илирическо-италијанском* (1810):

Преводник жалује се на обичај који је повсемјесно преодолео, чужде рјечи у нашем језику, гди и није нужда, употребљавати. Он је тога ради за лушче судио нас к основанију свакога славенскога нарјечија, к церковном либо сопственом славенском језику возвраћати, и к тому претпочтио нека израженија високом тростију ставити, паче нежели пусто инојезичати. Гди пак ово пребогато сокровиште није могло (ако смо ми то већ довољно обискали и развидјели) готови реченија на нова поњатија дати, ту је преводник, старајући се опет Славјанином пребити, осмјелио се нова реченија произвести, всегда готов уступити, ако кому пошчастљиви се штогод боље произнаћи (према ИВАНИЋ, Бјелаковић 2019: 156).

Нису, међутим, сви интелектуалци тог времена заступали исто мишљење. С. Стратимировић, на пример, осврћући се на Соларићев категориични пуризам, у једном писму Доситеју из 1805. године каже:

Техническе речи не ваља писати, како бы тко хотѣо, но како и други у оному и подобному езыку пишу, иначе колико книга, толико тѣ быти художества, а оно исто и едно художество, и една наука. Ако се не може тачно у своємъ езыку рѣчь художествена произвести, коя бы сву силу мысли

содержавала. – То є болѣ приимити ю изъ чужаго єзыка, како стои; не-жели новія и сваки разнія рѣчи писати. н. п. Єдан Єстєствєница, другій Єстєствоиспитатєлство, а на послѣдокъ бытєє Физика“ (СТРАТИМИРОВИЧЬ 1838: 124).

Ситуација је, као што је показано, била веома комплексна јер је чак и међу представницима исте струје – традиционалистичке, доситејевске, било различитих ставова у погледу структуре лексикона будућег језичког стандарда. Да ли је Соларић у потпуности остао доследан својим начелима у погледу попуњавања лексичких празнина, знаће се тек након студиозног истраживања његовог лексичког система. Досадашње анализе пружају ограничене, али незанемарљиве податке. Лексика појединих Соларићевих текстова (КАШИЋ 1988; МЛАДЕНОВИЋ 1991; ГРИЦКАТ 1992), као и терминологија из области астрономије, математичке географије (БЈЕЛАКОВИЋ 2016; 2017а) и језикословља (в. МАЦАНОВИЋ 2018) указују, наиме, на веома мали број лексема страног порекла и доминацију славенизама и кованица.

Конечно, директно сведочанство Соларићевог пуризма представљају и његови речници неологизама (кованица, посрбица, славенизама, хибрида, кованица) које он даје на крају следећа три текста: *Улог ума чєловєческог*, *Сврх вєсїїїанија к чєлєвєкољубију* и *О самосїїи*. Свестан могућности погрешне интерпретације значења новоскованих лексема, посрбица, хибрида и сл., он их излистава наводећи објашњења, синониме, али и еквиваленте на страним језицима (на пример: зачадїє – зачатїє, заметак, зародиш, емврїон; отцєначалник – патрїарх; гостинница – оспитал; Болница є само за болнє, гостинница за слѣпє, хромє, слячєннє, слякє, сакатє, кои щєгод дѣлати могу; *Улог ума чєлєвєческог*; према ИВАНИЋ, БЈЕЛАКОВИЋ 2019: 615–627).

На крају би требало истаћи још једну чињеницу. Четрдесетих година 19. века сазрева идеја о оснивању Друштва српске словесности, чији ће примарни задатак и бити конституисање терминолошког апарата на домаћој (тј. словенској) језичкој основи, што заправо указује на континуитет у присуству снажне и развијене струје једног дела српског интелектуалног круга, струје са идентичном визијом о словенској/домаћој, тј. неинтернационалној терминологији, којој је и Соларић припадао.

6. СОЛАРИЋЕВА ЕТИМОЛОГИЗИРАЊА И ПИОНИРСКИ ПОДУХВАТ У ИЗДАВАЊУ СРЕДЊОВЕКОВНИХ СПОМЕНИКА. Попут многих савременика, и П. Соларић је био готово опчињен прошлошћу и идејом о утврђивању природних законитости, етничког порекла, језичке генезе и сл. У овом духу он још у *Кључићу* (1804) наводи:

Ти волшебна тајнствене древности завесо, зашто нам толика закриваш и докле? Шчаствљив, шчаствљив онај, шчаствљив ко за тебе завири! (према Иванић, Бјелаковић 2019: 307).

У маниру оновременог европског филолошког помодарства, Соларић је неколико својих дела посветио утврђивању порекла народа и језика. У време освита модерне лингвистичке науке, у којем је „етимолошко довијање у етнографским комбинацијама била најјача болест“ (Андрић 1902: 177), пре свега у делу *Римљани славенстџивовавши* Соларић износи смеле тезе, попут оне да је језик Римљана смеса језика грчког и словенског и још неких непознатих језика, за шта као доказ, на пример, изводи етимологију латинских речи *valere, validus, valdi* од словенског корена *владети*. Поред тога, у овом тексту он заступа тезу о томе да је старословенски стари српски језик из којег су изведена сва потоња словенска наречја, укључујући и оно на којем Соларић пише, јер се говорио у срцу илирског полуострва, где је била стара српска средњовековна држава. Наведени текст он илуструје речником од око 700 латинских речи за које сматра да воде порекло од словенског. Иако превазиђени, нетачни и ненаучни, те још у 19. веку осуђени на заборав, ови некритички погледи на словенску и српску прошлост не би требало да буду занемарени у потпуности. Они заокружују слику о ондашњем времену „осцилирања између митологије и науке“ (Лазаревић ди Ђакомо 2010: 234), времену у којем је сазревала јасна свест о значају порекла, културних, духовних и генетских веза појединих народа и етничких група, свест која ће доживети своју пуну еманацију у романтичарски схваћеном језику као рефлексији нације, а потом и у компаративним истраживањима младограматичара.²³

6.1. Пишући о трима словенским азбукама (глагољици, црквеној и грађанској ћирилици), у *Бесједовнику* и *Буквару* Соларић заступа традиционално (у то време већ превазиђено) мишљење о Св. Јерониму, преводиоцу Библије с грчког на латински из 4. века, као творцу првог словенског алфабета – глаголице, истичући њено хебрејско, феничанско и самарићанско порекло, али и везу појединих графема са системом руна:

Најдревнија јест она коју је С[вети] Јероним у 4. стољетију возобновио, и којом су, по великој доказујемости, служили се различни древни народи, именито Латини, предшественици Римљана. Ова азбука доходи под именима азбуке Јеронимове, илиријеске сопствене, глаголитическе, и јест јоште у убављајушчем се употребленију у цркви римско-католическој на брегови и на острови Илирика. Они Славјани, који су отрekli се имати богочестије своје на сопствену језику, јесу на незаблудњејшем путу, доспјети с временем да престану бити Славјанами. [...] Азбука Јеронимова, која при првом погледу каже се као собрание неки јероглифически почер-

²³ Више о етимолошким научним излетима П. Соларића в. у ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО 2010.

ка и самовољни образа, јест (с укљученијем руническе) великом частију очевидни непосредствени снимак азбуке јеврејске или фенициске ибо, по општем мњенију, најстарије јеврејско писмо било је самарјанско, које са старим фенициским јест једнако премда талмудисти утврђавају оно о халдејском. Имена буквица глаголитически не покривају, дакле, никакова сопственог тајног смисла, не бивше им приложена развје по једином ток-мо подражанију Јеврејем (*Бесједовник илирическо-италијански; Предваријељнала Б*; према Иванић, Бјелаковић 2019: 164).

6.2. Будући да је за њега истраживање националне прошлости под-разумевало једну од основних поставки просветитељства, објављивањем факсимила *Повеље* Стефана Дабише из 1395. године Соларић уписује своје име међу пионире у издавању српских средњовековних споменика, уз прилично лаичке и веома експресивне (а тиме и драгоценије) критичке осврте и тумачења, те описе рукописа и пергамента:

Све заједно, да на путу човек нађе, не би дигао са земље: толико је дрјахло, потамњело, отерскано: утак година! Кожа није била на начин пергамента устројена, ни правоуголно обрезјана; но просто токмо остругана и утјужена; на обратној страни није посвуда доста глатко ни обријана. Подебља је него обична хартија; а на десном долњем предвострученом углу јпоште дебља, и сва широм јоште неколико крута. Кромје прогрижени мјеста, оја се на снимку черна представљају, према свјетлу гледећи, сва се кожа чини изрешетана, и по многу полупрозрачна, от мољев, који су ју, из вње, гдје точками, гдје струјама, гдје пољама, оглодали (Иванић, Бјелаковић 2019: 212–213).

7. ЗАКЉУЧАК. Иако је у каснијој фази свог рада показивао све већу склоност ка традиционализму (Андрић 1902; Гавриловић 1910), својом ерудицијом, ширином интересовања, искреним патриотизмом, самоувереношћу и филолошком педантношћу, П. Соларић је – инспирисан, пре свега, Доситејевим књижевнојезичким начелима – поставио узорне темеље ка реформаторским захватима који ће наступити у потоњим временима. Ако се сада, на крају, осврнемо на све што је речено, не можемо се одупрети снажном утиску да су његове књижевнојезичке, па и граfiјско-ортографске поставке представљале пре свега резултат дубоке жеље да у главну струју тадашњих културних и филолошких идеја међу Србима прикључи западни део српског становништва, и не само српског него и јужнословенског. Као да је Соларић све време живео у врсти притајеног страха, свестан опасности од културне изолације. Тога, чини се, српски интелектуални круг у Јужној Угарској није био свестан у довољној мери током првих неколико деценија 19. века.

Имајући наведено у виду, поредак који поставља Мушицки 1818. године сигурно није насумичан и требало би га узети у обзир приликом наредних интерпретација процеса развоја српског језичког стандарда:

*Чудне се моде увукоше нове у српске нам књиге.
Овима име на -изм. Поче Соларићизм,
Скочи Меркаилизм, узасићојце Вукизм...* (Мушицки 1818)

Цицирана лијература

- АНДРИЋ, Никола. *Живот и књижевни рад Павла Соларића*. Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 1902.
- [ANDRIĆ, Nikola. *Život i književni rad Pavla Solarića*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1902]
- БАБИЋ, Биљана. *Ортографске и језичке карактеристике у штампаним дјелима Павла Соларића*. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, 2012.
- [BAVIĆ, Biljana. *Ortografske i jezičke karakteristike u štampanim djelima Pavla Solarića*. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, 2012]
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора. „Павле Соларић (Велика Писаница 1779 – Венеција 1821)“. У: Исидора Бјелаковић (прир.). *Павле Соларић. Кључић у моје Земљеописаније (1804)*. Нови Сад: Матица српска, 2013: стр. 7–13.
- [BJELAKOVIĆ, Isidora. „Pavle Solarić (Velika Pisanica 1779 – Venecija 1821)“. U: Isidora Bjelaković (prir.). *Pavle Solarić. Ključić u moje Zemljeopisanije (1804)*. Novi Sad: Matica srpska, 2013: str. 7–13]
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора. „Језикословци и њихове писменице (структура граматичких приручника „српског“ језика у XIX веку)“. У: Ј. Дражић, И. Бјелаковић, Д. Средојевић (ур.). *Зборник у част Љиљани Суботић. Теме језикословне у србистици кроз дијакронију и синхронију*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2016: стр. 55–68.
- [BJELAKOVIĆ, Isidora. „Jezikoslovci i njihove pismenice (struktura gramatičkih priručnika „srpskog“ jezika u XIX veku)“. U: J. Dražić, I. Bjelaković, D. Sredojević (ur.). *Zbornik u čast Ljiljani Subotić. Teme jezikoslovne u srbistici kroz dijahroniju i sinhroniju*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2016: str. 55–68]
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора. „Друштво српске словесности и проблем израде терминологије“. У: Злата Бојовић (ур.). *Књижевност и језик у Друштву српске словесности*. Београд: САНУ. Научни скупови. CLXVIII. Одељење језика и књижевности. Књига 29, 2017: стр. 61–76.
- [BJELAKOVIĆ, Isidora. „Društvo srpske slovesnosti i problem izrade terminologije“. U: Zlata Bojović (ur.). *Književnost i jezik u Društvu srpske slovesnosti*. Beograd: SANU. Naučni skupovi. CLXVIII. Odeljenje jezika i književnosti. Knjiga 29, 2017: str. 61–76]
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора. *Терминолигоја код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*. Нови Сад: Два пера, 2017а.
- [BJELAKOVIĆ, Isidora. *Terminoligoja kod Srba u 18. i 19. veku (matematička geografija i kartografija)*. Novi Sad: Dva pera, 2017a]
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора Г. „Напомене о фонолошкој структури докумената Архива манастира Савина (18. век)“. *Доситејев врт* бр. VI/6 (2018): стр. 15–31.
- [BJELAKOVIĆ, Isidora G. „Napomene o fonološkoj strukturi dokumenata Arhiva manastira Savina (18. vek)“. *Dositejev vrt* br. VI/6 (2018): str. 15–31]
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора Г. „Језик докумената Архива Српске православне епархије будимске у Сентандреји (прва половина 18. века)“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* бр. 48/1 (2019): стр. 89–101.

- [BJELAKOVIĆ, Isidora G. „Jezik dokumenata Arhiva Srpske pravoslavne eparhije budimske u Sentandreji (prva polovina 18. veka)“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* br. 48/1 (2019): str. 89–101]
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора. „Језик докумената Архива манастира Савине (18. век)“. У: Јелица Стојановић (ур.): *Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе. Српски језик и књижевност данас* (зборник са Другог међународног научног скупа одржаног у Подгорици 26–28. маја 2017. године). Подгорица – Нови Сад – Бања Лука: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори. Одјелење за српски језик и књижевност – Матица српска – Друштво чланова у Републици Српској, 2019а: стр. 515–526.
- [BJELAKOVIĆ, Isidora. „Jezik dokumenata Arhiva manastira Savine (18. vek)“. U: Jelica Stojanović (ur.): *Srpsko jezičko i književno nasljeđe na prostoru današnje Crne Gore. Srpski jezik i književnost danas* (zbornik sa Drugog međunarodnog naučnog skupa održanog u Podgorici 26–28. maja 2017. godine). Podgorica – Novi Sad – Banja Luka: Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori. Odjeljenje za srpski jezik i književnost – Matica Srpska – Društvo članova u Republici Srpskoj, 2019a: str. 515–526]
- ВРАНЕШ, Александра. Прва српска самостална библиографија. *Поминак књиже-ски. Фототипско издање књиге из 1810. године*. Инђија: Народна библио-тека „Др Ђорђе Натошевић“, 2003: стр. 109–114.
- [VRANEŠ, Aleksandra. Prva srpska samostalna bibliografija. *Pominak knjižeski. Fototipsko izdanje knjige iz 1810. godine*. Indija: Narodna biblioteka „Dr Đorđe Natošević“, 2003: str. 109–114]
- ГАВРИЛОВИЋ, Андра. *Историја српске и хрвајске књижевности словенско-на-роднога језика*. Београд: Нова штампарија „Давидовић“, 1910.
- [GAVRILOVIĆ, Andra. *Istorija srpske i hrvatske književnosti slovensko-narodnoga jezika*. Beograd: Nova štamparija „Davidović“, 1910]
- ГРИЦКАТ, Ирена. „У чему је значај и какве су специфичности славеносрпског периода у развоју славеносрпског језика“. *Зборник Матиче српске за филологију и лингвистику* бр. IX (1966): стр. 61–66.
- [GRICKAT, Irena. „U čemu je značaj i kakve su specifičnosti slavenosrpskog perioda u razvoju slavenosrpskog jezika“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* br. IX (1966): str. 61–66]
- ГРИЦКАТ, Ирена. „Из историје борбе за књижевни језик код Срба. Поводом Землеописанија Pavla Solarića“. *Јужнословенски филолог* бр. XLVIII (1992): стр. 79–94.
- [GRICKAT, Irena. „Iz istorije borbe za književni jezik kod Srba. Povodom Zemleopisanija Pavla Solarića“. *Južnoslovenski filolog* br. XLVIII (1992): str. 79–94]
- ДЕРЕТИЋ, Јован. *Огледи о српској књижевности*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2007.
- [DEREĆIĆ, Jovan. *Ogledi o srpskoj književnosti*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2007]
- ЂОРЂЕВИЋ, Смиљана. „Јован Мушкатировић: погледи једног просветитеља на природу и функцију пословице“. У: Тајана Јовићевић (ур.). *Традиција просвећености и просвећивања у српској периодици*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012: стр. 105–124.
- [ĐORĐEVIĆ, Smiljana. „Jovan Muškatirović: pogledi jednog prosvetitelja na prirodu i funkciju poslovice“. U: Tatjana Jovičević (ur.). *Tradicija prosvetčenosti i prosvetčivanja u srpskoj periodici*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2012: str. 105–124]

- ЖИВКОВИЋ, Драгиша. *Европски оквири српске књижевности*. Београд: Просвета, 1994.
- [ŽIVKOVIĆ, Dragiša. *Evropski okviri srpske književnosti*. Beograd: Prosveta, 1994]
- ИВАНИЋ, Душан. „Функција књижевног дјела у препородном добу српске културе“. *Српска славистика, колективна монографија*. Том 2. Књижевност, култура, фолклор, питања славистике. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018: стр. 139–146.
- [IVANIĆ, Dušan. „Funkcija književnog djela u preporodnom dobu srpske kulture“. *Srpska slavistika, kolektivna monografija*. Tom 2. Književnost, kultura, folklor, pitanja slavistike. Beograd: Savez slavističkih društava Srbije, 2018: str. 139–146]
- ИВАНИЋ, Душан. „Пјесме и огледи Павла Соларића“. У: Д. Иванић и И. Бјелаковић (прир.). *Павле Соларић. Сабрана дјела*. Београд: Доситејева задужбина, 2019: стр. 15–33.
- [IVANIĆ, Dušan. „Pjesme i ogledi Pavla Solarića“. U: D. Ivanić i I. Bjelaković (prir.). *Pavle Solarić. Sabrana djela*. Beograd: Dositejeva zadužbina, 2019: str. 15–33]
- ИВИЋ, Павле. „Доситејевски књижевни језик између славеносрпског и вуковског“. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* бр. 19/2 (1990): стр. 5–14.
- [IVIĆ, Pavle. „Dositejevski književni jezik između slavenosrpskog i vukovskog“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* br. 19/2 (1990): str. 5–14]
- ИВИЋ, Павле. *Преглед историје српског језика*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998.
- [IVIĆ, Pavle. *Pregled istorije srpskog jezika*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1998]
- ЈЕРКОВИЋ, Јован. „Прилог проучавању терминологије у првој половини XIX века (Прокопије Болић, Словар виноделца, 1818)“. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* бр. 14/1 (1985): стр. 29–38.
- [JERKOVIĆ, Jovan. „Prilog proučavanju terminologije u prvoj polovini XIX veka (Prokopije Bolić, Slovar vinodelca, 1818)“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* br. 14/1 (1985): str. 29–38]
- КАШИЋ, Јован. „Стварање лексичке норме током прве половине XIX века“. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* бр. 10/1 (1981): стр. 69–76.
- [KAŠIĆ, Jovan. „Stvaranje leksičke norme tokom prve polovine XIX veka“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* br. 10/1 (1981): str. 69–76]
- КАШИЋ, Јован. „Однос Павла Соларића према лексици књижевног језика“. *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Posebna izdanja*. Knjiga LXXXV. Odjeljenje društvenih nauka. Knjiga 21. 1988, стр. 181–187.
- [KAŠIĆ, Jovan. „Odnos Pavla Solarića prema leksici književnog jezika“. *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Posebna izdanja*. Knjiga LXXXV. Odjeljenje društvenih nauka. Knjiga 21. 1988, str. 181–187]
- ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО, Персида. „Између митологије и науке: Павла Соларића спис о пореклу Словена“. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* бр. 39/2 (2010): стр. 233–246.
- [LAZAREVIĆ DI ĐAKOMO, Persida. „Između mitologije i nauke: Pavla Solarića spis o poreklu Slovena“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* br. 39/2 (2010): str. 233–246]
- МАЦАНОВИЋ, Ана З. *Српска језикословена терминологија у 19. веку*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018.
- [MACANOVIĆ, Ana Z. *Srpska jezikoslovena terminologija u 19. veku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2018]

- МИЛАНОВИЋ, Александар. „Српска ћирилица и концепције књижевног језика у 19. веку“. *Језик весма полезан*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2013.
- [MILANOVIĆ, Aleksandar. „Srpska ćirilica i koncepcije književnog jezika u 19. veku“. *Jezik vesma polezan*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2013]
- МИЛАНОВИЋ, Александар. „Стилистички аспект српских књижевнојезичких промена на смени 18. и 19. века“. *Књижевности и језик* бр. XL/1 (2013а): стр. 1–10.
- [MILANOVIĆ, Aleksandar. „Stilistički aspekt srpskih književnojezičkih promena na smeni 18. i 19. veka“. *Književnost i jezik* br. XL/1 (2013a): str. 1–10]
- МИЛАНОВИЋ, Александар. „Рана Вукова језичка свест и статус славенизама (1814–1818)“. *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*. Научни скупови САНУ бр. CLVI. Одељење језика и књижевности. Књ. 27. Београд: Српска академија наука и уметности, 2015: стр. 145–157.
- [MILANOVIĆ, Aleksandar. „Rana Vukova jezička svest i status slavenizama (1814–1818)“. *Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864–2014)*. Naučni skupovi SANU br. CLVI. Odeljenje jezika i književnosti. Knj. 27. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 2015: str. 145–157]
- МИЛАНОВИЋ, Александар. „Значај Вукове Писменице (1814)“. *Пућевима српског језика, књижевности и културе*. Скуп слависта. МСЦ. Предавања 1. Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 2015а: стр. 29–37.
- [MILANOVIĆ, Aleksandar. „Značaj Vukove Pismenice (1814)“. *Putevima srpskog jezika, književnosti i kulture*. Skup slavista. MSC. Predavanja 1. Beograd: Filološki fakultet, Međunarodni slavistički centar, 2015a: str. 29–37]
- МИЛАНОВИЋ, Александар. „Језик и стил *Новина сербских (1813–1822)*“. *Пућевима српског језика, књижевности и културе*. Скуп слависта. МСЦ. Предавања 1. Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 2015б: стр. 63–71.
- [MILANOVIĆ, Aleksandar. „Jezik i stil *Novina serbskih (1813–1822)*“. *Putevima srpskog jezika, književnosti i kulture*. Skup slavista. MSC. Predavanja 1. Beograd: Filološki fakultet, Međunarodni slavistički centar, 2015b: str. 63–71]
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Типови књижевног језика код Срба у другој половини 18. и почетком 19. века“. *Реферати за VII међународни конгрес слависта у Варшави*. Нови Сад: Филозофски факултет у Н. Саду, 1973: стр. 39–53.
- [MLADENović, Aleksandar. „Tipovi književnog jezika kod Srba u drugoj polovini 18. i početkom 19. veka“. *Referati za VII međunarodni kongres slavista u Varšavi*. Novi Sad: Filozofski fakultet u N. Sadu, 1973: str. 39–53]
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „О неким питањима и особинама славеносрпског типа књижевног језика“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* бр. 21/1 (1978): стр. 93–112.
- [MLADENović, Aleksandar. „O nekim pitanjima i osobinama slavenosrpskog tipa književnog jezika“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* br. 21/1 (1978): str. 93–112]
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Стеријина схватања о терминолошком речнику и грађанској ћирици“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* бр. XXXI/1 (1988): стр. 137–143.
- [MLADENović, Aleksandar. „Sterijina shvatanja o terminološkom rečniku i građanskoj ćirilici“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* br. XXXI/1 (1988): str. 137–143]

- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. *Славеносрпски језик*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1989.
- [MLADENović, Aleksandar. *Slavensrpski jezik*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1989]
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. Павле Соларић, Јован Дошеновић и Сава Мркаљ о српском књижевном језику свoga времена. У: Василије Крестић (ур.). *Зборник о Србима у Хрватској. Recueil des Travaux sur les Serbes en Croatie*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1991: стр. 369–377.
- [MLADENović, Aleksandar. Pavle Solarić, Jovan Došenović i Sava Mrkalj o srpskom književnom jeziku svoga vremena. U: Vasilije Krestić (ur.). *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj. Recueil des Travaux sur les Serbes en Croatie*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1991: str. 369–377]
- НОВАКОВИЋ, Стојан. „Стеријин језик“. У: Бранислав Миљковић, Милан Ђоковић (ур.). *Књига о Стерији*. Коло XLIX. Књига 335. Београд: Српска књижевна задруга, 1956: стр. 39–50.
- [NOVAKović, Stojan. „Sterijin jezik“. U: Branislav Miljković, Milan Đoković (ur.). *Knjiga o Steriji*. Kolo XLIX. Knjiga 335. Beograd: Srpska književna zadruga, 1956: str. 39–50]
- ПАВИЋ, Милорад. *Рађање нове српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1983.
- [PAVIĆ, Milorad. *Rađanje nove srpske književnosti*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1983]
- ПАВИЋ, Милорад. *Историја, стилеж и стил*. Нови Сад: Матица српска, 1985.
- [PAVIĆ, Milorad. *Istorija, stalež i stil*. Novi Sad: Matica srpska, 1985]
- ПАВИЋ, Милорад. *Историја српске књижевности*. 3. *Класицизам*. Београд: Научна књига, 1991.
- [PAVIĆ, Milorad. *Istorija srpske književnosti*. 3. *Klasicizam*. Beograd: Naučna knjiga, 1991]
- ПАВИЋ, Милорад. *Историја српске књижевности*. 4. *Предромантизам*. Београд: Научна књига, 1991a.
- [PAVIĆ, Milorad. *Istorija srpske književnosti*. 4. *Predromantizam*. Beograd: Naučna knjiga, 1991a]
- ПАНКОВИЋ, Душан. *Српске библиографије 1766–1850*. Београд, 1982.
- [PANKović, Dušan. *Srpske bibliografije 1766–1850*. Beograd, 1982]
- СИМИН-ДОПУЋА, Ружица. „Павле Соларић и први географски атлас у Срба“. *Годишњак Библиотеке Матице српске*. Нови Сад: Матица српска, 1995: стр. 60–68.
- [SIMIN-DOPUĐA, Ružica. „Pavle Solarić i prvi geografski atlas u Srba“. *Godišnjak Biblioteke Matice srpske*. Novi Sad: Matica srpska, 1995: str. 60–68]
- СУБОТИЋ, Љилјана. Из историје књижевног језика: „питање језика“. *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2004: стр. 142–191.
- [SUBOTIĆ, Ljiljana. Iz istorije književnog jezika: „pitanje jezika“. *Predavanja iz istorije jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2004: str. 142–191]
- СТЕФАНОВИЋ, Мирјана Д. „Појам културе у српском просветитељству“. *Научни састаanak слависта у Вукове дане* бр. 39/2 (2010): стр. 197–204.
- [STEFANOVIĆ, Mirjana D. „Pojam kulture u srpskom prosvetiteljstvu“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* br. 39/2 (2010): str. 197–204]
- СТЕФАНОВИЋ, Мирјана Д. „Језик као образац националне културе“. *Годишњак Библиотеке Матице српске за 2015*, 2016: стр. 120–125.
- [STEFANOVIĆ, Mirjana D. „Jezik kao obrazac nacionalne kulture“. *Godišnjak Biblioteke Matice srpske za 2015*, 2016: str. 120–125]

- ЧУРЧИЋ, Лазар. „Павле Соларић: два века од рођења“. *Зборник за славистику* бр. 17 (1979): стр. 206–210.
 [ČURČIĆ, Lazar. „Pavle Solarić: dva veka od rođenja“. *Zbornik za slavistiku* br. 17 (1979): str. 206–210]
- ЧУРЧИЋ, Лазар. „Поминак књижески“ Павла Соларића. *Поминак књижески. Фототипско издање књиге из 1810. године*. Инђија: Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, 2003: стр. V–XX.
 [ČURČIĆ, Lazar. „Pominak knjižeski“ Pavla Solarića. *Pominak knjižeski. Fototipsko izdanje knjige iz 1810. godine*. Indija: Narodna biblioteka „Dr Đorđe Natošević“, 2003: str. V–XX]

Извори

- ИВАНИЋ, Душан, Исидора Бјелаковић (прир.). *Соларић, Павле. Сабрана дјела*. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић“, 2019.
 [IVANIĆ, Dušan, Isidora Bjelaković (prir.). *Solarić, Pavle. Sabrana djela*. Beograd: Zadužbina „Dositej Obradović“, 2019]
- КАРАЦИЋ, Вук Стефановић. *Вукова њрејиска*. III. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1909.
 [KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Vukova prepiska*. III. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1909]
- МУШИЦКИ, Лукијан. „Натписи на сербско књижество“. *Лукијана Мушицког сѣихоѣворенија*. 1818, Књ. IV, Бр. 18, 1848: стр. 98.
 [MUŠICKI, Lukijan. „Natpisi na serbsko knjižestvo“. *Lukijana Mušickog stihotvorenija*. 1818, Knj. IV, Br. 18, 1848: str. 98]
- СТЕФАНОВИЋ, Вук. *Срѣски рјечник исѣолкован њемачким и латинским ријечма*. У Бечу, 1818.
 [STEFANOVIĆ, Vuk. *Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječma*. U Beču, 1818]
- СТРАТИМИРОВИЋ, Стефанъ. „Писмо Митрополита Стратимировича Доситею“. *Новый Србскій Лѣтописъ*. Часть прва. У Пешти, 1838: стр. 120–128.
 [STRATIMIROVICH, STEFAN. „Pismo Mitropolita Stratimiroviča Dositeiū. Novyī Srbskī Lētopis“. Chast' prva. U Pešti, 1838: str. 120–128]

Исидора Г. Бјелакович
 Университет в Нови-Саде
 Филозофски факултет
 Одделение сербског језика и лингвистике

ГРАФИЧЕСКО-ОРФОГРАФИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПАВЛЕ СОЛАРИЧА И НАЧАЛО СТАНДАРТИЗАЦИИ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Пытаясь филологической позиции Павле Соларича, слегка маргинализованной и забытой фигуры в истории сербского литературного языка, дать за-

служенное место, в данной статье анализируются его литературно-языковые принципы в более широком, культурологическо-филологическом контексте. Особое внимание уделено его филологическим, граматографическим и этимологическим принципам, но и его взглядам, касающимся структуры будущего литературного языка, а также и его графическо-орфографической концепции. Будучи представителем эпохи просвещения в Сербии, своей широкой эрудицией, различными интересами, уверенностью в себе и филологической точностью, П. Соларич, вдохновлён, прежде всего, литературно-языковыми положениями Доситея Обрадовича, установил образцовые основы к реформаторским процессам, которые возникнут в будущие времена, и, без сомнений, должен занять одно из начальных мест среди культурных деятелей, идеи которых внесут свой вклад в конечную структуру стандартного сербского языка.

Ключевые слова: сербский язык, XIX век, эпоха просвещения, стандартизация.

Isidora G. Bjelaković
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Serbian Language and Linguistics

PAVLE SOLARIĆ'S ORTHOGRAPHIC AND GRAMMATICAL PRINCIPLES AND THE BEGINNING OF SERBIAN LANGUAGE STANDARDISATION

S u m m a r y

In an attempt to relate Pavle Solarić, a somewhat marginalised and forgotten figure in the history of the Serbian language standard, to an actual place, this paper analyses the foundations of the language standard he established in a wider cultural and philological context. It puts special emphasis on his philological, grammatographic, and etymological principles, as well as on his views about the structure and orthography of the future Serbian language standard. Being a representative of the Enlightenment among Serbs, with his remarkable erudition, wide range of interests, confidence and philological precision, inspired primarily by Dositej Obradović's tenets of the standardised Serbian language, Pavle Solarić established a model basis for the future reformative interventions. Therefore, he should undoubtedly be considered one of the first in a long line of scholars whose ideas contributed to the eventual constitution of the standardised Serbian language.

Keywords: Serbian language, nineteenth century, Pavle Solarić, Enlightenment, standardisation.

ISSN 0350-185X, – Књ. 76, св. 2 (2020), стр. 79–103

UDK: 81:39

811.162.1'374

COBISS.SR-ID: 28625417

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2002079B>

Примљено: 17. маја 2020.

Прихваћено: 9. јуна 2020.

Оригинални научни рад

Jerzy Bartmiński*

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Katedra tekstologii i gramatyki języka polskiego

W POSZUKIWANIU PARADYGMATU ETNOLINGWISTYKI: GLOSARIUSZ KLUCZOWYCH TERMINÓW I POJĘĆ

Autor artykułu stawia pytanie, na ile etnolingwistyka spełnia warunki paradygmatu w rozumieniu Thomasa Kuhna („Paradygmat jest tym, co podzielają członkowie wspólnoty naukowej, i na odwrót, wspólnota naukowa łączy ludzi, którzy dzielą pewien paradygmat”) i zestawia słowa kluczowe składające się na instrumentarium dyscypliny. Autor odnosi swoje uwagi do zespołu badaczy skupionego wokół międzynarodowego rocznika „Etnolingwistyka”, określanego jako lubelska szkoła etnolingwistyki kognitywnej. Reprezentatywne dla niej są dwa słowniki: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (t. 1–2, 1996–2020) i 5-tomowy *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (2015–2019). Na podstawie praktyki obu słowników a także towarzyszących im roboczych opracowań można już – zdaniem autora – ułożyć słownik podstawowych terminów etnolingwistyki kognitywnej („glosariusz”). Składa się on z kilkunastu kluczowych pojęć: językowy obraz świata, koncept (synonim: „stereotyp”), punkt widzenia i perspektywa, definicja kognitywna, profilowanie i profil, podmiot, wartości i in. To instrumentarium zostało zastosowane zwłaszcza z „Leksykonie” i stało się wspólnym dobrem zespołu autorskiego. Dzięki temu został spełniony także drugi postulat Kuhna.

Słowa kluczowe: paradygmat naukowy, etnolingwistyka kognitywna, glosariusz (słownik pojęciowy) etnolingwistyki, językowy obraz świata, koncept, stereotyp.

1. Zadaniem tego szkicu jest prezentacja koncepcji paradygmatu etnolingwistyki jako dyscypliny naukowej, w odpowiedzi na postulat, jaki pojawił się w czasie katowickiej dyskusji panelowej pn. Etnolingwistyka ponad granicami.¹ Uczestniczący w tej rozmowie opolski sławista Wojciech Chlebda,

* jerzy.bartminski@poczta.umcs.lublin.pl

¹ Etnolingwistyka ponad granicami. Zapis panelu, 2018.

zaapelował o podjęcie dyskusji na temat obiektu i przedmiotu badań etnolingwistycznych. Argumentował:

„Ta autorefleksja, ta dyscyplinarna samoświadomość jest niezbędna, jeśli etnolingwistyka miałaby być językiem międzynarodowego porozumienia uczonych ‘ponad granicami’ i narzędziem ich skutecznego współdziałania“ (CHLEBDA 2018: 238).

Wcześniej jeszcze jako uczestnik grantu *Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych*² prof. Chlebda postulował opracowanie glosariusza na użytek prac zespołowych, by zapobiec terminologicznym nieporozumieniom. Zadania tego podjęła się prof. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, która sporadziła wstępną listę słów kluczowych i dołączyła do nich ich definicje z wybranych tekstów (Zob. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA 2014). Pomysł połączenia kwestii paradigmatu dyscypliny z kwestią słów kluczowych i analizą całego instrumentarium terminologiczno-pojęciowego dyscypliny uważam za bardzo dobry. W dalszym wywodzie pójść w tym właśnie kierunku; skupię się na jednej tylko propozycji, na lubelskiej etnolingwistyce kognitywnej (LEK), która jest już na tyle określona i spójna, że może stać się punktem wyjścia do dyskusji o zasięgu szerszym.

2. Paradigmat rozumem tak, jak go zdefiniował Thomas Kuhn:

„A paradigm is what the members of a scientific community share, and, conversely a scientific community consists of men who share a paradigm.“ (KUHN 1970: 176).

Zawiązanie się wspólnoty naukowej oznacza, że należący do niej uczeni za podstawę swoich badań jednomyślnie przyjmują jakiś konkretny paradygmat – są wierni określonej tradycji badawczej. Taką tradycję badawczą Kuhn nazywa „nauką normalną“. Paradygmat

„ma wskazywać na to, że pewne akceptowane wzory faktycznej praktyki naukowej – wzory obejmujące równocześnie prawa, teorie, zastosowania i wyposażenie techniczne – tworzą model, z którego wyłania się jakaś szczególna, zwarta tradycja badań naukowych“ (TOPOLSKA 2012).

3. Ośrodki i szkoły etnolingwistyczne. Czy etnolingwiści tworzą wspólnotę, dzielającą te same założenia i metody? Odpowiedź nie jest jednoznaczna. Mamy różne środowiska naukowe o niejednakowym stopniu integracji, pielęgnujące własne tradycje. Dość powszechnie sądzi się, że etnolingwistyka, czyli lingwistyka antropologiczno-kulturowa, jest stosunkowo młodym kierunkiem współczesnego językoznawstwa,³ i choć ma korzenie w

² Grant NPRH 12H 12 0182 81 realizowany w Instytucie Slawistyki PAN.

³ Wg Senfta samą nazwę „etnolingwistyka“ zaproponował Bronisław Malinowski w roku 1920 (zob. MALINOWSKI 1920, SENFT 2012).

XIX-wiecznej antropologii kulturowej Herdera i Humboldta, przeżyła w XX wieku swoje „powtórne narodziny“ (wedle słów Nikity Tołstoja) i zdążyła wyłonić różne szkoły badawcze, które kluczowy problem relacji języka, kultury, społeczeństwa i mentalności (jednostkowej i zbiorowej) rozwiązują odmiennie. Najbardziej znana szkoła amerykańska Sapira i Whorfa (przedłużająca poniekąd tradycje XIX-wiecznej niemieckiej antropologii) skupiła się na badaniu języków indiańskich (Zob. WIERZBICKA 1978); szkoła rosyjska (moskiewska) Nikity Tołstoja, nawiązująca do Humboldta i Potebni, oparła się na słowiańskiej dialektologii, badaniach mitologicznych i etnograficznych, przedmiotem szczególnego zainteresowania uczyniła starożytności słowiańskie przechowane jako „*żiwaja starina*“ w kulturze ludowej Słowian, a pod względem metodologii nawiązała do założeń tartusko-moskiewskiej semiotyki strukturalnej, do prac W. Iwanowa i W. Toporowa (Zob. BARTMIŃSKI 1992). Niemiecka etnolingwistyka drugiej połowy XX wieku nie wypracowała spójnego paradygmatu, jest wedle opinii Larsa von Karsteda „konglomeratem“ (von KARSTEDT 2004: 250).

Na tym tle etnolingwistyka polska, w tym lubelska, wyróżnia się tym, że korzystając z inspiracji zachodnich⁴ i wschodnich,⁵ wyrasta głównie z rodzimej dialektologii, folklorystyki i etnografii, bada zarówno gwary ludowe, jak polszczyznę ogólną, nawiązuje do kognitywizmu i aksjolingwistyki, wiąże językowy obraz świata ze współczesnością, gatunkową i stylową (dyskursową) dyferencjacją tekstów, tekstologią (Zob. TOLSTAJA 2005, NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA 2009, BARTMIŃSKI 2018a). W środowisku naukowym skupionym wokół lubelskiego rocznika „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury“ wykielkowała swoista koncepcja etnolingwistyki, która pod nazwą *lubelskiej etnolingwistyki kognitywnej* (LEK) jest już rozpoznawalna na forum międzynarodowym. Od pewnego czasu mówi się nawet o *lubelskiej szkole etnolingwistycznej* (ZINKEN 2004, 2009; TOLSTAJA 2005; NEPOP-AJDACZYĆ 2007; DULIČENKO 2011), używa się nazwy *The Ethnolinguistic School of Lublin* (ZINKEN 2009; UNDERHILL 2013; TABAKOWSKA 2013). Moje dalsze wywody ograniczam do tej odmiany etnolingwistyki.

Reprezentatywne dla LEK są dwa słowniki: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (SSISL, Lublin 1996–2020 i nast.) (Zob. BARTMIŃSKI, Niebrzegowska-Bartmińska 2016) i *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (LASIS, Lublin 2015–2019). Oba opierają się na podobnej koncepcji teoretycznej i podobnej metodologii, łączą język z kulturą i poznaniem, zbliżają się do koncepcji „lingwokultury“. Oba mieszczą się w paradygmacie etnolingwistyki kognitywnej, choć mają różny zasięg tematyczny i różną rangę. Podczas gdy *Słownik ludowych stereotypów i symboli ludowych* ogranicza się

⁴ Herdera i Humboldta, w większym stopniu Malinowskiego, Sapira i Whorfa.

⁵ W szczególności Apresjana (1994, 2006) i Nikity i Swietłany Tołstojów (TOLSTYJE 2013).

zasięgiem do materiałów z Polski „etnicznej“ i jest realizowany przez zespół polskich współpracowników (przeważnie doktorantów Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej), to *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* realizuje projekt badań porównawczych w skali międzynarodowej i z udziałem badaczy z kilku krajów słowiańskich i poza słowiańskich.⁶

4. Jak rekonstruować paradygmat etnolingwistyki?

Paradygmat etnolingwistyki kognitywnej można rekonstruować na podstawie istniejącej literatury teoretycznej oraz praktyki badawczej, w tym zwłaszcza obu wspomnianych słowników. Przy tym większe znaczenie przypisywałbym *Leksykonowi* ze względu na zaangażowanie w jego tworzenie dużego zespołu osób w skali międzynarodowej. Opracowania *Leksykonu* podjął się zespół językoznawców z wszystkich bez mała krajów słowiańskich i niektórych poza słowiańskich, skupionych w ramach konwersatorium EUROJOS. Co ważne, opracowanie *Leksykonu* zostało poprzedzone cyklem roboczych spotkań, których owocem była seria wstępnych publikacji ogłaszanych na łamach rocznika „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury“ (tomy 20–28 z lat 2008–2016) i w ramach lubelskiej „czerwonej serii“ pod zbiorczym tytułem *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* (zob. WJOS 1–6). Można śledzić cały proces dochodzenia do uzgodnień międzyśrodowiskowych, od projektów wstępnych (np. ABRAMOWICZ i in. 2009; CHLEBDA 2010, 2012; WJOS 1–6) po ich realizację. Obok pięciu wydanych tomów *Leksykonu* ukazały się też publikacje zainspirowane *Leksykonem*, jak tom ankietowy (zob. BIELIŃSKA-GARDZIEL, BRZozowska, Żywicka 2017) i wzorowane na *Leksykonie* (powtarzające część haseł) tomy serbskie (AJDAČIĆ 2015, 2019) oraz litewski (RUTKOVSKA i in. 2017) i grecki (KORUS 2019).

5. Zakres uzgodnień. To, co udało się uzgodnić w toku prac nad *Leksykonem*, redaktor ujął syntetycznie w szkicu pt. „*Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*“ – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony (BARTMIŃSKI 2015), który otwiera każdy z pięciu wydanych tomów *Leksykonu*. Przypomnę w skrócie, co uzgodniono.

Celem LASiS była międzykulturowa komparacja wybranych koncepcji w intencję ujawnienia cech wspólnych i kulturowo specyficznych, pod europejskim hasłem szukania „jedności w różnorodności“. Udało się wypracować wspólną podstawę teoretyczną opartą na koncepcji językowego (językowo-kulturowego) obrazu świata oraz metodologię, która zapewnia paralel-

⁶ O ile odbiór środowiskowy kolejnych zeszytów *Słownika stereotypów i symboli* jest niezmiennie pozytywny (zob. np. Tolstaja 1997–2014, 2018), o tyle recepcja *Leksykonu* jest dopiero w fazie wstępnej (por. RISTIĆ, Lazić-Konjik 2016; FEDOROVA 2018; KUL'PINA, Tatarinov 2019; NIEWIARA 2019; CZACHUR 2019).

nym opisom porównywalność, stanowiąc podstawę porównywania (*tertium comparationis*). Złożyły się na nią trzy elementy: oparcie opisów na porównywalnym zestawie źródeł, przyjęcie podobnych sposobów definiowania znaczeń, operowanie uzgodnionym systemem narzędzi pojęciowych i wspólną terminologią.

Jako bazę źródłową przyjęto trzy typy danych: po pierwsze dane systemowe (S), wybierane z monografii językowych i słowników, po drugie dane uzyskane metodą badań ankietowych (A), po trzecie dane tekstowe (T). Dane te wzajemnie się dopełniają, pozwalają objąć całą „lingwokulturę” poszczególnych wspólnot narodowych.

Obok podstawowych słowników narodowych (jednojęzycznych, objaśniających) korzystano ze specjalistycznych: etymologicznych i frazeologicznych, wyłączono jednak gwarowe.

Ankiety były przeprowadzane w porównywalnych 100-osobowych grupach studentów,⁷ z równoważeniem reprezentacji kobiet i mężczyzn, przedstawicieli kierunków humanistycznych i ścisłych. Respondentom zadawano jedno wspólne pytanie, za przykładem lubelskiej ankiety ASA,⁸ „Co według ciebie stanowi o istocie prawdziwego X-a?”

Teksty czerpano z wysokonakładowej prasy, dobranej wedle reprezentatywnych opcji politycznych i światopoglądowych, oraz korpusów narodowych (T). Łącznie bazę materiałową przyjęto określać skrótem S-A-T. Założono, że porównanie skupi się na tym, co w poszczególnych językach uchodzi za wspólne (potoczna, standardowa odmiana języka), a koncepcje indywidualne (skądinąd zawsze godne uwagi) będą przywoływane tylko wyjątkowo.

Wartości opisywano jako „koncepty kulturowe”, czyli pojęcia aksjologicznie nacechowane i wyposażone w swoiste kulturowo konotacje. Rozróżniono leksemy jako jednostki planu wyrażania z jednej strony – z drugiej zaś strony znaczenia, pojęcia, koncepty i idee jako elementy planu treści. Odpowiednio do tego stosowano takie konwencje graficzne, że leksemy zapisywano *kursywą*, pojęcia i koncepty – KAPITALIKAMI, a znaczenia w ‘łapkach’.

Założeniem autorów haseł było więc nie tyle definiowanie samych pojęć w sensie logicznym, ile zdiagnozowanie specyficznego rozumienia określonych wartości przez użytkowników poszczególnych języków. Dlatego jako narzędzie eksplikacji znaczeń przyjęto subiektywistyczną koncepcję „definicji kognitywnej”, której celem jest uchwycenie tego, jak mówiący rozumieją znaczenia słów. Stąd też odwoływanie się także do osobistych wypowiedzi użytkowników, do tekstów wywołanych metodą ankietową. Ponie-

⁷ Nawiązano w tym punkcie do porównawczych badań amerykańskich Katza i Braly’ego oraz niemieckich Sodhiego i Bergiusa, które także opierały się na 100-osobowych reprezentacjach studentów różnych narodowości, zob. QUASTHOFF 1973: 30–49.

⁸ Zob. informacje o ASA (ankiecie słownika aksjologicznego) w artykule Brzozowskiej 2006.

waż uwzględnienie sposobów rozumienia słów przez mówiących prowadzi nieuchronnie do ujawnienia różnic, postanowiono systematycznie uzupełniać podstawowe eksplikacje o opisy wariantów, tj. różnych typowych sposobów profilowania bazowych wyobrażeń. Znanie z gramatyki kognitywnej pojęcie profilowania zastosowano w zmodyfikowanej wersji wypracowanej na użytek profilowania pojęć (Zob. GRZEGORCZYKOWA 2012: 17–20).

Pięć tomów *Leksykonu* zawiera w sumie równo setkę szkiców (95 szczegółowych i 5 syntetyzujących), które z założenia miały mieć podobny układ i rozmiar (po około. 30 stron), odpowiadać na podobne pytania, opierać się na podobnie zestawionych danych, operować takimi samymi kategoriami pojęciowymi. Czy można pokusić się o rekonstrukcję na ich podstawie paradygmatu etnolingwistyki kognitywnej? Sądzę, że tak. Nawet jeśli nie wszyscy autorzy uczestniczący w projekcie (byli ich 57 z 14 krajów) dostosowali się w stu procentach do przyjętych założeń, można na podstawie całego pakietu rekonstruować paradygmat etnolingwistyczny w sensie Kuhnowskim.

6. Na paradygmat LEK składają się następujące elementy:

1/ nawiązanie do idei Johanna Herdera,⁹ Wilhelma Humboldta 1836/2001, Bronisława Malinowskiego 1935/1987, Edwarda Sapira 1949/1978, Benjamina Whorfa 1956/1982, Jurijsa Apresjana 1994, 2006, Nikity Tołstoja 1990/1992, 1995, 2013 i Swietłany Tołstojowej 2006, 2013, Anny Wierzbickiej 1997/2007, 1999, 2013;

2/ usytuowanie na mapie dyscyplin naukowych etnolingwistyki w największej bliskości (tożsamości?) wobec lingwistyki kulturowej, ale obok psycho, socjo- i ekolingwistyki; korzystanie z dorobku i metod dialektologii, folklorystyki, etnografii (etnologii), antropologii kulturowej i aksjolingwistyki (Zob. BARTMIŃSKI 2008);

3/ przyjęcie za obiekt badań języka i kultury w ich różnorodnych przejawach i wytworach (struktury gramatyczne, leksyka, frazeologia, składnia, teksty kliszowane i kreatywne), także zapisów obiegowych wierzeń i rytualizowanych zachowań oraz żywej świadomości ludzi, do której dostęp dają badania eksperymentalne (kwestionariuszowe, ankietowe);

4/ uznanie za przedmiot badań sposobów przejawiania się „kultury w języku“ (badanie języka w kontekście kultury, kulturowych aspektów języka), a nie „języka w kulturze“;

5/ odnoszenie języka do człowieka, do wspólnoty narodowej w sensie etnicznym i obywatelskim (ale też wspólnoty lokalnej, zawodowej itp.), traktowanie języka jako narzędzia poznania i świadectwa mentalności indywidualnej i kolektywnej;

⁹ „Každy naród ma własny rezerwuar myśli, które stały się znakami, tym rezerwuarem jest język: jest to rezerwuar, do którego wnosili swój wkład stulecia [...] – jest to skarbiec myśli całego narodu“. (J. G. Herder, Werke t. II, Berlin 1877, s. 13; cyt. za: ANUSIEWICZ 1994: 23).

6/ dążenie do rekonstrukcji językowego (językowo-kulturowego) obrazu świata wspólnoty, z rozróżnieniem wyobrażeń bazowych i ich dyskursywnych wariantów (profilu);

7/ przyjęcie zespołu wspólnych metod, pozwalających z różnego typu danych językowych (systemowych), ankietowych, tekstowych, korpusowych w skrócie: S – A – T także „przyjęzykowych“ (zapisów wierzeń i praktyk) wyciągać wnioski dotyczące mentalności nosicieli języka i kultury (Zob. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA 2017).

7. Komentarz do rozdziału 6.

Podany tu w skrótovej wersji program LEK dojrzał stopniowo poczynając od dyskusji nad koncepcją słownika ludowych stereotypów językowych (SJSJ 1980; potem już praktyką SSiSL 1996–), więc od lat 70-tych XX wieku i serii konferencji w ramach wrocławsko-lubelskiego Konwersatorium „Język a kultura“. Zobowiązująca była deklaracja programowa w tomie pierwszym „Etnolingwistyki“ z roku 1988:

„Etnolingwistyka jest tym kierunkiem współczesnego językoznawstwa, który za **przedmiot** swoich badań obiera język w jego złożonej relacji do kultury. A więc system językowy, jako zinstytucjonalizowany wytwór społeczny w całym bogactwie jego odmian, stylów, wariantów, a także w całej różnorodności jego użyciu, w relacji do systemu kultury jako swoistego porządku ludzkich działań z wpisanymi w te działania wzorami i wartościami, a także do kultury jako wytworu owych działań.“ („Etnolingwistyka“ 1, s. 5)

Nieco wcześniej w szkicu *Czym się zajmuje etnolingwistyka?* (BARTMIŃSKI 1986) znalazło się stwierdzenie, że nowa (w Polsce) dyscyplina ma ujawniać „przyjęte w kulturze sposoby konceptualizacji i kategoryzacji rzeczy, systemy stosowanych wartościowań, punktów widzenia, utrwalonych społecznie postaw wobec świata“. Ma „wychodząc od języka, docierać do człowieka“ (BARTMIŃSKI 1986).¹⁰ W kręgu zainteresowań etnolingwistyki pomieszczono m.in. kulturowe funkcje języka (symboliczne ujmowanie rzeczywistości i modelowanie zachowań), stylowa dyferencjacje języka, gatunkowe wzorce wypowiedzi, kategorie gramatyczne i semantyczne w aspekcie ich funkcji, słownictwo jako klasyfikator doświadczeń społecznych. Zapowiedziano, że zainteresowania etnolingwistyki obejmą zarówno odmianę języka regionalną, jak ogólnonarodową i odpowiednio kulturę ludową i folklor, oraz literaturę i kulturę narodową („elitarną“), też prace porównawcze, międzyjęzykowe i międzykulturowe. Za główny przedmiot zainteresowań etnolingwistyki od samego początku uznawano językowy obraz świata, rozumiany jako obraz ‘na-

¹⁰ To przedstawienie zadań etnolingwistyki spotkało się z dobrym przyjęciem w międzynarodowym środowisku naukowym, jak o tym świadczy fakt, że szkic został opublikowany w przekładach na języki rosyjski (BARTMIŃSKI 2005), angielski (BARTMIŃSKI 2009), serbski (BARTMIŃSKI 2011a), także czeski (w: „Slovo a smysl“ 2009, R. IV, nr 8).

iwny' (w sensie przyjętym przez Apresjana 1994), leżący u podstaw języka, utrwalony w strukturze gramatycznej i znaczeniach słów, także w strukturze i znaczeniach tekstów.

8. Realizacja programu na łamach „Etnolingwistyki“

Po wydaniu w latach 1988–2020 ponad trzydziestu tomów „Etnolingwistyki“ można postawić pytanie, na ile ten program został zrealizowany, jakie tematy podejmowano na łamach tego rocznika. Dysponujemy *Bibliografią adnotowaną „Etnolingwistyki“ 1988–2008* (TOMCZAK 2010), która rejestruje 568 pozycji bibliograficznych i jest wyposażona w „indeks przedmiotowy“ liczący ponad 500 jednostek. Można na tej podstawie łatwo zorientować się w najczęściej podejmowanej tematyce. Wymowne są różnice w liczebności artykułów poświęconych poszczególnym zagadnieniom. Próg 5 i więcej notowań przekroczyło 40 haseł (tematów). Były to:

- **opozycja swój/obcy 33,**
- **stereotyp (s. etniczny, s. Polaka, s. Żyda, s. Rosjanina) 32,**
- **językowy obraz świata 23,**
- **kultura ludowa 16,**
- **postaci demoniczne 16,**
- **wartości (i wartościowanie) 14,**
- semantyka 12, śmierć 12, język polski 12, metafora (i metaforyka) 12, pieśń (pogrzebowa, weselna, maryjna) 12,
- Słowianie 11, słownik etnolingwistyczny 11, Polak 11,
- konotacja kulturowa (i leksykalna) 10,
- definicja kognitywna 10,
- profil i profilowanie 10,
- świat (i ś. nadprzyrodzony) 10,
- etnolingwistyka (i e. słowiańska) 9, tożsamość narodowa (i t. zbiorowa) 9, magia 9,
- język a kultura 8, ankieta 8, barwa 8, Rosja (i Rosjanie) 8,
- symbolika 7, kobieta 7, Polska 7, kod 7, nieboszczyk 7, sacrum 7,
- sennik ludowy 6, prasa 6, przestrzeń 6, przysłowie 6,
- podmiot 5, poezja 5, pogrzeb 5, wojna 5 [...].

Jak widać, obok tekstów mieszczących się dokładnie w granicach przedstawionego wyżej paradygmatu, w roczniku często drukowano też artykuły luźniej związane z centralną problematyką.

Mniejszy rozrzut pojęciowy znajdujemy – co zrozumiałe – w *Bibliografii adnotowanej lubelskiego zespołu etnolingwistycznego do r. 2009*. Zarejestrowano w niej 1362 prace, „indeks rzeczowy“ objął prawie tysiąc pozycji, z czego próg 5 i więcej notowań przekroczyło tylko 11 haseł. Według częstości wskazań były to:

- **definicja kognitywna** 25,
- **faseta** 16,
- **dane (ankietowe, językowe, przyjęzykowe, systemowe, tekstowe)** 16,
- **etnolingwistyka** 10 i **etnolingwistyka [przymiotnikowa:]** (lubelska, moskiewska, amerykańska, słowiańska, antropologiczna i kognitywna) 10,
- **dyskurs** 9, **derywacja** (semantyczna, stylistyczna, tekstu, tematyczna) 9, **bajka** 9,
- **autostereotyp (i heterostereotyp)** 6, **archaizm** 6,
- **baza** (doświadczeniowa, poznawcza, kognitywna, kulturowa) 5,
- **etymologia** 5.

Oba przytoczone zestawienia przybliżają do jądra problematyki uprawianej przez etnolingwistów, ale znalazły się wśród nich też prace w dużym stopniu zależne od okoliczności zewnętrznych. Na przykład wysoka pozycja tematu „opozycja swój/obcy“ wynika stąd, że w jednym z tomów rocznika opublikowano materiały z konferencji na ten temat; również charakter przygodny miało zainteresowanie takimi tematami, jak postaci demoniczne, śmierć, pieśń (pogrzebowa, weselna, maryjna) itp. Rankingowanie tematów w indeksach bibliograficznych owszem, orientuje w podejmowanej przez autorów tematyce, ale rzecz jasna nie może zastąpić twardych ustaleń teoretycznych dotyczących właściwego przedmiotu dyscypliny.

9. Rekonstrukcja paradygmatu metodą „ciągów definicyjnych“.

Dobłą drogą do odtworzenia paradygmatu dyscypliny może być badanie „ciągów definicyjnych“ kluczowych słów.¹¹ Warunkiem skuteczności tej procedury jest, po pierwsze, wyjście od pojęć rzeczywiście kluczowych, które bezdyskusyjnie, a przynajmniej w opinii większości etnolingwistów tkwią w centrum problematyki dyscypliny, po drugie, odwołanie się do trafnych i wyczerpujących definicji tych pojęć i poddanie analizie ich „definiensów“, w celu odkrycia sieci powiązań semantycznych w granicach całego otwierającego się pola semantycznego.

9.1. Takim bezdyskusyjnym pojęciem jest **językowy obraz świata**, biorące początek z idei Herdera,¹² koncepcji *Weltansicht* Wilhelma von Humboldta¹³ (częściej dziś zastępowanej przez niem. *das sprachliche Weltbild*),

¹¹ Przydatność metody „ciągów definicyjnych“ sprawdzono przy rekonstrukcji kanonu wartości narodowych, zob. BARTMIŃSKI, Grzeszczak 2014.

¹² Zob. przypis nr 17.

¹³ „[...] w każdym języku zawiera się swoisty sposób widzenia świata. Jak pojedynczy dźwięk pomiędzy przedmiot a człowieka, tak cały język wkracza między niego a oddziałującą nań od wewnątrz i z zewnątrz naturę. [...] Człowiek obcuje z przedmiotami głównie tak, że

obecne w pracach etnolingwistów amerykańskich,¹⁴ niemieckich (HELBIG 1982: 133), polskich,¹⁵ także słowiańskich (JUDIN 1998; TOLSTYJE 2013); por. ang. *the linguistic worldview*, ros. *jazykovaja kartina mira*, ukr. *movna kartyna svitu*, czes. *jazykový obraz světa*, serb. *jezička slika sveta*, litew. *kalbos posaulėvaizdis* itd. Spróbujmy zatem zastosować na tym przykładzie proponowaną metodę rekonstrukcji sieci pojęciowej etnolingwistyki (kognitywnej i nie tylko).

Najczęściej powoływana definicja językowego obrazu świata brzmi:

„różnie zwerbalizowana interpretacja rzeczywistości, dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy ‘utrwalone’, czyli mające oparcie w samej materii języka, a więc w gramatyce, słownictwie, w kliszowanych tekstach (np. przysłowiach), ale także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów“ (BARTMIŃSKI 2006: 12).

Definiensy pojęcia **językowy obraz świata** (JOS) rozwijają w pierwszej kolejności sensy ukryte za słowami: *język*, *obraz* i *świat*.¹⁶

Język to *gramatyka, słownictwo i teksty* (kliszowane, np. przysłowia), *obraz* to *interpretacja rzeczywistości*, która składa się z *sądów o świecie*, a z kolei *sądy* są *utrwalone* (*eksplicytne*) lub tylko *implikowane* (*presuponowane*); nadto *sądy* są wpisane w różne domeny, jak: *społeczna wiedza, przekonania, mity, rytuały*.

Obraz jest w wyrażeniu *językowy obraz świata* ekwiwalentem *wyobrażenia, stereotypu, treści intensjonalnej*, stojącej między desygnatem a jego nazwą.

jego odczucia i postęпки zależą od jego wyobrażeń, nawet wyłącznie tak, jak mu ich dostarcza język“ (HUMBOLDT 1836/2001: 106). Współcześni badacze interpretują te ogólne (nie do końca jasne i precyzyjne) twierdzenia Humboldta, odróżniając *Weltansicht* jako ‘ogłąd świata’ i *Weltanschauung* jako ‘światopogląd’, tj. „zespół przekonań na temat świata i ludzi ujawniający się w językowych wypowiedziach“ (TRABANT 2012: 135), a nawet idą dalej, rozbijając oba używane przez Humboldta wymiennie pojęcia na pięć: *Weltansicht* na ‘postrzeganie świata’ (*world-perceiving*) i ‘konceptualizowanie świata’ (*world-conceiving*), a *Weltanschauung* na ‘kulturową ramę mentalną’ (*cultural mindset*), ‘świat osobisty’ (*personal world*) i ‘perspektywę’ (UNDERHILL 2009: 147–153).

¹⁴ „[...] wolno nam uznać język za symboliczny przewodnik po kulturze“ (SAPIR 1978: 89); „Każdy język stanowi rozległy i odrębny system wzorców, sankcjonujący kulturowe formy i kategorie, za pośrednictwem których nie tylko porozumiewamy się, ale, co więcej, analizujemy rzeczywistość, wyróżniając bądź ignorując w niej pewne typy relacji i zjawisk, za pomocą których rozumiemy i którymi wypełniamy naszą świadomość“ (WHORF 1956/1982: 339–340).

¹⁵ Omówienie jego funkcjonowania w lingwistyce amerykańskiej, niemieckiej i polskiej dała w swojej książce Marzena Guz (2012).

¹⁶ Te trzy terminy (pojęcia) odpowiadają trzem wierzchołkom trójkąta semiotycznego Ogdena-Richardsa.

Świat jest tym, do czego odnosi się i *język* (nazwy językowe), i *obraz* (będący reprezentacją świata realnego i/lub wyobrażonego).

Wszystkie trzy elementy tworzące złożone pojęcie JOS podlegają dalej rozczłonkowaniu analitycznemu na części składowe, które tworzą rozgałęziającą się **sieć**, są z sobą powiązane na dwa sposoby, syntagmatycznie i paradygmatycznie, bo poszczególne elementy pozostają w określonych relacjach: styczności, równorzędności, nad- i pod-rzędności, całości-części itd. Istotną cechą tej sieci jest uporządkowanie hierarchiczne jej elementów, co jest skorelowane z większą czy mniejszą szczegółowością definicji i pozwala mówić o różnych poziomach (różnej głębokości) procedury definicyjnej.¹⁷ By pozostać przy podanym przykładzie, elementy „ciągu definicyjnego” JOS można uporządkować na (co najmniej) pięciu poziomach:

I – poziom **główny**, II – poziom **obniżony**, III – poziom **średni**, IV – poziom **pogłębiony**; V – poziom **szczegółowy**:

I	II	III	IV	V
język				
	→ gramatyka	→ słowotwórstwo		
		→ fleksja		
		→ składnia		
	→ leksyka	→ nazwy wartości		
		→ nazwy narodowości		
		→ ...		
	→ teksty	→ kliszowane		
			→ przysłowia	→ o zwierzętach
				→ o roślinach
				→ ...
			→ bajki	
			→ pieśni	
			→ ...	
		→ kreatywne (poetyckie)		
		→ urzędowe		
		→ ...		

Pojęcie *obrazu* (*wyobrażenia*, *stereotypu*, *konceptu*) możemy także rozłożyć na elementy składowe i uporządkować w podobny sposób:

¹⁷ Dodajmy przy okazji, że to zróżnicowanie poziomów opisu ma istotne znaczenie dla tworzenia indeksów, bo dobry indeks powinien operować terminami z określonych poziomów taksonomii (a w każdym razie umożliwiać rozpoznawanie tych poziomów).

obraz (syn. *wyobrażenie, stereotyp, koncept kulturowy*):

→ s. ludzi

→ s. etniczny

→ s. Polaka, Żyda, Rosjanina...

→ s. zawodowy

→ s. polityka, naukowiec...

→ s. płci

→ mężczyzny, kobiety...

→ rzeczy

→ kosmosu

→ nieba, słońca, księżyca,

→ roślin...

→ zwierząt...

→ ...

Świat jest pojęciem ogarniającym całą realną i wyobrażoną rzeczywistość. Jeśli sięgnąć po koncepcję „wielkiego łańcucha bytu“, np. w opracowaniu Arthura Lovejoya 1964, albo system pojęciowy Rudolfa Halliga i Walthera Wartburga 1962, możemy pojęcie świata odnosić do różnych sfer, od nieożywionego kosmosu poprzez przyrodę, człowieka i jego wytwory po byty mitologiczne, religijne i abstrakcyjne. Ponieważ uszczegóławianie w zasadzie nie zna granic, rodzi się pytanie, gdzie zatrzymać procedurę dzielenia, by zapobiec procedowaniu *ad infinitum* i wyznaczyć optymalny poziom rozczłonkowania opisu?

Wartość operacyjna i diagnostyczna definicji rośnie w miarę przechodzenia z poziomu głównego ku poziomom dalszym: obniżonego, średniego, pogłębionego i szczegółowego. „Zdrowy rozsądek“ podpowiada, że poziomem optymalnym powinien być tzw. *basic level* Eleonory Rosch 1978/2005. Tak czy owak zbiór możliwych kombinacji typu *świat roślin, świat zwierząt, świat sztuki, nauki, kultury* itp. jest otwarty. Można go ograniczyć jedynie pragmatycznie do tego, co ogarnia świadomość potoczna.¹⁸

9.2. Paradygmat etnolingwistyki tylko do pewnego stopnia jest określony przez zakres tematyki, czyli przez to, **co** jest przedmiotem zainteresowania), w większym stopniu przez to, **jak** (za pomocą jakich narzędzi) są tworzone obrazy świata i w jaki sposób (jakimi metodami) są opisywane i definiowane.

¹⁸ Przykładowo, *Słownik minimum języka polskiego* Haliny Zgólkowej (2013) „dobierając leksemy ważne z antropologicznego punktu widzenia“, zawiera 2144 hasła z 8 pól semantycznych (Człowiek, Człowiek w środowisku społecznym, Komunikacja międzyludzka, Dom i jego wyposażenie, Życie społeczne, gospodarcze i kulturalne, Forma istnienia w przestrzeni, Czas, Środowisko naturalne).

W grę wchodzi takie kategorie, jak z jednej strony – podmiot i podmiotowe punkty widzenia i podmiotowa perspektywa oglądu świata, kryteria ocen i wartościowania – które to kategorie przypisywane nosicielom języka są obecne w definicjach JOS pod nazwami takimi, jak konceptualizacja, interpretacja, rama doświadczeniowa, werbalizacja, a z drugiej strony, z perspektywy badacza – definicja kognitywna, profilowanie i profil.

Główne pojęcia operacyjne etnolingwistyki (kognitywnej)

• podmiot:

- → podmiot postrzegający (obserwator)
- → *podmiot konceptualizujący* (zob. *konceptualizator*)
- → *podmiot profilujący*
- → *podmiot mówiący*
- → *typy podmiotu:*
- → *podmiot kolektywny*
- → *podmiot indywidualny*

• punkt widzenia:

- → męski / kobiecy,
- → dziecka / studenta,
- → bezrobotnego
- → ...

• perspektywa

• wartości:

- → życiowe
- → zdrowie, → pieniądz, → władza...
- → poznawcze
- → estetyczne
- → ...

• stereotyp (koncept)

• definicja:

- → kognitywna
- → taksonomiczna
- → ...

• profilowanie w dyskursie:

- → prawicowym
- → lewicowym
- → liberalnym
- → ...

• profil

10. Propozycja minimalnego glosariusza etnolingwistyki kognitywnej

Na pewnym etapie prac nad LASiS członkowie zespołu pracującego w ramach konwersatorium EUROJOS nad kolejnymi tomami LASiS uznali za potrzebne, a nawet konieczne opracowanie wspólnego słownika pojęciowego, by zapewnić zachowanie jednolitości terminologicznej powstających opracowań. Uzgodniono zestaw „kanonicznych” terminów i sposób ich rozumienia. W kolejności doszło do ich zastosowania w procedurach analitycznych i opisach. W ten sposób zostały spełnione oba warunki, które stawiał Kuhn paradygmatom naukowym: „Paradygmat jest tym, co dzielają członkowie wspólnoty naukowej, i na odwrót, wspólnota naukowa łączy ludzi, którzy dzielają pewien paradygmat”.¹⁹

Aspekt – „domena wyróżniona z określonego punktu widzenia” (BRZOWSKA 2006a: 40), zob. też: faseta.

Definicja kognitywna – typ definicji, który „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem”, tj. z „utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania. [...] Jednostką podlegającą definiowaniu jest „przedmiot mentalny” w całym bogactwie jego charakterystyki utrwalonej w językowym obrazie świata. Ten „przedmiot mentalny” jest projekcją, a nie odbiciem, niezależnie od tego, że zwykle istnieje możliwość porównywania go (i stwierdzenia podobieństw) z przedmiotem rzeczywistym, dostępnym doświadczeniu empirycznemu.” (BARTMIŃSKI 1988: 169–170).

Definicja syntetyczna – skondensowana prezentacja wyobrażenia bazowego.

Dyskurs – „interakcja społeczna dokonująca się przy udziale języka”, „ciąg zachowań językowych, których postać zależy od tego, kto mówi, do kogo, w jakiej sytuacji i w jakim celu” (GRABIAS 1994: 231).

Faseta – W informacji naukowej faseta znaczy tyle co ‘podkategoria’, ‘grupa klas odpowiadających jakiejś wspólnej charakterystyce’, oznaczających np. rodzaj materiału, rodzaj czynności itd. Fasety mogą być grupowane w kategorie (STIN 1979: 45). W etnolingwistyce – wiązka sądów składająca się na eksplikację (BARTMIŃSKI, Niebrzegowska 1998: 215); w zbliżonym, choć nieco szerszym znaczeniu funkcjonuje pojęcie „domeny” (Langacker), „aspektu” i „wymiaru”.

¹⁹ „A paradigm is what the members of a scientific community share, and, conversely a scientific community consists of men who share a paradigm.” (KUHN 1970: 176).

Koncept – „kapsuła myśli, która zbiera tysiące różnych doświadczeń i może ogarnąć kolejne tysiące“ (Sapir, za: GRYSHKOVA 2014: 225). Operacyjna jednostka pamięci i obrazu świata w ludzkim umyśle, która odzwierciedla rezultaty procesów poznawczych; konstytutywny składnik obrazu świata, czyli wieloaspektowy konstrukt mentalny, językowy i kulturowy, ilustrowany przez kluczowe słowo nazywające taki element świata realnego bądź świata pojęć, który uchodzi za szczególnie istotny w kręgu danej społeczności. W koncepcie kumuluje się wiedza na temat wyodrębnionego fragmentu kultury, a dostęp do tej wiedzy zapewniają różnorodne środki językowe – zaliczamy do nich samodzielne słowa, związki wyrazowe, zdania oraz teksty (korpusy tekstowe) (WIERZBIŃSKI 2015: 160). Na koncept składa się treść nie tylko poznawcza (pojęciowa), lecz także emocyjna i pragmatyczna, oparta na indywidualnym i społecznym doświadczeniu ludzi (BARTMIŃSKI, Chlebda 2013: 71). Koncepty kulturowe to w naszym rozumieniu pojęcia nacechowane aksjologicznie, „konstrukty mentalne“, typu *ojczyzna, wolność, naród*, określane niekiedy jako „nazwy wartości“ (Jerzy Bartmiński), „słowa sztandarowe“ (Walery Pisarek), „słowa klucze“ (Anna Wierzbicka), „symbole kolektywne“ (Michael Fleischer), „stereotypy ideologiczne“ (Ida Kurcz).

Pojęcie – Pojęcia są wytworem umysłu, są obiektywne, opierają się na wiedzy i logice; istnieją na zasadzie konwencji i podlegają świadomej regulacji, podczas gdy koncepty są kształtowane kulturowo. Koncept to pojęcie plus konotacja językowo-kulturowa i wartościowanie (GRYSHKOVA 2014: 42–43).

Profil to „wariant wyobrażenia przedmiotu hasłowego, ukształtowany przez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez czynnik dominujący, dominantę.“ (BARTMIŃSKI, Niebrzegowska 1998: 217).

Profilowanie – „profilowanie jest subiektywną (tj. mającą swój podmiot) operacją językowo-pojęciową, polegającą na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach (podkategoriach, fasetach), takich jak np. pochodzenie, cechy, wygląd, funkcje, zdarzenia, przeżycia itp., w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia.“ (BARTMIŃSKI, Niebrzegowska 1998: 212–213).

Punkt widzenia – „czynnik podmiotowo-kulturowy, decydujący o sposobie mówienia o przedmiocie, w tym m.in. o kategoryzacji przedmiotu, o wyborze podstawy onomazjologicznej przy tworzeniu jego nazwy, o wyborze cech, które są o przedmiocie orzekane w konkretnych wypowiedziach i utrwalone w znaczeniu. Przyjęty przez podmiot mówiący jakiś punkt widzenia funkcjonuje więc jako zespół dyrektyw kształtujących treść i strukturę

treści słów i całych wypowiedzi, dających też podstawę do identyfikacji gatunków mowy i stylów językowych.“ (BARTMIŃSKI 1990: 111).

Perspektywa interpretacyjna – „zespół właściwości struktury semantycznej słów, skorelowany z punktem widzenia i będący, przynajmniej w pewnym zakresie, jego rezultatem. Identyfikując te właściwości, odbiorca wypowiedzi dochodzi do rozpoznania przyjętego punktu widzenia.“ (BARTMIŃSKI 1990: 112).

Podmiot – to ktoś, kto postrzega świat zmysłami, patrzy i słucha, obserwuje, doświadcza (*eksperiencer*), ktoś, kto konceptualizuje doświadczenie (*konceptualizator*), ocenia, wypowiada się (*homo loquens*), wchodzi w określone role komunikacyjne, działa (BARTMIŃSKI 2008b).

Stereotyp – termin „stereotyp“ w rozumieniu lingwistycznym oznacza mentalne wyobrażenie będące składnikami przyjętego w danym społeczeństwie kodu kulturowego zgodnie ze znaczeniem, jakie miał w intencji jego twórców, Waltera Lippmanna („obraz w głowie“) i Hilarego Putnama (wyobrażenie przedmiotu, uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej). Etnolingwiści nie wiążą stereotypów na stałe z uprzedzeniami, stereotypy mogą nieść wartościowanie zarówno negatywne jak pozytywne, mogą też być neutralne; są uproszczonymi (bo język upraszcza ze swojej natury) reprezentacjami poznawczymi realnej rzeczywistości.

Definicja etnolingwistyczna przyjmuje, że stereotyp to „wyobrażenie przedmiotu uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej i określające, czym przedmiot jest, jak wygląda, jak działa, jak jest traktowany przez człowieka itp.“, „zarazem wyobrażenie utrwalone w języku, dostępne poprzez język i przynależne do wspólnotowej wiedzy o świecie.“ (BARTMIŃSKI 1996: 9).

Od pewnego czasu, zwłaszcza na użytek LASiS, ze względu na niedające się wyeliminować utożsamienia *stereotypu* z uprzedzeniami, przyjęto zastępować termin *stereotyp* terminem *koncept*.

Styl potoczny – podstawowy styl języka, centrum stylowe języka, baza derywacyjna dla innych stylów (BARTMIŃSKI 1981: 51). Będąc tłem dla wyspecjalizowanych wariantów języka, daje jednocześnie podstawę do oceny wyspecjalizowanych dyskursów ideologicznych i stosowanych w nich praktyk perswazji i manipulacji (BARTMIŃSKI 2005, 2006).

Syndrom – „konstelacja cech najczęściej uwzględnianych“ (POLKOWSKA i in. 1992: 166). „rozpoznawalny zespół cech“ (BARTMIŃSKI i in. 2002: 108).

Wartość – to, co w świetle języka i kultury ludzie przyjmują za cenne. Zgodnie z filozofią potoczną są to cechy rzeczy, same rzeczy, w tym byty pojęciowe, postawy, stany i sytuacje, zachowania, funkcjonujące jako „przewodnie idee“, motywujące postawy i zachowania ludzi, także inspirujące ich do działania (BARTMIŃSKI 2003: 62). „JOS jest zależny (wywodliwy, pochodny) od założonego, w sposób jawny lub ukryty, systemu wartości. Wartości są czynnikiem sterującym konstruowaniem wizji rzeczywistości przez subiekt doświadczający (*eksperiencera*) i konceptualizujący, tj. przez wspólnotę nosicieli języka lub twórczą jednostkę, a w kolejności stanowią czynnik integrujący elementy obrazu świata utrwalonego w tradycji i mającej obieg społeczny. W efekcie wartości konstytuują kulturową i społeczną tożsamość nosiciela języka.“ (BARTMIŃSKI 2003: 62–63). Wartości są „pomostem między językiem a kulturą. Leżą w sercu kultury i stanowią fundament języka.“ (BARTMIŃSKI 2009: 12).

Wspólna baza kulturowa – podstawa wszelkiej wiedzy, wewnątrz- i międzygrupowej, na której opierają się różne ideologie. Dla danej kultury „wspólna baza jest niekwestionowana, zdroworozsądkowa i z tego względu nieideologiczna. Częścią wspólnej bazy kulturowej są ogólne normy i wartości podzielane przez wszystkich przedstawicieli danej kultury“ (VAN DIJK 2003: 9). Korelatem wspólnej bazy kulturowej jest styl potoczny (zgodnie z jego rozumieniem antropologiczno-kulturowym) (BARTMIŃSKI 2008a: 38).

Wyobrażenie bazowe – podstawowy zespół cech rekonstruowanej jednostki (słowa, pojęcia, konceptu, stereotypu, wyobrażenia) obejmujący pozytywne cechy obligatoryjne i zespół ram do wypełnienia alternatywnymi treściami w dyskursach. Renata Grzegorzczkova (2011) w tym znaczeniu mówi o „inwariancie pojęciowym“.

Ten minimalny zespół został już stosunkowo dobrze rozpoznany, zdefiniowany i zastosowany jako narzędzie analiz i opisów, został też już w znacznym stopniu zaakceptowany przez współpracowników konwersatorium EUROJOS, którzy uczestniczyli w opracowaniu pierwszych pięciu tomów *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*“ (zob. LASiS 1–5, 2015–2019).

11. Zakończenie. Po dokonaniu przeglądu opracowań, wytypowaniu zespołu kluczowych terminów i ich zdefiniowaniu (ułożeniu glosariusza) możemy wrócić do pytania, **jak stworzyć pełny tezaurus pojęć etnolingwistycznych?** Opracowanie takiego tezaury pozostaje kwestią przyszłości, wymaga bowiem udziału badaczy z różnych szkół naukowych.

Bibliografija

- ABRAMOWICZ, M., J. Bartmiński, W. Chlebda. „Językowo-kulturowy obraz świata Słowiańska tle porównawczym. Założenia programu „A“ (10 VI 2009)“. *Etnolingwistyka* 21 (2009): s. 341–342.
- AJDAČIĆ, Dejan (red.). *O vrednostima u srpskom jeziku. Zbornik etnolingvističkih radova*. Beograd: Alma, 2015.
- AJDAČIĆ, Dejan (red.). *O vrednostima u srpskom jeziku*, 2. Beograd: Alma, 2019.
- ANUSIEWICZ, Janusz. *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*. Wrocław, 1994.
- APRESJAN, Jurij. „Naiwny obraz świata“. *Etnolingwistyka* 6 (1994): s. 5–12.
- APRESJAN, Jurij, V. Je. Apresjan, Babajeva, O. Bogusławskaja, B. Jomdin, T. Krylova, I. Levontina, A. Sannikov, Je. Uryson. *Jazykovaja kartina mira i sistemnaja leksikografija*. Moskva, 2006.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Derywacja stylu“. [W:] *Pojęcie derywacji w lingwistyce*. Praca zbiorowa pod red. J. Bartmińskiego, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1981: s. 31–54.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Czym się zajmuje etnolingwistyka?“ *Akcent*, nr 4. (1986): s. 16–22.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa. [W:] Jerzy Bartmiński (red.). *Konotacja*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1988: s. 169–185.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata“. [W:] *JOS*, Lublin, 1990: s. 109–127.
- BARTMIŃSKI, J. „Nikita Iljicz Tołstoj i program etnolingwistyki historycznej“. *Etnolingwistyka* 5 (1992): s. 7–13.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „O Słowniku stereotypów i symboli ludowych“. [W:] *SsiSL*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1990: s. 9–34.
- BARTMIŃSKI, Jerzy, Urszula Majer-Baranowska, Irina Lappo. „Stereotyp Rosjanina i jego profilowanie we współczesnej polszczyźnie“. *Etnolingwistyka* 14 (2002): s. 105–151.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Miejsce wartości w językowym obrazie świata“. [W:] Jerzy Bartmiński (red.). *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003: s. 59–86.
- BARTMIŃSKI, J. „Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu“. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 16 (2004): s. 9–27.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazykovaja kartina mira. Očerki po etnolingvistike*. Moskva: Indrik, 2005.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2006.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna?“ [W:] Anna Dąbrowska (red.). *Język a kultura, Tom jubileuszowy*, t. 20. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 2008: s. 15–33.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. London: Equinox, 2009.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jezik – slika – svet. Etnolingvističke studije* (priredio Dejan Ajdačić, prevela Marta Bjeletić). Beograd: SlovoSlavia, 2011a.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Sedem ključovi ponjatija na kognitivnata etnolingvistika“. *Bulgarski Folklor* XL, nr 4 (2014): s. 399–412.

- BARTMIŃSKI, Jerzy. „Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?”. [W:] *LASiS I, DOM*, 2015: s. 7–13.
- BARTMIŃSKI, J. *Język w kontekście kultury czyli co dziś znaczy metafora „europejski dom”?* Katowice, Śląsk, 2018a.
- BARTMIŃSKI, J., W. Chlebda. „Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu Europy”. *Etnolingwistyka* 25 (2013): s. 69–95.
- BARTMIŃSKI, J., Monika Grzeszczak. „Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?”. *Etnolingwistyka* 26 (2014): s. 21–44.
- BARTMIŃSKI, Jerzy, Stanisława Niebrzegowska. „Profile a podmiotowa interpretacja świata”. [W:] Jerzy Bartmiński / Ryszard Tokarski (red.). *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin: Wydawnictwo UMCS., 1998: s. 211–224.
- BARTMIŃSKI, J., S. Niebrzegowska-Bartmińska. „O lubelskim Słowniku stereotypów i symboli ludowych”. [W:] Стана Ристић и др. (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа (зборник научних радова)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016: стр. 355–376.
- BIELIŃSKA-GARDZIEL, Iwona, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywicka (red.). *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*. Przemyśl, 2017.
- BRZOZOWSKA, Małgorzata. „O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000”. [W:] *JWP*, 2006: s. 36–43.
- CHLEBDA, Wojciech. „W poszukiwaniu językowo-kulturowego obrazu świata Słowian”. [W:] W. Chlebda (red.). *Etnolingwistyka a leksykologia*. Opole, 2010: s. 7–20.
- CHLEBDA, Wojciech. „Czy polska etnolingwistyka może być zwornikiem nauk humanistycznych?”. [W:] M. Grochowski (red.). *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*. Warszawa, 2012: s. 91–98.
- CHLEBDA, Wojciech. „Pytania o tożsamość etnolingwistyki”. [W:] Jolanta Tambor (red.). *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*. t. IV. *Pogranicza, mniejszości, regiony, etnolingwistyka*. Katowice, 2018: s. 227–239.
- CZACHUR, Waldemar. „Jak porównywać obrazy Europy? Refleksje teoretyczno-metodologiczne po lekturze 'Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów'”. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Linguistica* 53 (2019): s. 7–20.
- DULIČENKO, Aleksandr. *Osnovy slawjanskoj filologii. Istoriko-ětnografičeskaja i ětnolingwističeskaja problematika*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2011.
- Etnolingwistyka ponad granicami*. Zapis panelu. Prowadzący: J. Bartmiński, Swietłana Tołstojowa, uczestnicy: Wojciech Chlebda, Tadeusz Zgółka, Jörg Zinken, Aleksey Yudin. [W:] Jolanta Tambor (red.). *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*, t. IV, *Pogranicza, mniejszości, regiony. Etnolingwistyka*. Katowice, 2018: s. 211–257.
- Ethnolinguistica-slavica.org (witryna w Internecie).
- „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury” [Rocznik], Lublin UMCS, t. 1–31 (1988–2020).
- FEDOROVA, Ljudmila. „Mesto ‘Aksiologičeskogo leksikona slawjan i ih sosedej’ sredi sovremennyh slovarej kul’turnyh konceptov (na primere toma ‘DOM’)”. W: *WJOS* 4, 2018: s. 25–43.

- GLAZ, Adam, David Danaher, Przemysław Łozowski (eds.). *The Liguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition and Culture*. London: Versita, 2013.
- GRABIAS S. *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1994.
- GRYSHKOVA, Nina. „Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea – propozycja regulacji terminologicznych“. [W:] *WJOS* 3, 2014: s. 21–50.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata. „Jeszcze o rozumieniu JOS-u w perspektywie badań porównawczych. Problem inwariantu pojęciowego“. *Etnolingwistyka* 23 (2011): s. 217–225.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata. *Świat widziany poprzez słowa. Szkice z semantyki leksykalnej*. Warszawa, 2012.
- GUZ, Marzena. *Językowy obraz świata u wybranych przedstawicieli lingwistyki niemieckiej, amerykańskiej i polskiej*. Poznań, 2012.
- HELBIG, Gerhard. *Dzieje językoznawstwa nowożytnego*. Wrocław, 1982.
- HERDER, Johann Gottfried. „Rozprawa o pochodzeniu języka“. [W:] *Wybór pism*. Wrocław, 1987: s. 59–175.
- JUDIN, Aleksej. „Etnolingwistika“. [W:] S. Ja. Levit (red.). *Kul'turologija. XX vek. Enciklopedija*. t. 2. Sankt-Peterburg: Univ. Kniga, 1998: s. 408–411.
- JWP 2006 – *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 2006, Wyd. UMCS.
- KORUS, Kazimierz. *Godność i Wolność – greckie źródła tożsamości europejskiej*. Kraków: PAU, 2019.
- KUHN, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, (1962); cyt. wg II ed., 1970.
- KUL'PINA, Valentina, Viktor Tatarinov. „Aksiologija truda i žizni v jazyke i v slovare (po materialam toma 'PRACA' 'Aksiologičeskogo leksikona slavian i ih sosedej'“. [W:] *WJOS* 5, 2019: s. 35–63.
- LASiS = *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* pod red. Jerzego Bartmińskiego. Lublin, Wydawnictwo UMCS:
- T. 1, *DOM*, red. J. Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, 2015;
 - T. 2, *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, 2018;
 - T. 3, *PRACA*, red. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska, 2016;
 - T. 4, *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, J. Bartmiński, 2019;
 - T. 5, *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdaczić, 2017.
- LOVEJOY, Arthur. *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. Cambridge (pierwsze wydanie 1936), 1964.
- MAKSYMIOUK-PACEK, Beata, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. *Bibliografia adnotowana lubelskiego zespołu etnolingwistycznego (do roku 2009)*. Lublin: Wyd. Polihymnia, 2009.
- MALINOWSKI, Bronisław. „Clasificatory Particles in the Language of Kiriwina“. *Bulletin of the School of Orient Studies, University of London*, No. 4, Vol. 1 (1920): pp. 35–78.

- MALINOWSKI, Bronisław. *Ogrody koralowe i ich magia*. Warszawa: PWN, [1935]/1987 [original: *Coral Gardens and Their Magic*, London 1935].
- NEPOP-AJDACYŹ, Lidia. *Polska etnolingwistyka kognitywna*. Kijów: CWP Uniwersytet Kijowski, 2007.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, Stanisława. „Lubelski zespół etnolingwistyczny – jego historia i program badawczy”. [W:] B. Maksymiuk-Pacek, S. Niebrzegowska-Bartmińska. *Bibliografia adnotowana lubelskiego zespołu etnolingwistycznego (do roku 2009)*. Lublin: Wyd. Polihymnia, 2009: s. 7–19.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, Stanisława. „Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej”. *Etnolingwistyka* 25 (2013): s. 267–281.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, Stanisława. „Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w ‘Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów’”. [W:] *WJOS* 3, 2014: s. 71–102.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, Stanisława. „Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?” *Etnolingwistyka* 29 (2017): s. 11–29.
- NIEMIARA, Aleksandra (rec.). „*Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*”. Tom 3.: *Praca*. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (red.). Wyd. UMCS, Lublin 2016, „Język Polski” XCIX nr 3, 2019: s. 124–128.
- POLKOWSKA, Anna, Anna Potocka-Hoser, Ida Kurcz. „Struktura wewnętrzna reprezentacji umysłowej terminów politycznych: stereotypy czy prototypy”. [W:] Zdzisław Chlewiński i Ida Kurcz (red.). *Kolokwia psychologiczne*, t. 1, *Stereotypy i uprzedzenia*. Warszawa, 1992.
- QUASTHOFF, Uta. *Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps*. Frankfurt am Main: Athenäum-Fischer-Taschenbuch-Verl., 1973.
- ROSCHE, Eleonor. „Zasady kategoryzacji”. *Etnolingwistyka* 17 (1978/2005): s. 11–35.
- RUTKOVSKA, Kristina, Marius Smetona, Irena Smetonienė. *Vertybės Lietuvio pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademine Leidyba, 2017.
- SAPIR, Edward. *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje* (Przeł. Barbara Stanosz, Romand Zimand, słowem wstępnym oparzyła Anna Wierzbicka). Warszawa: PIW, 1949/1978.
- SENET, Günter. „Ethnolinguistik”. In: B. Beer & H. Fischer (eds.). *Ethnologie – Einführung und Überblick*. 7. überarbeitete und erweiterte Auflage, 2012: pp. 271–286.
- Slavjanskije drevnosti*. N. I. Tolstoj (red.), t. 1–5, Moskwa, 1995–2012.
- SLSJ – *Słownik ludowych stereotypów językowych*. Zeszyt próbny, Wrocław 1980–.
- SSiSL = *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński, zastępca redaktora S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- T. I – *Kosmos*, z. 1 *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie* (1996); z. 2 *Ziemia, woda, podziemie* (1999); z. 3 *Meteorologia* (2012); z. 4 *Świat, światło, metale* (2012); t. II – *Rośliny*, z. 1 *Zboża* (2017); z. 2 *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe* (2018); z. 3 *Kwiaty* (2019); z. 4 *Zioła* (2019).

- STIN = *Słownik terminologiczny informacji naukowej*, red. M. Dembowska, Wrocław 1979, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- TABAKOWSKA, Elżbieta. "A Linguistic Picture, Image, or View of 'Polish Cognitive Studies'". In: Adam Głaz, David Danaher, Przemysław Łozowski (eds.). *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition and Culture*. London: Versita, 2013: pp. 321–338.
- TOLSTAJA, Svetlana. „Ėtnolingvistika Eži Bartmin'skogo“. [W:] E. Bartmin'skij. *Jazyjkovoj obraz mira: očerki po Ėtnolingvistike*. Moskva, 2005: s. 9–20.
- TOLSTAJA, Svetlana. „Postulaty moskovskoj Ėtnolingvistiki“. *Etnolingwistyka* 18 (2006): s. 7–27.
- TOLSTAJA, Svetlana. „O rezul'tatah raboty nad proektom 'Metody analiza jazykovoj kartiny mira v kontekste sravnitel'nyh issledovanij' (EUROJOS)“. *Etnolingwistyka* 28 (2016): s. 327–333.
- TOLSTAJA, S. (rec.). Słownik stereotypów i symboli ludowych. T. 1. Kosmos, cz. 1, *Živaja starina* 1997, nr 4, s. 52–53; cz. 2, *Živaja starina* 2000, nr 2, s. 58–59; cz. 3 i 4, *Slavjanovedenie* 2014, nr 6, s. 104–109.²⁰
- TOLSTAJA, Svetlana. „Simvolika rastenij v pol'skoj narodnoj tradicii. Zlaki“. *Rocznik Slawistyczny* LXVII (2018): s. 189–195.
- TOLSTOJ, Nikita Iljič. „Język a kultura (Niektóre zagadnienia słowianskiej etnolingwistyki)“. *Etnolingwistyka* 5 (1992): s. 15–25 [Tłum. z ros. *Język i kul'tura*, „Niektóre problemy sławjanskiej etnolingwistyki“. *Zeitschrift für Slavische Philologie* Bd L, 2, s. 238–253].
- TOLSTOJ, Nikita Iljič. *Jazyk i narodnaja kul'tura. Očerki po slavjanskoj mifologii i Ėtnolingvistike*. Moskva, 1995.
- TOLSTYE, Nikita i Svetlana. *Slavjanskaja etnolingvistika: voprosy teorii*. Ko Vtoromu Vserossijskomu soveščaniuju slavistov. Moskva, 2013.
- TOMCZAK, Łukasz. *Etnolingwistyka. Bibliografia adnotowana 1988–2008*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010.
- TOPOLSKA, Ewelina. „Pojęcie paradygmatu w ujęciu Thomasa Kuhna“. *Philosophical Think Tank*, 2012.
- TRABANT, Jürgen. *Weltansichten. Wilhelm von Humboldts Sprachprojekt*. München, 2012.
- UNDERHILL, James. *Humboldt, Worldview and Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.
- UNDERHILL, James. *Ethnolinguistics and Cultural Concepts. Truth, Love, Hate and War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- UNDERHILL, James. "Reflections upon Bartmiński's Cognitive Ethnolinguistics". [W:] Adam Głaz, David Danaher, Przemysław Łozowski (eds.). *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition and Culture*. London: Versita, 2013: s. 339–349.

²⁰ Толстая С. М. (рец.), 1997, Словарь народных стереотипов и символов, т. 1: Космос, ч. 1, „Живая старина“, № 4, с. 52–53. Толстая С. М. (рец.), 2000, Словарь народных стереотипов и символов, т. 1: Космос, ч. 2, „Живая старина“, № 2, с. 58–59. Толстая С. М. (рец.), 2014, Словарь народных стереотипов и символов, т. 1: Космос, ч. 3, 4, „Славяноведение“, № 6, с. 104–109.

- VAN DIJK, Teun. „Dyskurs polityczny i ideologia“, tłum. z ang. „Political Discourse and Ideology“ in: *Analisi del discurs politic*, ed. Clara Lorda et al. 2002, Aneta Wysocka, *Etnolingwistyka* 15, 2003: s. 7–28.
- VON HUMBOLDT, Wilhelm. *Rozmaitość języków a rozwój umysłowy ludzkości*. Przekład i wprowadzenie Elżbieta M. Kowalska, Lublin, 1836/2001.
- VON KARSTEDT, Lars. *Sprache und Kultur. Eine Geschichte der deutschsprachige Ethnolinguistik*. Hamburg, 2004.
- WHORF, Benjamin Lee. *Język, myśl i rzeczywistość* (przeł. Teresa Hołówka, wstępem opatrzył Adam Schaff). Warszawa: PIW, 1956/1982.
- WIERZBICKA, Anna. „Sapir a współczesne językoznawstwo“. W: E. Sapir. *Kultura, język, osobowość* (przeł. B. Stanosz, R. Zimand). Warszawa, 1978: s. 5–32.
- WIERZBICKA, Anna. [1997]/2007, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Przekł. z ang. I. Duraj-Nowosielska, Warszawa, 2007 [oryginał: *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford University Press, 1997]
- WIERZBICKA, Anna. *Język – umysł – kultura: wybór prac* pod red. J. Bartmińskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- WIERZBICKA, Anna. „Polish zwierzęta ‘animals’ and jabłka ‘apples’: an ethnosemantic inquiry“. In: Adam Głaz, David S. Danaher and Przemysław Łozowski (eds.). *The Linguistic Worldview. Ethnolinguistics. Cognition, and Culture*. London: Versita, 2013: s. 137–159.
- WIERZBIŃSKI, Jarosław. „Koncept ‘АНГЕЛ / ANIOŁ’ w językowo-kulturowym obrazie świata“. *Acta Universitatis Lodzensis Folia Linguistica Rossica* 11 (2015): s. 159–164.
- WJOS 1–6: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, Lublin 2012–2019:
 - 1 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*: [Analizy semantyczne domu, pracy, ojczyzny, wolności i in.] red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, Lublin 2012.
 - 2 – *Wokół europejskiej aksjofery*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014.
 - 3 – *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin 2014.
 - 4 – *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w programie badań porównawczych*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, B. Żywicka, Lublin 2018.
 - 5 – *Koncepty i ich profilowanie*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Wlazłowska, Lublin, 2019.
 - 6 – *Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjofery*. Red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Wlazłowska, Lublin, 2019.
- ZINKEN, Jörg. “Metaphors, stereotypes, and the linguistic picture of the world: Impulses from the Ethnolinguistic School of Lublin”. *Metaphorik.de* 7 (2004): s. 115–136.
- ZINKEN, Jörg. “Linguistic picture of the world or language in the world? Metaphors and methods in ethnolinguistic research”. *Etnolingwistyka* 20 (2008): s. 51–62.

- ZINKEN, Jörg. "The Ethnolinguistic School of Lublin and Anglo-American cognitive linguistics". In: Jerzy Bartmiński. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. London: Equinox, 2009: pp. 1–5.
- РИСТИЋ, Стана, Ивана Лазич-Коњик. „Репрезентативност Речника САНУ за етнолингвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији“. [W:] Стана Ристић и др. (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа* (зборник научних радова). Београд, 2016: с. 377–394.
- [RISTIĆ, Stana, Ivana Lazić-Konjik. „Reprezentativnost Rečnika SANU za etnolingvistička istraživanja: od leksikografske ka kognitivnoj definiciji“. [W:] Stana Ristić i dr. (ur.). *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa* (zbornik naučnih radova). Beograd, 2016: s. 377–394]

Јежи М. Бартмињски
Универзитет „Марија Кири-Скловска“ у Лублину
Катедра текстологије и граматике пољског језика

У ПОТРАЗИ ЗА ПАРАДИГМОМ ЕТНОЛИНГВИСТИКЕ: ГЛОСАР КЉУЧНИХ ПОЈМОВА И КОНЦЕПАТА

Резиме

Аутор чланка поставља питање у којој мери етнолингвистика испуњава услове парадигме по поимању Томаса Куна („Парадигма је оно што дели чланове научне заједнице и обрнуто, научна заједница повезује људе који деле одређену парадигму“) и упоређује кључне речи које чине инструментаријум ове дисциплине. Аутор посвећује пажњу истраживачима окупљеним око међународног годишњака *Etnolingwistyka*, око приступа који се назива Лублинска школа когнитивне етнолингвистике. За ову школу су репрезентативна два речника: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (вол. 1–2, 1996–2020) и лексикон у пет томова *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (2015–2019). На основу ова два речника и пратећих публикација већ је могуће – према аутору – саставити речник основних појмова когнитивне етнолингвистике („гласаријум“). Чини га неколико кључних појмова: језичка слика света, концепт (синоним: „стереотип“), тачка гледишта и перспектива, когнитивна дефиниција, профилисање и профил, субјект, вредности и друго. Тај термилошки апарат је коришћен нарочито у настанку аксиолошког лексикона и постао је заједничко добро целог ауторског тима. Захваљујући томе испуњен је и Кунов други постулат.

Кључне речи: научна парадигма, когнитивна етнолингвистика, гласар (речник термина) етнолингвистике, језичка слика света, концепт, стереотип.

Jerzy M. Bartmiński

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Department of Textology and Grammar of Contemporary Polish Language

IN SEARCH OF AN ETHNOLINGUISTIC PARADIGM:
A GLOSSARY OF KEY TERMS AND CONCEPTS

S u m m a r y

The paper's author examines to what extent ethnolinguistics meets the paradigmatic criteria according to Thomas Kuhn ("A paradigm is the thing that divides the members of the scientific community and vice versa, the scientific community connects people sharing a certain paradigm") and compares the key terms which constitute this discipline's instrumentarium. The author focuses on the researchers gathered around the international annual titled *Etnolingwistyka*, the representatives of the approach known as the Lublin School of Cognitive Ethnolinguistics. Two dictionaries are representative of the School: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (Vol. 1–2, 1996–2020) and the five-volume lexicon titled *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (2015–2019). According to the author, based on these two dictionaries and the accompanying publications, it is already possible to compile a glossary of key terms of ethnolinguistics. Such glossary would consist of several key concepts: the linguistic worldview, concept (synonymous with "stereotype"), viewpoint and perspective, cognitive definition, profiling and profile, subject, values, etc. This terminological apparatus was particularly used in the creation of the said axiological lexicon and has now become the common good of the whole team of authors. This corresponds to Kuhn's second postulate.

Keywords: scientific paradigm, cognitive ethnolinguistics, glossary (terminological dictionary) of ethnolinguistics, linguistic worldview, concept, stereotype.

ISSN 0350-185X, – Књ. 76, св. 2 (2020), стр. 105–125

UDK: 811.161.2'374

COBISS.SR-ID: 28704521

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2002105K>

Примљено: 14. маја 2020.

Прихваћено: 9. јуна 2020.

Оригинални научни рад

Євгенія А. Карпіловська*

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ПІДХОДИ ДО ОПИСУ ІННОВАЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ НЕОГРАФІЇ

Інтенсивний розвиток української мови на зламі XX – XXI століть у зв'язку з її новим статусом державної мови незалежної України, кардинальними змінами в українському суспільстві, його відкритістю до процесів глобалізації спричинив становлення в українському мовознавстві нових дисциплін – неології та неографії. У них сформувалися два взаємозумовлені підходи до аналізу та лексикографічного опису нових мовних одиниць (інновацій) – диференційний та інтегральний. Перший передбачає дослідження інновацій у зіставленні з уже наявними одиницями мови, випрацювання критеріїв визначення їхніх типів за ознаками новизни в системі мови і в тексті Другий підхід зорієнтований на вивчення ступеня усталення інновацій у сучасній українській мові, ваги понять, які вони вербалізують, у концептуальній та мовній картинах світу сучасних українців. Показником ступеня усталення інновації є її функціональний потенціал у мовній діяльності спільноти. Він становить сукупність одиниць, які з такою інновацією перебувають у парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних (де-риваційних) відношеннях.

Слово як стрижнева одиниця української номінації, предикації та оцінки дає змогу виявляти інші типи мовних інновацій. У сучасному українському лексиконі наявні такі типи неологізмів: новотвори, новозапозичення, неосемантизми, неографізми, актуалізовані та повернені слова. Застосування диференційного підходу доцільне на етапі накопичення нового мовного матеріалу, інтегральний підхід необхідний на етапі визначення тих інновацій, які усталилися в мові і можуть слугувати ресурсом для поповнення її загального словникового складу. Результати аналізу нової лексики подають диференційні й інтегральні неологічні словники.

Ключові слова: українська мова, неологія, неографія, диференційний словник, інтегральний словник, інновація, неолексема.

* kvs@ukrpack.net

Спеціальні словники нової української лексики та фразеології з'явилися наприкінці ХХ століття. Першою ластівкою можна вважати «Словничок лексикографічно не зареєстрованих українських слів гібридної структури», укладений у 1986 р. як методичні матеріали для студентів-філологів викладачами педагогічного інституту в тодішньому Кіровограді (нині – Кропивницький) Г. В. Скляніченко та В. К. Чернецьким (Скляніченко, Чернецький 1986). Назва і рік видання цього словника доводять, що він став реакцією мовознавців на завершене в 1980 р. видання найавторитетнішого й донині в українській лексикографії (реєстр містить близько 137 тис. слів) тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (далі – СУМ-11), який уклали лексикографи Інституту мовознавства ім.О.О. Потебні АН УРСР (нині – Національної академії наук України) (СУМ-11 1970–1980). Скромне позначення «словничок» зумовлене невеликим обсягом реєстру праці кіровоградських викладачів – 1042 лексеми термінологічного походження. Словотвірна структура описаних слів має гібридний характер, тобто у ній іншомовні основи поєднані з питомими українськими афіксами або основами на зразок *фотозбільшувач*, *авіазв'язок*. До таких слів додано граматичні ремарки та контекст уживання. Словник не подає дефініцій лексем, а отже, становить лише перелік слів, що не потрапили до реєстру академічного словника і потребують професійного аналізу лексикографів. З огляду на незначний наклад ця праця залишилася маловідомою навіть у середовищі мовознавців.

Самі укладачі СУМ-11 упродовж десятиліття його видання стежили за розвитком українського лексикону, фіксували нові слова й словосполучки, що з'являлися в українській мові, а також намагалися виявити пропущені в реєстрі слова. Як результат такої роботи в останньому, одинадцятому, томі словника вміщено додаток слів на літери А-П. Утім, цей додаток, як і згаданий вище навчальний «Словничок», ставили собі на меті показати лексику, відому у мовній практиці українського суспільства, проте не засвідчену словниками, а не власне нову лексику, таку, яка з'явилася у мові після видання певних словників. Дати публікації джерел, з яких взято доповнення до СУМ-11, підтверджують їх усталеність у мовній практиці до початку видання цього словника. Серед них переважають запозичення, а також похідні від питомих і запозичених лексем: *ацтеки*, *бетатрон*, *вентилювання*, *карболітовий*, *гніздувати*, *марнодум*. Для позначення такої лексики, яка давно побутує у мовній практиці суспільства, проте з різних причин, зумовлених зовнішніми (суспільно-політичними, ідеологічними) й внутрішніми, власне лінгвістичними (тип та призначення словника) чинниками, не зафіксована в словниках, в україністиці закріпився термін *позасловникова лексика* (Головащук 1988) на відміну від незафіксованої *нової лексики*.

Призначення словників власне нової лексики і полягало у фіксації тих слів і словосполук, які з'явилися у мові певного періоду і ще не описані в загальномовних нормативних словниках. Перший такий словник в лінгвоукраїністиці – «Нове в українській лексиці» – уклала Д. Мазурик, викладачка Львівського національного університету імені Івана Франка (СМ 2002). Він побачив світ у Львові 2002 р., отже початок нового тисячоліття в україністиці ознаменовано становленням нової лінгвістичної дисципліни – неографії як самостійного розділу лексикографії, який описує нове у мові. Показово, що укладанням словників нової лексики, або неологічних словників першими зайнялися викладачі вишів. Таких довідників потребувала нова мовна ситуація в Україні, навчання української мови, підготовка вчителів, перекладачів, редакторів, журналістів, які б знали реальний стан функціонування української мови у різних сферах життя сучасного українського суспільства.

Спершу дослідники інновацій в сучасній українській мові цілком закономірно зосередили свою увагу на творенні словників диференційного типу з абетковим упорядкуванням реєстру. Необхідно було окреслити поняття «нове у мові», «мовна інновація», з'ясувати типи нових мовних одиниць, джерела їхньої появи та способи творення, встановити формальні, семантичні й функціональні ознаки їхньої новизни, виробити засоби опису інновацій різних типів у неологічному словнику, його метамову. Об'єктом аналізу мовних змін стало слово. Воно як стрижнева одиниця когнітивної й комунікативної діяльності людини, а саме: номінації, предикації та оцінки дає змогу виявляти й інші типи інновацій на нижчих та вищих щаблях системи мови: нові основи й форманти, нові форми слів, їхні сполуки, а також з'ясовувати, що саме змінилося в уже наявних словах мови.

Найповніше складники метамови опису нової української лексики, питомої та запозиченої, засвідченої в текстах початку ХХІ ст. і ще відсутньої в нормативних загальномовних словниках, подала в уже згаданому першому українському диференційному неологічному словнику Д. Мазурик. У створенні метамови свого словника вона врахувала досвід слов'янської неографії, зокрема російської, починаючи від словників «Нові слова та значення» за редакцією Н. З. Котелової і Ю. С. Сорокіна (Новые... 1971) і закінчуючи «Глумачним словником російської мови кінця ХХ ст.: Мовні зміни» за редакцією Г. М. Складєвської (Толковый... 2000). Спеціальні ремарки в словнику Д. Мазурик вирізняли *абсолютні неологізми*, або слова та значення слів, які вперше зафіксовано в словнику. Окремо ремарковано *семантичні неологізми*, або, за визначенням авторки, нові значення багатозначних слів, а також неологізми, написання яких уже кодифіковано в орфографічному словнику згідно з правилами чинного українського правопису. До реєстру обговорюваного словника

введено не лише нові слова, а й нові стійкі словосполуки. Так, як абсолютні неологізми в сучасній українській мові у словнику Д. Мазурик уміщено запозичення *кліп, піар, ексклюзив*, нові семантичні неологізми на зразок прикметника *бюджетний* у значенні «який фінансують із державного бюджету», нові похідні слова з питомими й іншомовними основами на взір *безпам'ятство, прозахідний, експрес-опитування*, Крім абсолютних, словник зафіксував і *відносні неологізми*: актуалізовану лексику, яка уже є в системі української мови, але з її периферії перемістилася до її центру й активізувалася у мовній практиці; *бізнес, вислід, військовик, задекларований, інновація, речник*. Крім активізованої, словник засвідчив і пасивізовану лексику, що внаслідок суспільних змін відійшла на периферію мови або й зникла з неї: *командна економіка, рубльова зона, соцзамовлення*). Отже, нова лексика та фразеологія у словнику Д. Мазурик покласифікована за ознаками 1) складника структури слова, що зазнав оновлення (нові форма та семантика слова, нова лише семантика слова (семантичний неологізм): 2) характеру функціонування в сучасній мовній практиці (активізація/пасивізація) та 3) складності позначення (слово чи словосполука).

За роки, що минули з часу виходу у світ словника Д. Мазурик, в українській неографії з'явилася низка диференційних неологічних словників (Віняр, Шпачук 2002; Туровська, Василькова 2008; Балог та ін. 2010; Нелюба 2010; СНУ 2012; Нелюба, Редько 2017; Степаненко 2017). Укладачі цих словників обирали різні за обсягом часові проміжки для виявлення нової лексики й фразеології – від 2 до 20 і більше років, зосереджували свою увагу на різних ділянках сучасної української мовної практики, різних стилях і сферах функціонування української мови, а отже, подали у своїх працях різні продукти мовотворчості сучасного українського суспільства. Наприклад, харківський мовознавець А. М. Нелюба і його співавтори в серії словників «Лексико-словотвірні інновації» (Нелюба 2010) і – як їхньому узагальненні – словниках «Словотворчість незалежної України. 1991–2011» (СНУ 2012) та «Словотворчість незалежної України. 2012–2016» (Нелюба, Редько 2017) пильну увагу приділили мовній грі, проявам реакції мовців на події в житті українського суспільства. Серед зафіксованої у цих словниках лексики чимало так званих «слів-свідків» (Левонтина 1995), слів на злобу дня, які йдуть з активного вжитку разом з тими явищами, які вони позначили. Новим у метамові цих словників є подання до описуваних слів їхньої дериваційної історії, вказівки на їхню твірну базу та засоби творення. Утім, не завжди можна погодитися з висновками авторів. Наприклад, до слова *лівосуддя* «неправедний, продажний суд» у словнику А. М. Нелюби «Словотворчість незалежної України. 1991–2011» подано таке пояснення його словотвірної будови: **лів(ий) + право(суддя)** з дефініцією «про-

тилежне до правосуддя» (СНУ: 253). У цьому поясненні шляху творення слова *лівосуддя* словотвірний зразок ототожнено з твірною базою. Вірогіднішою видається думка Н. О. Янко-Триницької, що ми в таких випадках маємо справу з композицією на основі твірної сполуки *лівий суд* за наявним зразком (пор., крім *правосуддя*, також *кривосуддя*, синонімічне аналізованому новотвору *лівосуддя*), а не телескопію на базі прикметника *лівий* та композита *правосуддя*. Н. О. Янко-Триницька вважала, що в російській мові загальновживаний, нормативний дериват *умозаключение* стає зразком для творення okazіonalізма *чувствозаключение*, а деривати *вполуха* (слухати), *вполгоса* (говорити, співати) і *вполглаза* (дивитися) спрогнозували okazіonalізм *вполноги* (танцювати) (Янко-Триницька 2001: 462–464). Наявна у мові одиниця слугує прикладом для створення нового слова, а не входить до складу його твірної бази.

Лексика, зафіксована в обговорюваних словниках харківських лексикографів, переважно okazіonalісна, підвищено експресивна й оцінна. Вона показова для підтвердження активності тих чи тих словотворчих ресурсів сучасної української номінації, цінна для вивчення змін у концептуальній і мовній картинах світу сучасного українця, тенденцій їхньої розбудови. Проте саме через свою прив'язаність до певних ситуацій і подій, їх виразно авторську оцінку така лексика навряд чи усталиться в загальній мовній практиці і ввійде до реєстрів нових нормативних загальномовних тлумачних словників. Подам лише один приклад на доказ такого висновку. У 2001 році для участі в парламентських виборах 2002 р. в Україні було створено політичний блок п'яти партій під назвою «За єдину Україну». Невдала аббревіатура ЗаЄДУ, що для тих, хто знає російську мову, звучала двозначно (рос. *за еду* «за їжу, харч»), викликала сплеск мовної гри в українському суспільстві, відбитий в текстах засобів масової інформації, у мові політики й у розмовному мовленні. Деякі з таких лексем вміщено в словнику А. М. Нелюби «Словотворчість незалежної України. 1991–2011»: *заєдаїзм*, *заєдист*, *заєдун*. Блок розпався в червні 2002 р., а з ним канули в Літу й такі експресивно-оцінні найменування всього з ним пов'язаного. Їхнє розуміння нині потребує історичного коментаря.

Диференційний підхід до словникового опису нової лексики та фразеології передбачає їхнє зіставлення з уже наявними мовними одиницями й увиразнення їхньої відмінності від них у формі, семантиці, уживанні чи стилістичному, експресивно-оцінному ореолі. Так, Д. Мазурик опис нового значення відомого слова буде на зіставленні його дефініції з уже наявною у вищезгаданому СУМ-11. До нового запозичення з англійської мови *тендер* (з англ. *tender* – пропонувати, подавати заявку) вона у вже згадуваному словнику «Нове в українській лексиці» подала дефініцію «міжнародні торги, на які виставляють державне замовлення на виконання певних робіт з метою залучення інвестицій. Перемож-

ця торгів визначають на конкурсній основі» (СМ: 116). У кінці статті для увиразнення нової семантики цього слова, форма якого вже відома українцям, вміщено дефініцію уже засвоєного запозичення *тендер*: 1. Причіпна частина паровоза, де містяться запаси води, палива, мастила; 2. Однощоглове морське (допоміжне) спортивне судно (СУМ-11 X: 72). Наскільки стрімка нині динаміка української мови, передусім її словникового складу, свідчить розвиток у ній семантики цього нового англізму. Через 10 років після виходу в світ словника Д. Мазурик, у 2012 році, новий однотомний академічний тлумачний «Словник української мови» кодифікував у своєму описі значно ширшу семантичну парадигму слова *тендер* як фінансового й економічного терміна. Така парадигма доводить глибше закорінення цього запозичення в концептуальну і мовну картини світу сучасних українців. Зіставлення з дефініцією в словнику Д. Мазурик унааявнює напрямки розвитку на українському мовному ґрунті семантики англійського слова *tender*: 1. Бланк з пропозицією певних вимог, послуг, який розсилає організатор торгів потенційним учасникам. 2. Торги, які влаштовують з метою найвигіднішого продажу чого-н. 3. Відкритий конкурс, аукціон за заздалегідь поданими заявками, які містять комерційні пропозиції. 4. Письмова пропозиція, заявка про намір доставити який-н. товар за терміновим контрактом (СУМ-1: 1142). У цьому ж джерелі зазначений похідний прикметник *тендерний*. Отже, диференційні словники забезпечують опрацювання нової лексики, загалом будь-яких мовних інновацій на етапі її збирання й вирізнення з уже наявних лексичних одиниць. Критична маса таких лексичних інновацій, необхідність з'ясувати їхню активність у мовній практиці, спектр функціонування у різних стилях і сферах уживання мови, місце і роль у когнітивному й комунікативному просторі сучасної української мови, а отже, доцільність їхнього усталення у ній спричинили формування підходу до опису інновацій, протилежного диференційному, і появу неологічних словників іншого – інтегрального – типу.

Аналіз матеріалів наявних на той час диференційних словників нової лексики слов'янських мов (Новые... 1971; Толковый... 2000; Vasić та ін 2001; Оташевич 2003; Nová... 2004; Уласевич, Даўгулевіч 2013) та відстежування функціонування лексичних інновацій у текстах різних функціональних стилів і сфер уживання української мови виявили сукупності нових слів зі спільними ознаками форми й семантики, тобто сукупності спільнокореневих і спільноформантних слів, Спільнокореневі лексичні угруповання засвідчували належність нових слів до спільного поняття, а угруповання слів зі спільним формантом унааявнювали способи вербалізації понять, активні в новій лексиці. Базові одиниці таких угруповань – непохідні слова, основи та форманти вказували на активно розпрацьовувані ділянки сучасного українського лексикону, доводили

значущість вербалізованих понять у мовній діяльності української спільноти (КАРПІЛОВСЬКА 2004).

З 2006 р. розпочалася підготовча робота до укладання першого в українській лексикографії неологічного словника інтегрального типу. Він побачив світ у 2013 р. під назвою «Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики» (АРСУН 2013). Фактичною основою цього словника став комп'ютерний фонд інновацій в українській мові (далі – КФІ), який складався з двох частин: корпусу діагностичних мікроконтекстів уживання певного слова та параметричної бази даних, у якій автори словника зібрали інформацію про форму, семантику й функціональні властивості лексичних інновацій. На сьогодні КФІ містить близько 30 тис. мікроконтекстів уживання майже 8 тис. нових слів і стійких словосполук у різних функціональних стилях української мови: офіційно-діловому, художньому, публіцистичному, розмовному. Широта спектру вживання інновації доводила її не випадковість у мові, номінативну й комунікативну значущість у різностильовій мовній практиці.

Ознака новизни слова, як відомо, релевантна в певному часовому проміжку, тому для формування реєстру інтегрального словника важливо було встановити хронологічну межу фіксації лексики в загальномовних нормативних словниках як свідчення її усталеності в мові. Слова та словосполучення або їхні значення, зафіксовані після такої часової межі, вважалися новими, якщо не було виявлено їхнього побутування в текстах ранішого часу. Як таку точку відліку для виявлення нової української лексики укладачі словника визначили 1991 р., рік створення незалежної Української держави з новими можливостями функціонування та розвитку в ній української мови в статусі державної.

За еталон для зіставлення стану українського лексикону на початку XXI ст. з його станом до 1991 р. було використано достатньо показовий корпус українських слів, зафіксованих в українських словниках, виданих до 1991 р. Це – реєстр комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду (далі – МСФ) української мови, створеного нашим колективом протягом 1988–1991 рр. і поповнюваного до сьогодні. Реєстр МСФ сформовано за п'ятьма авторитетними й різнотипними словниками сучасної української мови, виданими протягом 1970–1989 рр.: 1) академічним тлумачним «Словником української мови» в 11-ти томах (1970–1980) (СУМ-11); 2) словником-довідником І. Т. Яценка «Морфемний аналіз» у 2-х томах (1980–1981), 3) «Частотним словником сучасної української художньої прози» у 2-х томах за редакцією В. С. Перебийніс (1981), 4) «Словником іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука (1974, 1-е видання) та 5) «Словником-довідником з правопису та слововживання» С. І. Головащука (1989). Орфографічна частина останнього словника містила слова, не зафіксовані в СУМ-11. На сьогодні реєстр МСФ налічує понад 170

тис. слів з відомостями про їх морфемну будову, частиномовну належність, кількість значень і абсолютну частоту вживання у півмільйонному масиві художніх прозових текстів.

Дослідники динаміки слов'янських мов переконливо довели, що для виявлення у них змін, що набувають стійкості і впливають на склад і будову мовної картини світу певної національної спільноти, передусім змін у словниковому складі мови, показовими є періоди в 10-15 років, протягом яких відбувається формування нового покоління мовців (НОРЕСКҮ та ін 1989; ЗЕМСКАЯ 2000; СТРУГАНЕЦЬ 2002; Słowotwórstwo/Nominacja 2003; СТИШОВ 2005; КЛИМЕНКО та ін 2008; КАРПЛОВСЬКА та ін 2017). Отже, обрані для формування корпусу неологічного інтегрального словника часові рамки – 1991–2006 – цілком відповідали цьому параметру.

До реєстру словника потрапили ті слова, які не лише не менше 10 років функціонували в текстах різних стилів і сфер уживання української мови, а й стали основою для творення нових лексичних сукупностей або поповнили вже наявні. Здатність певного нового слова вступати з іншими одиницями мови в парадигматичні, синтагматичні й епідигматичні (дериваційні) відношення ми назвали її *функціональним потенціалом*. Його склад та активність поповнення й визначають місце і роль такої лексичної інновації в системі мови і в тексті. Моделювання функціонального потенціалу було здійснено в обговорюваному словнику для нових слів трьох типів: 1) актуалізованих (*бізнес, держава, продукт, ринок*), 2) новозапозичень (*інтернет, медіа, месидж/меседж, феин*) та 3) неосемантизмів (*вимір, поле, формат, чистий*). Новотвори як нові похідні слова становлять один із складників функціонального потенціалу базового слова – його епідигматичний (дериваційний) профіль. Усього в словнику описано близько 4 тис. слів і словосполук. Інтегральний підхід уможливив виділення в об'єднаннях лексичних інновацій і нових або актуалізованих словотворчих інновацій – афіксів та афіксоїдів. Такі одиниці також введено до реєстру словника (*анти-, біля-, -ець/івець, не-, поза-*).

За слухним висловом Ю. М. Караулова, «словник стає метою і підсумком дослідницької праці над тією чи іншою проблемою, ніби «відповіддю» на певне лінгвістичне завдання» (КАРАУЛОВ 1981: 42). Для представлення функціонального потенціалу активних інновацій, а також відомостей про їхню форму, семантику та походження запропоновано формат статті інтегрального неологічного словника, який містить 7 зон:

1. Реєстрова одиниця. У цій зоні подано відомості про тип інновації: **АК** – актуалізована й активізована одиниця – слово або словотворчий формант (префікс чи суфікс); **НЗ** – нове запозичення, **НС** – неосемантизм, нове слово-значення. До реєстрової одиниці додано інформацію про її написання в текстах: з великої чи з малої літери, в лапках чи без

лапок, для формантів – разом чи з дефісом у структурі складних слів – композитів, кирилицею чи латиницею, а також відомості про часові межі (хронологію) фіксації у словниках і текстах.

2. Граматична інформація (грам). Відомості про відмінювання реєстрової одиниці-слова подано за «Граматичним словником української літературної мови, Словозміна», який уклали співробітники Інституту української мови НАН України (ГС 2011). Для уже відомих слів вміщено лише модель парадигми їхнього відмінювання, для нових слів – саму таку парадигму. У цій зоні словника є також інформація про нові явища в граматичній семантиці слів: 1) розширення парадигми їхнього відмінювання, наприклад, для іменників і прикметників – уживання в сучасних текстах у формах множини з можливими змінами в їхньому значенні (*бізнеси, помаранчеві, сірі*); 2) здатність до переходу в інші частини мови, зокрема, для прикметників – до субстантивації (*помаранчеві, мобільний*), для іменників – до вживання у функції прислівника (*у вимірі, пакетом/у пакеті, у форматі*). У статтях до словотворчих формантів окрему увагу звернено на зміни в їхньому категорійному значенні, у сполучуваності з твірними основами. Наприклад, для суфікса **-івець** вказано на активізацію у сполученні з іменними (іменниковими та прикметниковими) основами, зокрема з абрєвіатурами, для творення назв представників політичних партій, об'єднань, рухів: *соборівець* (член партії «Собор»), *ющенківець* (послідовник Віктора Ющенка). Часто для підкреслення походження такої назви від абрєвіатури у формі деривата зберігають її написання з великої літери, пор. *бютівець* і *БЮТівець* (член БЮТ – Блоку Юлії Тимошенко).

3. Дефініція нова (дефн). Її подано за словниками української мови, виданими після 1991 р., або, у разі відсутності реєстрової одиниці в таких словниках, – укладачі словника створюють її за текстами згаданого вище КФІ. Атрибуція дефініцій засвідчує рівень закорінення нового значення у мовній свідомості сучасних українців: фіксація у текстах – рівень мовної практики, фіксація у словниках – рівень системи мови, унормованої та кодифікованої мовної практики. Наприклад, тлумачні словники української мови фіксують іменник *вимір* лише як позначення дії встановлення величини чого-небудь або самої такої величини і подають такі його дефініції – «визначення якої небудь величини чого-небудь» (*зробити вимір, вимір води*) та «величина, що вимірюється» (*будинок має кілька вимірів*) (СУМ-11 I: 431). Для нового значення слова *вимір*, засвідченого в текстах, в словнику запропоновано таку дефініцію – «асpekt розгляду, сприйняття, вияву когось, чогось» (*історичний вимір, виміри політики*). У цьому значенні іменник *вимір* здатен граматикалізуватися й у сполуці з прийменниками у та в виконувати роль прислівника спосо-

бу дії (деякі дослідники вважають такі сполуки вторинними, похідними прийменниками), пор. *українці у вимірі економіки знань*.

4. Дефініція стара (дефс). Таку дефініцію подано за словниками української мови, виданими до 1991 р. Для неосемантизмів наведено стару дефініцію лише того значення, яке пов'язане з новим значенням слова. Якщо ж неосемантизм не пов'язаний із семантикою вже засвідченого слова і його можна розглядати як нове приховане запозичення (MARKOWSKI 2000), вказано на його прототип у мові-донорі. Наприклад, до згаданого вище неосемантизму *вимір* засвідчено його прототип – англійський іменник *dimension* в значенні «сторона, аспект (життя, проблеми)» й подано приклади його вживання в англійській мові, ідентичні за семантикою з українськими: *problem of international dimensions* «проблема міжнародного масштабу, буквально – проблема міжнародних вимірів».

Зони статті словника 5-7 з описом відношень заголовного слова з іншими словами в тексті та в системі мови становлять профілі його функціонального потенціалу. Кожна з цих зон може мати підзони, що містять відомості про різновиди синтагматичних, парадигматичних та епідигматичних (дериваційних) відношень, у які вступає описуване слово. Структурування певної зони свідчить про активність одиниці в тому чи тому типі відношень. Розбудова цих зон та їхнє наповнення залежать від частиномовного статусу інновації у системі мови та від її функції у висловленні.

Зона 5 – синтагм – містить 5 підзон: **5.1. з А** (лат. *attributum* «означення») – сполуки з ознаковим словом (прикметником, займенником, числівником, дієприкметником); **5.2. з N** (лат. *nomen* «ім'я») – сполуки з іменником (субстантивованим прикметником); **5.3. з V** (лат. *verbum* «дієслово») – сполуки з дієсловом (предикатом), **5.4. з Adv** (лат. *adverbium* «прислівник») – сполуки з прислівником (адвербіалізованим іменником) і **5.5. з Р** (лат. *particula* «частка») – сполуки з часткою. Тип словосполучення визначено залежно від частиномовного статусу слова, поєднуваного з реєстровою одиницею та його функції у висловленні.

Для прикметників, що виявляють здатність до субстантивзації, в зоні **5.2.** передбачено підзони **5.2.1. атрибут** – у функції означення (*помаранчева коаліція*) і **5.2.2. субстант** – у функції підмета або додатка (*формат участі помаранчевих у переговорах*). У зоні **5.3.** визначено підзони **5.3.1. підмет** і **5.3.2. присудок**. Синтагматичні відношення встановлено між словами, тобто зона 5 описує так званий зовнішній синтаксис слова. Опису синтагматики морфем у слові, тобто так званого внутрішнього синтаксису слова, слугує зона 7 статті.

Зона 6 – парадигм – також має 5 підзон: **6.1. Синоніми** (з підзонаю **6.1.1. Синоніми-конкуренти** для слів і формантів, здатних побутувати в однакових внутрішньослівних або міжслівних оточеннях, тобто сполучатися з тим самим словом або основою); **6.2. Антоніми** (з **мезонімами**); **6.3. Гіпоніми**, **6.4. Гіпероніми**, **6.5. Омоніми**. Як гіпероніми, або родові назви передусім виділено слова, використані для опису заголовного слова статті в його дефініції. Наприклад, для гіпоніма, або видової назви *інтернет* як гіпероніми виділено слова *мережа*, *об'єднання* з огляду на його усталену дефініцію «глобальна комп'ютерна мережа: об'єднання регіональних і локальних комп'ютерних мереж». Між тим, подано й приклади, у яких питомий неосемантизм *мережа* та новозапозичення *інтернет* з його редукованими варіантами *інет*, *нет* можуть виступати в ролі абсолютних синонімів; *вийти в інтернет* – *вийти у мережу/Мережу*. Доказом тотожності значення питомого й іншомовного слів слугує написання слова *мережа* з великої літери – *Мережа* – стосовно лише мережі Інтернет, а також деривати *Міжмережжя*, *Всмережжя*, *мережжя* й аналітичні номінації на зразок *Всесвітня мережа*, *глобальна мережа*.

Зона 7 – епідигм – налічує 3 основні підзони: **7.1. афікс** – афіксальні прості похідні, **7.2. складсл** – складні слова і **7.3. гра** – мовна гра (ігрове, каламбурне словотворення). Кожна з цих підзон також може мати підзони залежно від способу словотворення: **7.1.1. суфікс** – суфіксальні похідні, **7.1.2. префікс** – префіксальні похідні, **7.1.3. конфікс** – конфіксальні (префіксально-суфіксальні) похідні, **7.1.4. усіч** – усічення (безафіксне словотворення) і **7.1.5. універби**; **7.2.1. комп** – композити (основоскладання) (з підзонами **7.2.1.1. початок** – реєстрова одиниця або похідні з нею в початковій позиції в слові, **7.2.1.2. кінець** – реєстрова одиниця або похідні з нею в кінцевій позиції в слові і **7.2.1.3. серед** – реєстрова одиниця або похідні з нею в серединній позиції в слові), **7.2.2. юкст** – юкстапозити (словоскладання) (з підзонами **7.2.2.1. початок** – реєстрова одиниця або похідні з нею в початковій позиції в слові та **7.2.2.2. кінець** – реєстрова одиниця або похідні з нею в кінцевій позиції в слові); **7.2.3. абр** – аббревіатури з підзонами: **7.2.3.1. ініц** – ініціальні (буквені) (з підзонами **7.2.3.1.1 афікс**, **7.2.3.1.1.1. суфікс**, **7.2.3.1.1.2. префікс**), **7.2.3.2. звук** – звукові, **7.2.3.3. склад** – складові (складноскорочені слова) і **7.2.3.4. міш** – мішані) та **7.2.4. телескоп** – телескопічні похідні; **7.3.1. початок** – реєстрова одиниця або похідні з нею в початковій позиції в слові і **7.3.2. кінець** – реєстрова одиниця або похідні з нею в кінцевій позиції в слові.

У підзонах зони 7 арабськими цифрами виділено деривати різних ступенів похідності (тактів словотворення). Наприклад, у зоні **7.1.1.** в статті до прикметника-неосемантизму *мобільний* суфіксальні похідні від його субстантивата-універба *мобільний*, створеного на базі словосполу-

ки *мобільний телефон*, подано так: 1) (I ступінь похідності) *мобілка*; 2) (II ступінь похідності) *мобілочка*. Якщо похідні, пов'язані мотиваційними відношеннями, утворено різними способами і вони потрапили до різних підзон, до них додано відсилання, напр.: прикметник *антикризовий* є конфіксальним похідним від іменника *криза* і його вміщено в статті до префікса **анти-** в складі підзони **7.1.3**. Натомість іменник *антикризовик* і прислівник *антикризово* є суфіксальними похідними від цього прикметника і їх уміщено в підзоні **7.1.1**.

На відміну від слова, для якого вказано його лексичне значення, для формантів подано їхнє категорійне чи розрядне словотвірне значення. Наприклад, для прийменника *біля* зафіксовано його граматиалізацію, перетворення в похідних прикметниках на активний префіксоїд зі значенням «перебування в просторі за межами того, що названо твірною основою». У дериватах за допомогою префіксоїда **біля-** формується переважно негативна оцінка такої просторової ознаки, пор. *літературний* і *білялітературний* (текст), *наукова* і *білянаукова* (книга).

Формат представлення відомостей про лексичну чи словотвірну інновацію, реалізований в описуваному інтегральному неологічному словнику, дає об'єктивні підстави для розв'язання проблеми вибору якоїсь номінації з кола її конкурентів, кореферентів, що називають те саме поняття, та визначення критеріїв її кодифікації в нормативному корпусі сучасної української літературної мови. Переважно така проблема вибору постає, коли кореферентами є питома й запозичена номінація, а отже, вибір пов'язаний з необхідністю збереження самобутності української номінації, дотримання рівноваги в лексиконі між питомих і запозичених його складом. Матеріали словника підтвердили висновок дослідників про те, що конкурування номінацій в українській мові має три різновиди: 1) боротьба з неминучим витісненням одного з конкурентів; 2) співіснування та 3) розходження за різними сферами і стилями мови або семантико-функціональна диференціація конкурентів (Таран 2011). Прикладом першого типу конкурування можуть бути назви мобільного телефону в українській мові. Усталилася нейтральна назва *мобільний телефон* з розмовними універбами *мобільний*, *мобільник*, *мобілка*. Калька-росіянізм *сотовий* (*сотовик*) вийшла з ужитку. Співіснують назви *Інтернет* і *мережа*, *медіа* і *ЗМІ*, *засоби масової інформації*, *месидж/меседж* і *повідомлення*, *оповіщення*, *пошання*. Якщо іменники новотвори *мережник* і *мережевик* залишаються тотожними за значенням «фахієць, який забезпечує діяльність комп'ютерної мережі, або той, хто працює у комп'ютерній мережі, розміщений у ній (магазин)», то іменник *мережанин* позначає лише користувача мережі. Так само не ідентичні за своїм стилістичним ореолом нейтральна сполука *електронна пошта*, розмовні новозапозичення *емейл/мейл*, універб *електронка* та жаргонізм *мило*.

Поява деяких повторних запозичень доводить потребу мовців у детальнішій, більш нюансованій й аспектуалізованій вербалізації певного вже відомого поняття. Такі інновації підтверджують потужну тенденцію професіоналізації та інтелектуалізації сучасного українського лексикону. Прикладом активної інновації, запозиченої з метою профілювання вже відомого українцям поняття може слугувати англізм *феиш* (від англ. *fashion* – мода). В українській мові ще з початку минулого століття побутують прикметник *феишенебельний* і похідний від нього іменник *феишенебельність*, пов'язані з тим же англійським протопитом (англ. *fashionable* – модний), а також галицизм *фасон*. Обидва цих запозичення мають спільний латинський прототип *fassus sum/fateor* «бути визнаним». Розвиток моди, її публічність, перетворення на різновид індустрії потребують основи-категоризатора для понять і об'єктів, належних цій сфери виробничого й громадського життя України. Номінації з іншим латинським запозиченням *мода* щодо деяких понять успішно конкурують з новотворами з основою **феиш-**, проте однозначність основи **феиш-** сприяє її широкій сполучуваності як у пре-, так і в постпозиції до інших основ і слів (питомих та іншомовних), а отже, її активності у виворенні нових назв, потрібних сучасному українському професійному мовцеві. Ось низка прикладів з матеріалів КФІ: композити *феиш-бізнес*, *феиш-вечірка*, *феиш-гігант*, *феиш-глянець* (пор. їхні кореференти *журнал мод*, *модний гляцевий журнал*), *феиш-зйомка*, *феиш-зірка*, *феиш-індустрія* (пор. *модна індустрія*, *індустрія моди*), *феиш-критик*, *феиш-менеджмент*, *феиш-музей*, *феиш-подія*, *феиш-показ* (пор. *показ моди*, *модний показ*), *феиш-преса*, *феиш-простір*, *феиш-ринок*, *феиш-сторі*, *феиш-студія*, *феиш-тиждень* (пор. *тиждень (високої) моди*), *феиш-фотографія*, *феиш-шоу*, *фаст-феиш*, *дарк-феиш*, *етно-феиш*, *треш-феиш*, складені номінації з цим запозиченням як в субстантивній, так і в атрибутивній функції: *стиль феиш*, *медовий феиш*, *солодкий феиш*. Ю.В. Романюк у статті до слова *феиш* в описаному вище інтегральному неологічному словнику відзначила формування синонімічних пар (*феиш-зірка* і *феиш-ікона*, *феиш-світ* і *феиш-простір*), а також гіперогіпонімічних об'єднань на зразок синонімічних гіперонімів *феиш-подія*, *феиш-заходи* і співгіпонімів до них *феиш-вечірка*, *феиш-парад*, *феиш-пікнік*, *феиш-показ*, *феиш-тиждень*, *феиш-шоу*, *феиш-штурм* (АРСУН: 340–344).

Стійкості функціонування й лексикалізації аббревіатури-англізму *піар* сприяло те, що виражене нею поняття зайняло окрему «нішу» в сучасній українськомовній картині світу поруч з такими уже наявними в ній назвами стосунків особи чи організації з громадськістю, суспільством, як *реклама*, *оприлюднення*, *інформування*, *розповсюдження*, *поширення* і *презентація* в оновленому значенні «публічне представлення

чого-небудь нового для ознайомлення, реклами чи для підвищення популярності» (СМ: 95) на відміну від раніше відомого й зареєстрованого в СУМ-11 фінансового терміна *презентація* (пор.: **презентація**, *фін.* – Пред’явлення до відшкодування, виплати грошового документа (СУМ VII: 532), а також новими запозиченнями *маркетинг*, *промоушн/промоція*, *паблісіті*, професійним жаргонізмом *розкрутка*. На тлі цих позначень чіткіше окреслюється й обсяг новозапозичення *піар* як гіпероніма, узагальненого позначення зв’язків будь-якого суб’єкта (фізичного чи юридичного, приватного чи державного, особи чи групи осіб, установи, закладу, організації) з громадськістю. Водночас і воно впливає на оновлення, зокрема розширення змістового обсягу синонімічних до нього номінацій. У 2006 р. О. І. Скопненко і Т. В. Цимбалюк у «Сучасному словнику іншомовних слів» дали слову *піар* таке визначення: **піар** – те саме, що й *паблік рилейшнз 3* (система інформаційних зв’язків влади з громадськістю) (ССІС: 509). Натомість поява похідних на зразок *самопіар* або аналітичних номінацій типу *корпоративний піар* засвідчує ширший спектр засвоєння цього поняття в українській мові, передусім ширше коло залучених до такого процесу об’єктів. Це не лише площина «влада – громадськість, суспільство», а й площини «особа – громадськість, суспільство», «група, колектив, сукупність осіб, структура, організація, підприємство, заклад, установа, фірма, холдинг та ін. – громадськість, суспільство». Саме такий ширший обсяг значення цього новозапозичення з опертям на українські тексти початку ХХІ ст. зареєструвала в своєму словнику Д. Мазурик, щоправда, як і О. Скопненко й Т. Цимбалюк, надаючи перевагу варіантам транскрибованої англійської словосполучки *паблік-рилейшнз*, *паблік-рилейшин*, а не аббревіатурі *піар*, створеній на її основі, хоч і вона подана в реєстрі цього джерела, пор.: **паблік-рилейшнз**, **паблік-рилейшин**, *незмін., чол.* – Стосунки з громадськістю. // Планові, тривалі зусилля, спрямовані на створення і підтримку доброзичливих стосунків між організацією і громадськістю. // Зв’язки фірми зі споживачами її продукції, один із засобів реклами... Те саме, що **піар** (СМ: 84–85). Цей обсяг поняття *піар* у 2012 р. кодифікував уже згаданий академічний однотомний «Словник української мови» за редакцією В. Жайворонка: **піар** – 1. Практика створення і втілення в свідомість привабливого для людей образу кого-, чого-н. (зазвичай представників і структур державної влади); 2. Підрозділ яко-н. організації, яка забезпечує розміщення в засобах масової інформації матеріалів, які роз’яснюють поточну мету діяльності цієї організації (СУМ-1: 762). Окресленню тенденцій розширення значення слова *піар* або з’ясуванню його можливих оцінних конотацій сприяють контексти, у яких реалізовано його нові парадигматичні відношення з іншими номінаціями, зокрема антонімічними, пор.: ...буйним цвітом квітне не **критика**, а звичайнісінький **піар**,

яким займаються не менш тривіальні менеджери від критики (Буквоїд – bukvoid.com.ua, 20. 11. 2012). Розмовне, іронічне, часто негативно забарвлене вживання слова *піар*, синонімічне до наявних в українському лексиконі слів *вихваляння* (і з цим же коренем *самовихваляння*, *хвастоци*, *похваляння*, *хвальба*, *похвальба*, *хвастовство*, *вихвалка*, *самохвальба*, *самохвальство*), *реклама* (*самореклама*, *рекламування*), *фанфаронство* (*фанфаронада*), *хизування*, *позування* (*позерство*), *чванство* (*чваньковість*, *чванькуватість*) нормативні словники поки що не фіксують.

Коло понять, протиставних піару, в складі опозиції «істинне (справжнє, реальне, правдиве) : піар» унааявнюють і такі діагностичні контексти їхнього вживання, як «це піар, а не...» або «піар чи ...». Ось лише кілька прикладів таких антонімів з українських інтернет-ресурсів, які відбивають сучасну мовну практику: *Трамвай на Сихів* (район Львова – Є. К) *це лише «дикий піар», а не вирішення транспортної проблеми* (Західна інформаційна корпорація – www.zik.ua, 9. 09. 2016); *«Ракетний щит» України: піар чи інвестиція в обороноздатність?* (Радіо Свобода – www.radiosvoboda.org, 7. 01. 2017). Формування в новозапозиченні піар виразного негативного оцінного значення неминуче відбиває реалії життя сучасного українського суспільства, зокрема залежність, ангажованість його медіа-індустрії, сфери реклами й політтехнологій від влади й політичних позицій їхніх власників.

Такі свідчення «орозмовлення» й різнобічного оцінювання цього нового запозичення, його впливу на вже наявні номінації близьких понять в концептуальному полі «зв'язки суб'єкта з громадськістю» доводять активну присутність англізму *піар* у свідомості сучасних українських мовців, його вагу в суспільному житті. Входження слова *піар* до українського лексикону й процес його усталення в ньому неминуче позначилися й на семантиці інших лексем на позначення процесів поширення інформації в суспільстві, формування громадської свідомості.

Усталенню запозичень часом сприяє їхня форма, зручніша для словотворення як одного з провідних способів номінації в українській мові. Спостерігаємо це на прикладі транслітерованого анлізму *медіа*, на основі якого українці нині активно вербалізують сферу засобів масової інформації. Це засвідчують як прості афіксальні, так і складні новотвори: *медійник*, *медійниця*, *медійний*, *антимедіа*, *гіпермедіа*, *супермедіа*, *медіабізнес*, *медіаіндустрія*, а також оцінні лексеми *медіабомонд*, *медіакілер*, *медіазброя*. Аббревіатури *ЗМІ* (*засоби масової інформації*), *ЗМІК* (*засоби масової інформації та комунікації*) та *ЗМК* (*засоби масової комунікації*), як засвідчив їхній функціональний потенціал, змодельований у статті інтегрального словника, мало придатні для словотворення. Деривати від них становлять здебільшого наслідки мовної гри, так званого шарадного словотворення, за якого відбувається незвичний розклад слова, пор.

ЗМій (інформаційний ЗМій – оцінна назва засобів масової інформації і непохідна назва плазуна *змій*), *ЗМіст* (досвідчений ЗМіст – журналіст, представник засобів масової інформації і віддієслівний безсуфіксний іменник *зміст*) (АРСУН: 142).

Інтегральний підхід до моделювання нової лексики, реалізований в описаному словнику «Активні ресурси сучасної української номінації», дає змогу дослідникам уявляти в когнітивному просторі сучасної української мови стан вербалізації нових понять та дальшої вербалізації понять, уже відомих, створити основу для визначення ступеня й характеру функціонування нових номінацій у мовній практиці та тенденцій їх усталення в системі мови. Завдяки моделюванню функціонального потенціалу лексичних і словотвірних інновацій у тексті й системі сучасної української мови словник уявив ступінь їхньої активності у певних поняттєвих полях, їхнє місце і роль у мовній картині світу сучасних українців. Запропонований формат статей може слугувати об'єктивним підґрунтям для системного оновлення реєстрів загальномовних тлумачних і аспектних словників, підготовки нових теоретичних і практичних граматик української мови, нової редакції українського правопису, створення підручників і посібників для навчання української мови як рідної та іноземної на всіх рівнях загальної і спеціальної освіти. Такий формат можна використовувати в лексикографії для збирання та опису інновацій різних типів і побудови лексичних картотек нового типу – картотек «портретів» мовних одиниць. Інновації, що з'явилися в українській мові за роки незалежності України, доводять активний розвиток її словникового складу, формування нових лексичних і словотвірних ресурсів мови для задоволення когнітивних та комунікативних потреб мовців, їхніх нових мовних смаків та уподобань.

Література

- АРСУН – КАРПІЛОВСЬКА, Євгенія, Лариса Кислюк, Ніна Клименко, Валентина Критська, Тетяна Пуздирєва, Юлія Романюк. *Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики*. Євгенія Карпіловська (ред.). Київ: ТОВ «КММ», 2013.
- [ARSUN – KARPİLOVS'KA, Êvgeniâ, Larisa Kislûk, Nina Klimenko, Valentina Kritis'ka, Tetâna Puzdirêva, Ûliâ Romanûk. *Aktivni resursi sučasnoï ukrâins'koï nominacii: Îdeografičnij slovník novoï leksiki*. Êvgeniâ Karpilovs'ka (red.). Kiïv: TOV «KMM», 2013]
- БАЛОГ, Валентина, Ніна Лозова, Лідія Тищенко, Оксана Тищенко. *Нові й актуалізовані слова та значення. Словникові матеріали (2002–2010)*. Оксана Тищенко (ред.). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010.

- [BALOG, Valentina, Nina Lozova, Lidiâ Timenko, Oksana Tišenko. *Novi j aktualizovani slova ta značennâ. Slovníkoví materiáli (2002–2010)*. Oksana Tišenko (red.). Kiïv: Vidavničij dim Dmitra Burago, 2010]
- ВІНЯР, Ганна, Любов Шпачук. *Словник новотворів української мови кінця ХХ століття*. вип. 2. Кривий Ріг: Криворіз. держ. пед. ін-т, 2002.
- [VINĀR, Ganna, Lûbov Špačuk. *Slovník novotvoriv ukráins'koï movi kincâ HH stolittâ*. vip. 2. Krivij Rìg: Krivorìz. derž. ped. in-t, 2002]
- ГОЛОВАШУК, Сергій. «Позасловникова лексика в творах Олеса Гончара». *Мовознавство* 6 (1988): стр. 32–40.
- [GOLOVAŠUK, Sergij. «Pozaslovníkova leksika v tvorah Olesâ Gončara». *Movoznavstvo* 6 (1988): str. 32–40]
- ГС – КРИТСЬКА, Валентина, Тетяна Недозим, Лариса Орлова, Тетяна Пуздирева, Юлія Романюк. *Граматичний словник української літературної мови. Словозміна*: Ніна Клименко (ред.). Киïв: Видавничий дим Дмитра Бурого, 2011.
- [GS – KRITS'KA, Valentina, Tetâna Nedorim, Larisa Orlova, Tetâna Puzdirêva, Ŭliâ Romanûk. *Gramatičnij slovník ukráins'koï literaturnoi movi. Slovozmîna*: Nina Klímenko (red.). Kiïv: Vidavničij dim Dmitra Burago, 2011]
- ЗЕМСКАЯ, Елена. «Активные процессы современного словопроизводства». *Русский язык в конца ХХ столетия (1985–1995)*. Елена Земская (ред.). Москва: Языки русской культуры, 2000. Изд. 2: стр. 90–141.
- [ZEMSKAĀ, Elena. «Aktivnye processy sovremennogo slovoпроизводства». *Russkij âzyk konca XX stoletîâ (1985–1995)*. Elena Zemskââ (red.). Moskva: Âzyki russkoj kul'tury, 2000. Izd. 2: str. 90–141]
- КАРАУЛОВ, Юрий. *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка*. Москва: Наука, 1981.
- [KARAULOV, Ŭrij. *Lingvističeskoe konstruirovanie i tezaurus literaturnogo âzyka*. Moskva: Nauka, 1981]
- КАРПІЛОВСЬКА, Євгенія. «Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики)». *Українська мова* 3 (2004): стр. 3–29.
- [KARPILOVS'KA, Ėvgeniâ. «Dinamika sučasnoi ukráins'koï movi v slovníkah novogo pokolinnâ (proekt seriï slovníkiv novoï ukráins'koï leksiki)». *Ukráins'ka mova* 3 (2004): str. 3–29]
- КАРПІЛОВСЬКА, Євгенія, Лариса Кислюк, Ніна Клименко, Валентина Критська, Тетяна Пуздирева, Юлія Романюк. *Вплив суспільних змін на розвиток української мови*. Євгенія Карпіловська (ред.). Киïв: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2017.
- [KARPILOVS'KA, Ėvgeniâ, Larisa Kislûk, Nina Klímenko, Valentina Kriťs'ka, Tetâna Puzdirêva, Ŭliâ Romanûk. *Vpliv suspil'nih zmîn na rozvitok ukráins'koï movi*. Ėvgeniâ Karpilov's'ka (Red.). Kiïv: Vidavničij Dim Dmitra Burago, 2017]
- КЛИМЕНКО, Ніна, Євгенія Карпіловська, Лариса Кислюк. *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Ніна Клименко (ред.). Киïв: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008.
- [KLÍMENKO, Nina, Ėvgeniâ Karpilov's'ka, Larisa Kislûk. *Dinamičnî procesi v sučasnomu ukráins'komu leksikonî*. Nina Klímenko (red.). Kiïv: Vidavničij Dim Dmitra Burago, 2008]
- ЛЕВОНТИНА, Ирина. «Слова-свидетели». *Мова тоталітарного суспільства*. Киïв: Центр близькосхідних досліджень, 1995.

- [LEVONTINA, Irina. «Slova-svideteli». *Mova totalitarnogo suspil'stva*. Kiïv: Centr bliz'koshidnih doslidžen', 1995]
- НЕЛЮБА, Анатолій. *Лексико-словотвірні інновації (2008–2009): Словник*. Харків: Харків. іст.-філолог. т-во, 2010.
- [NELŪBA, Anatolij. *Leksiko-slovotvirni innovacii (2008–2009): Slovník*. Harkiv: Harkiv. ist.-filolog. t-vo, 2010]
- НЕЛЮБА, Анатолій, Євген Редько. *Словотворчість незалежної України (2012–2016): Словник*. Харків: Харків. іст.-філолог. т-во, 2017.
- [NELŪBA, Anatolij, Ėvgen Red'ko. *Slovotvorčist' nezaležnoj Ukraïni (2012–2016): Slovník*. Harkiv: Harkiv. ist.-filolog. t-vo, 2017]
- Новые слова и значения: Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов*. Надежда Котелова, Юрий Сорокин (ред.). Москва: Советская энциклопедия, 1971.
- [*Новые слова i značeniâ: Slovar'-spravočnik po materialam pressy i literatury 60-h godov*. Nadežda Kotelova, Ūrij Sorokin (red.). Moskva: Sovetskaâ enciklopediâ, 1971]
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе. *Велики речник нових и незабележених речи*. Београд: Алма, 2003.
- [OTAŠEVIĆ, Đorđe. *Veliki rečnik novih i nezabeleženih reči*. Beograd: Alma, 2003]
- СКЛЯНИЧЕНКО, Ганна, Василь Чернецький. *Словничок лексикографічно не зареєстрованих українських слів гібридної структури*. Кіровоград: Кіровоград. держ. пед. ін-т, 1986.
- [SKLÂNIČENKO, Ganna, Vasil' Černeć'kij. *Slovničok leksikografično ne zareěstrovanih Ukraïns'kih sliv gibridnoj strukturi*. Kirovograd. derž. ped. in-t, 1986]
- СМ – МАЗУРИК, Данута. *Нове в українській лексиці. Словник-довідник*. Львів: Світ, 2002.
- [SM – MAZURIK, Danuta. *Nove v Ukraïns'kij leksici. Slovník-dovidnik*. L'viv: Svit, 2002]
- СНУ – НЕЛЮБА, Анатолій. *Словотворчість незалежної України (1991–2011). Словник*. Харків: Харків. іст.-філолог. т-во, 2012.
- [SNU – NELŪBA, Anatolij. *Slovotvorčist' nezaležnoj Ukraïni (1991–2011)*. Slovník. Harkiv: Harkiv. ist.-filolog. t-vo, 2012]
- ССІС – СКОПНЕНКО, Олександр, Тетяна Цимбалюк. *Сучасний словник інішомовних слів*. Київ: Довіра, 2006.
- [SSIS – SKOPNENKO, Oleksandr, Tetâna Cimbaliuk. *Sučasnij slovník inšomovnih sliv*. Kiïv: Dovira, 2006]
- СТЕПАНЕНКО, Микола. *Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон*. Харків: Видавець Іванченко І. С, 2017.
- [STEPANENKO, Mikola. *Politične s'ogodennâ Ukraïns'koï movi: aktual'nij perifrastikon*. Harkiv: Vidavec' Ivančenko I. S, 2017]
- СТИШОВ, Олександр. *Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*. Київ: Пугач, 2005.
- [STIŠOV, Oleksandr. *Ukraïns'ka leksika kincâ HH stolittâ (na materialî movi zasobiv masovoï informacii)*. Kiïv: Pugač, 2005]
- СТРУТАНЕЦЬ, Любов. *Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття*. Тернопіль: Астон, 2002.
- [STRUGANEC', Lûbov. *Dinamika leksičnih norm Ukraïns'koï literaturnoj movi HH stolittâ*. Ternopil': Aston, 2002]
- СУМ-1 – *Словник української мови*. Віталій Жайворонок (ред.). Київ: Просвіта, 2012.

- [SUM-1 – *Slovník ukraïns'koï movi*. Vitalij Žajvoronok (red.). Kiïv: Prosvita, 2012]
- СУМ-11 – *Словник української мови*. Т.I-XI. Киïв: Наукова думка, 1970–1980.
- [SUM-11 – *Slovník ukraïns'koï movi*. Т.I-НІ. Kiïv: Naukova dumka, 1970–1980]
- ТАРАН, Алла. *Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю, 2011.
- [TARAN, Alla. *Konkuruvannâ nomînacij u sučasnij ukraïns'kij literaturnij movi: tendencij stabilizacij novoï leksiki*. Čerkasi: Vidavec' Čabanenko Ů, 2011]
- Толковый словарь русского языка конца XX в.*: Галина Скляревская (ред.). Языковые изменения. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс, 2000.
- [*Tolkovyyj slovar' russkogo âzyka konca XX v.*: Galina Sklârevskaâ (red.). *Âzykovye izmeneniâ*. Sankt-Peterburg: Folio-Press, 2000]
- ТУРОВСЬКА, Людмила, Лада Василькова. *Нові слова та значення: словник*. Киïв: Довіра, 2008.
- [TUROVS'KA, Lûdmila, Lada Vasil'kova. *Novi slova ta značennâ: slovnik*. Kiïv: Dovira, 2008]
- УЛАСЕВИЧ, Вікторія, Наталія Даўгулевіч. *Беларуска-рускі тлумачальны слоўнік новых слоў і новых значенняў слоў*. Мінск: Аверсэв, 2013.
- [ULASEVIČ, Viktoriâ, Natal'â Daŭgulevič. *Belarуска-ruski tumačal'ny sloŭnik novyh sloŭ i novyh značennâŭ sloŭ*. Minsk: Aversëv, 2013]
- ЯНКО-ТРИНИЦКАЯ, Надия. *Словообразование в современном русском языке*. Москва: Индрик, 2001.
- [ÂNKO-TRINICKAÂ, Nadiâ. *Slovoobrazovanie v sovremennom russkom âzyke*. Moskva: Indrik, 2001]
- HORECKÝ, Jan, Klára Buzássyová, Jan Bosák. *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 1989.
- MARKOWSKI, Andrzej. «Jawne i ukryte nowsze zapożyczenia leksykalne w mediach». W: Jerzy Bralczyk, Katarzyna Mosiołek-Kłosińska (red.). *Język w mediach masowych*. Warszawa: UN-O, 2000: s. 96–111.
- MARTINCOVÁ, Olga (red.). *Nová slova v češtině: Slovník neologizmů*. Praha: Academia, 2004. Vyd. 2.
- OHNEISER, Ingeborg (red.). *Słowotwórstwo/Nominacja*. Innsbruck: Univer. Innsbruck; Opole: Uniwer. Opolski, 2003.
- VASIĆ, Vera, Tvrtko Prčić, Gordana Najgebauer. *Rečnik novijih anglicizama: du yu speak anglosrpski?* Novi Sad: Zmaj, 2001.

Јевгенија А. Карпиловска

Институт за украјински језик Националне академије наука Украјине, Кијев

ПРИСТУП ОПИСУ ИНОВАЦИЈА У САВРЕМЕНОЈ УКРАЈИНСКОЈ НЕОГРАФИЈИ

Резиме

Интензивни развој украјинског језика на прелазу из XX у XXI век, на који су утицали његови нови статус државног језика независне Украјине, кардиналне промене у украјинском друштву и његова отвореност према процесима глобализације, послужио је као узрок настанка нових дисциплина у украјинској лингвистици – неологије и неографије. У оквиру њих су формирана два узајамно повезана приступа анализи и лексикографском опису нових језичких јединица (иновација) – диференцијални и интегрални. Први подразумева истраживање иновација у поређењу с већ постојећим јединицама језика, разраду критеријума за одређивање њихових типова према обележјима новине у језичком систему и тексту. Други приступ оријентише се на проучавање степена стабилности иновација у савременом украјинском језику и важности појмова које оне вербализују у концептуалној и језичкој слици света савремених Украјинаца. Показатељ степена стабилности иновације представља њен функционални потенцијал у језичкој делатности друштва. Њега чини укупност јединица које с иновацијом улазе у парадигматске, синтагматске и епидигматске (деривационе) односе.

Анализа речи као централне јединице украјинске номинације, предикације и оцене пружа могућност да се установе другачији типови језичких иновација. У савременом украјинском лексикону заступљени су следећи типови неологизама: нове творенице, нове позајмљенице, неосемантизми, неографизми, актуализоване и враћене речи. Примена диференцијалног приступа сврсисходна је на етапи прикупљања новог језичког материјала, док је интегрални приступ потребан у етапи одређивања иновација које су се усталиле у језику и које су способне да буду ресурс за попуњавање његовог општег речничког фонда. Резултати анализе нове лексике представљају диференцијални и интегрални речници неологизама.

Кључне речи: украјински језик, неологија, неографија, диференцијални речник, интегрални речник, иновација, неолексема.

Ievgeniia A. Karpilovska

Institute for the Ukrainian language at the NAS of Ukraine, Kyiv

THE APPROACHES TO THE DESCRIPTION OF INNOVATIONS IN THE MODERN UKRAINIAN NEOGRAPHY

S u m m a r y

The intensive development of the Ukrainian language at the turn of the 21st century due to its new status as the official language of independent Ukraine, the essential changes in Ukrainian society and Ukraine's openness to globalisation have led to the forming of new disciplines in Ukrainian linguistics – neology and neography. They present two interconnected approaches to the analysis and lexicographic description of new language units (innovations) – the differential and the integral approach.

The first approach involves the study of innovations in comparison with the existing units of the language, the search of criteria for determining their types by the features of their novelty in the language system and in text. The second approach focuses on the degree of stability of innovations in modern Ukrainian, i.e. the importance of concepts they verbalise in the conceptual and the linguistic worldview of the modern Ukrainians. The functional potential of a certain innovation in the linguistic activity of a society is an indicator of the degree of its stability in the language. It is a set of units consisting of innovation by paradigmatic, syntagmatic and epidigmatic (derivational) relations.

The analysis of the word as the basic unit of Ukrainian nomination, prediction and evaluation enable the identification of other types of language innovations. The modern Ukrainian lexicon presents the following types of neologisms: new derivatives, new borrowings, neosemanticisms, neographisms, actualised and returned words. The application of the differential approach is advisable when gathering new language material, whereas the integrated approach is necessary when identifying the stabilised linguistic innovations, as it can be a resource for replenishing the general lexicon of a language. The results of the analysis of this new lexicon are presented in the differential and integral neological dictionaries.

Keywords: Ukrainian language, neology, neography, differential dictionary, integral dictionary, innovation, neolexeme.

ISSN 0350-185X, – Књ. 76, св. 2 (2020), стр. 127–156

UDK: 811.16'28(497.6)

COBISS.SR-ID: 28718089

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2002127B>

Примљено: 15. маја 2020.

Прихваћено: 9. јуна 2020.

Оригинални научни рад

Сергей А. Борисов*

Глеб П. Пилипенко**

Институт славяноведения Российской академии наук

ДИСКУРСИВНЫЕ ПРАКТИКИ И МЕТАЯЗЫКОВОЕ КОММЕНТИРОВАНИЕ В РЕЧИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ (НА ПРИМЕРЕ СЛАВЯНСКИХ СООБЩЕСТВ РЕСПУБЛИКИ СЕРБСКОЙ)

В статье представлена типология метаязыковых высказываний в речи представителей славянских миноритарных сообществ, проживающих в Республике Сербской (Босния и Герцеговина). На материале украинского, польского, словенского и чешского языков, собранном авторами в полевых условиях с 2016 по 2019 гг., показано, что метаязыковому осмыслению информантов подвергаются как контактные элементы, так и внутриязыковые единицы. Подобные комментарии отражают сложный этно-конфессиональный состав местности, где проводились полевые исследования, свидетельствуют о языковой ситуации в изучаемых общинах.

Ключевые слова: метаязыковые комментарии, билингвизм, Босния и Герцеговина, языковые меньшинства, славянские языки, островные говоры, украинский язык, словенский язык, польский язык, чешский язык, сербский язык, полевое исследование, переключение кодов.

0.0. Статья основана на материалах, собранных в ходе полевой работы, которая проводилась сотрудниками Института славяноведения Российской академии наук в Боснии и Герцеговине в течение четырех экспедиционных сезонов с 2016 по 2019 гг. среди представителей национальных меньшинств – славян по происхождению. Целью экспедиций была фиксация речи представителей украинской, польской, словенской и

* borisovsergius@gmail.com

** glebpilipenko@mail.ru

чешской диаспор, проживающих в северной части Республики Сербской в общинах Баня-Лука, Градишка, Прњавор, Приедор и Србац, сбор лингвистического, социолингвистического материала, а также сведений о народных традициях и обычаях региона и изучаемых сообществ. Работа с украинцами, как наиболее многочисленной диаспорой, проходила в течение четырех лет (2016–2019 гг.), полевое исследование среди поляков осуществлялось в 2018 и 2019 гг., словенское национальное меньшинство оказалось в центре внимания в ходе экспедиции 2017 г., язык представителей чешской диаспоры был обследован в 2019 г.¹ Кроме того, в распоряжении коллектива исследователей имеются аудиозаписи полевой работы с украинцами и чехами, сделанные в ноябре 2014 г. сотрудниками Института балканистики Сербской академии наук и искусств под руководством др. Б. Сикимич.² За все время экспедиций были обследованы следующие населенные пункты, где были проведены интервью с украинцами: Баня-Лука (Banja Luka), Яблан (Jablan) (община Баня-Лука), Прњавор (Prnjavor), Хрвачани (Hrvaćani), Просьек (Prosjek), Деветина (Devetina), Лишња (Lišnja), Лужани (Lužani), Мачино-Брдо (Maćino Brdo) (община Прњавор), Трнополе (Trnopolje) (община Приедор); с поляками: Баня-Лука, Челиновац (Čelinovac) (община Градишка); со словенцами: Баня-Лука, Слатина (Slatina), Мало-Блашко (Malo Blaško) (община Баня-Лука), Приедор (Priedor); с чехами: Баня-Лука, Прњавор, Лужани, Мачино-Брдо (община Прњавор), Нова-Вес (Nova Ves) (община Србац), Приедор. Всего в распоряжении авторов имеется более ста часов собранных в полевых условиях собственных аудио и видеозаписей на украинском, польском, словенском, чешском и сербском (хорватском/боснийском) языках, записанных от представителей изучаемых национальных меньшинств, а также от соседей из их доминантного этнического окружения, что является ценным материалом для славянской диалектологии и контактной лингвистики, поскольку в данном регионе исследования подобного масштаба как по охвату идиомов, так и по единообразию методологии сбора нарративов до сих пор не проводились.

Перечисленные выше общины, также как их обсуждаемые языки нельзя назвать хорошо исследованными, многие из них документируются и анализируются впервые. Интерес для анализа представляют славянские миноритарные группы, состоящие из потомков колонистов, кото-

¹ Исследования проходили в рамках проекта «Изучение и защита нематериального культурного наследия Республики Сербской» (рук. др. Еленка Пандуревич, Филологический факультет, Университет Баня-Луки).

² Авторы выражают благодарность др. Биляне Сикимич (Институт балканистики Сербской академии наук и искусств) за предоставленные материалы. Данные материалы были собраны в рамках сотрудничества между Институтом балканистики Сербской академии наук и искусств и Филологическим факультетом Университета в Баня-Луке.

рые расселились на данной территории со времен Австро-Венгрии, т.е. с конца XIX века (украинцы, поляки, чехи), и в межвоенный период во времена Королевства сербов, хорватов и словенцев (с 1929 г. – в Югославии) (словенцы). Таким образом, речь идет о сообществах, сохраняющих язык, традиционный уклад жизни, обычаи, ремесла, и проживающих компактно в определенной местности (напр., словенцы в селах Мало-Блашко и Слатина, поляки в селе Челиновац, украинцы в селах общины Прнявор, чехи в селах Нова-Вес и Мачино-Брдо). Каждое из этих сообществ является инославянским островом в южнославянской среде, а именно: их представители проживают среди носителей штокавского наречия сербского языка (и языков соответствующего автохтонного этнического окружения).³ Следует отметить, что большинство представителей национальных меньшинств является также носителями другого типа культуры, нежели их соседи: большая часть украинцев является греко-католиками и проживает среди православного сербского населения, а в Лишне и Трнополе – также среди мусульманского населения,⁴ поляки, словенцы и чехи – римо-католики.⁵ Численность этих групп невелика – от нескольких тысяч до нескольких сотен или даже десятков (при этом носителей языков еще меньше, в основном речь идет о представителях старшего поколения, либо о молодом поколении, которые выучили литературный язык вторично).⁶ Пропорциональны и собранные полевые данные, больше всего в нашем корпусе записей с украинцами, далее в порядке убывания: со словенцами, чехами, поляками. В исследовании

³ Результатом подобного взаимодействия является появление в языках национальных меньшинств контактных явлений в фонетике, лексике, морфологии и синтаксисе. Например, заимствуются союз *da* и предлог *za* в украинский, польский и чешский языки (в словенском языке союз *da* и предлог *za* присутствуют сами по себе).

⁴ Мусульмане в Лишне живут в другой части села, достаточно удаленной от украинских домов.

⁵ Имеется небольшая группа православных украинцев, сохранившаяся на сегодняшний день в селе Хрвачани. Словенцы в Залужанах находились в преимущественно католическом окружении среди хорватов. Кроме того, существуют случаи, когда представители национальных меньшинств проживают в одном и том же населенном пункте (напр., чехи и украинцы в селе Мачино-Брдо). Авторам удалось проводить работу в смешанных семьях, чешско-украинской, словенско-украинской, украинско-польской. Кроме того, вполне обычным является смешение с южнославянским большинством (украинско-сербские, украинско-мусульманские, словенско-сербские, словенско-хорватские семьи).

⁶ Согласно данным переписи Республики Сербской в 2013 г. украинский язык назвали родным (*maternji jezik*) 987, чешский язык – 56, польский – 51, словенский 238 респондентов (Врањеш и др. 2017: 64–65). Однако сколько реально носителей языков национальных меньшинств, принадлежащих к традиционным общинам, а не являющихся позднейшими переселенцами (в особенности это касается словенской общности), сказать трудно. По нашим наблюдениям, наибольшая витальность обнаружилась у украинского языка, на котором до сих пор говорит молодежь и дети в некоторых семьях.

представлены все три группы славянских языков: украинский язык из восточнославянских, польский и чешский – из западнославянских, словенский – из южнославянских.⁷

Лингвистическая и отчасти социолингвистическая проблематика на материале украинского языка, функционирующего в Боснии и Герцеговине, исследовалась в разных аспектах в работах Т. Я. Токар (1972, 1991, 2004), Д. Василиевич (VASILJEVIĆ 2017), Г. П. Пилипенко (2016, 2019, 2020); Д. Дрляча (DRLJAČA 1985) посвятил свое исследование польской диаспоре. Следует отметить также работу об истории словенского национального меньшинства (PAREŽ ADAMIČ 2009), откуда можно почерпнуть сведения в том числе о языковой ситуации в общине. Чешский язык и влияние на него других контактных языков региона исследовались в работах С. Попович (Porović 1968; Поповић 1974). В новейших исследованиях затрагивается историко-антропологический и социологический аспект в изучении чешской диаспоры (KOKAISL a kol. 2009; УНЕРЕК 2011). Однако контактологическая проблематика, вопросы взаимодействия как языковых систем, так и культурных традиций, на примере миноритарных славянских языков в Боснии и Герцеговине до сих пор не получили должного освещения.

Статья состоит из девяти пунктов – от 0. до 8. В 0. изложены основные сведения о полевой работе среди изучаемых общин, дана краткая информация об истории изучения их языка, приводятся теоретические сведения о метаязыковых высказываниях и переключении кодов. В пунктах с 1. по 7. авторы анализируют высказывания информантов, классифицируют их по группам. В 8. делаются выводы.

0.1. Исследование дискурсивных практик с особым вниманием на метаязыковых комментариях в многоязычных миноритарных общинах актуализируется в последнее время. Здесь стоит упомянуть работы о многоязычии цыган в сербском Банате (Сикимит 2012), о сербском языке в Словении (PETROVIĆ 2008), о языке сербов, проживающих в Венгрии (ILIĆ 2014), об албанском языке в Черногории (Морозова 2017), русском языке в Эстонии (VERŠNIK 2017), о языке русских староверов в Польше (GŁUSZKOWSKI 2015), немцев в Сибири (Александров 2015), венгров в Закарпатье (MÁRKU 2008), венгров в румынском Банате (LAINONEN 2008),

⁷ Исследователи при проведении полевой работы в изучаемых общинах являются наблюдателями «извне». На это обстоятельство обращают внимание информанты, думается, что это отчасти влияет на их дискурсивные практики. Так, родными языками для Г. П. являются русский и украинский (однако – не поднестровский диалект, родной для большинства собеседников), для С. Б. – русский. Знание польского, словенского (для Г. П.), чешского (для С. Б.) и сербского (для Г. П. и С. Б.) стандартных языков было приобретено в результате целенаправленного изучения в высшей школе. При общении с информантами исследователи старались подстраивать свою речь (там, где это было необходимо) под соответствующий диалект славянского языка.

старообрядцев в Латвии (Пилипенко 2017, 2017а), а также о дискурсивных практиках в среде славянских мигрантов в странах Южной Америки (Пилипенко 2018). На явление метапрагматической осведомленности, что идентично металингвистическому измерению языка, обращает внимание Дж. Фершуерен: «использование языка, как и другие формы социального поведения, интерпретируются акторами-участниками» (2001: 99). Он указывает, что металингвистические феномены делятся на эксплицитные и имплицитные (Там же: 90), и говорит об «индикаторах метапрагматической осведомленности» (Там же: 95). Проблема выбора языка, перехода с одного языка на другой, конкуренция языковых вариантов, обусловленная интерференционными процессами, вербальные и невербальные сигналы, свидетельствующие о затруднении при порождении высказывания (хезитации, оговорки, фальстарты) и/либо сообщающие информацию об идентичности говорящего и всего изучаемого сообщества, – все это находится в центре внимания при анализе устной речи информантов и является проявлением метапрагматической особенности говорящих. В применении к монолингвальной ситуации считается, что в обычной коммуникации модусные смыслы не выражаются, их реализация является реакцией на коммуникативное напряжение, в этом случае метаязыковые комментарии могут снять это напряжение (ЦЕСАРСКАЯ, ШЕСТОПАЛОВА 2017: 65). Т. М. Николаева полагает, что «анализ метакомпонентов неотделим от общих методов анализа структуры текста в целом, когда текст рассматривается как замкнутая дешифрируемая нами система» (2012: 220).

Что касается славянских национальных меньшинств Боснии и Герцеговины, то в их речи ввиду постоянного контакта близкородственных славянских языков наблюдается переключение кодов, которое происходит в том числе как в самих метаязыковых комментариях, так и является объектом метаязыкового осмысления. Переключение кода понимается как чередование языковых фрагментов двух языков или языковых вариантов (PORLACK 1980; MYERS-SCOTTON 1993). Считается, что переключение кода является характеристикой говорящего, у которого ограничена языковая компетенция и который неспособен использовать язык в разных контекстах (THOMAS 1982: 218), а у самого этого явления существует своя грамматика (LÜDI 2004: 341). Зачастую при переключении кода происходит акцентуация высказывания: «То, чего монолингвы добиваются, повторяя громче и/или медленнее, или изменяя порядок слов, билингвы добиваются при помощи переключения кода» (ZENTELLA 1997: 293). П. Ауэр утверждает, что кодовое переключение предполагает свободу говорящего и является средством контекстуализации, которое может быть творчески использовано участниками коммуникативной ситуации (AUER 1999: 329). Переключение кода осмысливается в рамках теории коммуни-

кации и идентичности (ср. маркированное/немаркированное переключение кода (MYERS-SCOTTON 1993: 484); немотивированное переключение кода (Головко 2001: 301)), а также с точки зрения лингвистических процессов, происходящих внутри предложения и на границах между предложениями⁸ (напр., матричный язык (matrix language) и включенный язык (embedded language) (MYERS-SCOTTON 1993); включение (insertion), альтернатива (alternation) и конгруэнтная лексикализация (congruent lexicalization) (MUYSKEN 2000: 3)).

0.2. Высказывания о языке не так часто встречаются в интервью. В шести полностью расшифрованных интервью, проводившихся с собеседниками на украинском, польском и словенском языках и представленных здесь в качестве примера, был подсчитан процент метаязыковых высказываний, инициированных самим информантом, другими собеседниками или исследователем (см. таблица 1). В подсчеты включены все проявления эксплицитной метаязыковой рефлексии. Большинство из них относится не столько к комментированию «проблемных» лексем и выражений, сколько описывает использование языков в общине и конкретным собеседником. При подсчетах случаи переключения кода не учитываются (за исключением случаев, когда об этом сигнализирует сам говорящий). Приводимые цифры достаточно условные, но все же они дают представление о частотности языковой тематики в нарративах информантов (что отчасти можно отнести к целям проводимого интервью и объяснить формулировкой некоторых вопросов),⁹ тем более что полученные данные относительно стабильны. Диапазон значений составляет от 5,98% до 10,28%, средний показатель равен 7,23%. Случаев же метаязыкового комментирования по ходу нарратива, не связанных непосредственно с темой о языке и его использованием в общине, еще меньше.

Таблица 1.

Населенный пункт и год записи	Язык интервью	Количество участников (помимо исследователя)	Количество слов	Количество слов в метаязыковых высказываниях	Процентное отношение слов, входящих в метаязыковые высказывания, к общему числу слов

⁸ В этой связи чрезвычайно важными оказываются мысли Ю. М. Лотмана об актуализации границ текста, участков различной кодированности: «Актуальность границ подчеркивается именно их подвижностью, тем, что при смене установок на тот или иной код меняется и структура границ» (2002: 71).

⁹ С другой стороны, трудно себе представить интервью, полностью состоящее из высказываний подобного рода, если, конечно, речь не идет исключительно о заполнении лингвистических анкет. Но в таком случае назвать такую беседу интервью, главной целью которого является получение нарратива, вряд ли уже будет возможным.

Просьек (2018)	украинский	3	14381	884	6,15%
Трнополе (2019)	украинский	3	6534	672	10,28%
Баня-Лука (2017)	словенский	1	5151	308	5,98%
Мало-Блашко (2017)	словенский	1	5733	363	6,33%
Челиновац (2019)	польский	1	5958	424	7,12%
Яблан (2016)	украинский	3	14517	1129	7,77%

Большинство метаязыковых комментариев в нашем корпусе как правило возникает в определенных точках, рядом с лексемами и выражениями, заимствованными из языка доминантного окружения, и является отражением межъязыковых контактов, идентичности говорящих и языковых конфликтов в их сознании, однако встречаются и комментарии при неконтактных высказываниях. Из собранного корпуса устных текстов были отобраны наиболее репрезентативные примеры дискурсивных практик, в которых реализуется метапрагматическое сознание информантов. При классификации учитывались формально-семантические показатели: использование формульных структур с метаязыковой семантикой в комментариях. Разработка классификации стала возможной благодаря анализу большого количества данных из диалектных текстов, которые были транскрибированы авторами.

1. Информант обращается за помощью к присутствующим в момент интервью. В ситуации, когда в разговоре участвуют несколько лиц, это может быть обращение к наиболее компетентным, по мнению информанта, носителям языка, а также к исследователю, который ведет разговор на одном языке и незнаком членам общины. Лексемы и словосочетания, на которых останавливается внимание двуязычного говорящего, могут быть как заимствованными из языка южнославянских соседей и сохраняющими свой иносистемный характер в принимающем идиоме (напр. в 1.6. проблема возникла при подборе эквивалента контактному слову *zanat*; это, по всей видимости, связано с тем, что образование, тем более профессиональное, можно получить только на сербском языке), так и междиалектными синонимами, которые известны информантам вследствие нередкого для носителей островных говоров гетерогенного диалектного состава и невладения литературной нормой (напр., в 1.2).¹⁰

¹⁰ Ср. напр. высказывания поляков из села Челиновац, где проживают потомки выходцев из Буковины и из Галиции: 'jedne ma'zury, 'jedne buko'v'incy, 'jedne tak, i 'po'tym to zm'in''šaly te jin'zyk'i že to tak 'pšyšlo (одни мазуры, одни буковинцы, одни так,

Поскольку в контакте находятся близкородственные славянские языки, хотя и представляющие разные группы, в центре внимания метаязыкового осмысления информанта зачастую оказываются лексемы, которые происходят от одного праславянского корня, но с соответствующими рефлексам праславянских звуков в контактирующих идиомах (напр., в 1.1. *svekar* (серб.) и *свекор* (укр.); в 1.6. *unuk* (серб.) и *vnuk* (чеш.)).

Обращаясь за помощью к наиболее авторитетным носителям, информант может предлагать варианты решения или ответ, который нуждается, таким образом, лишь в одобрении со стороны собеседников. Сам характер такого обращения – это почти всегда вопрос, содержащий в себе глагол говорения (либо в безличной форме (как в 1.3, 1.5, 1.6, 1.7), либо в форме сослагательного наклонения (в 1.1)). При отсутствии глагола говорения и эксплицитной формулировки обращения используется вопросительная интонация (1.4). Подобные фразы подчеркивают лингвистическую идентичность говорящего и всего изучаемого сообщества, для которого будет характерен именно данный набор контактных языков и их взаимодействие. Эти маркеры получают название «маркеры апелляции к слушающему» (ЦЕСАРСКАЯ, ШЕСТОПАЛОВА 2017: 72–73). Нередко в таких случаях происходит переключение кода, когда сам метаязыковой комментарий – обращение к присутствующим за помощью – вводится в нарратив на другом языке. В примере 1.3. типичная для подобной стратегии формула вопроса вводится на сербском языке после идентичной польской фразы комментария, за которой следует толкование проблемной лексики на сербском языке. В 1.8. собеседница пытается вспомнить название месяца, когда отмечается праздник св. Николая и обращается за помощью к мужу-украинцу (уже по-сербски: «*Kako se zove...?*»¹¹).

Находясь в данной ситуации, исследователи руководствуются принципом наименьшего вмешательства в коммуникацию. По возможности, просьбу информанта о подсказке лучше оставить без поддержки, что проще сделать, когда в разговоре участвует более трех лиц (тогда

и потом смешали эти языки, и то так пошло) (см. также ДРЬАЧА 1985: 181); носители украинских говоров также ощущают разницу в лексике в речи жителей других деревень, потомков выходцев из Галиции: на *Dy'vjatyn'i buw ta'ril'*, а *tu po'lumy'sok*. То *taki tyj'vo šo my s'a r'iz'nyto* (в Деветине был *ta'ril'* (тарелка), а здесь [в Трнополе] – *po'lumy'sok*. И так что мы отличаемся) (о присутствии носителей разных диалектов, поднестровского и южно-волинского, среди переселенцев см. (ТОКАР 2004: 731)); показателен и пример собеседницы родом из села Залужани, расположенного вблизи Бая-Луки, которая так описывает свой лингвистический опыт при столкновении с носителем другого диалекта словенского языка: *ja 'govorim pri'morski <...> kad sam 'išla na 'zanat 'oni go'vorili 'ono 'više 'kranjski znaš, 'različito* (я говорю по-приморски <...> когда я ходила учиться ремеслу, они говорили больше по-крайински, знаешь, по-другому).

¹¹ В подобных случаях мы сталкиваемся с таким явлением, как прагматически доминантный язык (МАТРАС 1998: 281).

информанты коммуницируют между собой и их реакции обусловлены их отношениями). Если же происходит интервью один на один с собеседником, то зачастую подобную просьбу оставлять без реакции будет неэтично, особенно если информант проявляет настойчивость. Иногда внешнее по форме обращение за помощью может и не предполагать реального ожидания такой поддержки и является просто маркированием иносистемного характера лексемы, констатацией незнания эквивалента на актуальном в данный момент языке и оправданием незнания (напр., 1.5).

Учитывая возраст большинства информантов, можно было бы прийти к заключению, что речь идет не всегда о метаязыковом маркере, а зачастую о простом припоминании слов/выражений, тем более если собеседник устал или не пользуется данной лексикой часто. Однако сам факт, что эти маркеры возникают в большинстве своем на границах столкновения контактных элементов (как внутриязыковых (принадлежащих разных диалектам), так и внешнеязыковых), наличие этих конструкций в речи молодых информантов, а также их типологическая распространенность в других билингвальных ситуациях, позволяет нам отнести их с высокой вероятностью к случаям проявления метаязыкового сознания (иными словами, действие этих факторов не отменяет метаязыковой характер подобных высказываний). Ср., напр., стратегию обращения за помощью в других языковых ситуациях: *akkor nehezen lehetett megtalálni, megkapni aa. (.) a aprobare hogy mondják* (тогда трудно можно было найти, получить, а-а, *aprobare*¹² как говорят?) (венгры в румынском Банате) (LAIHONEN 2008: 686); *kako kažete s vonatom, kako kažete* (как вы говорите *s vonatom*,¹³ как говорите?) (сербы в Венгрии) (ILIĆ 2014: 188).

1.1.	укр.	О. – А m'ij čolo'v'ik v'in buw na ws''im xut'k'yj, jak ro'byty 'xutko 'xutko! Jak 'jisty 'xutko 'xutko, a'le mij 'svekar, e, sve- jag bym ka'zala 'svekar? Р. – Da-da, sve-, sve-. ¹⁴	О. – А мой муж он был для всего быстрый. Как работать – быстро-быстро! Как есть – быстро-быстро! Но мой свёкор, как бы я сказала свёкор? П. – Да-да, све[кор]-све[кор] (Трнополе, 2019).
------	------	--	---

¹² *aprobare* – рум. разрешение.

¹³ *vonat* – венг. поезд.

¹⁴ В примерах на языках национальных меньшинств использована фонетическая транскрипция на основе латиницы (для каждого из языков – со специфическим набором знаков и написанием). Неадаптированные элементы на сербском/хорватском языках приводятся в стандартной орфографии с обозначением места ударения. После перевода на русский язык приводится также место и год записи. В диалогах при помощи инициалов указывается принадлежность реплики (И./Л. – исследователь).

1.2.	польск.	U n'ix n'e 'było, p'i'rog'i n'e goto'valy, e-e, 'dužo je'žen'a co, kar'tofle, kar'tofle, 'uny n'e v'e'ž'aly co so kar'tofle, n'e, ž'em'n'ok'i, a jak š'e 'muv'i ž'em'n'ok'i cy kar'tofle? jak je, pra'v'iž'n'e? bara'bol'a? ž'em'n'ok'i?	У них не было, вареники не готовили. Много еды. Картофель, картофель они не знали, что такое картофель, а как говорят, <i>ž'em'n'ok'i</i> (картофель) или <i>kartofle</i> (картофель)? Как правильно? <i>barabol'a?</i> (картофель) <i>ž'em'n'ok'i?</i> (Челиновац, 2018).
1.3.	польск.	My š'e 'samo 'poš'l'i, u'radno, op'ćinsko, e, š'- up'i'sal'i, i f koš''č'el'e my š'e š'l'u'b'il'i, 'samo co 'byly, no, kum, e, kum, jak š'e to 'muv'i po 'pol'sk'i, kum, kad se 'neko 'vjenčava u 'crkvi, 'kako se 'kaže po 'poljski kum?	Мы только пошли официально, в ЗАГС расписались, а в церкви мы венчались, только что были, ну, кум, как сказать по-польски кум? Когда кто-то венчается в церкви, как сказать по-польски кум? (Челиновац, 2018).
1.4.	словен.	V. – Za ka'toličkog 'nismo ni'koli, devet'najsti de'cembər, 'Sveti 'Nikola, Mik'lawš je 'Sveti 'Nikola, ja? M. – Ja.	V. – На католический у нас не было никогда. Девятнадцатого декабря, Святой Николай, <i>Miklavž</i> это Святой Николай, да? M. – Да (Баня-Лука, 2017).
1.5.	словен.	'Naši ne, 'neso i'meli 'tega 'običaja, tix, 'kako se 'reče 'običaj, tix po'ganskix, al kaj.	У наших не было этого обычая, как сказать обычай, этих языческих (Баня-Лука, 2017).
1.6.	чеш.	I. – Misli- pšinde unuk muj, unuk, jak se to řika? V. – Vnuk, jo.	И. – Я имею в виду, придет <i>unuk</i> мой, <i>unuk</i> , как это сказать? V. – Внук, да (Нова-Вес, 2019).
1.7.	чеш.	A tet' ne bilo n'igdo na... jak se řekne zanat po česki? ²	А сейчас никого не было на... как сказать <i>zanat</i> (ремесло, рабочая специальность) по-чешски? (Нова-Вес, 2019).
1.8.	чеш.	Svatej Nikola je šestiho, e šestoha... e-e... joj bože... 'kako se 'zove, (имя), je'danajsti mjese- e d'vanajsti 'mjeseć, d'vanajsti 'mjeseć. Šestoga je Svatej Nikola, katoličkej.	Святой Николай шестого, шестого... э-э... ой, боже... Как он называется, (имя), одиннадцатый месяц, э-э двенадцатый месяц. Шестого [декабря] Святой Николай, католический (Лужани, 2019).

2. В процессе порождения высказывания носители островных славянских говоров, проживающие в Боснии и Герцеговине, указывают на этническую, конфессиональную или территориальную принадлежность слова или выражения. Подобный комментарий может являться внутри-

¹⁵ Ударение в речи боснийских чехов располагается на первом слоге в соответствии с собственно чешскими и моравскими диалектами, а также переносится на предлог (ср. Rorović 1968: 68). Сокращение долгот в рассматриваемых примерах в сравнении с литературным чешским произношением может быть связано как с особенностями собственно чешских и моравских диалектов, так и с влиянием местного варианта сербского языка (Ibid.: 37–42). В приведенных в данной статье чешских примерах ударение обозначается только в тех случаях, когда оно расположено не на первом слоге.

языковым (пример 2.7), тогда используется этническая соотнесенность со «своей» языковой традицией: таким образом собеседник сообщает о том, что он еще помнит язык, подчеркивает свою идентичность. Из анализа материала следует, что большинство лексических единиц из языка южнославянских соседей, как адаптированных, так и неадаптированных, остаются вообще без какого-либо комментария. Данная стратегия активируется в случае рассказа о специфических локальных элементах материальной или духовной культуры, внимания исследователей к этим темам. Тем не менее, проявляется она и при словах из других тематических групп, которые носитель изучаемого идиома расценивает как неизвестные для исследователя. Само высказывание представляет собой формулу: глагол называть(ся)/говорить в прошедшем или настоящем времени изъявительного наклонения, а также в сослагательном наклонении, наречие, содержащее в себе этнический, конфессиональный или локально-территориальный компонент, существительное – этноним/конфессионализм/локально-территориальные прозвище – либо соответствующее прилагательное или местоимение.

Каждое из рассматриваемых высказываний свидетельствует не только о языковом опыте говорящего и его лингвистической биографии, но также об этно-конфессиональном составе местности, где он проживает. Так, пример 2.6. интересен тем, что информант называет сначала белый гриб по-словенски, и после небольшой хезитации приводит уже сербское название. Предваряет появление словенской лексики конфессиональный ярлык – так говорят православные – поэтому очевидно, что произошла оговорка: православные соседи в общине Градишка не используют словенский язык. Появление же словенского языка в нарративе собеседника обусловлено экономической миграцией жителей села Челиновац: большинство жителей еще со времен социалистической Югославии работает в словенском городе Есенице, который стал таким образом вторым центром проживания поляков из общины Градишка, а в родное село приезжает летом и на праздники. В 2.10. речь идет о празднике Сретения Господня (02.02/15.02), который на этой территории у католиков (информантка говорит «у нас») называется *Sviječnica* (т.к. в этот день благословляют свечи), а у украинцев – *S(t)riten'e*. Обсуждение украинского названия праздника связано с участием в беседе мужа информантки, этнического украинца – что отражает сложность этноязыкового ландшафта региона, в котором живут местные чехи.

Высказывание 2.1. содержит упоминание о боснийском языке, что обусловлено окружением, в котором проживают украинцы в селе Трнополе: их соседями являются боснийцы-мусульмане. Упоминание прилагательных «мусульманский»/«боснийский» в примере 2.8. связано с элементами соответствующей культурной традиции (*sofra* – заимствование

из турецкого языка). Прилагательное *bosanski* в примере 2.2. невозможно трактовать однозначно, относится ли оно к языку, либо образовано от названия страны, в последнем случае его можно было бы считать территориальным обозначением. Неоднозначное толкование и в 2.11, в этом примере речь идет о приготовлении пасхи из творога и приводятся сербская лексема *sir* и чешская *tvaroh*, при этом комментарий информантки «*žikaji f česki*» можно интерпретировать двумя способами: как указание на то, что так говорят в Чехии (*v Česku*), либо «по-чешски», то есть у них.

В некоторых ситуациях вместе со «своей» лексемой используется лексема из языка южнославянского окружения (напр., 2.1, 2.3, 2.5), что отдаленно соотносится со стратегией дублирования (см. раздел 4). Показательно, что метаязыковому осмыслению в примерах 2.3. и 2.5. у украинцев и поляков подвергаются одни и те же лексемы (*sarma*). О сложном этно-конфессиональном составе региона, где проживают информанты и их южнославянские соседи, свидетельствует пример 2.5, в котором лексема *sarma* характеризуется как принадлежащая и хорватскому языку, и языковой норме православных жителей края.

Подобные практики характерны и для других языковых ситуаций, в том числе – для случаев письменной коммуникации в Интернете: ну где уж нам, да и люди мы....как это эстонцы говорят ...mugavad¹⁶ (русские в Эстонии) (VERSCHİK 2017: 13); ja sam juče imao dva ... [пауза] dva, dva, dva študenta iz Maribora, to oni zovu skauti (сербь в словенской Белой Краине) (у меня вчера было два ... [пауза] два, два, два студента из Марибора, это они (словенцы) называют скауты) (PETROVIĆ 2008: 146).

2.1.	укр.	I tu'dy 'fajna jak vyt'a'rajete. I to s''a nazy'vala po boš'n'acky 'pura, a po 'našomu ly'm'iška.	И тогда так вытаскиваете. И это называлась по-бошняцки <i>pura</i> , а по-нашему <i>lym'iška</i> (мамалыга, кукурузная каша) (Трнополе, 2019).
2.2.	укр.	Bo my' to bu'lye try dn'i 'tyl'ky <...> i to 'bulo fs'o, e, 'poslovno, to by ka'zaly na-na 'bosanski.	Потому что мы были только три дня <...> и это все было по работе, как сказали бы по-боснийски (Трнополе, 2019).
2.3.	укр.	'golupe' i to s'i 'kaže po ukra'jinskomu, 'sarma to vže u nas 'tutka 'kažut, ser'by', 'sarma.	Голубцы это говорят по-украински, <i>sarma</i> – это уже у нас тут говорят сербы, <i>sarma</i> (Прнявор, 2016).
2.4.	укр.	A je jid'n'i šo to, 'namirno. Ja ix nazy'vaju o'pajdary'. To po 'serpski vo'pajdar'e. 'Tiji ba'by šo wr'i'kajut.	А есть одни, что делают специально. Я их называю сплетницы. Это по-сербски сплетницы. Те бабы, которые могут сглазить (Просьек, 2018).

¹⁶ Эст. удобный, подходящий (мн.ч.).

2.5.	польск.	'Sarma to 'muv'ju, 'sarma, po xer'vack'i pravos'lavn'i, je 'sarma, a u nas mu'v'il'i go'lumpk'i.	Сарма так говорят, сарма, по-хорватски, православные, <i>сарма</i> , а у нас говорили голубцы (Челиновац, 2018).
2.6.	польск.	'Gżyby, to te pravos'lavce nazy'vaju 'jurčki, e, vr'ganji, vr'ganji, to je gżyb, 'n'imam ja tu s'like 'aby to, 'tak'i 'fajnyj je, e, 'noge ma 'take 'fajne, 'čopke, tyś 'take 'fajne, i to je gżyb.	Грибы, это православные их называют <i>jurčki</i> , э, <i>vrganji</i> (белый гриб). <i>Vrganji</i> . это гриб, у меня тут нет фотографии, чтобы это, такой хороший, у него такая ножка красивая, шляпки тоже красивые. И это гриб (Челиновац, 2019).
2.7.	словен.	To že 'prejšn dan je blo, sa bi'li spe'čeni, 'misim, 'kuxa-ni jaj- pi- 'pirxi, to se po slo'vensk se djal 'pirxi!	Это было уже за день до этого, были испеченные, то есть, отваренные яиц- <i>pirxi</i> (крашеные яйца), это по-словенски говорили <i>pirxi!</i> (Мало-Блашко, 2017).
2.8.	словен.	A 'tükaj je blo tok'rat, e, 'tako ste 'majxne ' mize, tu se k'licalo 'sofre, tü je bo'sanski 'način in bol' musli'manski 'menda da je, sofre.	А здесь тогда было, э, такие маленькие столы, здесь называли <i>sofre</i> , тут по-боснийски, и больше по-мусульмански, вероятно, <i>sofre</i> (Баня-Лука, 2017).
2.9.	укр.	Ja ne ka'zala, wže sto soro-sto čo'tyry 'roky, to šo vo'ny nazy'vajut 'vašar, to šo my i'demo, de je ws'o'yo, to wže sto čo'tyry 'roky, jak v'idbu'vaje s'a u Pr'n'avor'i.	Я не говорила, уже сто сорок лет, сто четыре года то, что они называют <i>vašar</i> (ярмарка), куда идем сейчас, где все есть, это уже сто четыре года, как проходит в Прияворе (Приявор, 2016).
2.10.	чеш.	S. – A to na jakzej svatek se posvicelo? Z. – Ma svi'ječn'ica se u nas to menuje, svi'ječn'ica, to se svički nosijou. Sre'tenije u-u sreten-. M. – Srit'en'e. Z. – Sri'ten'e u-u ukrajinski. S. – Jo, rozumim. Z. – A ja ne znam m- či neumim t'i žeknut česki bo... bo neumim.	C. – А на какой праздник освещали? З. – Ну, <i>sviječnica</i> у нас это называется, <i>sviječnica</i> , тогда свечки носят. Сретение. М. – <i>Sriten'e</i> (укр.). З. – <i>Sriten'e</i> по-украински. С. – Да, я понял. З. – Не знаю, не умею тебе по-чешски сказать, потому что... потому что не умею (Лужани, 2019).
2.11.	чеш.	... i to sir, tvaroh žikaji f česki jo, česi pa da.	И <i>sir</i> (серб. сыр, творог), <i>tvaroh</i> (чеш. творог) говорят по-чешски, чехи, да (Мачино-Брдо, 2014).

3. Информанты говорят о незнании конкретного слова или выражения на языке национального меньшинства. В этом случае метаязыковой комментарий обычно состоит из глагола «знать» с отрицанием или глагола «забыть» в прошедшем времени, а также из указания на идиом, в котором возникли затруднения, и следует за проблемной лексемой

или выражением на языке этнического большинства. Похожее поведение описывает также А. Вершик на примере русского языка в Эстонии в сфере интернет-коммуникации: «достоверно “lavastada”¹⁷ (абсолютно вылетело из головы, как это сказать по-русски) ограбление, кстати, очень и очень сложно)» (VERSCHIK 2017: 13–14).

Часть метаязыкового высказывания в примерах из нашего корпуса включает в себя элементы на языке южнославянских соседей информантов (3.6). Констатация незнания может породить более развернутый метаязыковой комментарий, в котором объясняются причины недостаточного, по мнению собеседников, владения языком меньшинства (напр., 3.3, 3.5) и стать отдельной темой разговора, особенно, если в интервью участвует группа информантов (в 3.11. собеседница, не сумев вспомнить название оборудования, которое было изображено на фотографии, «оправдывается» перед присутствующими и связывает невозможность вспомнить слово с тем, что она давно не пользуются чешским языком). Проблемное слово или выражение не обязательно является региональным, среди них встречаются термины традиционной духовной и материальной культуры (примеры 3.7, 3.8, 3.9), большинство из них относятся к общелитературным словам (в 3.10. речь идет о пароме, на котором переправляли еще до распада Югославии через реку Саву пассажиров и автомобили (*kompa* или *skela*)) и имеют эквиваленты в языке собеседников, однако могут и не относиться к часто используемым. За редким исключением искомое слово/выражение бывает найдено. Так, в примере (3.6) собеседница приводит польский аналог вызвавшей у нее затруднения сербской фразы. Таким образом информант сигнализирует о проблемах в коммуникации, оправдывается перед исследователем и другими собеседниками за неполную языковую компетенцию, осознает смешанный характер порождаемых высказываний и сильное влияние доминантного языка балканских соседей на лексическом уровне.

3.1.	укр.	I'de do kot'la, to ko'tel! 'Šipke zby'raje za čaj. 'Tiji 'šypke, ne 'znaju jak s'i 'kaže to po ukra'jinski	Идет в котёл, это котел! Шиповник собирает для чая. Этот шиповник, я не знаю, как сказать это по-украински (Просьек, 2018).
3.2.	укр.	To na I'vana. To 'semoγo, 'semoγo-o, e 'semoγo 'semoγo. To ja ne 'znaju na ukra'jinskomu jak s'i 'kaže na 'julij, to, a'le, a'le 'semij 'semij, to na I'vana.	Это на Ивана, это седьмого седьмого, седьмого числа седьмого месяца. Я не знаю, как сказать июль, но, седьмое число седьмого месяца, это на Ивана (Просьек, 2018).

¹⁷ Эст. инсценировать.

3.3.	укр.	Vže i my pozabu'valy, ja sta'ra ta j za'bula-m vže ukra'jins'ke, to ja tu žy'ju 'mežy tak'vo, i n'iy'de i ne jdu.	Уже и мы позабывали, я стара и уже забыла украинское [слово], я здесь живу среди так, и никуда не хожу (Просьек, 2018).
3.4.	укр.	Tu'vo ja ne 'znaju po ukra'jinski jak a tu'vo 'kažut ser'by 'jarčevi	Я не знаю, как по-украински, а здесь сербы говорят <i>jarčevi</i> (гриб-зонтик, лат. <i>macrolepiota procera</i>) (Просьек, 2018).
3.5.	укр.	Tu'vo po 'serpski 'kažut 'ma-čice a ja ne 'znaju jak s'i po ukra'jinski 'kaže. Mye 'dosta 'vy'e'pusty'e'lye tu ukra'jins'kyx 'bes'it.	Здесь по-сербски говорят <i>mačice</i> (мохнатые почки на вербе), а я не знаю, как по-украински говорят. Мы много потеряли украинских слов (Просьек, 2018).
3.6.	польск.	To je u po'l'okuf, e, my to n'e mu'v'imy s'lava, 'nego my to mu'v'imy, š'f'in'tygo M'i'xala, i my, tyn' ž'in', e, 'posvečeno 'svetom Miho'vilu, 'kako bi 'rekla, 'n'e v'em na 'pol'sk'i po'v'ež'ič', 'ale, bo to je 'koš'č'uł, koš'č'uł, e, poš'f'i-e poš'v'in'cuny š'v'in'temu M'i'xa'lov'i, i to.	Это у поляков, мы не говорим <i>slava</i> , мы это называем день святого Михаила, неделя, посвящено святому Михаилу, как бы я сказала? Я не знаю, как по-польски сказать, так как тут есть костёл, костёл, посвященный святому Михаилу (Челиновац, 2018).
3.7.	польск.	Ja, 'cvjetna 'nedelja, jak, za'pomn'al žem jak š'e, jak š'e po 'polsk'i na'zyva.	Да, вербная неделя, я забыл, как она называется по-польски (Челиновац, 2019).
3.8.	словен.	'Tale, petind'vajzja 'marca ke je-e, 'tale, kar se že praw-poza'bila sām, tle 'pravija, B'lagovijest [смех], po'zabila sām že kok po slo'vensk, 'tukaj pravos'lawni 'iməjə 'siedmeya ap'rila, to je pa petind'vajzja 'marca je-e ka'toliškə, tisto-o.	25 марта, это, как сказать, я забыла, здесь говорят <i>Blagovijest</i> [смех], я забыла, как по-словенски. Здесь православные отмечают 7 апреля, а 25 марта – католики (Мало-Блашко, 2017).
3.9.	словен.	'Tamo je 'tamo u dru'žinskem g'robl'u, e, ko je, 'tukaj 'ispračaj ne vem, ta p'rava slo'venska be'seda, to smo 'delali.	Там на семейном кладбище, здесь это <i>ispračaj</i> (провода), не знаю, какое настоящее словенское слово, мы это делали (Баня-Лука, 2017).
3.10.	чеш.	V. – A pak bilo... par roku pšet tajtou valkou... jak se to žekne... na to na- (неразборчиво) pjet šest aut... mohlo i deset. Sl. – Komp-, 'kompa sme to menuvali. V. – Nevim jak se to na českim žekne. Sl. – Nevim an'i ja. V. – Tadi to žikali 'kompa nebo s'kela.	В. – А потом было... за пару лет до этой войны... как это сказать... на него [помещалось] пять-шесть машин, могло и десять. Сл. – <i>Komp-</i> , <i>kompa</i> (паром) мы это называли. В. – Не знаю, как это называется по-чешски. Сл. – Я тоже не знаю. В. – Здесь это называли <i>kompa</i> или <i>skela</i> (паром) (Нова-Вес, 2019).

3.11.	чеш.	S. – A ten přístroj? Z. – P- pilka. M. – Ne, ne ali čekej, tu što-o kopa. Z. – Ja ja, to se z'valo... [смех] 'Kako se to z'valo? M. – E-ej moraš česki reč'i. Z. – Ma jo-oj kad ja čtiricet roku slabo mluvim česki, samo ukrajinski, srpski e srpskohrvatski.	С. – А этот аппарат? З. – Пила. М. – Нет, нет, подожди, тот, который копает. З. – Да, да, это называлось... [смех] Как это называлось? М. – Эй, ты должна на чешском сказать. З. – Ой, да я ведь сорок лет мало говорю на чешском, только на украинском, на сербском, сербохорватском (Лужани, 2019).
-------	------	--	--

4. Дублетные формы можно назвать также стратегией перевода (ср. (WASSERSCHIEDT 2015: 169): информант дважды повторяет слово/выражение. На стратегию дублирования в языке боснийских украинцев обратила внимание еще Т. Я. Токар (1991: 145).

Элементы нарратива на языке национального меньшинства, являющиеся частью данной стратегии, располагаются как слева, так и справа от элементов на языке этнического большинства.¹⁸ Правую позицию можно объяснить желанием произвести автокоррекцию, последовательно строить нарратив из элементов одного кода, ведь беседа с исследователем ведется на одном языке. Говорящие осознают принадлежность произнесенного высказывания иному коду и стараются это исправить. Левая позиция также часто встречается в нашем корпусе. Ее появление может быть обусловлено тем, чтобы по крайней мере часть высказывания была понятна присутствующим, которые не владеют данным языком (если таковые имеются в момент проведения интервью), либо может быть связано с привычками говорящего, напр., с эмфатическим выделением определенного фрагмента речи. К подобным высказываниям могут быть отнесены также те, где один из ее элементов назван не полностью (4.10). Данный пример интересен тем, что собеседница второй раз употребляет лексему *zanat* (ремесло, рабочая специальность) в ходе интервью, первый раз в интервью она оставила ее без коррекционного вмешательства (см. также 1.7, где это слово в чешском языке также вызвало проблемы в коммуникации). Этот факт (наряду со многими другими) свидетельствует о том, что подобному коррекционному вмешательству подвергается лишь небольшая часть заимствований, большая их часть все же остается незатронутыми такими комментариями. У некоторых же информантов данная стратегия отсутствует в принципе. Автокоррекция может быть усилена, как в примерах 4.7, 4.10, когда информант намеренно обращает на этот факт внимание исследователя. Кроме того, не всегда приводятся

¹⁸ Пример 4.8. относится к внутриязыковым дублетам.

идентичные по семантике и по форме выражения, так в 4.2. вместо слова *poljoprivrednik* (земледелец) использовано слово *seljak* (крестьянин) (без чередования в форме им.п. ед.ч.). В 4.9. информант в дублированном словенском высказывании меняет позицию прилагательного и существительного, а в 4.11. чешское высказывание включает в себя больше элементов, чем предыдущее сербское. Пример 4.12. интересен тем, что лексема, которую собеседница выбрала для коррекции, может быть интерпретирована как принадлежащая украинскому языку (ее муж украинец, поэтому она говорит по-украински), о чем свидетельствует место ударения, а также переход $y > e$ под ударением, характерный для носителей поднестриевских говоров юго-западного наречия украинского языка.

Дублирование – очень распространенный способ комментирования/акцентирования в многоязычных ситуациях (Ср. GUMPERZ 1982: 78). Встречается оно повсеместно и в других языковых ситуациях, повторяться могут как отдельные лексемы, так и целые предложения: *fakt... se zove... ljubomora, envidia! od strane ljudi* (факт... называется... зависть, envidia!¹⁹ со стороны людей) (хорваты в Аргентине) (Пилипенко 2018: 77–78); *Yuu! Mwali nka bangahe* (.) *Vous étiez combien à peu près* (сколько вас примерно?) (контакт языка киньяруанда с французским языком) (GAFARANGA 2012: 507); *Vi zajedno radite? Delate skupaj?* (Вы вместе работаете?) (сербы в словенской Белой Краине) (PETROVIĆ 2008: 147).

4.1.	укр.	Na ze'leni s''v'ata, na 'duhove, ko'ly s'i, v'jažut, to, u'ny s'i tu'dy s'pal'ut, ko'ly x'mara, i ta'ke.	На Троицу (укр.), <i>na duhove</i> (серб.) связывают, это, их тогда сжигают, когда туча и так (Хрва- чани, 2017).
4.2.	польск.	G. – A co ro'b'il'i ro'ž'ice, čym š'e zajmo'val'i? F. – A 'ž'im'e, tak, rol''n'ik'i, to je se'ljaki.	Г. – А что делали родители, чем занимались? Ф. – Землю [обрабатывали], да. Земледельцы (польск.), крестья- нин (серб.) (Челиновац, 2018).
4.3.	польск.	Za s'tary- sta'rego 'času 'było 'fajn'e, za s'tara vre'mena su 'bila 'dobra, te 'moram reć.	В старые времена было хорошо (польск.), в старые времена было хорошо (серб.), это я должен ска- зать (Челиновац, 2018).
4.4.	польск.	'Kako ne za'pumn'il? Pa na tri 'kralja 'poslije 'Božića, ja, ššy k'rule, ja, f'tedy š'e š''v'in'č'i 'vode, n'e, f koš'č'e'le.	Как не забыли? На Трех Королей после Рождества (серб./хорв.), да, Три Короля (польск.), тогда освя- щается вода в костёле (Челиновац, 2019).

¹⁹ Исп. зависть.

4.5.	польск.	'Tyš'unc dva'ž'estym dru- p''jontym 'devet- d'vajset 'peto, d'vajstym 'p'untym da.	[Я родился в] тысяча двадцать вто- пятом (польск.), двадцать пятом (серб.), двадцать пятом (польск.), да (Челиновац, 2018).
4.6.	польск.	Pa (имя) był f Č'eli'nofcu tam 'była 'teta (имя), 'č'otka (имя), ja.	И (имя) был в Челиноваце, там была тётя (имя) (серб.), тётя (имя) (польск.), да (Челиновац, 2019).
4.7.	словен.	Ta va'niliĵew 'cukər al pa mal 'teya, 'cimeta, kaj 'tazya, pa-a, te, 'suxe 'rozdje, ²⁰ te, ro'zine! To se po slo'vensk, to se, jəs səm sə s'pomnila [смех].	Это ванильный сахар, или не- много этой, корицы, что-то такого, и эти, изюм (досл. сухой виноград (адапт. серб.)), изюм (словен.)! Это по-словенски, я вспомнила [смех] (Мало-Блашко, 2017).
4.8.	словен.	Tam i'ma tut, 'ana ka'toliška poĵre- ta, pokopa'lišce , al pa b'ritəf , ne vem, kaj jəst vem, a pravos'lawni 'imajə pa ɣlix 'tole ɣor.	Там есть тоже, одно католическое кладбище (словен.), или кладбище (словен.), не знаю, а у православ- ных тут вот наверху (Мало-Блаш- ко, 2017).
4.9.	словен.	Na svi 'svete gre 'tukaj na 'kato- ličko g'roblje, ne, pokopa'lišce kato'liško , e, na ka'terem mi 'nema- mo no'benega, poko'panoga.	На всех святых она идет здесь на католическое кладбище (серб.), кладбище католическое (словен.), на котором у нас никто не похоро- нен (Баня-Лука, 2017).
4.10.	словен.	'Takrat sem šla na za- o'bər- o'bərt jel? O'bərt se 'rieče.	Тогда я ходила учиться ре- (серб.) ремеслу (словен.), Ремесло (словен.), да? Ремесло (словен.) говорят (Баня-Лука, 2017).
4.11.	чеш.	S. – Jo a pak odstrani na jaki den? Z. – A onda-a-a s- e-e... M. – Kad s'kidaš? Z. – Za-a ma za če'trnajest 'dana, za štrnact patnact dn'i.	C. – Да, а потом убирают на какой день? З. – А потом э-э-э... М. – Когда ты убираешь? (серб.) З. – Через, ну, через четырнадцать дней (серб.), через четырнадцать- пятнадцать дней (чеш.) (Лужани, 2019).
4.12.	чеш.	I onda e do'mačicu , h- hospo'den'u , ho- hospo- hospo'den'u pomla: «Vajička sem, blexi ven».	И потом хозяйку (серб.), хозяйку (укр./чеш. ²¹) хлещет: «Яйца сюда, блохи вон» (Лужани, 2019).

5. В данном разделе будут приведены примеры цитирований, содержащие переключение кода. Большинство случаев переключения кода при цитировании в собранном корпусе – это переход с языка национального меньшинства на язык доминантного большинства. Речь идет о воспроизведении собственной речи говорящего или речи третьих лиц, произнесенной

²⁰ Выражение *suho/suvo grožde* (изюм) было употреблено в адаптированной к словенскому языку форме *suho rozdje*.

²¹ Укр. лит. *господиня*, чеш. *hospodyně*.

на языке, отличающемся от языка повествования. По нашим наблюдениям, цитирование на языке оригинального высказывания достаточно широко распространено в повседневном общении помимо ситуации интервью (ср. также примеры в (PETROVIĆ 2008: 152–158)). Цитированные фрагменты при этом могут состоять как из нескольких слов (примеры 5.2, 5.4), так и быть достаточно пространными (пример 5.1. – история о колдовстве на Юрьев день, встроенная в нарратив на украинском языке, или 5.3. – легенда о происхождении названия села Челиновац в составе интервью на польском языке, 5.5. – песня, которую поют на день рождения/именины) и в большинстве случаев не снабжаться переводом или пояснением (исключение – пример 5.3, в котором часть цитаты по сути входит в состав рассмотренной выше (раздел 4) стратегии – стратегии перевода). Однако переключение кода не всегда выдерживается до конца цитаты, см. пример 5.4. Как правило, оригинальный код цитаты присутствует в начале, за ним следует продолжение уже на языке национального меньшинства. Обращает на себя внимание 5.4, когда слова немецкого врача переданы по-сербски в нарративе на на словенском языке. Можно предположить, что информант хотел показать принадлежность высказывания другому языку, тогда как воспроизвести фразу по-немецки не мог. В 5.3. по сути нет прямой речи, история рассказана как часть косвенной речи, при этом передается не единовременное событие в прошлом, а фольклорный жанр – топонимическая легенда, бытующая среди южных славян в данном регионе. В 5.5. информантка старается перевести для исследователя отдельные фразы из песни с сербского на чешский, что вызывает у нее затруднения: «Нет, не смогу перевести». В конце концов ей это частично удастся, причем в процессе перевода возникает гибридная форма «imenden» (ср. серб. *imendan* – «именины» и чеш. *den* – «день»; само слово «именины» в чешском языке образовано по другой модели – *jmeniny*).

Пример 5.1. интересен тем, что вставки и комментарии информанта на украинском языке в большинстве случаев отделены от прямой речи, рассказе о колдовстве, полностью переданном на сербском языке (например, лицо сербского рассказчика в украинских комментариях информанта меняется с первого на третье). Сигнализируют о начале цитированного фрагмента глаголы говорения. Однако при анализе подобных примеров возникает проблема: если нет четкого указания на принадлежность высказывания, что можно считать завершением или началом цитаты? Является ли конкретный фрагмент ее частью или уже принадлежит говорящему, который воспроизводит историю? Особенно эта проблема осложняется в случае контакта близкородственных языков, когда на предполагаемых границах цитат и собственных слов информанта возникают контаминированные фонетические и грамматические формы, как, напр. в 5.1. (ср.

такие формы как: *na 'rec''i; šos's'i 'ćapae*),²² в случае сербско-украинского языкового контакта не всегда очевидна принадлежность самого глагола говорения, напр., в украинском и сербском языка идентичны формы 3 л. ед. ч. наст. вр. от глагола *kazati* (*kaže*). Не совсем понятна и принадлежность последних произнесенных слов в том же примере.

5.1.	укр.	Nam ji'den 'pričow, v'in vže po'mer <...> a ja bu'la ta'ka d'iw'čuk, i pšla 'tamkaj, do sk'lepu p'is'laly me'ne šos' 'mama. I v'in 'pričae tam 'l'ud'om, ja, s'luxaju! 'Kaže, a v'in x'lopec še buw, 'kaže, 'ovaj, 'idem ja 'kaže po'noči, 'nešto se 'ćapa 'kaže, na 'rec''i, i'de b'iz m'ist, 'mostyk 'bly's'ko ju'yo 'xaty. Šos's'i 'ćapae. A ja – po'lako, po'lako! V'in s''i (имя) nazy'vaw. Po'lako, ja 'bliže, 'gola 'žena! 'Kae. U 'vodi 'nešto, a ja po'lako po'lako, pa je 'uvatim 'kae! Kad 'ona v'risne! Jo-oj, 'kaže, jes ti? 'kaže, po 'imenu ji ska'zow, vu'na 'kae, 'jesam! (имя), 'nemoj me 'kaže 'nikome reć 'kaže 'neću 'nikad 'vašim k'ravama 'ništa u'radit. To ja 'čula jag v'in 'pričow, 'znaješ. 'Nikad 'neću 'vašim k'ravama 'ništa u'radit! 'Uoči 'Đurdeva.	Нам один рассказывал, он уже умер ... а я была подростком и пошла туда в магазин. Меня за чем-то послала мама. А он рассказывает там людям, а я слушаю! Говорит, а он еще парень был, говорит: «Иду я», говорит, «ночью, а что-то преследует меня», говорит, на реке, идет через мост, мостик вблизи его дома. Что-то преследует. «А я – потихоньку, потихоньку!» Его (имя) звали. «Потихоньку, я – ближе. Голая женщина!» Говорит. «В воде что-то, а я тихонько-тихонько, и ее схватил», говорит. «Она как закричит!» «Ой!», говорит, «это ты?» называл ее по имени. Она говорит, «да. Это я! (имя), никому», говорит, «не говори», говорит, «я больше вашим коровам никогда ничего не сделаю». Это я слышала, он говорил, знаешь. «Никогда ничего не сделаю вашим коровам. Накануне Юрьева дня» (Просьек, 2018).
5.2.	укр.	A ja na's'iju, bu'de c'i'lyj stil, to i tak poly'vaju i tu'dy, e, i tak sa'dy'la-s''ijala, vu'na 'kaže, 'nemoj 'kaže sad ja ću 'kaže. 'dobre-e! Vu'na te'per peryb'rala, i vu'na to 's'ije.	А я посею, на целый стол, и так поливаю, и так сажала, сеяла, она говорит: «Не надо, говорит, сейчас я буду», говорит. Хорошо! Она теперь взяла это, и она это сеет (Хрвачани, 2018).
5.3.	польск.	To 'jedne tak opov'ja'daju že, 'jak'eš'ič' tak, to 'Syrby opov'e'dały že był 'jeden, 'ć-e-e-elav, pa je 'imo 'puno 'novca, p'e'n'enzy m'aw doš'ć, pa n'i m'ew v'łosuf pa, že to był ji'go kraj, Č'eli'novac, š'e to tak 'potym nazy'valo to. 'Čelin 'novac. Je os'tał Č'elin'ovec.	Одни так рассказывают, что как-то так, это сербы рассказывали, что был один лысый, и у него было много денег, денег было много. И у него не было волос, а это был его край. Челиновац поэтому так называли, Деньги Челина (лысого), остался Челиновац (Челиновац, 2019).

²² О границах подобных переходов в рамках цитирования в ситуации двуязычия см. (DORIAN 1997: 236–237). В типологии репортативной речи выделяется «свободная косвенная речь», а также конструкции с эллипсисом показателя синтаксической связи (ПЕРЕХВАЛЬСКАЯ 2020).

5.4.	словен.	Je bla 'vojna 'bolnca 'nemška. In 'tisti 'Nemc je 'reku, 'ajde, ope'riraću ga, če os'tane os'tane.	Была военная больница немецкая. И этот немец сказал: «Хорошо, я буду его оперировать, если выживет, то выживет» (Баня-Лука, 2017).
5.5.	чеш.	Z. – Ma s- česka pjesma a čekaj dok s-, čekaj dok se sjetim kako... Ma ne, ne bi, ne bi z'nala p'revest.. 'Danas nam je k'rasan dan, k'rasan, krasni den, krasni den, našej (имя) imenden a to je složenej, a po česki to se ne... S. – A to se spivalo srpski? Z. – Ba spivalo se srpski no. 'Danas nam je 'ranom 'zorom, 'danas nam je 'ranom 'zorom os'vanuo li'jepi dan. 'Danas nam je 'ranom 'zorom, 'rano os'vanuo fajnej den, e-e kao i za 'tebe, d'raga (имя), (имя) za tvoj 'rode- za tvoj imenden.	З. – Да, чешская песня, подожди, сейчас вспомню, как... Нет, не смогу перевести. Сегодня у нас прекрасный день, прекрасный, прекрасный день, у нашей (имя) imenden (серб. «imendan» – именины), это сложно, а по-чешски не... С. – А это пели по-сербски? З. – Пели по-сербски, да. Сегодня с утренней зарей, настал замечательный день, утром настал замечательный день, э-э как и для тебя, дорогая (имя), (имя), на твой день рожде[ния], на твои именины (Лужани, 2019).

6. Информанты обращают внимание исследователя на лексемы/высказывания с целью удостовериться, знакомо ли ему их значение (Ретровић 2008: 172–173). И здесь не обязательно речь идет о контактных элементах. Часто таким образом маркируются слова из сферы традиционной материальной или духовной культуры изучаемой общины, которые, по мнению собеседника/собеседников, могут быть неизвестны исследователю. Так, информанты из деревенской среды предполагают, что исследователь из города может не иметь представления о том, как используются те или иные предметы в сельском хозяйстве (напр., *hrabje*, чеш. *hrábě* – «грабли» в 6.6). В таких высказываниях четко маркируется присутствие исследователя: используется глагол «знать» во втором лице множественного или единственного числа (в зависимости от социальной дистанции и разницы в возрасте между исследователем и собеседником) в вопросительной или отрицательной форме. После этой формулы следует толкование, зачастую очень развернутое и подробное. Информанты в таком случае выступают с позиции носителя авторитетного знания, которым они могут поделиться с исследователем (а если учесть, что практически все собеседники в силу языковой ситуации в изучаемых сообществах люди старшего и пожилого возраста, то практически всегда это воспринимается как передача жизненного опыта младшему поколению). Контроль за понимаем может быть нацелен не только на значение лексемы, но и на ее форму. Так, в примере 6.4. собеседница хотела удостове-

ряться, правильно ли была понята форма словенского числительного,²³ для чего повторила ее еще раз на сербском языке.

6.1.	укр.	Z'najete šo vre'tena? 'Samo p'resty 'vownu, ta'kevo 'dowye vu'no <...> i to tu'dy ž'in'k'y 'kuž'il' 'maly, i tu'dy p'rely na 'ruke, a je ta'ka ma'syna, v'i'zok s'i nazy'vaw, a'le to z vre'tenom, naj'b'il'se p'rely.	Знаете, что такое веретёна? Только прясть шерсть, оно такое длинное ... и тогда у женщин была кудель и тогда пряли руками, а есть такая машинка, называлась v'i'zok, но это веретеном больше всего пряли (Просьек, 2018).
6.2.	укр.	O. – I 'tamka še u nas, na Ter'n'anax tyx, to pek'ly, fs'i, za v'is'il'a koro'vaji pek'ly, z'najete šo korova'ji? P. – Vy's'il'nyj toj xl'ip. O. – Ta'kyj ve'lykyj, to koro'vaj s'a nazy'vaw.	O. – И там у нас в Триянах пекли все на свадьбы караван, знаете, что такое каравай? П. – Свадебный хлеб. O. – Такой большой, это каравай назывался (Трнополе, 2019).
6.3.	словен.	'Mošt je, vi ne 'veste kaj je mošt , to je sok 'jabukow, pus'tite da zač'ne wret, zač'etək 'wretja in je to 'slatko, 'ampak že ma mal alko'xola.	<i>Muscii</i> (промежуточный продукт при производстве вин), вы не знаете, что такое <i>muscii</i> . Это яблочный сок, вы оставите его, чтобы он начал кипеть, начало кипения и это сладкое! Но уже содержит немного алкоголя (Слатина, 2017).
6.4.	словен.	A kər səm bi'la pri 'svojemu 'majstru, od š'tiriin'sezdesetga, z'nate? 'šestins'tirideset z'nate ko je? 'Hiljadu 'devetsto 'četrdeset 'šesta.	Я была при своем мастере, с 64 года, знаете, с 46, знаете, что это? 1946 год. (Баня-Лука, 2017).
6.5.	укр.	Š. – A z'najete čo ka'zaly vuš'ewc'i? H. – Ta jag 'vušy. Š. – A 'maly i vu'sej, 'dosta bu'lo vu'senyx. H. – Bjut 'vuše. Š. – Za 'toje šo 'maly ba'yato vu'sej. Ne vu'sej, a b'lox'iw! Ti 'vaške.	Ш. – А знаете, почему говорили вшивые? Г. – Это как вши. Ш. – У них были вши, было много вшивых. Г. – Бьют вшей. Ш. – Потому, что у них было много вшей. Не вшей, а блох! Эти вши. (Просьек, 2018).
6.6.	чеш.	I onda ho svažou na hrabje. Viš co sou hrabje?	И потом его привязывают к граблям. Ты знаешь, что такое грабли? (Лужани, 2019).
6.7.	чеш.	Vite co je potok? Mala žeka.	Знаете, что такое ручей? Маленькая река (Нова-Вес, 2019).

7. Как правило, дискурсивные стратегии и метаязыковые комментарии не встречаются в чистом виде. Часто происходит их комбинация в пределах одного высказывания. Так, объясняя, когда поляки отмечают

²³ Привести к коммуникативным трудностям в 6.4. могла модель следования единиц и десятков; при этом собеседница сама допустила ошибку в числительном, произнеся его первый раз.

Сретение, информант в 7.1. столкнулся с затруднением, не смог вспомнить польское название месяца – февраля (коммуникативные проблемы при назывании месяцев повсеместно встречаются также у украинцев см., напр., 3.2, и у чехов, см. 1.8). В начале заметна хезитация, растягивание финального гласного, затем вопрос к присутствующим, как называется этот месяц. Далее следует хорватское название февраля (вероятно, приведенное потому, что польское слово *luty*, как и хорватское *veljača*, не соответствует интернациональным названиям). После собеседник прибегает к распространенной в данном регионе (в том числе и в хорватском разговорном языке) стратегии – называет месяц при помощи порядкового числительного, за чем следует оправдание за незнание.

В 7.2. собеседница останавливается на лексеме *drožž'i*. Она знает, что по-чешски дрожжи называются другим словом, а это слово она узнала от отца-поляка, поэтому сначала уточняет, ясно ли, о чем идет речь. К объяснению подключается ее муж-украинец, который уточняет, что *drožž'i* – это по-польски, а на украинском – *dr'izz'i*. Информантка-чешка объясняет через описание: «это то, с чем месят хлеб» и констатирует, что не знает, как это сказать по-чешски. В данном высказывании вновь находит свое отражение сложная этноязыковая структура местности, где проживают представители чешского меньшинства, а также сложная языковая биография информантки. Ее мать – чешка, отец – поляк, но из-за того, что чехов в общине было больше, в семье всегда говорили по-чешски. Супруг информантки – украинец, с ним она говорит на сербском и украинском (ср. ее же высказывание в 3.11, что она сорок лет не говорит по-чешски, а только на по-украински и по-сербски).

7.1.	польск.	To je dru'g'igo-o, š'če ^{nš} 'ič' - jak š'e nazy'vaju te-e, 'veljača. Po 'pol'sk'i , d'rug'i 'm'eš'uc. Mum tam ka'l'indaš v 'guže 'pol'sk'i i n'e na'uče š'e.	Это второго, как называют этот, февраль. По-польски – второй месяц. У меня там календарь наверху польский, и я не выучу (Челиновац, 2019).
7.2.	чеш.	Z. – Samo mi je žekl, že se na, co se-e, d'rožž'i, viš tiš? Neviš ti co je d'rožž'i. Neviš ci ti.. Ti seš čex. M. – To je po pol'ski . Z. – To je po pol'ski , tam, tamo mi je. S. – A co to je? Z. – To je, ma joj neumim žeknu česki. Co se xleba za- misit. S. – A-a, co se dava do xleba.	Z. – Он только сказал мне, что на, <i>drožž'i</i> , ты знаешь? Ты не знаешь, что такое <i>drožž'i</i> . Ты не знаешь. Ты чех. M. – Это по-польски. Z. – Это по-польски, там, там у меня. C. – А что это? Z. – Это, ой, не могу сказать по-чешски. То, с чем хлеб месят.

	Z. – Co se dava do xleba, pa ja, ma ja. To mi žekl po pol'ski jak se... M. – To je, d'r'izž'i po ukra'jinski. Z. – Pa ja, d'rožži po pol'ski, a česki ja an'i nevim jak se žika.	C. – А, то, что добавляют в хлеб. З. – То, что добавляют в хлеб, да, да. Он мне это сказал по-польски, как... М. – Это <i>dr'izž'i</i> по-украински. З. – Ну да, <i>drožži</i> по-польски, а по-чешски я даже не знаю, как сказать (Лужани, 2019).
--	--	--

8. Информанты находятся в процессе языковой ассимиляции: число оставшихся активных говорящих сокращается как в связи с естественной убылью населения, так и в связи с возросшей миграцией за границу (а также из-за последствий военных действий 1990-х годов). В этих условиях собеседники не всегда бывают уверены в «чистоте» и «правильности» собственного языка и вынуждены активно использовать разнообразные дискурсивные практики, в том числе те, которые выражают их неуверенность и сомнения в выборе адекватного языкового варианта. Однако в общей доле высказываний метаязыковая рефлексия занимает от 5 до 10%, а случаев метаязыкового комментирования по ходу нарратива еще меньше.

Судя по распространенности метаязыковых комментариев в совершенно разных языковых ситуациях, особенно в случае межъязыковых и междиалектных контактов, они не являются чем-то необычным (напротив, их отсутствие будет восприниматься как нечто неординарное). Однако для каждого региона они будут уникальными, прежде всего потому, что содержат в себе информацию о конкретной языковой ситуации, как в плане содержания, так и в плане выражения; они являются частью мозаичной языковой палитры Боснии и Герцеговины, еще мало изученной с точки зрения контактологической проблематики (особенно – когда речь идет о миноритарных славянских языках). Элементы этих комментариев могут быть произнесены на разных языках, используемых в конкретном миноритарном сообществе, отражать лингвистическую биографию говорящего, содержать характерные для изучаемого региона этнонимы, конфессионимы, локально-территориальные прозвища, территориальные наименования и т.д., а выбор «проблемных» точек, фокусировка внимания на них членами сообщества (тем более ценных, если они актуализируются без вмешательства со стороны исследователя!), характеризует круг значимых для них лексем и выражений, в том числе и с культурной семантикой, что определяет идентичность изучаемой общины. В настоящем исследовании для всех обсуждаемых идиомов впервые разработана и представлена классификация метаязыковых высказываний, что стало возможным благодаря транскрибированию и обобщению большого массива собранных в поле диалектных нарративов. Кроме того, впервые

на примере наиболее значимых славянских миноритарных сообществ в Боснии и Герцеговине показаны: структура метаязыкового комментария и сопутствующих дискурсивных практик, их типологическая близость (с точки зрения структуры и семантики) к явлениям похожего типа как в славянской, так и в неславянской среде, демонстрируется, какие «проблемные» места в нарративах и конкретные лексические элементы чаще всего подвергаются метаязыковому осмыслению, а также представлены их содержательный анализ и трактовка с учетом сложного этноконфессионального окружения, в котором проживают информанты. Предлагаемая модель может быть применена при анализе нарративов из других контактных зон.

Цитированная литература

- АЛЕКСАНДРОВ, Олег А. „Скрытые показания обыденного метаязыкового сознания томских немцев“. *Вестник науки Сибири. Серия Филология. Педагогика* № 15 (2015): стр. 266–274.
- [ALEKSANDROV, Oleg A. „Skrytye pokazaniâ obydenного metaâzykovого soznaniâ tomskih nemcev“. *Vestnik nauki Sibiri. Seria Filologija. Pedagogika* № 15 (2015): str. 266–274]
- ВРАЊЕШ, Рајко, Александра Зеџ, Драгана Мандић, Богдана Радић, Владан Сибиновић, Бојан Станковић (ред.). *Попис сѣановништва, домаћинсѣава и сѣанова у Републици Српској 2013. године. Еѣничка/национална ѣрипадност, вјероисповијесѣ и маѣерњи језик*. Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске, 2017.
- [VRANJEŠ, Rajko, Aleksandra Zec, Dragana Mandić, Bogdana Radić, Vladan Sibinović, Bojan Stanković (red.). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srpskoj 2013. godine. Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest i maternji jezik*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku Republike Srpske, 2017]
- Головко, Евгений В. „Переключение кодов или новый код?“. *Европейский университет в Санкт-Петербурге. Труды факультета этнологии*, Вып. 1 (2001): стр. 298–316.
- [GOLOVKO, Evgenij V. „Pereklûčenje kodov ili novyj kod?“. *Evropejskij universitet v Sankt-Peterburge. Trudy fakul'teta ètnologii*, Vyp. 1 (2001): str. 298–316]
- Дрљача, Душан. *Колонизација и животи Пољака у југословенским земљама: од краја XIX до љоловине XX века*. Београд: Етнографски институт САНУ, 1985.
- [DRLJAČA, Dušan. *Kolonizacija i život Poljaka u jugoslovenskim zemljama: od kraja XIX do polovine XX veka*. Beograd: Etnografski institut SANU, 1985]
- Лотман, Юрий М. *Статьи по семиотике культуры и искусства*. Санкт-Петербург: Академический проект, 2002.
- [LOTMAN, Ūrij M. *Stat'i po semiotike kul'tury i iskusstva*. Sankt-Peterburg: Akademičeskij projekt, 2002]
- МОРОЗОВА, Мария С. „Парадокс исследователя на Балканах: переключение кодов у билингвальных информантов при интервьюировании“. *Балканский тезаурус: Взгляд на Балканы извне и изнутри. Балканские чтения 14. Тезисы и материалы* (18–20 апреля 2017): стр. 137–143.

- [MOROZOVA, Mariâ S. „Paradoks issledovatelâ na Balkanah: pereklûčenje kodov u bilingval'nyh informantov pri interv'ûirovanii“. *Balkanskij tezaurs: Vzglâd na Balkany izvne i iznutri. Balkanske čtenîâ 14. Tezisy i materialy* (18–20 aprilâ 2017): str. 137–143.
- НИКОЛАЕВА, Татьяна М. *О чем рассказывают нам тексты?* Москва: Языки славянских культур, 2012.
- [NIKOLAEVA, Tat'âna M. *O čem rasskazyvaût nam teksty?* Moskva: Âzyki slavânskikh kul'tur, 2012]
- ПЕРЕХВАЛЬСКАЯ, Елена В. „Репортативная речь в удэгейском языке и шире“. *Вопросы языкознания* № 1 (2020): стр. 84–103.
- [PEREHAL'SKAÂ, Elena V. „Reportativnaâ reč' v udègejskom âzyke i šire“. *Voprosy âzykoznaniâ* № 1 (2020): str. 84–103]
- ПИЛИПЕНКО, Глеб П. „Метаязыковые высказывания старообрядцев Латгалии“. *Славянский альманах* № 3–4 (2017): стр. 380–407.
- [PILIPENKO, Gleb P. „Metaâzykovye vyskazyvaniâ staroobrâdcev Latgalii“. *Slavânskij al'manah* № 3–4 (2017): str. 380–407]
- ПИЛИПЕНКО, Глеб П. „Маркирование интерференционных явлений в славянской речи Южной Америки“. *Славяноведение* № 3 (2018): стр. 64–80.
- [PILIPENKO, Gleb P. „Markirovanie interferencionnyh âvlenij v slavânskoj reči Ūžnoj Ameriki“. *Slavânovedenie* № 3 (2018): str. 64–80]
- ПИЛИПЕНКО, Глеб П. „Переключение кода в русском языке старообрядцев Латгалии“. *Jezikoslovni zapiski* № 1(23) (2017): стр. 153–171.
- [PILIPENKO, Gleb P. „Pereklûčenje koda v ruskom âzyke staroobrâdcev Latgalii“. *Jezikoslovni zapiski* № 1(23) (2017): str. 153–171]
- ПИЛИПЕНКО, Глеб П. *Языковая и этнокультурная ситуация воеводинских венгров: взгляд «изнутри» и «извне»*. Москва: Нестор-История, 2017.
- [PILIPENKO, Gleb P. *Âzykovaâ i ètnokul'turnaâ situaciâ voevodinskih vengrov: vzglâd «iznutri» i «izvne»*. Moskva: Nestor-Istoriâ, 2017]
- ПИЛИПЕНКО, Глеб П. „Свадебные обряды у украинцев Боснии и Герцеговины“. *Живая старина* № 4 (2017): стр. 29–32.
- [PILIPENKO, Gleb P. „Svadebnye obrâdy u ukraincev Bosnii i Gercegoviny“. *Živaâ starina* № 4 (2017): str. 29–32]
- ПИЛИПЕНКО, Глеб П. „Украинский остров в Боснии и Герцеговине: полевое исследование языка и культуры“. *Лицеум* бр. XXII/17 (2016): стр. 89–98.
- [PILIPENKO, Gleb P. „Ukrainskij ostrov v Bosnii i Gercegovine: polevoe issledovanie âzyka i kul'tury“. *Liceum* br. XXII/17 (2016): str. 89–98]
- ПИЛИПЕНКО, Глеб П. „Фонетическая характеристика украинского говора Боснии и Герцеговины“. *Вестник славянских культур* Т. 52 (2019): стр. 199–217.
- [PILIPENKO, Gleb P. „Fonetičeskaâ harakteristika ukrainskogo govora Bosnii i Gercegoviny“. *Vestnik slavânskikh kul'tur* Т. 52 (2019): str. 199–217]
- ПИЛИПЕНКО, Глеб П. „Дискурсивные практики в речи украинцев Боснии и Герцеговины“. *Славяноведение* № 3 (2020): стр. 89–103.
- [PILIPENKO, Gleb P. „Diskursivnye praktiki v reči ukraincev Bosnii i Gercegoviny“. *Slavânovedenie* № 3 (2020): str. 89–103]
- ПОПОВИЋ, Стојанка. „О позајмицама и њиховом продирању у језик чешких насеља у Босни“. *Анали Филолошког факултета* 11 (1974): стр. 387–403.
- [POPOVIĆ, Stojanka. „O pozajmicama i njihovom prodiranju u jezik čeških naselja u Bosni“. *Analî Filološkog fakulteta* 11 (1974): str. 387–403]

- ПРЕРАДОВИЋ, Љубиша, Милијана Окиљ, Мирослав Малиновић, Гордана Прерадовић. *Vjerski objekti i nacionalnih manjina u Republici Srpskoj*. Бања Лука: Међународно удружење научних радника – АИС, 2017.
- [PRERADOVIĆ, Ljubiša, Milijana Okilj, Miroslav Malinović, Gordana Preradović. *Vjerski objekti nacionalnih manjina u Republici Srpskoj*. Banja Luka: Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS, 2017]
- СИКИМИЋ, Биљана. „Вишејезичност Банатских Рома: ромски, српски и румунски језик у свакодневној комуникацији“. У: Тибор Варади, Горан Башић (ур.). *Промене идентитетa, културе и језика Рома у условима њанске социјално-економске интеграције*. Београд: САНУ, 2012: стр. 419–434.
- [SIKIMIĆ, Biljana. „Višejezičnost Banatskih Roma: romski, srpski i rumunski jezik u svakodnevnoj komunikaciji“. U: Tibor Varadi, Goran Bašić (ur.). *Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije*. Beograd: SANU, 2012: str. 419–434]
- ТОКАР, Т. Я. „До питання розвитку лексики українських острівних говірок Боснії“. В: П. Ю. Гриценко (отв. ред.). *Дослідження з української діалектології*. Київ: Наукова думка, 1991: с. 140–151.
- [ТОКАР, Т. А. „Do pitanja razviku leksiki ukraїns'kih ostrivnih govirok Bosnii“. V: P. Ŭ. Gričenko (otv. red.). *Doslidžennâ z ukraїns'koї dialektologії*. Kiїv: Naukova dumka, 1991: s. 140–151]
- ТОКАР, Т. Я. „Українська мова в Сербії, Боснії і Герцеговині, Хорватії“. В: В. М. Русанівський і др. (ред.). *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2004. с. 731.
- [ТОКАР, Т. А. „Ukraińs'ka mova v Serbii, Bosnii i Gercegovini, Horvatii“. V: V. M. Rusanivs'kij i dr. (red.). *Ukraińs'ka mova. Enciklopediâ*. Kiїв, 2004. s. 731]
- ТОКАР, Т. Я. „Українські поселення в Югославії і вивчення їх говірок“. В: *Питання української діалектології і міжмовних (міждіалектних) контактів*. Дніпропетровськ, 1972.
- [ТОКАР, Т. А. „Ukraińs'ki poselennâ v Ŭgoslaviї i vivčennâ ih govirok“. V: *Pitannâ ukraїns'koї dialektologії i mižmovnih (miždialektnih) kontaktiv*. Dnipropetrovs'k, 1972]
- ФЕРШУЕРЕН, Джеф. „Заметки о метапрагматической осведомленности в использовании языка“. Пер. с фр. Я. О. Глембоцкой. *Критика и семиотика* № 3/4 (2001): стр. 85–105.
- [FERŠUEREN, Džef. „Zametki o metapragmatičeskoj osvedomlennosti v ispol'zovanii âzyka“. Per. s fr. A. O. Glembockoj. *Kritika i semiotika* № 3/4 (2001): str. 85–105]
- ЦЕСАРСКАЯ, Анна Е., В. И. Шестопалова „Метапоказатели автокоррекции в разговорной речи“. *Вестник Новосибирского Государственного университета. Серия: История, филология* Т. 16. № 9 (2017): стр. 65–75.
- [CESARSKAÂ, Anna E., V. I. Šestopalova. „Metapokazateli avtokorrekcii v razgovornoj reči“. *Vestnik Novosibirskogo Gosudarstvennogo universiteta. Seria: Istoriâ, filologią* Т. 16. № 9 (2017): str. 65–75]
- AUER, Peter. “From codeswitching via language mixing to fused lects: Toward a dynamic typology of bilingual speech”. *International Journal of Bilingualism*, Volume 3, Number 4 (December 1999): pp. 309–332.
- DORIAN, Nancy C. “Telling the Monolinguals from the Bilinguals: Unrealistic Code Choices in Direct Quotations within Scottish Gaelic Narratives”. *International Journal of Bilingualism* No. 7 (1997): pp. 41–54.

- GAJARANGA, Joseph. "Language alternation and conversational repair in bilingual conversation". *International Journal of Bilingualism*, Vol. 16, No. 4 (2012): pp. 501–527.
- GLUSZKOWSKI, Michał. „Uwagi teoretyczne na temat zmiany kodu w monologach starowierców mieszkających w Polsce”. *Acta Baltico-Slavica*, Vol. 39 (2015): s. 159–173.
- GUMPERZ, John J. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- ILIĆ, Marija. *Discourse and Ethnic Identity: The Case of the Serbs from Hungary*. München – Berlin – Washington D. C.: Verlag Otto Sagner, 2014.
- KOKAISL, Petr a kol. *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, 2009.
- LAIHONEN, Petter. "Language ideologies in interviews: A conversation analysis approach". *Journal of Sociolinguistics* № 12/5 (2008): pp. 668–693.
- LÜDI, Georges. "Code-Switching". In: U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, P. Trudgill (eds.). *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society = Soziolinguistik : Ein Internationales Handbuch Zur Wissenschaft Von Sprache Und Gesellschaft* Vol. 1. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2004: pp. 341–350.
- MÁRKU, Anita. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Ungvár – Beregszász: Poli-Print, 2008.
- MATRAS, Yaron. "Utterance modifiers and universals of grammatical borrowing". *Linguistics* Vol. 36, No. 2 (1998): pp. 281–331.
- MUYSKEN, Pieter. *Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- MYERS-SCOTTON, Carol. *Duelling Languages. Grammatical Structure in Codeswitching*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- PAPEŽ ADAMIČ, Vera. *Od prednikov do potomcev. Slovenci v Slatini in Banjaluki: 1923–2008*. Banjaluka: Društvo Slovencev Triglav, 2009.
- PETROVIĆ, Tanja. *Srbi u Beloj Krajini. Jezička ideologija u procesu zamene jezika*. Beograd: SANU, 2008.
- POPLACK, Shana. "Sometimes I'll Start a Sentence in Spanish y termino en español: toward a Typology of Code-switching". *Linguistics* Vol. 18 (1980): pp. 581–618.
- POPOVIĆ, Stojanka. *Govor dvaju čeških naselja u Bosni (Nova Ves i Mačino Brdo)*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, 1968.
- THOMAS, Alan R. "Change and decay in language". In: D. Crystal (ed.). *Linguistic controversies: Essays in linguistic theory and practice in honour of F. R. Palmer*. London: Edward Arnold, 1982.
- UHEREK, Zdeněk. *Češi v Bosně a Hercegovině: antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2011.
- VASILJEVIĆ, Dragana. "The current state and prospects of Ukrainian as a heritage language in elementary schools of Republika Srpska". *Minority languages in education and language learning: challenges and new perspectives* (2017): pp. 163–182.

- VERSCHIK, Anna. Metalinguistic comments and multilingual awareness: Estonian-Russian language contacts in blogs. *Applied Linguistics Review* Volume 10, Issue 3 (2017): pp. 389–415.
- WASSERSCHIEDT, Philipp. *Bilinguales Sprechen. Ein konstruktionsgrammatischer Ansatz. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Philosophie (Dr. phil.)*. Berlin, 2015.
- ZENTELLA, Ana Celia. *Growing up bilingual*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

Сергеј А. Борисов

Глеб П. Пилипенко

Институт за славистику Руске академије наука

ДИСКУРСИВНЕ ПРАКСЕ И МЕТАЈЕЗИЧКИ КОМЕНТАРИ У ГОВОРУ
ПРЕДСТАВНИКА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
(НА ПРИМЕРУ СЛОВЕНСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ)

Резиме

У раду је размотрена типологија метајезичких исказа у говору представника словенских мањинских заједница који живе у Републици Српској (Босна и Херцеговина). На материјалу који су аутори прикупили од носилаца украјинског, пољског, словеначког и чешког језика током теренских истраживања 2016–2019. године, показано је да метајезичко коментарисање иде заједно са контактним и унатарјезичким елементима. Овакви коментари одражавају веома компликован етнички и верски састав територије на којој су вршена теренска истраживања и сведоче о језичкој ситуацији у проучаваним заједницама.

Кључне речи: метајезички коментари, билингвизам, Босна и Херцеговина, језичке мањине, словенски језици, говори досељеника, украјински језик, словеначки језик, пољски језик, чешки језик, српски језик, теренско истраживање, преклапање кодова.

Sergey A. Borisov

Gleb P. Pilipenko

Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences

DISCURSIVE PRACTICES AND METALINGUISTIC COMMENTS IN THE
SPEECH OF REPRESENTATIVES OF NATIONAL MINORITIES IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA (THE CASE OF SLAVIC COMMUNITIES IN THE
REPUBLIC OF SRPSKA)

Summary

The paper discusses the typology of metalinguistic comments in the speech of representatives of the Slavic minority communities residing in the Republic of

Srpska (Bosnia and Herzegovina). Using a corpus of examples from the Ukrainian, Polish, Slovene and Czech languages gathered during fieldwork carried out between 2016 and 2019, the authors show that the informants provide both contact elements and intralinguistic units with metalinguistic comments. Such comments reflect the complex ethnic and confessional composition of the area where the field research was conducted, providing information about the linguistic situation in the communities under scrutiny.

Keywords: metalinguistic comments, bilingualism, Bosnia and Herzegovina, language minorities, Slavic languages, immigrant dialects, Ukrainian language, Slovene language, Polish language, Czech language, Serbian language, field research, code switching.

Владимир Б. Живановић*
Институт за српски језик САНУ

BIBLIOGRAPHIA PERSONALIS У ЧАСОПИСУ *ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ*

Овом библиографијом имали смо жељу да осветлимо један сегмент рада часописа *Јужнословенски филолог* који се тиче еминентних личности из света филологије. Библиографија персоналија на једном месту окупља све текстове о личностима којима је часопис *Јужнословенски филолог* од свога настанка 1913. год. па до 2020. год. посветио пажњу. Већина објављених чланака дати су у форми некролога, један део нам представља јубилеје неких од водећих светских слависта, филолога, лингвиста и др., као и неколико објављених персоналних библиографија. Библиографија коју представљамо хронолошки је организована.

Кључне речи: *Јужнословенски филолог*, хроника, некролог, библиографија.

Као један од најстаријих српских научних часописа који још увек излазе *Јужнословенски филолог* је, током своје дуге историје, посвећивао пажњу различитим филолошким питањима. Проф. Срето Танасић уврштава овај часопис међу најреномираније часописе у свету славистике. У више од сто година постојања овог часописа у њему су се појављивала готово сва значајнија имена српске науке о језику и јужнословенске филологије (Танасић 2013: 14).

Часопис који су 1913. године покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић већ од првих бројева пажњу посвећује научном раду својих сарадника, али и раду других колега из области опште и примењене лингвистике, старословенског језика, словенских језика, опште филологије и др. По сведочењу оснивача часопис је требало да „помогне у општим испитивањима о словенском језику и проучавању

* vladimirludwig@yahoo.com

многих тамних страна нашег језика“ и језичких споменика (Стојановић, Белић 1913: 1). Оваква концепција, већ од првих бројева, указује нам на чињеницу да је домен *персоналних вестии* такође сматран важним. Од самог зачетка часопис је концепцијски био отворен за шири круг питања, због чега није био строго предметно омеђен (Пипер 2013: 9). Поред резултата научног рада, кроз периферне рубрике *Белешке*, *Хроника* и *In memoriam*, истраживачи су могли да се информишу о раду својих колега, њиховим успесима, резултатима, као и њиховим библиографијама.

Библиографија коју овим путем представљамо и која је хронолошки организована чини мали регистар свих таквих активности.

Још у доба Старог Рима објављиване су прве службене новине под називом *Acta Diurna*, чији је један део био резервисан за објављивање смрти познатих и важних личности. Писање некролога, као потребе да се обележи нечији живот и рад, настаје из мудрости која нас учи да је живот ломљив и да је потребно уложити труд да се нечије наслеђе не препусти забору. Часопис *Јужнословенски филолог* је у овој активности учествовао од његовог оснивања.

У првом периоду излагања часописа такве активности су се могле пратити у рубрици *Хроника*, да би од првог послератног броја, од књ. 18 (1949–50) била уведена и рубрика *In memoriam*, која је од хронике одвојила некрологе. Од књиге 67 (2011) рубрика се тако и зове: *Некролози*. Прве две књиге часописа (1913. и 1921) имале су рубрику *Белешке*, посвећену кратким вестима. Међу њима су биле и информације о професионалном раду других колега из струке, њиховом промовисању, напредовању и сл. Након друге књиге од ове праксе се одустало и рубрика је укинута.

Осим ових чланака часопис је до данас објавио и дванаест персоналних библиографија истакнутих слависта. Иако се, по Ани Голубовић, ове библиографије не могу назвати персоналним у пуном смислу, оне су израђене „педантно и доследно уз поштовање језика и писма обрађиваних публикација“ (Голубовић 2013: 159).

У текућој кумулативној лингвистичкој библиографији коју часопис објављује од свог оснивања, може се пратити и филолошки свет из домена *Personalialia* (биографије, аутобиографије, некролози и сл.). Овај одељак библиографски прати личности из области филологије и лингвистике о којима је писано не само у часопису *Јужнословенски филолог* већ и у текућој лингвистичкој литератури.

Од настанка часописа *Јужнословенски филолог* хроника и некрологе састављао је А. Белић, заједно са својим сарадницима или студентима. Колико је Белић сматрао овакве вести значајним може се видети и по томе што је од укупно 150 библиографских јединица, Александар Белић аутор

готово једне петине њених текстова (29). Такође, неколицину некролога или јубилеја на страницама часописа исписали су и страни слависти.

Поједине свеске *Филолога* биле су у целости или делом посвећене истакнутим лингвистима, па је тако 30. књига посвећена академику Михаилу Стевановићу, 33. књига проф. Радосаву Бошковићу, књиге 56/1–2 и 65 академику Павлу Ивићу, 64. и 67. књига академику Милки Ивић, а 66. књига академику Ирени Грицкат.

На крају бисмо поменули и речи Милке Ивић, написане поводом обележавања педесетог броја часописа: „Једном ће потоња поколења ишчитавати историју наше лингвистичке средине са страница *Јужнословенског филолога*“ (Ивић 1994: 3). Желимо да верујемо да ове странице, посвећене библиографијама персоналија, доприносе овој историји.

Цитирана лијература

- ГОЛУБОВИЋ, Ана. *Библиографија у часопису Јужнословенски филолог*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- [GOLUBOVIĆ, Ana. *Bibliografija u časopisu Južnoslovenski filolog*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2013]
- ИВИЋ, Милка. „Педесети број Јужнословенског филолога“. *Јужнословенски филолог* L (1994): стр. 1–3.
- [Ivić, Milka. „Pedeseti broj Južnoslovenskog filologa“. *Južnoslovenski filolog* L (1994): str. 1–3]
- ПИПЕР, Предраг. „Сто година Јужнословенског филолога“. *Јужнословенски филолог* LXIX (2013): стр. 9–11.
- [PIPER, Predrag. „Sto godina Južnoslovenskog filologa“. *Južnoslovenski filolog* LXIX (2013): str. 9–11]
- СТОЈАНОВИЋ, Љубомир, Александар Белић. „Поводом покретања *Јужнословенског филолога*“. *Јужнословенски филолог* I (1913): стр. 1–3.
- [STOJANOVIĆ, Ljubomir, Aleksandar Belić. „Povodom pokretanja *Južnoslovenskog filologa*“. *Južnoslovenski filolog* I (1913): str. 1–3]
- ТАНАСИЋ, Срето. „Јужнословенски филолог у српској филологији“. *Наш језик* XLIV/3–4 (2013): стр. 3–15.
- [TANASIĆ, Sreto. „Južnoslovenski filolog u srpskoj filologiji“. *Naš jezik* XLIV/3–4 (2013): str. 3–15]

Владимир Б. Живановић
Институт сербског језика Сербској академији наук и искуств

BIBLIOGRAPHIA PERSONALIS В ЖУРНАЛЕ
ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

Р е з ю м е

Даннај библиографија јавља се плодом жељања пролић свет на оидн сегмент дејателности и публикациј журнала *Јужнословенски филолог*, касајућиса выдајућиса личностиса из мира филологииса. Библиографија персоналиј на оидном месту објединајт все тексты о личностиса, которим уделено внимание на страницах научног журнала *Јужнословенски филолог* с момента его создания в 1913 и по 2020 год. Болшинство опубликованних статей представљајт собой некрологи, оидна часть – юбилеи некоторих из ведућиса мирових славистиса, филологов, лингвистиса и т. д. и ест несколько опубликованних персональных библиографијиса. Библиографија представлена в хронологическом порядке.

Ключевые слова: *Јужнословенски филолог*, хроника, некролог, библиографија.

Vladimir B. Živanović
SASA Serbian Language Institute

JUŽNOSLOVENSKI FILOLOG – BIBLIOGRAPHIA PERSONALIS

S u m m a r y

The aim of this *Bibliography* is to shed light on a segment of work of the the *Južnoslovenski filolog* academic journal, which presents acclaimed individuals from the world of philology. This *bibliographia personalis* comprises all articles and texts on individual philologists published by *Južnoslovenski filolog* in the period from its establishment in 1913 until 2020. Most of the published articles are in the form of obituaries, others present the anniversaries of some of the world's leading Slavists, philologists, linguists, etc., as well as several published personal bibliographies. The bibliography we present here is chronologically organised.

Keywords: *Južnoslovenski filolog*, chronicle, obituary, bibliography.

Библиографија

1. Један општи поглед на Вуков рад : Посвећено стогодишњици почетка рада В. Караџића : год. 1814–1818 / Љуб. [Љубомир] Стојановић // Књ. 2, св. 1–2 (1921), стр. 5–17. | расправе
2. Јубилеј проф. А. Белића / Х. [Хенрик] Барић // Књ. 2, св. 3–4 (1921), стр. 319–323. | хроника
3. Ватрослав Јагић / А. [Александар] Белић // Књ. 3 (1922–23), стр. 86–100. | хроника
4. Главнији моменти из живота В. Јагића / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 3 (1922–23), стр. 100–102. | хроника
5. Библиографија Јагићевих радова од 1907 год. / С. К. [Степан Куљбакин] // Књ. 3 (1922–23), стр. 102–111. | хроника
6. Одјек Јагићеве смрти у Русији / Аноним // Књ. 3 (1922–23), стр. 111–112. | хроника
7. Јан Бодуен де Куртене / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 4 (1924), стр. 190–193. | хроника
8. Седамдесетогодишњица проф. Ф. Пастрнека / С. К. [Степан Куљбакин] // Књ. 4 (1924), стр. 193. | хроника
9. Јубилеј проф. Б. М. Љапунова / С. К. [Степан Куљбакин] // Књ. 4 (1924), стр. 194. | хроника
10. Стогодишњица од дана рођења Ђуре Даничића / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 4 (1924), стр. 195–196. | хроника
11. Ђура Даничић 6. IV. 1825 – 5. XI. 1882. / А. [Александар] Белић // Књ. 5 (1925–26), стр. 1–26. | расправе; прештампано из Годишњака С. К. А. XXXIV, 1926 г.
12. Прослава Ђуре Даничића, поводом стогодишњице од његова рођења / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 5 (1925–26), стр. 230–236. | хроника
13. † Вацлав Вондрак / С. [Степан] Куљбакин // Књ. 5 (1925–26), стр. 237–240. | хроника
14. Даничићев Зборник / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 5 (1925–26), стр. 298–300. | критика
15. Два пољска јубилеја : Јан Розвадовски / А. [Александар] Белић // Књ. 6 (1926–27), стр. 221–222. | хроника
16. Два пољска јубилеја : Јан Лос / А. [Александар] Белић // Књ. 6 (1926–27), стр. 223–224. | хроника
17. † Д-р Владимир Мажуранић / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 6 (1926–27), стр. 224. | хроника
18. Dr Miloš Noha. Dílo Václava Vondráka. Brno 1926. g. 84 стр. (Otisak iz Časopisa Matice Moravské, Ročník 50. 1926.) / С. [Степан] Куљбакин // Књ. 6 (1926–27), стр. 273. | критика
19. † Љубомир Стојановић / Уредништво Јужносл. филолога // Књ. 8 (1928–29), стр. I

20. Велики губици пољске лингвистике : † Јан Лош / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 8 (1928–29), стр. 178–179. | хроника
21. Велики губици пољске лингвистике : † Виктор К. Поржезињски / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 8 (1928–29), стр. 179–180. | хроника
22. Велики губици пољске лингвистике : † Ј. А. Бодуен-де-Куртене / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 8 (1928–29), стр. 181–183. | хроника
23. Велики губици руске филологије † А. И. Собољевски / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 8 (1928–29), стр. 184–185. | хроника
24. Велики губици руске филологије † П. А. Лавров / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 8 (1928–29), стр. 185–186. | хроника
25. Љубомир Стојановић / А. [Александар] Белић // Књ. 9 (1930), стр. 297–315. | хроника
26. Олджих Хујер / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 9 (1930), стр. 316–318. | хроника
27. Јозеф Хлумски / Б. [Бранко] Милетић // Књ. 9 (1930), стр. 319–327. | хроника
28. Библиографски преглед научних радова проф. О. Хујера (1901–1930 г.) / Јос. [Јозеф] Курц // Књ. 9 (1930), стр. 327–343. | хроника
29. Г. Антоан Меје у Београду / Аноним // Књ. 10 (1931), стр. 190–193. | хроника
30. Јозеф Зубати / П. Ђ. [Петар Ђорђић] // Књ. 10 (1931), стр. 194–196. | хроника
31. † Јан Михал Розвадовски : 7. XII 1867 – 14. III 1935 / А. [Александар] Белић // Књ. 13 (1933–34), стр. 180–182. | хроника
32. Јубилеј К. Њича, проф. Крак. универзитета / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 13 (1933–34), стр. 182–183. | хроника
33. Јозеф Вајс : Поводом његове седамдесетогодишњице / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 14 (1935), стр. 159–161. | хроника
34. Антоан Меје 11-IX-1866 – 10-IX-1936 / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 15 (1936), стр. 184–187. | хроника
35. Јубилеј проф. А. Белића / Рад. [Радомир] Алексић // Књ. 16 (1937), стр. 187–203. | хроника
36. Д-р Томислав Маретић 13. X 1854 – 15. I 1938 / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 17 (1938–39), стр. 218–221. | хроника
37. Josef Chlumský 23-I-1871 – †12-III-1939 / Бранко Милетић // Књ. 17 (1938–39), стр. 221–225. | хроника
38. Miloš Weingart 21-IX-1890 – †12-I-1939 / Бранко Милетић // Књ. 17 (1938–39), стр. 225–228. | хроника
39. Dr. August Musić / Niko Majnarić // Књ. 17 (1938–39), стр. 228–234. | хроника
40. О лингвистици проф. А. Белића / А. [Александар] Белић // Књ. 18 (1949–50), стр. 1–37. | расправе и чланци
41. Прослава Вука Ст. Карацића / Игрутин Стевовић // Књ. 18 (1949–50), стр. 205–223. | хроника

42. Јубилеј професора А. Белића : поводом педесетогодишњице његова наставничког рада / Бран. [Бранислав] Милановић // Књ. 18 (1949–50), стр. 223–242. | хроника
43. Свечани састанак Југославенске академије поводом 125-годишњице Даничићева рођења / Б. [Бранко] Магарашевић // Књ. 18 (1949–50), стр. 243–244. | хроника
44. Никола ван Вејк 4. X. 1880 – 25. III. 1941 / Р. Б. [Радосав Бошковић] // Књ. 18 (1949–50), стр. 501–504. | In memoriam
45. Степан Михајлович Куљбакин († 22.-XII-1941) / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 18 (1949–50), стр. 504–506. | In memoriam
46. Милан Решетар († јануара 1942) / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 18 (1949–50), стр. 506–508. | In memoriam
47. Олджих Хујер / Р. Б. [Радосав Бошковић] // Књ. 18 (1949–50), стр. 508–512. | In memoriam
48. Радован Кошутић (1866–1949) / К. Т. [Кирил Тарановски] // Књ. 18 (1949–50), стр. 512–517. | In memoriam
49. Ђуро Грубор / Ср. [Сретен] Живковић // Књ. 18 (1949–50), стр. 517–519. | In memoriam
50. Франце Кидрич : претседник Словеначке академије знаности и уметности (23. III. 1880 – 11. IV. 1950) / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 18 (1949–50), стр. 519–521. | In memoriam
51. Матија Мурко (12. II. 1861 – 11. II. 1952) / А. [Александар] Белић // Књ. 19 (1951–52), стр. 237–239. | Хроника
52. Из библиографије радова Матије Мурка / И. Г. [Ирена Грицкат] // Књ. 19 (1951–52), стр. 239–243. | Хроника
53. Комеморација поводом смрти Матије Мурка : одржана у славистичком друштву 18. II. 1952 г. / [Аноним] // Књ. 19 (1951–52), стр. 243–244. | Хроника
54. Фран Рамовш 14. IX. 1890 – 16. IX. 1952 / А. Б. [Александар Белић] // Књ. 20 (1953–54), стр. 577–578. | In memoriam
55. Александар Стојићевић 15. III. 1879 – 18. V. 1952 / И. Г. [Ирена Грицкат] // Књ. 20 (1953–54), стр. 579. | In memoriam
56. Др Миховил Комбол / М. [Мате] Храсте // Књ. 21 (1955–56), стр. 497–499. | In memoriam
57. Антун Барац 20-VIII-1894 – 2-XI-1955 / Д. [Драгољуб] Павловић // Књ. 21 (1955–56), стр. 499–501. | In memoriam
58. Др Драгутин Боранић / М. [Мате] Храсте // Књ. 21 (1955–56), стр. 501–502. | In memoriam
59. Петар Скок / М. [Милан] Будимир // Књ. 21 (1955–56), стр. 503–505. | In memoriam
60. Дело Александра Белића / М. [Миливој] Павловић // Књ. 24 (1959–60), стр. 1–14. | Расправе и чланци
61. Осврт на Белићево учење о језику / М. [Михаило] Стевановић // Књ. 24 (1959–60), стр. 15–48. | Расправе и чланци
62. Библиографија радова професора Александра Белића / И. Г. [Ирена Грицкат] // Књ. 24 (1959–60), стр. 49–84. | Расправе и чланци

63. Казимеж Њич (1. II 1874 – 26. IX 1958) / Св. [Светозар] Николић // Књ. 24 (1959–60), стр. 491–494. | In memoriam
64. Стањислав Слоњски (9. X 1879 – 8. III 1959) / Св. [Светозар] Николић // Књ. 24 (1959–60), стр. 494–496. | In memoriam
65. Тиро Ђанели (1905–1959) / Ђорђе Сп. Радојичић // Књ. 24 (1959–60), стр. 497–499. | In memoriam
66. С. П. Обнорски (28. VI 1888 – 13. XI 1962) / Богдан Терзић // Књ. 25 (1961–62), стр. 553–557. | In memoriam
67. Макс Фасмер (1886–1962) / И. [Иван] Пудић // Књ. 25 (1961–62), стр. 557–559. | In memoriam
68. Prof. Dr Stjepan Ivšić (13. VIII 1884 – 14. I 1962) / М. [Мате] Храсте // Књ. 26, св. 3–4 (1963–64), стр. 739–741. | In memoriam
69. Алф Сомерфелт (1892–1965) / Арне Галис // Књ. 27, св. 3–4 (1968–69), стр. 757–760. | In memoriam
70. Карл Марстрандер (1883–1965) / Арне Галис // Књ. 27, св. 3–4 (1968–69), стр. 761–762. | In memoriam
71. Петар Колендић (17. IX 1882 – 14. IV 1969) / Берислав М. Николић // Књ. 27, св. 3–4 (1968–69), стр. 763–764. | In memoriam
72. В. В. Виноградов (1895–1969) / Радован Лалић // Књ. 28, св. 3–4 (1970), стр. 567–570. | In memoriam
73. Иља Иљич Толстој / Миливој Павловић // Књ. 28, св. 3–4 (1970), стр. 571–573. | In memoriam
74. Мате Храсте (1898–1970) / Асим Пецо // Књ. 28, св. 3–4 (1970), стр. 575–577. | In memoriam
75. Библиографија радова Степана Михаиловича Куљбакина / Нада Ђорђевић // Књ. 29, св. 3–4 (1973), стр. 623–632. | Прилози
76. Povodom stogodišnjice rođenja prof. Antoana Meillet-a / Mil. Pavlović // Књ. 29, св. 3–4 (1973), стр. 635–637. | Хроника
77. Уз јубилеј професора Михаила Стевановића / за редакцију А. [Асим] Пецо – Ж. [Живојин] Станојчић // Књ. 30, св. 1–2 (1973), стр. 1–7. | Хроника
78. Библиографија радова професора Михаила Стевановића / Д. [Драгана] Мршевић // Књ. 30, св. 1–2 (1973), стр. 9–30. | Хроника
79. Миливој Павловић / М. [Михаило] Стевановић // Књ. 31 (1974–75), стр. 285–292. | In memoriam
80. Један рођендан који не заборављамо [сто година од рођења А. Белића] / М. И. [Милка Ивић] // Књ. 32 (1976), стр. 2.
81. Рудолф Коларич (14. IV 1898 – 7. VI 1975) / Милка Ивић // Књ. 32 (1976), стр. 257–268. | In memoriam
82. Др Берислав Николић (9. XI 1928 – 22. V 1976) / Милка Ивић // Књ. 32 (1976), стр. 259–260. | In memoriam
83. Милан Будимир (1891–1975) / Никола Родић // Књ. 32 (1976), стр. 261–265. | In memoriam
84. Библиографија радова Берислава Николића / М. Р.-Т. [Милица Радовић-Тешић] // Књ. 32 (1976), стр. 321–332. | Прикази и критике

85. Mieczysław Karaś (1924–1977) / Nikola Rodić // Књ. 34 (1978), стр. 277–279. | In memoriam
86. André Vaillant (3. XI 1890 – 23. IV 1977) / Милка Ивић // Књ. 35 (1979), стр. 239. | In memoriam
87. Bohuslav Havránek (30. I 1893 – 2. III 1978) / Милка Ивић // Књ. 35 (1979), стр. 241–242. | In memoriam
88. Радомир Алексић (1900–1978) / Славко Вукомановић // Књ. 35 (1979), стр. 243–246. | In memoriam
89. Професор Роберт Оти (Auty) (1914–1978) / Anne Pennington // Књ. 35 (1979), стр. 247–248. | In memoriam
90. Јован Вуковић / Драгомир Вујичић // Књ. 35 (1979), стр. 249–254. | In memoriam
91. Роман Осипович Јакобсон (11. X 1896 – 18. VII 1982) / Милка Ивић // Књ. 39 (1983), стр. 311–313. | In memoriam
92. Радосав Бошковић (1907–1983) / Драго Ћупић // Књ. 40 (1984), стр. 231–233. | In memoriam
93. Библиографија Радосава Бошковића / Драго Ћупић // Књ. 40 (1984), стр. 235–239. | In memoriam
94. Др Јован Кашић (13. VI 1933 – 7. II 1987) / Милка Ивић // Књ. 43 (1987), стр. 299–301. | In memoriam
95. Михаило Стевановић (3. IV 1903 – 14. I 1991) / Ж. [Живојин] Станојчић // Књ. 47 (1991), стр. 1–4. | In memoriam
96. Библиографија професора Михаила Стевановића / Драгана Мршевић-Радовић // Књ. 47 (1991), стр. 5–28. | In memoriam
97. Словенска етимологија (поводом стогодишњице смрти Франца Миклошића) / Јасна Влајић-Поповић // Књ. 48 (1992), стр. 187–189. | Хроника
98. Ксенија Милошевић / Срето Танасић // Књ. 49 (1993), стр. 259–261. | In memoriam
99. Један значајан јубилеј [о раду Марије Дејанове] / Лили Лашкова // Књ. 50 (1994), стр. 259–265. | Хроника
100. Блаже Конески (1921–1993) / Првослав Радић // Књ. 50 (1994), стр. 271–275. | In memoriam
101. Kenneth E. Naylor (1937–1992) / Milorad Radovanović // Књ. 50 (1994), стр. 277–280. | In memoriam
102. Франце Безлај (1910–1993) / Јасна Влајић-Поповић // Књ. 50 (1994), стр. 281–283. | In memoriam
103. Иван Леков (1904–1978) – Едно голямо име в славистиката / Лили Лашкова // Књ. 51 (1995), стр. 369–379. | Хроника
104. František Václav Mareš (1922–1994) / Nikola Rodić // Књ. 51 (1995), стр. 383–385. | In memoriam
105. Митар Пешикан (8. новембар 1927 – 8. јули 1996) / Милка Ивић // Књ. 52 (1996), стр. 237–238. | In memoriam
106. Уз јубилеј професора Радмиле Угринове-Скаловске / Станислав Станковић // Књ. 53 (1997), стр. 263–266. | Хроника

107. Никита Ильич Толстой (1923–1996) / Биљана Сикимић // Књ. 53 (1997), стр. 267–269. | In memoriam
108. Arne Gallis (29. XI 1908 – 31. I 1997) / Милка Ивић // Књ. 53 (1997), стр. 270–271. | In memoriam
109. Душан Јовић (1921–1996) / Весна Половина // Књ. 53 (1997), стр. 272–273. | In memoriam
110. Драгомир Вујичић (3. новембар 1935 – 28. јули 1997) / Невенка Гошић // Књ. 54 (1998), стр. 257–259. | In memoriam
111. Међународни научни симпозијум посвећен деведесетогодишњици рођења академика Владимира Георгијева / А. Л. [Александар Лома и др.] // Књ. 55 (1999), стр. 169–170. | Хроника
112. Божидар Видоески (8. новембар 1920 – 16. мај 1998) / Слободан Реметић // Књ. 55 (1999), стр. 171–175. | In memoriam
113. Уз 56. књигу Јужнословенског филолога, посвећену успомени на академика Павла Ивића / Слободан Реметић // Књ. 56, св. 1–2 (2000), стр. 1–6.
114. Библиографија радова академика Павла Ивића / Слободан Реметић // Књ. 56, св. 1–2 (2000), стр. 7–49.
115. In memoriam Pavle Ivić / Edward Stankiewicz // Књ. 56, св. 1–2 (2000), стр. 51–62.
116. Memorial for professor Pavle Ivić at the 12th Biennial Conference on Balkan and South Slavic Linguistics, Literature and Folklore, University of Kansas, USA / Ronelle Alexander; Wayles E. Browne; Marc L. Greenberg; Victor A. Friedman; Robert D. Greenberg // Књ. 56, св. 1–2 (2000), стр. 63–74. | говори у спомен П. Ивићу
117. Неколике напомене уз Целокупна дела Павла Ивића / Радоје Симић // Књ. 56, св. 3–4 (2000), стр. 1029–1031.
118. Светозар Стијовић (22. II 1939 – 29. VII 2000) / Милка Ивић // Књ. 57 (2001), стр. 129–131. | In memoriam
119. Franciszek Sławski (13. V 1916 – 19. I 2001) / Марта Бјелетић // Књ. 57 (2001), стр. 132–135. | In memoriam
120. Kazimierz Feleszko (1939–2001) / Зузана Тополињска // Књ. 57 (2001), стр. 136–138. | In memoriam
121. Олег Николајевич Трубачов (1930–2002) / Александар Лома // Књ. 58 (2002), стр. 173–177. | In memoriam
122. Оливера Јашар-Настева (25. новембар 1922 – 9. јануар 2000) / Снежана Петровић // Књ. 59 (2003), стр. 239–244. | In memoriam
123. Мр Никола Родић (1940–2003) / Димитрије Стефановић // Књ. 61 (2005), стр. 319–321. | In memoriam
124. Бранислав Брборић (1. II 1940 – 4. V 2005) / Слободан Реметић // Књ. 61 (2005), стр. 322–325. | In memoriam
125. Владимир Николајевич Топоров (1928–2005) / Вања Станишић // Књ. 61 (2005), стр. 326–330. | In memoriam
126. Допринос Вернера Лефелдта историјској славистици / Асим Пецо // Књ. 62 (2006), стр. 360–363. | Прикази и критике
127. Поводом годишњице смрти Бранислава Брборића / Милка Ивић // Књ. 62 (2006), стр. 409–410. | In memoriam

128. Дубравко Шкиљан (1949–2007) / Тања Петровић // Књ. 63 (2007), стр. 301–303. | In memoriam
129. Девет врлина Милке Ивић / Миро Вуксановић // Књ. 65 (2009), стр. 1–5.
130. Неколико мојих речи о Павлу / Милка Ивић // Књ. 65 (2009), стр. 9.
131. Павле Ивић у неким мојим сећањима / Александар Младеновић // Књ. 65 (2009), стр. 11–14.
132. Александар Белич и Павле Ивич в Московском университете / Владимир П. Гудков // Књ. 65 (2009), стр. 15–19.
133. Записи о Павлу Ивићу / Драгољуб Петровић // Књ. 65 (2009), стр. 21–35.
134. Две и по деценије велике привилегије / Слободан Реметић // Књ. 65 (2009), стр. 37–60.
135. Ирена Грицкат-Радуловић / Милка Ивић // Књ. 66 (2010), стр. 11–12.
136. Teoretyczne aspekty prac syntaktycznych Ireny Grickat / Zuzanna Topolińska // Књ. 66 (2010), стр. 13–20.
137. Ирена Грицкат-Радуловић – велики лексикограф и учитељ лексикографије / Даринка Гортан-Премк // Књ. 66 (2010), стр. 21–30.
138. Семантичка истраживања Ирене Грицкат / Рајна Драгићевић // Књ. 66 (2010), стр. 31–49.
139. Биобиблиографија академика Ирене Грицкат-Радуловић / Милена Марковић // Књ. 66 (2010), стр. 51–108.
140. Академик Милка Ивић (1923–2011) / Предраг Пипер // Књ. 67 (2011), стр. 9–13.
141. Библиографија академика Милке Ивић / Милена Марковић // Књ. 67 (2011), стр. 15–99.
142. Академик Александар Младеновић (25. 8. 1930 – 6. 4. 2010) / Слободан Реметић // Књ. 67 (2011), стр. 255–266. | Некрози
143. Др Драго Ћупић (19. март 1932 – 18. јуни 2010) / Срето Танасић // Књ. 67 (2011), стр. 267–271. | Некрози
144. Ева Хавлова (5. јули 1929 – 2. април 2010) / Јасна Влајић-Поповић // Књ. 67 (2011), стр. 273–277. | Некрози
145. Академик Асим Пецо (1927–2011) / Божо Ћорић // Књ. 68 (2012), стр. 159–162. | Некрози
146. Проф. др Искра Ликоманова (1956–2011) / Ничка Бечева // Књ. 68 (2012), стр. 163–167. | Некрози
147. Проф. др Владислав Лубаш (1932–2014) / Милош Д. Луковић // Књ. 70 (2014), стр. 303–307. | Некрог
148. [Тринадцатые] XIII Международные научные чтения „Славянский мир и национальная речевая культура в современной коммуникации“ : к 155-летию Евфимия Федоровича Карского / Мария И. Конюшкевич // Књ. 72, св. 3–4 (2016), стр. 293–307. | Хроника
149. Српски молитвеник – споменица Милану Решетару (1512–1942–2012), уредници: Јасмина Грковић-Мејџор и Виктор Савић / Јелена Стошић // Књ. 75, св. 1 (2019), стр. 173–180. | Приказ
150. Живојин Станојчић (1930–2019) / Божо Б. Ћорић // Књ. 75, св. 2 (2019), стр. 83–86. | Некрог

151. Први старословениста Института за српски језик САНУ: Димитрије Е. Стефановић (Будимпешта, 20. август 1936 – 15. новембар 2019) / Виктор Д. Савић // Књ. 76, св. 1 (2020), стр. 143–147. | Некрог
152. Радоје Симић (1938–2020) / Милош Окука // Књ. 76, св. 2 (2020), стр. 173–179. | Некрог

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР¹

- Аноним – 6, 29, 53
- Александер, Ронел [Ronelle Alexander] – 116
- Алексић, Радомир 1900–1978 – 35, **88**
- Барац, Антун 1894–1955 [Antun Barac] – **57**
- Барић, Хенрик 1888–1957 – 2
- Безлај, Франце 1910–1993 [France Bezljaj] – **102**
- Белић, Александар 1876–1960 – 2, 3, 4, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 32, 33, 34, **35**, 36, **40**, 45, 46, 50, 51, 54, **60**, **61**, **62**, **80**, **132**
- Бечева, Ничка – 146
- Бјелетић, Марта 1960– – 111, 119
- Бодуен де Куртене, Јан 1845–1929 [Jan Niesiślaw Ignacy Baudouin de Courtenay; Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ] – **7**, **22**
- Боранић, Драгутин 1870–1955 [Dragutin Boranić] – **58**
- Бошковић, Радосав 1907–1983 – 44, 47, **92**, **93**
- Браун, Вејлис 1941– [Wayles E. Browne] – 116
- Брборић, Бранислав 1940–2005 – **124**, **127**
- Будимир, Милан 1891–1975 – 59, **83**
- Вајан, Андре 1890–1977 [André Vaillant] – **86**
- Вајнгарт, Милош 1890–1938 [Miloš Weingart] – **38**
- Вајс, Јозеф 1865–1959 [Josef Vajs] – **33**
- Вејк, Никола ван 1880–1941 [Nicolaas van Wijk] – **44**
- Видоески, Божидар 1920–1998 – **112**
- Виноградов, В. В. 1894–1969 [Виктор Владимирович Виноградов] – **72**
- Влајић-Поповић, Јасна 1956– – 97, 102, 111, 144
- Вондрак, Вацлав 1859–1925 [Václav Vondrák] – **13**, **18**
- Вујичић, Драгомир 1935–1997 – 90, **110**
- Вуковић, Јован 1905–1979 – **90**
- Вукомановић, Славко 1934– – 88
- Вуксановић, Мило 1944– – 129
- Галис, Арне 1908–1997 [Arne Gallis] – 69, 70, **108**
- Георгијев, Владимир 1908–1986 [Владимир Иванов Георгиев] – **111**
- Гортан-Премк, Даринка 1937– – 137
- Гошић, Невенка – 110
- Гринберг, Марк 1961– [Marc L. Greenberg] – 116

¹ Именски регистар обједињује ауторе чланака као и личности којима су чланци посвећени (обележени масним бројем).

- Гринберг, Роберт [Robert D. Greenberg] – 116
 Грицкат-Радловић, Ирена 1922–2009 – 52, 55, 62, **135, 136, 137, 138, 139**
 Грубор, Ђуро 1869–1950 – **49**
 Гудков, Владимир П. 1934– – 132
 Даничић, Ђура 1825–1882 – **10, 11, 12, 14, 43**
 Дејанова, Марија 1933– [Мария Деянова] – **99**
 Драгићевић, Рајна 1968– – 138
 Ђанели, Ћиро 1905–1959 [Ciro Giannelli] – **65**
 Ђорђевић, Нада 1934– – 75
 Ђорђић, Петар 1904–1989 – **30**
 Живковић, Сретен 1895–1975 – 49
 Зубати, Јозеф 1855–1931 [Josef Zubatý] – 30
 Ивић, Милка 1923–2011 – 80, 81, 82, 86, 87, 91, 94, 105, 108, 118, 127, **129, 130, 133, 135, 140, 141**
 Ивић, Павле 1924–1999 – **113, 114, 115, 116, 117, 130, 131, 132, 134**
 Ившић, Стјепан 1884–1962 [Stjepan Ivšić] – **68**
 Јагић, Ватрослав 1838–1923 – **3, 4, 5, 6**
 Јакобсон, Роман Осипович 1896–1982 [Роман Осипович Якобсон] – **91**
 Јашар-Настева, Оливера 1922–2000 – **122**
 Јовић, Душан 1921–1996 – **109**
 Караџић, Вук Стефановић 1787–1864 – **1, 41**
 Караш, Мјечислав 1924–1977 [Mieczysław Karaś] – **85**
 Карски, Јефимије 1860–1931 [Евфимий Федорович Карский] – **148**
 Кашић, Јован 1933–1987 – **94**
 Кидрич, Франце 1880–1950 [France Kidrič] – **50**
 Коларич, Рудолф 1898–1975 [Rudolf Kolarič] – **81**
 Колендић, Петар 1882–1969 – **71**
 Комбол, Миховил 1883–1955 [Mihovil Kombol] – **56**
 Конески, Блаже 1921–1993 – **100**
 Коњушкевич, Марија [Мария И. Конюшкевич] – 148
 Кошутић, Радован 1866–1949 – **48**
 Куљбакин, Степан Михајлович 1873–1941 [Степан Михайлович Кульбакин] – 5, 8, 9, 13, 18, **45, 75**
 Курц, Јозеф 1901–1972 [Josef Kurz] – 28
 Лавров, П. А. 1856–1929 [Петр Алексеевич Лавров] – **24**
 Лалић, Радован 1908–1972 – 72
 Лашкова, Лили 1943–2013 – 99, **103**
 Леков, Иван 1904–1978 – 103
 Лефелдт, Вернер [Werner Lehfeldt 1943–] – **126**
 Ликоманова, Искра 1955–2011 – **146**
 Лома, Александар 1955– – 111, 121
 Лош, Јан 1860–1928 [Jan Łoś] – **16, 20**
 Лубаш, Владислав 1932–2014 [Władysław Lubaś] – **147**
 Луковић, Милош Д. 1951– – 147
 Љапунов, Б. М. 1862– 1943 [Борис Михайлович Ляпунов] – **9**
 Магарашевић, Бранко 1892–1968 – 43

- Мажуранић, Владимир 1845–1928 – **17**
Мајнарић, Нико 1885–1966 [Niko Majnarić] – 39
Маретић, Томислав 1854–1938 – **36**
Мареш, Вацлав 1922–1994 [František Václav Mareš] – **104**
Марковић, Милена – 139, 141
Марстрандер, Карл 1883–1965 [Carl Marstrander] – **70**
Меје, Антоан 1866–1936 [Antoine (Paul Jules) Meillet] – **29, 34, 76**
Миклошић, Франц 1913–1891 [Franz Miklosich; Franc Miklošič] – **97**
Милановић, Бранислав 1911–1997 – 42
Милетић, Бранко 1900–1949 – 27, 37, 38
Милошевић, Ксенија 1933–1992 – **98**
Младеновић, Александар 1930–2010 – 131, **142**
Мршевић, Драгана 1948– – 78, 96
Мурко, Матија 1861–1952 [Matija Murko] – **51, 52, 53**
Мусић, Август 1856–1938 [August Mušič] – **39**
Нејлор, Кенет 1937–1992 [Kenneth E. Naylor] – **101**
Николић, Берислав 1928–1976 – 71, **82, 84**
Николић, Светозар – 63, 64
Њич, Казимјеж 1874–1958 [Kazimierz Nitsch] – **32, 63**
Обнорски, С. П. 1888–1962 [Сергей Петрович Обнорский] – **66**
Оти, Роберт 1914–1978 [Robert Auty] – **89**
Павловић, Миливој 1891–1974 – 60, 73, 76, **79**
Павловић, Драгољуб 1903–1966 – 57
Пастернек, Франтишек 1853–1940 [František Pastrnek] – **8**
Пенингтон, Ен 1934–1981 [Anne Pennington] – 89
Петровић, Драгољуб 1935– – 133
Петровић, Снежана 1965– – 111, 122
Петровић, Тања – 128
Пецо, Асим 1927–2011 – 74, 77, 126, **145**
Пешикан, Митар 1927–1996 – **105**
Пипер, Предраг 1950– – 140
Половина, Весна 1953– – 109
Поржезињски, Виктор К. 1870–1929 [Viktor Porzezinski] – **21**
Пудић, Иван 1909–1981 – 67
Радић, Првослав 1958– – 100
Радовановић, Милорад 1947– – 101
Радовић-Тешић, Милица 1946– – 84
Радочић, Ђорђе Сп. 1905–1970 – 65
Рамовш, Фран 1890–1952 [Fran Ramovš] – **54**
Реметић, Слободан 1945– – 112, 113, 114, 124, 134, 142
Решетар, Милан 1860–1942 – **46, 149**
Родић, Никола 1940–2003 – 83, 85, 104, **123**
Розвадовски, Јан 1867–1935 [Jan Michał Rozwadowski] – **15**
Сикимић, Биљана 1956– – 107
Симић, Радоје 1938–2020 – 117
Скок, Петар 1881–1956 [Petar Skok] – **59**

- Славски, Францишек 1916–2001 [Franciszek Ślawski] – **119**
 Слоњски, Стањислав 1879–1959 [Stanisław Słoński] – **64**
 Собољевски, А. И. 1856–1929 [Алексей Иванович Соболевский] – **23**
 Сомерфелт, Алф 1892–1965 [Alf Sommerfelt] – **69**
 Станишић, Вања 1961– – 125
 Станкијевић, Едвард 1920–2013 [Edward Stankiewicz] – 115
 Станковић, Станислав 1961– – 106
 Станојчић, Живојин 1930–2019 – 95, **150**
 Стевановић, Михаило 1903–1991 – 61, 77, **78**, 79, **95**, **96**
 Стевовић, Игрутин 1909–1992 – 41
 Стефановић, Димитрије 1936–2019 – 123
 Стијовић, Светозар 1939–2000 – **118**
 Стојановић, Љубомир 1860–1930 – 1, **19**, **25**
 Стојићевић, Александар 1879–1952 – **55**
 Стошић, Јелена – 149
 Танасић, Срето 1949– – 98, 143
 Тарановски, Кирил 1911–1993 – 48
 Терзић, Богдан 1928–2016 – 66
 Толстој, Иља Ильич 1897–1970 [Илья Ильич Толстой] – **73**
 Толстој, Никита Ильич 1923–1996 [Никита Ильич Толстой] – **107**
 Тополињска, Зузана 1931– – 120, 136
 Топоров, Владимир Николајевич 1928–2005 [Владимир Николаевич Топоров] – **125**
 Трубачов, Олег Николајевич 1930–2002 [Олег Николаевич Трубачев] – **121**
 Ћорић, Божо 1945– – 145, 150
 Ћупић, Драго 1932–2010 – 92, 93, **143**
 Угринова-Скаловска, Радмила 1926–2018 – **106**
 Фасмер, Макс 1886–1962 [Max Julius Friedrich Vasmer; Максимилиан Романович Фасмер] – **67**
 Фелешко, Кажимјеж 1939–2001 [Kazimierz Feleszko] – **120**
 Фридман, Виктор 1949– [Victor A. Friedman] – 116
 Хавлова, Ева 1929–2010 [Eva Havlová] – **144**
 Хавранек, Бохуслав [Bohuslav Havránek 1893–1978] – **87**
 Хлумски, Јозеф 1871–1939 [Josef Chlumský] – **27**, **37**
 Храсте, Мате 1897–1970 [Mate Hraste] – 56, 58, 68, **74**
 Хујер, Олджих 1880–1942 [Oldřich Hujer] – **26**, **28**, **47**
 Шкиљан, Дубравко 1949–2007 [Dubravko Škiljan] – **128**

РАДОЈЕ СИМИЋ (1938–2020)

Дана 15. маја 2017. професор Радоје Симић записао је следеће ријечи: „Човек се може бунити против осећаја да је дошло време 'биографије', односно осврта на оно што је било, и признања да 'даље' више не постоји. А може одбити и да мисли на тако нешто, и наставити као да се ништа не дешава што би најавило излазну путању из арене у којој смо провели своје дане.“

Дана 18. фебруара 2020, након двогодишње тешке болести, професор Симић је заувјек напустио ту катаклизмичку *арену* заједно са својом богатом животном и научном исповијешћу, остављајући иза себе огромне доприносе србистици како из синхронијских тако и из дијахронијских, књижевнотеоријских и општелингвистичких области.

Радоје Симић је рођен 24. априла 1938. године у левачким Великим Пчелицама, „у време и на месту где се будућност деце мање ценила по томе колико знају рачунати, читати и писати, а више по томе како успеју сачувати овце које су им за тај дан поверене и вратити их у тор, или како су окопали паприку, купус, касније кукуруз, колико су брзо донели воде са извора, како су сачували обућу и одећу [и] како се понашају према суседима или случајним пролазницима“. Ипак, с отварањем осмогодишње школе у селу, педесетих година, Радоје је почео своје школовање, да би 1957. завршио гимназију, а 1961. Вишу педагошку школу у Крагујевцу. Студиј српског језика и југословенских књижевности завршио је на Филолошком факултету 1963, магистарски рад *Уједињење глаголских времена у зависним реченицама* одбранио је 1965, а докторску тезу, с насловом *Левачки говор*, одбранио је 1972. године. Тако му је, како сам каже, судбина одредила да „уместо орања земље“ – ’о р е’ „по њиви на којој се сеју слова и узгајају мисли...“

Од 1. октобра 1966. до 1. октобра 2003. Симић је радио на Филолошком факултету у Београду прошавши сва звања – асистента, доцента, ванредног и редовног професора. Држао је разне курсеве из српско(хрватско)г језика на основним и на постдипломским студијама:

из фонологије, морфологије, синтаксе, дијалектологије, акцентологије, стилистике те историје језика и опште лингвистике. Као лектор и предавач, те једно вријеме и директор, судјеловао је у раду *Семинара за сѣране славистѣ* у Загребу, Задру, Сарајеву, Новом Саду, Београду и Котору. Од оснивања Филозофског факултета у Никшићу радио је као гостујући професор, те на Филозофском факултету Универзитета у Српском Сарајеву (са сједиштем на Палама) и на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Повремено је гостовао и на Филозофском факултету у Нишу. На универзитетима у Грајсвалду, Гетингену, Минстеру и Манхајму бора-вио је као лектор или као гостујући професор.

За професора Симића би се могло рећи да је он један од посљедњих полихистора нашег времена. Из љубави према својој струци, пун енергије и несебичности у преношењу свога великог интелектуалног знања, посебно се ангажовао у образовању србистичког кадра и у организацији и напретку научног рада. Био је ментор многим постдипломцима и докторандима и/или члан у одбранама њихових теза те писац реферата за избор и напредовање многих млађих колега и колегиница на разним универзитетима Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Судјеловао је и у оснивању Филозофског факултета у Никшићу и Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, а сâм је основао *Научно друштво за неговање и ѣроучавање срѣског језика* у Београду те часопис *Срѣски језик*, чији је био дугогодишњи главни и одговорни уредник, а био је уредник и других издања Друштва. Уз то, једно вријеме је био предсједник *Савеза друштѣва за ѣримењену лингвистѣику Југославије* (организовао је први конгрес у Београду) и *Друштѣва за срѣскохрвајски језик и књижевност Србије*. Уређивао је и *Зборник Југословенског семинара за сѣране славистѣ и Књижевност и језик*.

Радоје Симић је несебично (и стално) радио на промовирању србистике и српске језичке струке у земљи и иностранству. Већ 1964. године учествовао је са рефератом на научном скупу посвећеном стогодишњици Вукове смрти (Два века Вука), а онда, од оснивања МСЦ-а, на скоро свим Међународним састанцима слависта у Вукове дане, затим на конгресима југословенских слависта, конгресима Савеза друштава за примијењену лингвистику, Бошковићевим данима у Подгорици и др., те на свјетском славистичком конгресу 1973. у Варшави, општелингвистичком конгресу 1985. у Берлину и др.

Проф. Симић је иза себе оставио импресивно дјело. Библиографију његових радова (из 2018) чини 329 јединица, међу којима је 19 монографија и 13 уџбеника и приручника. Дакле: Acta, non verba! Но оно што га чини посебним у научном истраживању јесте то што је поред готово шездесетогодишњег индивидуалног ангажмана повремено радио и у сарадњи с колегама из различитих струка: у области лингвистике са

Браниславом Остојићем, Живојином Станојчићем, Божом Ћорићем и Милошем Ковачевићем, у лингвистици, стилистици и вербатологији са Јеленом Јовановић, у области приручне (уџбеничке) литературе са Бригитом Симић те са другим германистима на пројекту *Немачко-српскохрватска контрастивна граматика*. У поодмаклој доби судјеловао је и у пројектима српске филологије: *Развојни процеси у савременом српском језику* (којим је руководио Живојин Станојчић), *Српска лингвистичка терминологија* (руководилац Љубомир Поповић) и *Српски језик и друштвена креиња* (руководилац Милош Ковачевић). Највише плода остало је из дугогодишње сарадње с Јеленом Јовановић, гдје су се ова два ума необично складно допуњавала.

У српској науци о језику новијег времена, Радоје Симић представља својеврсни уникум: бавио се готово свим лингвистичким дисциплинама и њима посветио многе радове и студије. Он је истовремено и дијалектолог, и социолингвист, и стандардолог, и граматичар, и синтаксичар, и стилистичар, и дериватолог...

У српску дијалектологију Симић је увео нове импулсе у истраживањима и теоријско-методолошки приступ који је срећан спој компаративно-историјске и структуралистичке методе. Његова дисертација *Левачки говор* представљала је новину по свеобухватном опису једнога дијалекатског идиома на свим нивоима језичке структуре (фонетско-фонолошке, морфолошке, творбене, синтаксичке и лексичке), те у расвјетљавању односа супстрата и абстрата у еволуционом говором процесу. Штампана је у два дијела у оквиру *Српског дијалектолошког зборника: Левачки говор* (1972, 617 страна) и *Синтакса левачког говора 1, Употреба надежних облика* (1980, 146 стр.). Монографија *Левачки говор* сматра се једном од најзначајнијих и најцитиранијих српских дијалектолошких монографија. А *Синтаксом левачког говора* Симић је прекинуо једну до тада уобичајену праксу у српској дијалектологији да се синтакса у монографијама никако не обрађује или се обрађује само површно, узгредно. Тако је она пружила узор каснијим истраживачима дијалеката односно дијалекатске синтаксе. Од других Симићевих радова из дијалектологије издвајају се они посвећени дијалектима Србије, посебно *Скица за дијалектолошку картицу северне Србије* (Југословенски семинар за стране слависте XXXI/1980: 93–136).

Као резултат проучавања српских дијалеката, настала је Симићева монографија *Морфолошки процеси у српскохрватском језику, њихови узроци и последице* (1994), у којој су језички процеси представљени и дијахроно и синхроно, те освјетљени на дијалекатској грађи са цијелог српског говорног подручја и из писаних споменика. Ту су аутохтоне дијалекатске особине раздвојене од књишког наноса и показан је њихов еволутивни развојни пут до савремених морфолошких форми. Посебно

је разматрано питање настанка генитивног наставка *-а* и синкретизма Д/И/Л множине. Симић „спаја синхрону дијалектологију и историјску дијалектологију са историјом језика“ и закључује да је дијалектологија, у ствари, историја језика у простору, што има извјесног „оправдања, пошто су подаци из историјских споменика заправо резултати дијалекатских иновација продрлих у писане записе“ (Р. Младеновић).

Дијалектологија и историја језика биле су темељом из којег се Симић развио у фонолога и синтаксичара. *Основи фонологије српскохрватског књижевног језика* (са Браниславом Остојићем, 1981) први је универзитетски приручник код Срба који је излазио у више издања (1989, 1996, 1998). Касније су се појавили *Основи синтаксе српског језика I. Теорија исказних форми* (2000) (којима су претходили генеративистички прилози „Теоријско-методолошки проблеми периферних структура словенске реченице“, 1975, и „О типолошким проблемима периферних структура словенске реченице“, 1977), па на крају огромна *Српска синтакса* (са Јеленом Јовановић) (2002, 3064 стране). Како сам каже, у *Основама синтаксе* уобличио је „своје личне ставове о синтаксичкој теорији, а онда, у вишетомној ’Српској синтакси’ покушао сам да те ставове применим у анализи грађе српског језика. Компас у огромном материјалу и руководство за оцртавање главних праваца рада – у своје руке узела је Јелена Јовановић, без чије помоћи не бих успео да се снађем“. Ту синтакса представља „сажетак традиционалне дескриптивне и модерне структуралне и трансформационе лингвистике у један комплетни систем постулата и аналитичких поступака“. То је, без сумње, најисцрпнији опис синтаксичког система савременог српског језика уопште. „Монографија обухвата анализу свих јединица релевантних за освјетљење механизма устројства синтаксичких конструкција српског језика. При том се синтакси не приступа из перспективе једне теорије – него се синтаксичке структуре освјетљавају из различитих аспеката – из моделског аспекта, или аспекта синтаксичких схема, из комуникативног аспекта, или аспекта комуникативног циља синтаксичких јединица, тј. из аспекта синтаксе као науке о исказним формама, и из парадигматичког аспекта, тј. аспекта међуодноса комуникативног контекста и синтаксичких јединица, тј. међуусловљености комуникације и синтаксичких структура“ (М. Ковачевић).

Професор Симић се није бавио само фонолошком и синтаксичком проблематиком српског језика него и морфолошком, творбеном, лексичком и ортографском. О првим трима имамо главне информације у књизи *Српска грамаџика (Увод, фонологија, морфологија)* (2001), али и у другим радовима, поготово о лексици, у којима је указао „на проблем суштинске речи као лингвистичке јединице, врста речи, значај и улогу речи у поетском тексту, као и на проблем употребе термина и њихове адаптације у

лексичком и језичком систему“ (Р. Драгићевић). Године 1995. објавио је и *Политички дискурс: инфлација речи у самоуправном друштву СФРЈ. I, Језичка профилакса*. Но највише пажње посветио је ортографији српског језика, и из те је области написао чак 46 радова („реч је о више од три хиљаде страница текста“, В. Брборић), међу њима и осам књига (монографија). Најприје су настале двије књиге научно-теоријске нарави *Српскохрватски правопис: нормативистичка питања у ортографији и ортоејији* (1991) и *Правопис српског језика: нормативистичка и кодиколошка исцртавања* (1994), а онда чак шест правописа (правописних приручника) српског језика, од којих је последњи (*Мали правопис српског језика*, 2016) далеко најбољи правописни приручник код Срба, који би (уз додатак правописног рјечника) требало прогласити и официјелним правописом на цијелом српском језичком простору.

Из области примијењене лингвистике проф. Симић је написао више иновативних уџбеника и приручника за средње и друге школе: *Наш језик и ми I* (1981, са Бригитом Симић), *Наш језик и ми II* (1981, 3. изд. 1998), *Реч на делу: уџбеник српскохрватског језика као општег предмета за III и IV разред усмереног образовања* (1981) и *Савремени српскохрватски језик: уџбеник за I и II разред усмјереног средњег образовања* (са Б. Остојићем и Б. Симић) (1983).

У међувремену, још од времена кад је држао предавања из опште лингвистике и стилистике, проф. Симић се интензивно бавио општетеоријским и стилистичким питањима. Монографију *Општа лингвистика* објавио је 2001. године, а о стилу је писао нешто раније: *Uvod и filozofiji stila* (1991), *Лингвистика стила* (1993), *Општа стилистика* (1998; 3. допуњено изд. 2015) и *Стилистика српског језика. I, Принципи стилске анализе и фоностилистика* (2000; 2. допуњено изд. 2010) те (са Јеленом Јовановић) *Основи теорије функционалних стилова* (2002).

Пред крај свога радног вијека проф. Симић (заједно са Јеленом Јовановић) изненадио је стручну јавност монографијом *Вербологија: Лингвистичке основе науке о вербализацији свјета* (2015). Ова монографија представља нешто сасвим ново у тумачењу текста и дискурса, што је недостајало у србистици, те представља значајан допринос наратологији.

И на крају, још о једној области коју бисмо могли назвати „Рadoје Симић као историчар српског књижевног језика“. Послушајмо прво његове ријечи: „Интересовање за фонетику и фонолошку грађу уродило је и неким радовима о гласовима и акценту. Но моја фонологија садржи опсежан увод о Вуковом и вуковском књижевном језику. Моје одушевљење за тога генијалног ’натуршчика’ у науци није се на томе завршило, него је уродило и низом других прилога, који су делимично скупљени у књизи *О нашем књижевном језику*. Од велике помоћи у тумачењу Вукова дела

били су ми радови А. Белића и мудрог М. Селимовића. Основна идеја коју сам покушао пропагирати јесте да је Вук Стефановић Караџић, слободан од оних ограничења која су сметала тадашњим ученим људима да у целини дају неопходност и значај модернизације у култури Срба, полазио од оних истих тежњи чији су носиоци 'пропагирали', покренули и спровели националну револуцију код Срба. Ограничења су била, наравно, значајна и врло оправдана: бојазан од денационализације и религијске деградације аустријских Срба унијаћењем и преласком са православља на католичанство. Тиме су условљени, и тиме објашњени са данашњег гледишта – и сви драматични неспоразуми, све несугласице и целокупна борба између Вука и српске тадашње интелигенције. Али формирање српске слободне државе било је изванредан разлог за самопоуздање и наду, а ова се показала као оправдана јер је каснији развој политичких и општих прилика дао Вуку за право. Данашњи српски језик несравњиво је функционалнији и приступачнији обичном човеку од онога који су препоручивали Вукови противници. У томе се огледа његова предност, а и Вукова генијалност што је ту чињеницу увидео и спровео је у дело“. Тако је писао Симић о историјском развоју српског књижевног језика и о Вуковом дјелу. А ми бисмо о њему као историчару српског књижевног језика и његовој књизи *О нашем књижевном језику* (1991) и другим радовима из језичке историје можда могли рећи следеће: „Симић је и у овој монографији демонстрирао научне таленте за које би се само у површним сагледавањима доприноса наших историчара језика рекло да се подразумевају: да веома пажљиво чита примарне изворе (Вукова и друга дела), те да на основу изврсне селекције цитата из текстова недвосмислено илуструје и доказује своје тврдње. Ваљано пробраним цитатима Симић је успешно кондензовао Вукове и друге мисли, никада при томе овом техником колажа не фалсификујући туђа филолошка гледишта, што понекад и понегде није неприметно код других истраживача. Колажни склоп развоја теме произлази из спознаје да је најбоље пустити Вука да сам сведочи о својим реформаторским поступцима, а задатак аутора монографије је да, вођен сопственим теоријско-методолошким поступцима, попут Мендељејева, осмисли апстрактну структуру коју потом адекватно треба попунити конкретним примерима. Оваквим приступом издвојена је срж првенствено из Вуковог опуса, али и других Вукових следбеника, а потом су књижевнојезички процеси у послевуковском периоду сагледавани из перспективе делимично стабилизованог вуковског модела књижевног (стандардног) језика“ (А. Милановић). Или: По богатству, ширини, по смисленом разумијевању предмета, материје и повијесног чина распрострањања књижевног језика као цивилизацијског идиома српског народа, по теоријском моделу суштине књижевног језика

и његовог развоја, – они, ти радови, представљају јединствен допринос србистици и славистици.

На крају овога слова, стојећи пред животом и дјелом професора Радоја Симића, а поводом његове смрти, присјећам се ријечи Бернарда Шоа да живот „изједначује све људе, а смрт открива истакнуте“. Или једног перзијског мислиоца из 10. вијека нове ере: „Од прашине ситне до небеских тела, одгонетнули смо тајну најмудријих дела. Расплели смо чворове најмудријих речи, само тајну смрти не можемо прећи.“

*Милош Ђ. Окука**

Ludwig-Maximilians-Universität München
Institut für Slavistik

* milos.okuka@slavistik.uni-muenchen.de

Введение в славянскую филологию : пособие. А. А. Кожина
(ред.). Минск: Белорусский государственный университет,
2019, 287 стр.

Во всех учебных планах есть дисциплины первоочередные, важнейшие, базовые и дисциплины, которые также интересны и изучаются, однако являются, так сказать, дополняющими, расширяющими.

В подготовке филологов и историков, которые специализируются на славянском мире, предмет «Введение в славянскую филологию» (или «Введение в славистику», «Введение в славяноведение» и т. п.) имеет особенно большое значение. Он преподается на первом курсе, здесь закладываются основы знаний о славянском мире, сообщаются элементарные сведения о славянских языках, литературах, культуре, истории, что станет фундаментом всей дальнейшей вузовской подготовки в этой области.

При изучении «Введения в славянскую филологию» в белорусских и некоторых российских вузах используется фундаментальный, классический учебник А. Е. Супруна (Супрун 1989; доступно и в интернете <http://elib.bsu.by/handle/123456789/164478>) и из изданий последнего времени – книги А. Н. Соколянского и А. Д. Дуличенко (Соколянский 2004; Дуличенко 2014).

В Сербии же заслуженную популярность получила полезная книга Предрага Пипера «Увод у славистику» (Пипер 2008; доступно и в интернете: https://www.rastko.rs/filologija/ppiper-slavistika_c.html).

И вот в 2019 году в Минске увидело свет новое ценное пособие «Введение в славянскую филологию». Его подготовили члены кафедры теоретического и славянского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета, основанной в 1966 г. А. Е. Супруном: Н. А. Волотовская, К. Иванов, Н. В. Ивашина, Е. А. Казанцева, А. М. Калюта, А. А. Кожина, Л. А. Козловская, Н. А. Кохнович, Е. Н. Руденко, Н. В. Супрунчук, Е. С. Суркова). В авторский коллектив также вошли сотрудники Института славистики Венского университета (А. Кречмер, Н. Корица, Э. Келих).

Представляемая книга – это, бесспорно, новое слово в мире учебной и научной литературе. Ее структура логична и продуманна. Она включает в себя традиционные, предусмотренные учебной программой части «Древние славяне и их прародина» (автор – А. Е. Супрун), «Возникновение письменности у славян» (автор – Е. С. Суркова), «Славянские языки» (группа авторов), а также предисловие, заключение и приложение, которые подготовила А. А. Кожинова. Части разделены на разделы и подразделы.

Большинство материалов подготовлены заново, специально для данного пособия, но некоторые остались неизменными с предыдущего издания. Так, редактор А. А. Кожинова отмечает: «А. Е. Супрун занимает среди авторов особое место. В книге представлены не только его идеи, на которых в той или иной степени выросло целое поколение славистов. Мы сочли необходимым, с разрешения семьи А. Е. Супруна, сохранить некоторые разделы прежнего учебного пособия, до сих пор являющиеся непревзойденными» (с. 4). Итак, рецензируемая книга в определенном плане продолжает традиции двух предыдущих учебников кафедры (Супрун, Калюта 1981; Супрун 1989). В отличие от них теперь отсутствуют разделы о жизни славян по данным их языка, обзор истории славянской филологии и фрагменты научных работ о славистике.

В первой части «Древние славяне и их прародина» обобщены точки зрения на время и место появления славян и в целом индоевропейцев и, в частности, отмечается: «Большая часть современных историков и языковедов, занимающихся вопросом о прародине славян, помещают ее на территории между Днепром и Одером (Одрой), в лесостепной и лесной зонах, т. е. к северу примерно от 50° и к югу от 55 или 54° северной широты, т. е. между Балтийским морем, Неманом на севере и Карпатами на юге» (с. 19). Далее приводятся данные топонимики, археологии, записи древних историков о жизни славян. Кратко рассмотрено образование трех групп славянских говоров – восточной, южной и западной – и формирование их языковых особенностей.

Вторую часть книги «Возникновение письменности у славян» написала Е. С. Суркова – видный специалист по кирилло-мефодиевской проблематике, которой она посвятила докторскую (хабилитационную) диссертацию (Суркова 2008). Раздел подготовлен на высоком научном уровне, с учетом последних достижений палеославистики. Особое внимание уделено вопросам подлинности, достоверности, репрезентативности источников сведений, что остро обсуждается, когда мы обращаемся к событиям глубокой древности. Детально описана просветительская деятельность Константина-Кирилла и Мефодия, создание и развитие славянских азбук. Примечательно, кстати, что в 870-е годы (после создания азбуки и завершения Моравской миссии) Мефодий стал архиепископом

и управлял Паннонской метрополией с резиденцией в Сирмиуме – современная Сремска Митровица.

Основное место в книге занимает третья часть (с. 67–281). Она состоит из четырех разделов: «3.1. Праславянский язык», «3.2. Восточнославянские языки», «3.3. Западнославянские языки», «3.4. Южнославянские языки». Разделы 3.2, 3.3. и 3.4. открываются очерками о соответствующих языковых подгруппах, где дается обзор истории соответствующих территорий и языковых особенностей. Далее рассматриваются отдельные славянские языки. Ценно, что в пособии представлена малодоступная информация (разной степени подробности) о таких языках, как кашубский, полабский и серболужицкие, а также русинский, градищанско-хорватский и молиско-хорватский.

Каждый очерк о языке построен по типовой схеме, что облегчает подготовку к учебным занятиям и вообще ускоряет ориентирование в материале. Представлены следующие пункты: статус языка в современном мире (сведения о национальном, религиозном и языковом составе населения, о площади и территории государства, где проживает большинство носителей языка, о носителях языках за рубежом), лингвоним и этноним, история языка, диалекты, современный язык (графика и орфография, фонетика, морфология, синтаксис, лексика).

Специально обращается внимание на «ложные друзья переводчики» – ложные лексические параллели. Ср., напр.: сербско-русские *живот* ‘жизнь’ – *живот* ‘стомак’, *нагло* ‘быстро; внезапно’ – *нагло* ‘безобразно’, *уронити* ‘нырнуть’ – *уронити* ‘испустить’ и др.; чешско-русские и чешско-белорусские: *život* ‘жизнь’ – живот ‘břicho’, *mech* ‘мох’ – *мех* ‘kožešina’, *krásný* ‘красивый’ – *красный* ‘červený’, *čerstvý* ‘свежий’ – *черствый* ‘tvrdý, suchý’, *ovoce* ‘фрукты’ – *овощи* ‘zelenina’, *pozor* ‘внимание’ – *позор* ‘hanba’; *líčit* ‘аписваць, маляваць’ – *лічыць* ‘počítat’, *horký* ‘гарачы’ – *горкі* ‘hořký’, *káravý* ‘дакорлівы’ – *каравы* ‘křivý, pokroucený’, *tvor* ‘стварэнне, істота’ – *твор* ‘dílo’, *dík* ‘падзяка’ – *дзік* ‘divoký vepř’; белоруско-украинские и русско-украинские: бел. *чалавек*, рус. *человек* ‘живое существо’ (как мужского, так и женского пола) – укр. *чоловік* ‘лицо мужского пола’; бел. *багацце* ‘материальные ценности, деньги’ – укр. *багаття* ‘костёр’; бел. *выстава* ‘предметы, выставленные для осмотра’ – укр. *вистава* ‘спектакль, пьеса’; бел. *дыван* ‘изделие из ворсистой узорчатой ткани’ – укр. *диван* ‘предмет мягкой мебели, предназначенный для сидения’; бел. *ліс*, рус. *лис* ‘самец лисы’ – укр. *ліс* ‘лес’; бел. *спіс* ‘рукописная копия, письменный перечень чего-нибудь’ – укр. *спис* ‘копье’ и др.

Востребованными станут и списки литературы, размещенные в конце разделов. Они содержат важнейшие словари, справочники, монографии, которые более или менее доступны для студентов и помогут углубить знания по заинтересовавшему вопросу. Наглядность изложения

повышает значительное количество таблиц, которые систематизируют материал, облегчают его усвоение. В приложении приводится перевод первой статьи «Всеобщей декларации прав человека» (1948) на славянские языки. Изучив этот фрагмент, можно получить начальное представление об их сходствах и различиях.

Так, в разделе о сербском языке сообщается, что население Сербии – примерно 9 миллионов человек, а около 5 миллионов сербов живут за рубежом. «Название *серб* предположительно связано с греч. Σέρβος, Σέρβλοι, Σέρβιοι, встречались также формы *Serbi, Servia*. А. Брюкнер связывал их с балтославянским звукоподражательным корнем **serbh-/surbh-* ‘хлебать’ (ср. бел. *сёрбаць*). Л. Мошинский возводит слав. **srbъ* к индоевропейскому **ser-v-* ‘охранять’...» (с. 217). Очень кратко представлено развитие северных Балкан в первом тысячелетии, появление первых государств и формирование христианской церкви, а также особенной традиции «святосавство» – светско-религиозное почитание Симеона и Саввы. Особое внимание уделяется развитию княжества Рашка, истории и современному положению в регионе Косово и Метохия, причинам катастрофического положения сербов в этом крае. Указываются древнейшие памятники письменности (Мариинско и Вуканово евангелия, хиландарская грамота Стефана Первовенчанного, арабографические: арабско-персидско-греческо-сербский разговорник XVI в. «Лугат...» и др.), ведущие писатели и языковеды. Раздел о диалектах очень краткий, что объясняется спецификой издания: в рамках этого курса филологи разных специальностей получают общее представление обо всех славянских языках.

Ценность пособия в том, что здесь четко, ясно, компактно и в то же время достаточно подробно изложены основные данные о происхождении и развитии славянской письменности, о жизни славян в древности и на современном этапе. Особенно полезны сведения о социолингвистической ситуации в славянских странах в разные периоды, которая быстро меняется и отражает новые идеологические, культурологические приоритеты общества.

Следует учитывать и то, что пособие предназначено, прежде всего, для первокурсников. А не у всех молодых людей в нужной степени сформировались навыки критического мышления, умение анализировать и отбирать факты и мнения. В современном мире источники сведений разнообразны, сайты не всегда представляют проверенную и новейшую информацию. Кроме того, в ряде случаев авторы рецензируемого пособия обращались к публикациям на иностранных языках, архивным данным, проводили дополнительные исследования, чтобы представить ту или иную проблему с учетом современного этапа развития науки и общества.

Безусловно, книга станет значительным подспорьем и для студентов, и для аспирантов, и для преподавателей.

Книга вышла в издательстве Белорусского государственного университета. Тираж ее, к сожалению, маленький – 75 экземпляров. В то же время радует, что издана она в твердой обложке, т. е. может служить многим поколениям читателей. Кроме того, пособие «Введение в славянскую филологию» доступно всем желающим в электронной библиотеке Белорусского государственного университета по адресу <http://elib.bsu.by/handle/123456789/237223>. Можно надеяться, что будет подготовлено второе издание, которое включит и богатый иллюстративный материал.

Новое фундаментальное учебное издание уже используется в образовательном процессе, популярно у студентов и преподавателей. На долгие годы оно станет настольным руководством для всех, кто интересуется языками, историей, культурой славянских стран.

Цитированная литература

- Дуличенко, А. Д. *Введение в славянскую филологию*. 2-е изд., стер. Москва: Флинта, 2014.
 [DULICHENKO, A. D. *Vvedenie v slaviānskuiū filologiiū*. 2-e izd., ster. Moskva: Flinta, 2014]
 ПИПЕР, П. *Увод у славистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
 [PIPER, P. *Uvod u slavistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2008]
 СОКОЛЯНСКИЙ, А. А. *Введение в славянскую филологию*. Москва: Академия, 2004: стр. 400.
 [SOKOLIĀNSKĪĀ, A. A. *Vvedenie v slaviānskuiū filologiiū*. Moskva: Akademiiā, 2004: str. 400]
 СУПРУН, А. Е. *Введение в славянскую филологию* А. Е. Супрун. Минск: Выш. школа, 1989.
 [SUPRUN, A. E. *Vvedenie v slavānskuū filologiū* A. E. Suprun. Minsk: Vyš. škola, 1989]
 СУПРУН, А. Е., А. М. Калюта. *Введение в славянскую филологию*. Минск: Выш. школа, 1981.
 [SUPRUN, A. E., A. M. Kalūta. *Vvedenie v slavānskuū filologiū*. Minsk: Vysš. škola, 1981]
 СУРКОВА, Е. С. *Структура знания о языке в Кирилло-Методиевской филологической школе IX–X веков*. Минск: Белорусский государственный университет, 2008.
 [SURKOVA, E. S. *Struktura znaniā o āzyke v Kirillo-Mefodievskoj filologičeskoj škole IX–X vekov*. Minsk: Belorusskij gosudarstvennyj universitet, 2008]

Никита Викторович Супрунчук*

Белорусский государственный университет

Филологический факультет

Кафедра теоретического и славянского языкознания

* ms@philology.by

Е. В. Падучева. *Эгоцентрические единицы языка*. Москва:
Издательский дом ЯСК, 2019, 440 стр.

Овај приказ представља не само рецензију већ и одавање почаст великом лингвисти и човеку Јелени Падучевој. Имала сам част да је упознам током једног научног скупа у Новом Саду, а касније смо се виђале у Москви. Ову књигу ми је поклонила у пролеће 2019. Нисмо ни наслутиле тада да ће то бити њена последња књига и да ће она ускоро да напусти овај свет. Књига је настала у тужним месецима након неочекиване смрти Андреја Зализњака, крајем 2017. и њему је посвећена – последњи поклон и почаст супругу, колеги, пријатељу још од далеких њихових студентских 1950-их, када је настало ово дивно партнерство двају истакнутих научника. Помен и слава обојима!

Написати приказ ове књиге није лак задатак, и то из више разлога. Прво (што и није необично за Падучеву), књига је препуна занимљивих идеја, напомена, упућивања, која су буквално сва вредна да им се посвети пажња. То и није чудно за један рад који представља врсту синтезе вишедеценијских ауторкиних истраживања у области когнитивне и опште лингвистике – овде конкретно на пољу језичке *субјективности*. Вреди поменути да се на више места у књизи постављају важна питања односно упућује се на важне аспекте опште тематике – али се не дају одговори односно закључци, синтезе и сл. Као што је познато, у науци је постављање питања битније од одговора – тако књига представља и један импресионирајући извор занимљивих сугестија и интересантних опција за даља истраживања.

Књига се састоји од више делова, то није монографија у класичном смислу, већ више тематски зборник, али – изричито монотематски. Ништа у њему није ни сувишно, ни маргинално. Један, значајни, део књиге (главе 2–12 и 15–16) чине (прерађене) верзије већ објављених радова. Али уводно поглавље „Эгоцентрические языковые единицы: режимы употребления“ (17–83)¹ није до сада било објављено. Њему ће бити посвећен

¹ Ту и даље у заградама се наводе одговарајуће стране књиге.

већи део приказа, јер су управо ту (и у Предговору: 13–15) формулисани глобални циљ и интенција рада, као и основни постулати његове централне теме – концепције језичке *эгоцентрије*. Тематика других делова такође ће бити предмет разматрања – али у максимално сажетом облику и уз одређену селекцију. Али – ниједан приказ, и на дупло одн. три пута више страна, не би могао да пружи комплетну и синтетичку слику овог значајног истраживања.

У књизи се обрађују различити аспекти језичке егоцентрије у оквиру поља *језичке субјективности* (за коју се и употребљава појам *эгоцентричности*: 13). Централно место при томе заузима *Говорник (говорящий; у даљем Г.)*,² експлицитни и имплицитни (уп. д.). Темелј концепције је глобални систем оријентације човека у времену и простору, његове мисаоне делатности и рецепције света. Полазна тачка је систем координата *ego hic et nunc*. У апсолутном облику, као *ego* иступа сам Г., а *nunc* је његово „сада“ – када говорни и делатни чин временски спадају у једно. Другим речима – актуелни презент Г.³

Основна пажња се (са разлогом) поклања ситуацији, у којој нема експлицитног Г., већ он иступа као *Посматрач* (у даљем: *П.*: (*подразумеваемый наблюдатель*)⁴ одн. као *Наратор* (у даљем: *Н.* – *повествователь*). Г. и П. одн. Н. нису исто – али граница између њих не може да се увек дистинктно одреди.⁵ Целокупна ситуација се при томе може одвијати како у реалном свету, тако и у фикционалном.

Више пута се експлицитно упућује на две сфере језика буквално „прожете“ егоцентричношћу – *модалности* и *деиксис* (14). Модалности је посвећено 2. (и највеће) поглавље књиге (уп. д.), док је тема деиксиса стално присутна у њој. Више пута се указује на изричиту повезаност деиксиса и егоцентричности – али и на њихову неподударност (14). Тако, језгро „класичних“ егоцентрика чине деиктички елементи, којима се остварује референцијалност: преко параметара Г. – *именујак говорног чина* – *место говорног чина*.

У књизи се, на бази више примера, приказује репертоар егоцентричних језичких елемената руског језика (који су понегде и неочекивано широки). У ове *эгоцентрике*, поред осталог, спадају маркери субјективне

² Ту и даље у заградама наводе се оригинални појмови књиге.

³ Уп. у овом контексту суоднос времена говорног и делатног чина одн. таксис (истовременост – претходност – постериорност); као и тријаду Х. Рајхенбаха: *време говора* – *време радног чина* – *релационо време* и систем апсолутних и релативних времена.

⁴ П. може да буде „са стране“ (*сторонний* – не непосредан учесник онога што се приказује) (уп. гл. 1.8.11).

⁵ Питање суодноса Г. и П. (Н.) једно је од оних на које се у књизи не пружа и одговор (уп. г.).

модалности (*нажалосѝ*⁶ и сл.), неодређености (уп. д.) – и, обрнуто, евалуативни и експресивни елементи, као и одређене партикуле (*зар*, *барем*) и др. (17). Дају се и граматичке категорије – пре свега глаголско време, вид и начин.⁷ Систем егоцентричних елемената и самих инстанци *Г./П./Н.*, дакле, тесно су везани са временским системом (свакојаке провенијенције). На основу тог постулата у раду се формулишу три временска плана за *П.*: (а) синхрони *П.*; (б) ретроспективни *П.* и (в) проспективни *П.* (13).

Књига се бави не само појединим елементима већ и самом структуром језичке егоцентричности, чију базу чине одређене смисаоне и системне (бинарне) опозиције.⁸ То су, нпр., *канонска* одн. *неканонска* комуникативна ситуација (18): у првом случају *Г.* и саговорник су непосредно присутни (= јединство времена и места, као и перспективе: *видног ђоља – ђоља зренија*). У неканонској ситуацији *Г.* није присутан, а саопштење је оријентисано на адресата, његово место и време. *Г.*, дакле, само у канонској ситуацији иступа као *лице*, у осталим случајевима – као *комуникативна улога* (19–21). За типологију егоцентричности битна је и опозиција *режима интѐрѐреѝације* егоцентрика (21–23): *дијалошки* (говорни) режим подразумева пуновредног *Г.* (уп. г. канонску ситуацију) – док у наративном режиму (са више подтипова) место *Г.* заступа *Н.* Разликују се, даље, и различити контексти употребе егоцентрика (24–27). При томе се, опет, полази од бинарних опозиција, као што су: (1) *ауѝономни – хѝѝѝаксички* контекст (са хипотаксичком *ѝројекцијом* – када је *Г.* заступљен граматичким субјектом главне реченице); (2) *инѝѝѝфразни – дискурзивни* контекст. Глаголски вид, нпр., може да иступа у обе функције: у интерфразној ради се, пре свега, о *ракурсу* (синхронном одн. ретроспективном), док у дискурзивној (текстовној) функцији – о опозицији *синхроније* и *секвенцијалносѝи*.

У неканонским ситуацијама разликују се *ѝримарни* (чврсти) одн. *секундарни* (меки) (27–38) егоцентрици. Примарни иступају само у дијалошком режиму – у наративу одн. хипотаксичком контексту они се по правилу не употребљавају одн. мењају значај. У *ѝримарне* егоцентрике спада категорија времена – што се у књизи приказује на примеру разлика у семантици несвршеног претерита у говорном (*ѝреѝходносѝи* у односу на време говорног чина) и у наративном режиму (*исѝѝѝвременосѝи* – са презентом *Н.* одн. текстовног времена). *Секундарни* (меки)

⁶ Примери у књизи дају се, по могућности, на српском језику.

⁷ Време и вид стално су присутни у приказу система егоцентрика у књизи (уп. д.).

⁸ То донегде подсећа на познату „бинарност“ структурализма – што и није чудно, када се узму у обзир контекст у којем се Падучева формирала као лингвиста и њена веза са Московском семантичком школом, која је, у одређеном смислу, израсла из класичног структурализма.

егоцентрици су «флексибилнији» и могу да иступају у различитим режимима. У неканонским контекстима они чувају значај и мењају само оријентацију (место *Г.* може да иступа субјекат главне реченице одн. *Н.*). У секундарне егоцентрике спадају, поред осталог, глаголски вид, модални елементи (*свакако – конечно*), временски прилози са значењем претходности (у односу на време говорног чина) и др. Опозиција примарни/секундарни егоцентрици игра, према ауторки, важну улогу у односу на посебан облик дискурса – *свободный косвенный дискурс*, који представља подтип наратива (33–36). У оквиру теорије наратива прилази се и *асертивној илокутивној модалности*, односно могућности њене персоналне интерпретације (36–38). Обе поменуте теме се у књизи приказују у врло сажетом облику.

Пуно занимљивих запажања пружа и анализа семантичких улога *Г.* (42–48) као субјекта: (а) говора, (б) перцепције, (в) сазнања, одн. (г) *Г.* у семантици деиксиса.⁹ Инстанца *Г.* разматра се и у вези са различитим типовима *презумиције (пресупозиције)* (75–78) – и ова веома интересантна тема се приказује у једном изузетно кондензованом облику.

Није мање интересантан и приказ посвећен *Посматрачу* (48–75). Полазећи од тзв. *ипропоитиског П.* (према Апресјану: *имплицитни Г.*), даје се дефиниција *П.* као комуникативне и као семантичке улоге. Приказ укључује и посебан тип „дистанцираног“ *П.* (*сипоронний наблюдатель = П.* који није идентичан имплицитном *Г.*: 70–73).

У завршним деловима овог централног поглавља књиге даје се осврт на деиксис и анафору (прилично кратак и само лагано повезан са претходним излагањима: 78–80), на семантичке сфере егоцентричности (80–81) и, на крају, кратак преглед историјата истраживања (81–83). Осврнућемо се ту само на *семантичке сфере егоцентрије* (гл. 11). Као главна сфера наводи се деиксис, затим модалност,¹⁰ под 3 и 4 – евалуација и евиденцијалност, и, на крају, комуникативна сфера (*тема – рема*).

Појединим тематским блоковима у књизи поклања се нарочита пажња. То су, пре свега, *модалност* (као компонента и категорија егоцентричности – гл. 2: 85–157) и *евиденцијалност* и њен категоријални статус (гл. 7 и 8: 231–260). У више мањих поглавља разматрају се поједини језички елементи са нарочитим егоцентричним потенцијалом одн. функцијом, као што су глаголи (гл. 6: глаголи мириса (221–230) и 9 (261–283)); савезе *а* и *но* (гл. 11: 321–332), партикула *же* (12: 333–352).¹¹

⁹ Као што се зна, у деиксису није заступљен субјекат као такав – већ његова локализација у времену и простору (као полазна тачка за локализацију другог објекта одн. догађаја).

¹⁰ Само њој се експлицитно додељује и категоријални статус у егоцентричности.

¹¹ Занимљив је кратак, а још необјављен, приказ заменице СЕЈ у руској идиоматичној и непроменљивој конструкцији ДО СИХ ПОР (*до сада*) (гл. 13: 353–358).

Иако поглавље посвећено модалности (у даљем: *М.*) спада у већ објављене, ипак ћемо се кратко на њему задржати – јер се ради о синтетичком приступу *М.* као егоцентричној категорији. На почетку се даје опширна дефиниција *М.* (као концепционалне и егоцентричне категорије: 85, 91–93) и приказ њеног семантичког репертоара (са укупно четири сегмента). На основу тога успостављају се три сфере руске *М.*: *објективна*, *субјективна* и *илокутивна* (86–87). Врло кратко се приказује корелација између *М.* и са њом повезаних појава *негације*, *асерције*, *евалуације* и *евиденцијалности* (90–91). Посебна пажња се поклања суодносу функционално-семантичке категорије *М.* и граматичке категорије глаголског начина (модуса, тј. сфере објективне *М.*: 93–113), као и илокутивної *М.* (= комуникативни циљ *Г.*: 113–132). „Субјективна“¹² модалност се разматра у следећем делу (2.4: 132–157). Даје се детаљна анализа њене структуре, при чему се разматрају (онтолошка, деонтичка, епистемијска) *могућности/неоходности*, њихови нелексички маркери, лексичка и синтаксичка средства за изражај субјективне *М.*

У књизи је заступљена и тема *неодређености* (граматичке и семантичке) – битне, поред осталог, како за модалност, тако и за наратив.¹³ Ова тематика приказује се и у два посебна поглавља: 14. поглавље је посвећено 2. лицу у значењу генерализованог 1. лица. Полазна тачка је при томе егоцентричност руске тзв. *обобщенно-личной* реченице. То су бесубјекатске реченице са предикатом у облику 2. л. једн. у презенту одн. футуру (често у гномичкој функцији), уп. (361): *Вечно тебе ждешь! (увек мора да се на тебе чека!) / С начальством не построишь (не може да се дискутује са шефом)* – ова грађа раније није била објављена. У 15. поглављу (371–381) разматра се прилог *однажды (једном)* као маркер слабе неодређености.

Последње поглавље књиге, „Семиотика ошибки: введение в заблуждение как прием“ (383–399), на први поглед тематски „одудара“ од других. Али већ на други поглед тематска повезаност постаје евидентна, јер се ту анализирају различити режими интерпретације егоцентрика и њихова функција у различитим облицима наратива.¹⁴ Последњи део

Заменица о којој се ради и која у савременом руском стандарду представља непродуктиван архаизам спада, наиме, у класу демонстративних заменица и деиктичких елемената, тј. непосредно је везана за систем језичких егоцентрика.

¹² Наводници Е. В. Падучеве.

¹³ Неодређеност у словенским језицима представља и иначе једну веома занимљиву, али још недовољно проучену појаву.

¹⁴ Али онда ауторка води читаоца директно ка темама, као што су „аутор као креатор“ (394–396) и „истина и заблуда у науци“ (396–397). У овом контексту вреди поменути да се она и иначе неретко обрађа питањима филозофије језика (што, нажалост, није баш честа појава у савременој лингвистици).

овог завршног поглавља посвећен је теми „Од лингвистике наратива ка лингвистичкој семантици“ (397–398).

Категорије времена и вида заузимају у књизи једну од централних позиција. Тиме се додатно потврђује њихов посебан статус у језику и сазнању човека. Време, при томе, свакако иступа у различитим манифестацијама – као глаголска категорија, као таксис, као реално одн. фикционално време (*дијегеза*), време наратива итд. Време се више пута тематизира унутар појединих поглавља (уп. г.). Навешћемо ту само, као пример, три модела концептуализације времена, коегзистентна у руском језику: (1) време као процес, чији субјекат је свет (који се помера по временској осовини); заједно са светом помера се и *П.*; (2) скаларни модел, који је статичан (непомерљив) и којем не треба *П.*; (3) покрет „у сусрет“: померање света (са проспективним *П.*) води „сусретном“ померању, са „урезима“ на временској скали, уп.:

Подожди, придет время (Сачекај, доћи ће време).

Пришла зима (Сийгла је зима) (75).

Времену су посвећена и два поглавља књиге. У 3. поглављу (159–182) говори се о интерпретацији временских форми у (а) наративном и (б) хипотаксичком контексту.¹⁵ Четврто поглавље је посвећено енантиоморфној симетрији претерита и футура (у односу на инстанцу *Посмајрача*: 183–193). У 5. поглављу разматра се семантика руског глаголског вида у дискурзивном контексту (195–219). Дискурзивна значења (која су секундарна појава) при томе се сматрају као деривати његових интрафразних (уп. г.) значења. Ова тема се приказује на већем броју примера.

Књига се завршава веома кратком синтезом приказаних резултата и актуелног стања истраживања у области језичке субјективности. Наводе се и неки могући правци и теме будућих истраживања (398–401). Поред осталог, то су питања везана за *Посмајрача*, као и за ситуацију „посматрања“ (*наблюдаемостѝ*) као такву. Има још довољно отворених питања и у односу на *Г./П.* – нпр., у вези са (метафоричким) померањем времена. Ван граница анализираног у књизи остала је и експресивна и стилски обојена лексика – према Падучевој, у високом степену егоцентрична.

Сама ауторка, нажалост, неће моћи да се обрати читаоцима у вези са темама у својој књизи. Са њом свет је изгубио изврсног

¹⁵ При томе се испољава изузетно јака међусобна повезаност категорија времена и вида управо у руском језику (уз доминанту вида) – у приказу се оперише са видо-временским формама.

лингвисту и научника. Али оно што се наводи у Закључку, као и бројна упутства на разним местима у овој књизи, као и другим радовима Падучеве – све се то може сматрати као њена научна заоставштина, коју је она оставила нама и оним генерацијама лингвиста који ће доћи.

*Ана Кречмер**

Универзитет у Бечу
Институт за славистику

* anna.kretschmer@univie.ac.at

Веселина Ђуркин. *Сложени зависни везници у српском језику и њихова функционалностилска дисџрибуција*. Београд: Јасен, 2018, 466 стр.

Обимна монографија Веселине Ђуркин *Сложени зависни везници у српском језику и њихова функционалностилска дисџрибуција* има укупно 466 страница текста, који је структурисан у следећих осамнаест поглавља: 1. *Увод* (стр. 15–39), 2. *Сложени везници мјесног значења* (41–42), 3. *Сложени везници временског значења* (43–107), 4. *Сложени везници начинског и џоредбеног значења* (109–128), 5. *Сложени везници условног значења* (129–156), 6. *Сложени везници узрочног значења* (157–231), 7. *Сложени везници џосљедичног значења* (232–245), 8. *Сложени везници финалног значења* (247–283), 9. *Сложени везници концесивног значења* (285–347), 10. *Сложени везници ексџекџивног значења* (349–357), 11. *Сложени везници ексџеџивног значења* (359–383), 12. *Сложени везници сџеџификаџивног значења* (385–398), 13. *Полисемија и њена улога у џроцесу формирања сложених зависних везника* (399–406), 14. *Лексикографска обрада сложених везника* (407–406), 15. *Ексџресивне могућностџи сложених везника у књџжевноумјџџничком функционалном сџиљу* (417–423), 16. *Закључак* (425–460), 17. *Summary* и *Сажеџајак* (441–448), 18. *Извори и лиџџераџура* (449–465).

Увод чине три тематске целине. У њему се, наџме, најпре одређују *џредмеџи, меџџоди и циљеви рада*, с тим да је предмет рада испитивање сложених зависних везника као везничких јединица сложене структуре, који су, са функционалног становишта посматрано, аналогни простим, једнолексемским зависним везницима: њихов начин постанка, структурно-семантичке и функционалностилске карактеристике; методе анализе су структурно-семантичка и функционалностилистичка, с тим да је у првом степену анализе примарни критеријум семантички; а главни циљ монографије је јесте разоткривање принципа настанка сложених везника у српскоме језику, њихов попис и структурно-семантичко-функционалностилски опис. Анализа сложених везника проведена је на функционалностилски разновродном корпусу текстова, који репрезентује српски

стандарднојезички израз и обухвата временски распон већи од једног столећа, јер је само тако било могуће осветлити функционалностилске разлоге и исходе појединих врста сложених везника.

Након одређења предмета, метода и циљева рада ауторка у *Уводу* даје критички преглед литературе о сложеним везницима у досадашњој србистичкој и/или (сербо)кroatистичкој граматичкој и научној литератури, где су презентована и сучељена сва различита схватања и тумачења ових синтаксичко-семантичких јединица у србистици и/или сербокroatистици, из чега су онда и проистекли, као завршна тематска целина *Увода*, *кријтеријуми идентификације сложених везника*, тј. критеријуми који омогућавају јасну диференцијацију ове синтаксичко-семантичке јединице од свих сродних и додирних јединица. Као нужне критеријуме идентификације сложених субординацијских везника и њихове диференцијације према везничким скуповима Веселина Ђуркин је издвојила следећих седам: (1) могућност супституције сложене везничке структуре простим, једнолексемским зависним везником, (2) блокираност конституената, (3) немогућност дисконтинуиране реализације структурних компонената сложеног везника, (4) могућност инверзивне трансформације зависне клаузе у чијој се иницијалној позицији налази конструкција чији везнички статус треба доказати, (5) немогућност елидирања структурних компонената без последица на граматичком или семантичком плану реченице, (6) сталан и непроменљив поредак интегралних дијелова сложеног везника, и (7) семантичка целовитост, односно јединство значења.

Класификациони принцип што разграничава наредних једанаест поглавља јесте логичкосемантичка категорија која се обележава сложеним субординираним везницима српскога језика, што значи да сложени везници у српском језику увек припадају једној од једанаест логичкосемантичких категорија које синтаксички „маркирају“, и то или 1. *месѿа*, или 2. *времена*, или 3. *начина и ѿпоређења*, или 4. *услова*, или 5. *узрока*, или 6. *ѿпоследице*, или 7. *финалносѿи (намере)*, или 8. *доѿушѿања (концесије)*, или 9. *ексѿекѿивносѿи*, или 10. *ексѿеѿѿивносѿи*, или 11. *сѿеѿификаѿивносѿи*. Оно што повезује свако од тих једанаест поглавља јесте структурна анализа сложеног везника, тј. анализа структурних карактеристика сложеног везника, разлози настанка сваког везника и његово како функционалностилско исходиште, тако и његова функционалностилска дистрибуција.

Тако се показује да *сѿацијална (месна) катѿегорија* као најпростија, основна мисаона и логичкосемантичка категорија има врло слабо развијен систем сложених везника, који сви настају на два начина: 1) срастањем синтагматског прилошког израза месног значења и заменичког прилога *где (на месѿу/месѿо где)* и 2) удружењем постпоноване пар-

тикуле *год* са заменичким прилогом месног значења (*где год, одакле год, докле год, куда год*).

За разлику од спацијалне, *темпорална* (временска) *категорија* има творбено најпродуктивније и употребно најфреквентније сложене везнике у српском језику, с тим да су, као и већина сложених везника, и њени сложени везници формирани као језичка средства којима се експлицитно изражава општа (темпорална) категоријална семантика или пак неки њен значењски (под)тип. А на основу творбених (конструкционих) модела по којима су образовани, сложене временске везнике Веселина Ђуркин разврстава у три велике групе. Прву групу чине сложени везници темпоралне семантике творени преко временских прилошких израза; другу – сложени временски везници настали у процесу удружења партикуле и простог везника, док трећу чине сложени временски везници којима се означава различита перспективизација садржаја двеју клауза, обрнута од перспективизације коју задају други семантички еквивалентни темпорални везници творени преко анафорске употребе релативне заменице *шћо* (*након чега, њослије чега*). Следи исцрпна, критеријално врло заснована и корпусно поткрепљена анализа свих сложених временских везника: *након шћо, *њосле шћо; шћек шћо/да, шћаман шћо/да, једва шћо, само шћо, истћом шћо, нећом шћо; истћом кад, нећом кад, шћаман кад, шћек кад; увек кад; њрије него/но шћо, њосле него шћо; кад год; након чега, њосле чега*.

За малобројне *начинске сложене везнике* ауторка утврђује два творбена (конструкциона) модела формирања. Први подразумева стварање сложеног начинског везника у процесу интонационог обједињења корелативног начинског заменичког прилога и општезависног везника *шћо* и *да* (а то су везници *шћако шћо* и *шћако да*), а други формирање сложеног начинског везника у процесу срастања синтагматског типа начинских прилошких израза код којих се у позицији управног члана, као експонент категоријалне начинске семантике, налази именица *начин* у акузативној предлошко-падежној форми, а у позицији обавезног детерминатора катарфорски употребљена демонстративна заменица *шћај* (а то су везници *на шћај начин шћо* и *на шћај начин да*, којима треба прибројати и везник *на начин како*). Потом се врши исцрпна синтаксичко-семантичка анализа поредбено-начинских сложених везника *као шћо, као да, него/но шћо, него/но да*.

За *условно значење*, за које се тек успутно у литератури спомиње могућност изражавања сложеним везницима, докторанткиња утврђује и детаљно образлаже „комплетан“ списак таквих субординатора (*њод условом да, уз услов да, у случају да, за случај да, њод/с њрећћосћавком да, уз њрећћосћавку да*), доказујући да су они настали у окриљу специјалних функционалних стилова, прије свега административног и научног, као ре-

зултат тежње за експлицитним, до крајности прецизираним изразом. При том ауторка показује да су сложени везници условног значења у српском језику настали у процесу обједињења катафорски употребљеног синтагматског прилошког израза и општесубординацијског везника *да*, уз обавезно испуштање конгруентног атрибута исказаног у инструменталној, акузативној или локативној предлошко-падежној форми демонстративне заменице *то* (као нпр.: *тод тоим условом + да* → *тод условом да* и сл.).

Каузалну (узрочну) категорију, са најразвијенијим везничким системом због потребе појединих функционалних стилова (првенствено научног) савременог српског језика за што прецизнијим изражавањем различитих типова узрочног значења и различитих узрочних семантичких нијанси – ауторка је обрадила исцрпно, наводећи и образлажући све типове творбе ових везника, али и узрочну семантичку специфичност сваког од њих, а то су: *зато што*, *стoga што*, *ошуда што*, *тиме што*; *због тога што*, *од тога што*, *усљед тога што*, *поводом тога што*, *ради тога што*, *зарад тога што*, *поради тога што*, *тим прије што*, *то томе што*, *на основу тога што*, *захваљујући/благодарећи томе што*, *с обзиром на то што*; *с обзиром (на то) да*, *будући да*; *услед тога што*, *поводом тога што*, *тим пре што*, *то томе што*, *на основу тога што*, *захваљујући/благодарећи томе што*, *од тога што*, *због тога што*; *зарад тога што*, *поради тога што*, *ради тога што*; *то томе шта*, *то томе који/чији/какав*, *то томе када*, *то томе где*, *то томе како*, *то томе колико* и сл., *на основу тога ко/шта/који/чији/какав*, *на основу тога када/где/како/колико*; *из (просио/једноставног) разлога што*, *из разлога што*; *тогото/тогову што*; с тим да су им сродне, и у анализи такође описане, конструкције: *зато јер*, *стoga јер*, *због тога јер*, *ушколико пре/више јер*, *то/тим пре/више јер* и *јер да*.

За разлику од узрочне, *последична категорија* има врло сиромашан систем везника, па самим тим и сложених везника, у које као једнозначан улази само везник *иако да*, док улогу последичних везника „релативизаторског“ типа имају: *због чега*, *усљед чега*, *ради/поради/зарад чега*, *на основу чега*, *поводом чега*.

За *финална (намерна) значења* ауторка утврђује да имају скромнији инвентар средстава изражавања у односу на број средстава за исказивање простијих семантичких категорија, јер финално значење спада у ред апстрактнијих и сложенијих значења. С обзиром на то да је финалност категорија хипотетичког карактера, у стварању финалних сложених везника учествује искључиво општезависни везник *да* као везник којим се у српском језику изражавају хипотетички садржаји, најчешће срастањем са узрочним прилогом или прилошким изразом: *зато да*, *стoga да*, *због тога да*, *ради тога да*, *зарад тога да*, *поради тога да*, затим срастањем с прилошким изразом са именичком лексемом финал-

не семантике: *с циљем/у циљу да, с намером/у намјери да, са жељом/у жељи да, с штежњом/у штежњи да, са сврхом/у сврху да, с надом/у нади да, у насјојању да*, односно срастањем с глаголском лексемом исте семантике као и наведени прилошки израз: *намјеравајући да, желећи да, насјојећи да, надајући се да*.

Дајући исцрпно и критеријално карактеристике *концесивне синтаксичке везе*, Веселина Ђуркин утврђује да се сложени везници концесивне семантике гранају на две групе: а) ону коју чине сложени везници са концесивним прилошким изразом као обавезном, интегралном компонентом (*ујркос томе што, без обзира на то што/без обзира што, насупрот томе што*) и б) ону коју чине сложени везници настали удруживањем партикуле и субјунктора (*и ако, и да, и кад, макар да, ма како, који год, било који* и сл.), при чему се и једна и друга група према семантичком критеријуму даље рачвају на две подгрупе – на сложене везнике општеконцесивне и сложене везнике парцијалноконцесивне семантике. Ауторка детаљно, уз богату корпусну егземплификацију, обрађује и све структурне, и све семантичке типове концесивних везника, анализирајући готово сваки од њих (њих је више од 50) појединачно, указујући на његове и/или структурне, и/или семантичке, и/или функционалностилске карактеристике.

Семантичка *категорија експективности*, ретко и помињана у граматичкој литератури, такође је исцрпно анализирана у овој монографији, пре свега због тога што се она на реченичном нивоу и изражава искључиво сложеним везницима. Веселина Ђуркин утврђује да су сложени везници експективног значења настали у процесу срастања и општезависних везника *што* или *да* са предлозима *уместо/место/наместо* – који су претходно били структурни елементи заменичког прилошког изрази експективне семантике из кога је елидирана експлетивна, катафорски употребљена демонстративна заменица *то* у генитивној падежној форми: *(у)/(на)место тога да/што → (у)/(на)место да/што*. Врло је значајан и њихов „историјски“ функционалностилски статус. Наиме, Веселина Ђуркин доказује да се „за разлику од већине сложених везника у српском језику, настанак ових везника не везује за његове специјалне стилове. Њихово формирање није продукт строге функционалностилске диференцијације језика будући да се као везничка средства појављују још у шеснаестом вијеку“.

И *експективна семантичка категорија* на нивоу реченице изражава се само сложеним везницима, које Веселина Ђуркин на основу њиховог настанка разврстава и описује у пет група: а) сложени експективни везници са редукованом демонстративном заменицом (*осим што/да, сем што/да, изузев што/да, до што/да*), б) сложени експективни везници са факултативном редукцијом демонстративне заменице

(изван (*ѿога*) *ѿѿо/да*, ван (*ѿога*) *ѿѿо/да*), в) сложени везници са демонстративном заменицом као обавезном интегралном компонентом (*ѿоред ѿога ѿѿо*, *ѿокрај ѿога ѿѿо*, *ѿоврх ѿога ѿѿо*, *мимо ѿога ѿѿо*), г) сложени ексцептивни везници са простим везником условне семантике као структурном компонентом (*осим/сем ако*, *осим/сем уколико*, *осим/сем кад*, *изузев ако/уколико/кад*, *до ако/уколико/кад*, (*из*)ван *ако/уколико/кад*), д) сложени ексцептивни везници формирани удружењем рестриктивне партикуле *само*, *једино* и општезависног везника *ѿѿо* (*само ѿѿо*, *једино ѿѿо*), ђ) посебно се разматра статус „нормативно спорних“ везника *без да*, *без ѿѿо* и *без ако*.

Спецификаѿивно, као граматички и научно ретко помињано, последње је значење које се описује у монографији, будући да се и оно на реченичном плану изражава искључиво сложеним везницима, и то везницима *с ѿѿим ѿѿо* и *с ѿѿим да*; *с најоменом/уз најомену да*, *с ѿѿом разликом ѿѿо/да*, *с изузеѿѿком да*; *ѿри чему*. Веселина Ђуркин показује да сложени везници спецификативног значења нису подједнако заступљени у свим функционалним стиливима српског стандардног језика, јер се њихова употреба везује пре свега за административни, научни и публицистички функционални стил, док се сасвим ретко појављују у књижевнoуметничком стилу.

У тринаестом поглављу ауторка се бави *улогом ѿолисемеѿје у формирању сложених зависних везника*. Иако су сложени зависни везници по правилу једнозначни, јер и настају ради прецизнијег изражавања значења зависних реченица, ауторка показује да поједини од њих такође могу бити полисемични. Тако нпр. везници *ѿоред/ѿокрај/ѿоврх/мимо ѿога ѿѿо*, зависно од контекста у коме се употребљавају, могу имати или концесивно или ексцептивно значење, или пак везник *само ѿѿо* може имати или временско или ексцептивно значење, док везник *а да* може имати или концесивно, или пропратнооколносно или хабитуално атрибутско значење.

Предмет анализе у четрнаестом поглављу јесу *начини лексикографске обраде сложених везника*. Анализа описа сложених везника у *Речнику српскога језика* показала је „да је од богатог репертоара сложених везника који се употребљава у савременом српском језику у поманутом рјечнику само неколико представљено на задовољавајући начин, како с аспекта информација које се наводе у оквиру леме тако и са становишта тумачења њиховог значења. Извјестан број сложених везника јавља се као средство дефинисања простих (једнолексемских), најчешће полисемичних, везника, и то као елемент синонимског низа који се наводи иза лексикографске дефиниције или пак као једино средство у поступку експланације значења датог везника“. Ауторка предлаже начине

на које би се најбоље могла лексикографски представити значења сложених везника.

Петнаесто поглавље посвећено је анализи *експресивних могућности сложених везника у књижевноуметничком функционалном стилу*. При утврђивању стилског потенцијала сложених везника Веселина Ђуркин полази од уобичајеног критеријума у издвајању стилова, а то је предвидљивост, односно непредвидљивост језичке јединице у неком контексту. То значи да су испитиване експресивне могућности оних сложених везника чија је фреквенција појављивања у књижевноуметничком стилу изразито ниска (готово занемарива), односно чији је степен компатибилности са овим стилем изузетно низак. Након анализе конкретних примера, докторанткиња закључује да „будући да представљају језичке јединице типичне за специјалне функционалне стилове, када се нађу у окриљу књижевноумјетничког текста сложени субординацијски везници, сем као средства за потпору семантичке информације, односно као једнозначни номинатори семантичких релација међу клаузама, јављају се и као носиоци стилистичке информације. Измјештени из својих 'природних станишта', односно из функционалностилског окружења у којем се најчешће појављују, они постају емоционално-експресивна средства, средства додатног стилистичког нијансирања, којима се аутор књижевног текста служи не само ради остварења говорне карактеризације лика, постизања одређеног аргументативног, естетског, иронијског или комичког ефекта већ и ради креирања специфичног стила приповиједања са свим одликама равнодушног документарног казивања“.

Закључак монографије представља сажетак проведених истраживања настанка, типова и функционалностилске дистрибуције сложених везника у српском језику према критеријумима који су у анализи примењивани.

На крају описа садржаја монографије потребно је споменути и врло обиман и репрезентативан корпус на коме је вршено истраживање, а који одражава различите функционалне стилове српског језика у временском распону од више од сто педесет година – од Вука до данас, и списак литературе, у коме су се нашле све релевантне библиографске јединице не само о сложеним везницима него и о многобројним додирним теоријским појавама, без чијег уважавања није била могућа комплетна анализа система сложених везника српског језика – посматраног из синтаксичке и функционалностилске перспективе.

Истраживање зависних сложених везника у српском језику Веселина Ђуркин је извела комбиновањем синтаксичко-семантичке и функционалностилистичке методе. Као суперординирани критеријум узиман је семантички, на основу кога су издвојени семантички типови сложених везника (спацијални, темпорални, каузални и сл.), а уну-

тар њега је као класификациони поткритеријум узет образац, односно модел компоновања сложених субординацијских везника. На наредном нивоу класификације издвојени су структурни подтипови сложених везника (односно подмодели на основу којих су оформљени) с обзиром на конструкциони тип прилошког израза или с обзиром на позициони критеријум партикуле у односу на везнички елемент у саставу сложеног везника. Као интерференцијски увек је у анализи био критеријум функционалности порекла и дистрибуције разматраног сложеног везника. Анализа је тако и у целини и у свим својим деловима постала свеобухватнија, вишеаспектнија и усложњенија.

Монографија *Сложени зависни везници у српском језику и њихова функционална дистрибуција* Веселине Ђуркин припада свем трима синтаксичким областима: морфосинтакси, структурној синтакси и семантичкој синтакси, а поред тога још и функционалној стилистици српског језика – и то како у синхронијској тако и у дијахронијској (пред) стандарднојезичкој перспективи. Монографија је тако и дводисциплинарна (синтаксичка и функционалностилистичка) и унутардисциплинарно вишеаспектна (јер укључује троаспектну синтаксичку анализу: морфосинтаксичку, структурносемантичку и творбеносинтаксичку). У српистичкој и/или сербословенистичкој литератури пре ове књиге Веселине Ђуркин нису постојали ни јасни критеријуми идентификације сложених зависних везника па следствено ни монографска студија њима посвећена, премда је појава датог типа везничких средстава регистрована још у првим граматикама српског језика.

Будући да су сложени везници вероватно више од свих других синтаксичких питања изазивали толико контроверзи у научној, а посебно граматичкој литератури, и да су у директној вези с критеријумима разграничења координације и субординације као најсуштаственијих реченичних синтаксичких категорија, тешко да се и за једну синтаксичку (а уз то још интерферентно и функционалностилистичку) књигу може рећи да је била потребнија српистици од ове монографије Веселине Ђуркин.

Милош М. Ковачевић*

* mkovacevic31@gmail.com

Исходишџа 5. Михај Н. Радан (ур.). Темишвар: Савез Срба у Румунији, Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији, Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару – Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2019.

Часопис *Исходишџа* 5 штампан је 2019. године. У њему су објављени радови са V међународног научног скупа *Мајџеријална и духовна кулџура Срба у мулџиетџичким срединама и/или џериферним обласџима*, који је одржан од 19. до 21. октобра 2018. године на Филолошком факултету Западног универзитета у Темишвару.

Радови у овом часопису тематски су разнолики – од оних из области језика и књижевности, преко антрополошко-лингвистичких и лингвостилистичких, до оних историјских, етнолошких и етнолингвистичких.

У највећем броју радова (17) теме су из области језика. У раду Жарка С. Бошњаковића (Филозофски факултет, Нови Сад) *Колико је државна граница уџишала на џрозодијски сисџем говора М. Гаја (у Румунији) и В. Гаја (у Србији)* (69–82) на основу два идиолекта утврђују се сличности и разлике у прозодијском систему Малог Гаја (у Румунији) и Великог Гаја (у Србији), које су настале успостављањем државне границе између ова два места. Аутор је настојао да утврди „индекс фреквенције интраговорничких и интерговорничких варијација“ (70), а исто тако и да сагледа колики је утицај румунског језика и његовог банатског дијалекта. Бојана М. Вељовић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац) у раду *Унуџрашња микрораслојеносџи говора џуџишско-новойазарско-сјеничке зоне* (83–99) испитује појаву дијалекатске микрораслојености у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, која се рефлектује у виду хоризонталне и вертикалне микрораслојености. Рад *Консонанџски сисџем Дивича, Белобрешке и Сџаре Молдаве у Румунији* (101–111) Гордане С. Драгин (Филозофски факултет, Нови Сад) доноси причу о инвентару и дистрибуцији консонаната и консонантских група, као и о неким консонантским алтернацијама у говору три клисурска села – Дивича, Белобрешке и Старе Молдаве. Као грађа за овај рад ауторки су послужили

ли транскрибовани аудио записи са терена и материјал из попуњених лексичких упитника. Мирјана К. Илић (Филозофски факултет, Ниш) у раду *Боја и њасџирски именослов* (145–155) настоји да на основу рада *Имена коза* Драгољуба Златковића (Ниш, 2015) покаже „колико је боја јак визуелни и когнитивни стимуланс у именовању животиња“, односно да кроз овај свој рад продуби „сазнања о учешћу боје у пастирској лексици југоисточне Србије“ (146). У раду *Језичке карактеристике лазаричких њјесама у њјизи* Обичаи и пјсни турецкихъ Сербовъ *Ивана Сџејановича Јасџребова* (201–219) Миодраг В. Јовановић (Филолошки факултет, Никшић) пратећи неке фонетске и морфосинтаксичке особине настоји да утврди да ли се у лазаричким песмама може препознати локални дијалекатски систем краја из којег потичу, односно „да ли су и у којој мјери неке маркантне особине народних говора, наглашаване од дијалектолога, нашле мјесто у стиховима лазарица“ (201). *Турцизми у сџочарској џерминологији југоисточне Србије* (221–236) наслов је рада Надежде Д. Јовић (Филозофски факултет, Ниш). Ауторка, на основу грађе прикупљене на терену и у дијалекатским речницима, анализира турцизме у сточарској терминологији југоисточне Србије, констатујући да се јављају у великом броју семантичких поља, а нарочито у лексици која се тиче коња. Следећи је рад Александре Р. Лончар Раичевић (Филозофски факултет, Ниш) *Инвенџар и дисџрибуџија џрозодема у срџским говорима у Помориџију (Чанад)* (237–246). На основу теренске грађе анализирају се акценатске карактеристике (инвентар и дисџрибуџија прозодема) у говору Чанада. Ауторка уочава да је на плану прозоџије присутан велики уџицај румунског језика. У раду *Пунџџови у Румунији и Мађарској у оквиру Српског дијалектолошког атласа – резулџаџиџи досадаџиџи џеренских исџраживања* (257–264) Бранкице Ђ. Марковић (Институт за српски језик САНУ, Београд) представљени су резултати досадаџиџе испитаности пунџова у Румунији и Мађарској за потребе Српског дијалектолошког атласа. *Елеменџи мулџијезичносџи и мулџи-кулџурализма у Белићевим Дијалектима* (265–277) наслов је рада Јордане С. Марковић (Филозофски факултет, Ниш). Ауторка анализира елементе мулџијезичности и мулџикултуралности у монографији *Дијалекџи исџочне и јужне Србије* Александра Белића. Тања Милосављевић (Институт за српски језик САНУ, Београд) у раду *Конџеџи судбине на косовско-метохијској језичкој слиџи свџџа* (299–310) настоји да утврди универзалне и специфичне лингвокултурне црте у поимању судбине носилаца косовско-метохијских говора. У раду Радивоја М. Младеновића (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац) *Вокали средњег реда у сиринићком говору* (311–325) прате се и анализирају вокали средњег реда у северношарпланинском сиринићком говору у зависности од позиџије – да ли су под акцентом или ван њега. Аутор закључује да „ови

грађу ауторка разврстава и представља кроз четири семантичка поља: 1. Одевање, 2. Обување, 3. Одећа и предмети који се односе на новорођену децу и чување деце и 4. Накит. Поред тога, осврнула се и на порекло речи из овог домена. У раду *Из синџаксе глагола у говору Јаворана (код Бањалуке)* (519–526) Дијане М. Црњак (Филолошки факултет, Бања Лука) представљене су основне карактеристике из синтаксичке проблематике глагола у говору села Јаворана код Бањалуке. Забележене језичке особине упоређене су са онима које се срећу у западнијим српским говорима, а све у циљу „свестранијег сагледавања говора Јаворана у свјетлу херцеговачко-крајишког дијалекта као компактне говорне цјелине“ (519).

Своје место у овом часопису нашло је и десет радова чије су теме из области књижевности. *Токови савремене косовско-метохијске књижевности* (9–18) наслов је рада Данице Т. Андрејевић (Филозофски факултет, Косовска Митровица). Ауторка прати „књижевно-историјске, теоријске и критичке видове стваралаштва косовско-метохијских аутора“ (9). У раду *Жанровска њрејлијања у делу Сунце на кришке Иве Мунђана* (57–67) Мирјане Д. Бојанић Ћирковић (Филозофски факултет, Ниш) анализирају се формалне и стилске особености дела *Сунце на кришке Иве Мунђана*. Ауторка се посебно бави жанровским аспектима прозе овог писца. Рад Смиљане Ж. Ћорђевић Белић (Институт за књижевност и уметност, Београд) *Песма о Јови Чаруги и ѡредање о Пејѡру Маниѡу (Pătru Manti) из Рудне: комуникација између кулѡуре и „гранична“ фолклорна знања* (113–127) доноси причу о српском хајдуку Јови Чаруги, и то на основу увида у широку и разноврсну грађу консултовану током овог истраживања, као и анализом разговора са саговорником из Рудне, у коме су саопштене песме о овом хајдуку и делови предања о румунском хајдуку Петру Мантуу. Голуб М. Јашовић (Филозофски факултет, Косовска Митровица) у раду *Албански ѡисаѡ срѡског ѡорекла Милош Николић Миђени и његова краѡика ѡроза* (169–179) говори о Милошу Николићу (познатијем под псеудонимом Миђени), једном од најзначајнијих албанских књижевника српског порекла прве половине XX века и о његовом стваралаштву. *Анђелко Крстић као срѡски и македонски ѡисаѡ* (177–199) наслов је рада Милорада Јеврића (Филозофски факултет, Косовска Митровица). Аутор говори о писцу Анђелку Крстићу, чије књижевно дело припада првенствено српској књижевности, али једним својим делом припада и македонској књижевности. У раду *Лирски говор Љубомира Симића* (247–255) Горана М. Максимовића (Филозофски факултет, Ниш) интерпретирани су стихови овог заборављеног песника. Аутор посебну пажњу посвећује интерпретацији „тематско-мотивских, стилско-поетичких и реторичких аспеката лирике Љубомира Симића“ (248). Након тога аутор указује и на улогу овог песника у конституисању песничког модернизма у српској књижевности, с обзиром на то да је био „један од рјетких

пјесника те генерације који је потекао са простора југоисточне Србије“ (248). Снежана Ј. Милојевић (Филозофски факултет, Ниш) у раду *Велики рат* Александра Гаталице као *посмодерни роман* (289–297) указује на различитост романа А. Гаталице према уобичајеном дискурсу о рату. У односу на претходнике „који су о рату говорили из угла учесника, Гаталичин роман јасно истиче метатекстуални карактер наратива о рату који је представљен у форми преиспитивања баналног, парадокса или деконструкције. Уместо јунака које покрећу велике идеје и племенита осећања, Гаталица нас суочава са ликовима које покреће конкуренција, грамзивост, мржња према другом и похлепа“ (289). *Дух српске модерне у Темишвару Тодор Манојловић и Милош Црњански* (327–343) наслов је рада Октавије И. Неделку (Факултет за стране језике и књижевности, Букурешт) и Лидије В. Чолевић (Факултет за стране језике и књижевности, Букурешт). Ауторке су настојале да утврде колико је боравак Тодора Манојловића у Румунији „био подстицајан и судбоносан“ (327) и како се то одразило на његово целокупно стваралаштво. У раду *Једна њесничка свадба девејнаесетог века у свейлу друштвених и књижевних креиња Срба у дијаспори* (345–355) Видана В. Николића (Педагошки факултет, Ужице) говори се о песничкој свадби XIX века у „српском“ Будиму између песника Симе Милутиновића Сарајлије и Марије Поповић („лепе Маце из Будима“, како ју је Вук звао), ученице Луке Милованова и сараднице Вука Караџића. Њихов живот најпре у Будиму, а потом и у Новом Саду и Београду „био је у жижи интересовања друштвеног и књижевног живота Срба у матици и дијаспори“ (353). „Одобравање или неодобравање овога брака одиграло се кроз ондашњу преписку културних радника и кроз лирске песме познатих песника у листовима и часописима“ (345), што аутор поткрепљује одломцима из ових преписки. О књижевном делу и раду Славомира Гвозденовића, једног од најзначајнијих српских песника у Румунији и расејању, говори рад Маце Царан Андрејић (Филолошки, историјски и теолошки факултет, Темишвар) *Славомир Гвозденовић – књижевно дело у духу српства* (509–518).

Два рада су антрополошко-лингвистичка – *Станчево: нарашћиви о раду и сиромашћу* (403–424) Биљане Сикимић (Балканолошки институт САНУ, Београд) и *Испраживач и саговорник у кадру. Тактилни гестиови и њихова функција у теренском антрополошко-лингвистичком интервјуу* (475–492) Светлане М. Ћирковић (Балканолошки институт САНУ, Београд). Б. Сикимић се у свом раду, на основу теренске грађе добијене у разговору са становницима Станчева (села источно од Темишвара, које припада Банатској Црној Гори), бави њиховим сећањима на рад у доба комунизма у Румунији, као и ставовима „о савременом животу у периоду посттранзиције“ (403). Поред тога, бави се и лексичким румунизмима који су везани за живот и рад у доба комунизма и (пост)

транзиције. Рад С. Ћирковић је заснован на теренским антрополошко-лингвистичким истраживањима у румунском насељу Дињаш. Ауторка разматра једну од не баш честих ситуација у оваквој врсти истраживања – да се „саговорник и истраживач налазе у истом кадру током видео-документовања теренског разговора“ (475). Она уочава да у оваквом просторном распореду истраживача и саговорника долази до тактилног контакта између њих, односно да „саговорник користи тактилни гест у комуникацији са истраживачем“ (475) и даље прати у којој су функцији ти тактилни гестови.

Један рад је из области лингвостилистике – *Интерференција уметничког и неуметничког стила у делу Ужице са вранама Љубомира Симовића* (357–366) Милке В. Николић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац). Ауторка се бави језичко-стилским одликама дела *Ужице са вранама* Љубомира Симовића, настојећи да „из лингвистичке (лингвостилистичке) перспективе испита на који начин се остварује интерференција уметничког и неуметничког стила у обликовању текста“ (357).

Историјским темама посвећена су четири рада: *Istoria milenară a Sârbilor din Banatul românesc (prin prisma manuscriselor, transumpturilor și a notelor din perioadă anilor 1010–1954)*¹ (19–41) Ивана Бирте (АРБ Румунија), *Породица Дамаскин од Неметџа* (157–168) Саше Б. Јашина (Српска православна Епархија темишварска, Темишвар), *Из наше заоставштине: људи и књиге* (279–288) Живе Ђ. Милина (Филолошки, историјски и теолошки факултет, Темишвар) и *Културно-уметничка друштва српске мањине из Румуније у међурајном њериоду* (493–497) Миодрага О. Ћурушкина (Основна школа бр. 24, Темишвар). И. Бирта у свом раду, на основу до данас необјављених рукописа који су сачувани у карашевским архивима а односе се на период од 1010. до 1954. године, износи најраније потврде о присуству Срба у румунском Банату. С. Јашин указује на значај српско-цинцарског племства у оквиру Хабзбуршке монархије, осврћући се на једну мању породицу Дамаскин од Неметџа, која је имала значајну улогу на подручју румунског Баната. Говори о овој племићкој породици и њеним члановима, о њиховим поседима, задужбини и прилозима које су донирали. У раду Ж. Милина извршена је валоризација српске заоставштине на данашњој територији Румуније, и то у виду монографија, превода и приређених издања. Аутор истиче да су њој посебно допринели Стеван Бугарски и Љубомир Степанов. М. Ћурушкин представља неколико културно-уметничких и добротворних друштава и читаоница из Темишвара и њихове активности, с циљем

¹ У преводу: *Хиљадугодишња историја Срба у румунском Банату (на основу оригиналних рукописа, записа и преписа који се односе за период 1010–1954. године).*

да упозна српску заједницу „о напорима српског живља из међуратне Румуније за очувањем свог националног идентитета у мултикултурној заједници Баната“ (493). Истраживање је вршено на основу докумената темишварског државног архива и темишварске међуратне штампе.

У засебну групу могу се сврстати етнолошки (4) и етнолингвистички (1) радови: *Идентитетски елементи Срба у Румунији: свадба у селима Поморишја и Банатске Црне Горе* (43–56) Бојане Б. Богдановић (Етнографски институт САНУ, Београд), *Божић код Срба у Румунији – Краљевац и Чанад* (129–144) Миљине Ивановић Баришић (Етнографски институт САНУ, Београд), *Славски обичаји у румунском Поморишју (Чанад, Фенлак) и Банатској Црној Гори (Краљевац): резултати итеренског рада обављеног у јулу 2018. године* (465–474) Ђорђине М. Трубарац Матић (Етнографски институт САНУ, Београд), *Посмртни ритуали за покој душа уснулих код Срба у Кетфелу – Румунија* (527–530) Благоја Чоботина (Темишвар) и *Нека традиционална јела у Карашеву* (499–508) Миљане-Радмиле Ускату (Филолошки, историјски и теолошки факултет, Темишвар). Б. Богдановић у свом раду, на основу теренске грађе, представља начине прослављања традиционалног склапања брака Срба у Румунији (у селима Фенлак, Чанад и Краљевац) у периоду након II светског рата. У раду М. Ивановић Баришић износе се нека од сазнања о очуваности прослављања Божића код Срба у селима Краљевац и Чанад у Румунији. Ауторка уочава „поприлично слабо очувану празничну структуру прослављања Божића код српског становништва у овом делу Румуније“ (143), у односу на Дунавску клисуру, где су многи од ових обичаја још присутни или је очувано сећање на њих. Ђ. Трубарац Матић у свом раду, на основу пет казивања, говори о славским обичајима у селима Чанад и Фенлак у румунском Поморишју и селу Краљевац у Банатској Црној Гори, уочавајући убрзано гашење овог обичаја. Ауторка наводи неке од могућих фактора који су утицали на убрзање тог процеса, а с друге стране указује и „на елементе славских обичаја који су још увек присутни у пракси или у сећањима казивача“ (465). О посмртним обичајима и ритуалима које су Срби из Кетфела у Румунији вршили за покој душа својих умрлих чланова, 40 дана након сахране, говори рад Б. Чоботина. Аутор наводи да су се ови обичаји задржали до краја прошлог века, што потврђује и податак да се овај рад заснива на казивањима која су забележена осамдесетих година прошлог века. М.-Р. Ускату, на основу теренских истраживања, представља неколико традиционалних јела из Карашева, у југозападном делу румунског Баната. Ауторка посебно истиче тесну повезаност неких јела са традиционалним обредима и обичајима овог места.

На крају, може се закључити да је у часопису *Исходнишћа* 5 сабран велики број радова (укупно 39) и да сваки од њих представља вре-

дан допринос области којој припада. Сигурно је да ће овај број часописа *Исходниџа*, као и они пре њега, наћи своје место међу значајним публикацијама и бити користан ширем кругу читалаца.

*Бранкица Ђ. Марковић**
Институт за српски језик САНУ
Београд

* brankicama@gmail.com

Два века в двадцати словах. Н. Р. Добрушина, М. А. Даниель
(отв. ред.). Москва: Издательский дом Высшей школы экономики,
2016, 453 стр.

Израда Националног корпуса руског језика (<http://www.ruscorpora.ru/new/>) започета је 2001. године с циљем да се сачини електронски извор који би представио руски језик како у савременој, тако и у ранијим етапама развоја. Зато се при његовој изради посебно води рачуна о равномерности заступљених аутора, различитих жанрова и врста текстова. Руски књижевни језик представљен је општим корпусом у који је до сада ушло преко 283 милиона употребљених речи, а временом су се развили и бројни поткорпуси. Према нивоима језичке анализе издвојени су акцентолошки, синтаксички, дијалекатски, историјски и црквенословенски поткорпус, а према врсти језичког израза – поетски и новински. У новије време развија се и усмени корпус, у који улазе говор филмова и различите врсте јавних говора. Према намени издаваја се школски поткорпус, намењен ученицима како би лакше пратили наставу руског језика. Посебан одељак посвећен је паралелним корпусима руског и других језика, у којима се кроз симетричне језичке парове дају еквиваленти руских језичких јединица на страним језицима, и обрнуто – руски еквиваленти језичких јединица из страних језика.¹ Ако се у обзир узму сви наведени поткорпуси, процењује се да Национални корпус руског језика тренутно садржи преко 600 милиона речи. Како би корпус био претражив, све речи су анотиране према морфолошким и семантичким карактеристикама, а уз сваки пример дају се и метаподаци о времену настанка текста, његовом аутору и жанровској припадности.

Захваљујући обухвату и разноврсности грађе, као и могућности да се она брзо пронађе и организује према интересовању истраживача,

¹ Присутно је чак 19 језичких парова: од језика осталих народа који насељавају Русију за сада су присутни башкирски и бурјатски, а од словенских језика заступљени су белоруски, украјински, пољски, чешки и бугарски. Преостале парове с руским чине естонски, енглески, италијански, јерменски, кинески, летонски, литвански, немачки, фински, француски, шведски и шпански језик.

Национални корпус постао је један од важнијих извора за проучавање руског језика. Пример могућих корпусних истраживања у области лексикологије представља колективна монографија *Два века в двадцати словах (Два века у двадесет речи)* под редакцијом Нине Добрушине и Михаила Данијеља.

Идеја уредника била је да се помоћу корпуса истражи употреба двадесет речи од краја XVIII до почетка XXI века с циљем да се прикаже развој њиховог значења кроз различите контексте и сфере употребе. У избор речи за анализу највише је ушло именица (њих 14: *мама, машина, молодец, пакет, пионер, привет, пружина, публика, свалка, сволочь, стиль, тётка, тройка, червяк*), док су остале врсте речи знатно мање заступљене (придеви *знатный, классный, передовой*), од глагола једино *кануть*, а међу непроменљивим врстама речи анализирају се речца глаголског порекла *пожалуй* и реч *пока* која се може употребити као прилог, везник и речца. Већина речи је домаћег порекла, док су само шест анализираних речи позајмљенице (именице *машина, пакет, пионер, публика, стиль*, а њима се може додати и придев *классный*, чија је основа латинског порекла доспела у руски посредством француског).

У уводној речи уредници истичу да је основни критеријум за избор речи било њихово значење и употреба у XIX веку. Бирајући тај критеријум, поред лингвистичког испитивања развоја значења појединих речи, аутори пред своја истраживања постављају нешто шири циљ – да покажу да се корпусном анализом речи могу пратити и поједини елементи руске историје и културе и њихов одраз у језику. На тај начин се посредно испитује и могућност степена разумевања класичних књижевних текстова пониклих у другој епохи, али и допринос појединих аутора формирању одређених језичких карактеристика те епохе.

На методолошком плану аутори полазе од значења речи описаних у лексикографским изворима. Природа анализе речи у дужем периоду изискивала је да се не користе само једнојезични речници савременог руског језика уз етимолошке, историјске и дијалекатске већ и старији речници настали у периоду обухваћеном анализом. Помоћу корпуса одређује се фреквенција испитиване речи на основу броја случајева њене употребе према милион других речи (тзв. *wpm* техника према енглеском *words per million*). Разлике у фреквенцији употребе у појединим периодима могу послужити као претпоставка да је дошло до промене у структури значења те речи, што се одразило на њено функционисање у лексичком систему. Та претпоставка се проверава кроз контекстну анализу корпусних примера из различитих временских периода на основу чега се

издвајају подаци о заступљености и узајамном односу њених значења на основу укупног броја примера у посматраном периоду.²

Анализа значења појединих речи врши се у засебним поглављима. Њихово међусобно поређење олакшава чињеница да су сва поглавља организована на истоветан начин. Свако поглавље започиње од табеларне схеме, која показује оквирну хронологију настанка значења речи о којима ће се говорити. Затим се представља кратка историја те речи, почев од етимолошких података, преко приказа њених значења према лексикографским изворима до табеле која приказује промене у фреквенцији њене употребе у току последња два века. На основу тих података прелази се на детаљну контекстну анализу употребе речи и њених значења по ужим хронолошким периодима, при чему се за сваки период даје графички приказ заступљености значења одређене речи на основу укупног броја примера, што умногоме олакшава праћење текста. После анализе развоја значења речи даје се и кратак осврт на корпусне податке о њој блискозначним речима (речима из истог најужег семантичког поља или паронимима).

Могућности корпусне анализе значења представимо на примеру неколико речи занимљивих с различитих лексиколошких аспеката: именице *мама*, глагола *кануть*, придева *классный* и речце *пожалуй*.

Именица *мама* (стр. 72–92) привукла је пажњу истраживача тиме што је све до половине XIX века фреквенција њене употребе била изузетно ниска – јављала се мање од 50 пута у милион речи. Погледавши примере употребе речи од половине XVIII до прве трећине XIX века, ауторке овог поглавља увиђају да основно значење ове речи, ‘хипокористик од речи *мајка*, обраћање мајци’ скоро уопште није заступљено. Срећу се свега три примера с тим значењем, при чему су сва три из комедије *Малолетник* Дениса Фонвизина. Према корпусу, преовлађујуће значење речи било је ‘дадиља, нана’, која је могла бити и ‘хранитељица, дојиља малој деци у племићким породицама’. Постојало је јасно разликовање између мајке и дадиље:

(1) Пусть же все дорбые люди увидят, что *мама* и что *мать родная* (Д. Фонвизин, *Недоросль*, 1782).

Према подацима из корпуса, за дадиље у племићким породицама биле су биране жене из народа, које су своју децу дојиле млеком, али могле су бити и странкиње:

² Подаци се могу добити ручним рачунањем ако нема много примера, или пак коришћењем *word* технике ако је њихов број велики.

(2) Не все за ними, как за малым ребенком, ходить *крепостной какой-нибудь маме*, которая ни о чём, кроме леших и ведьм, не слышала (И. Долгоруков, *Повесть о рождении моём*, ч. IV 1799–1806).

(3) Жена, не теряя памяти /.../, но без четверти в шесть часов на руках сердобольной *мамы немки*, сидя в больших креслах, без стону испустила чистую душу свою... (И. Долгоруков, *Повесть о рождении моём*, ч. IV 1799–1806).

Ширу употребу у данашњем значењу реч *мама* добија тек од средине XIX века, што се повезује с постепеним напуштањем традиције да децу у аристократским породицама хране жене из народа. Под утицајем идеја француског просветитељства, аристократске породице у целој Европи одбацују ранија схватања о томе да дојење детета не представља понижење за жену, већ је природно и здравије по мајку и дете. Пошто је у речницима из овог периода присутно значење ‘хипокористик од речи *мајка*, обраћање мајци’, док се значење ‘нана, дадиља, хранитељица’ први пут појављује тек 1847. године, износи се претпоставка да је реч *мама* у хипокористичном значењу и раније постојала у руском народном говору заједно с речју *маиушка*. Међутим, та претпоставка се не може потврдити на основу корпуса, пошто корпус тог периода углавном чине књижевни текстови епохе класицизма, коју не карактерише широка употреба народног језика.

Од средине XIX века расте фреквенција употребе речи, и у већини случајева реч се употребљава при обраћању мајци. У неким примерима она показује занимљиве фонетске и морфолошке карактеристике – када говорници подражавају француски изговор, не мењају именицу кроз падеже и вероватно је изговарају с акцентом на последњем слогу. То се некад одржава и у самом писању речи:

(4) Мне ничего, *мама*, я здоровехонек (И. Н. Скобелев, *Рассказы русского инвалида*, 1838–1844).

(5) /.../ и мы наперерыв старались отличиться друг перед другом, чтобы утешить, развеселить нашу добрую *мamu* (М. Е. Салтыков-Щедрин, *Противоречия*, 1847).

(6) Обедал у милой *Мама*; ей, слава Богу, лучше (Николай II, *Дневники*, 1913–1916).

(7) Я просматривала эту вашу арию еще вчера, *таман* (М. С. Жукова, *Барон Рейхман*, 1837).

У XX веку реч шири своје значењско поље и почиње да се користи прво као узвик за изражавање изненађења или уплашености, а од друге половине века користи се и приликом обраћања свекрви или ташти:

(8) Рука с молоточком повисла над кафедрой. / –Мама! – сказал Ипполит Матвеевич громко (И. Ильф, Е. Петров, *Двенадцать стульев*, 1927).

(9) Фима говорит: «Двадцать пять рублей!» Мама родная! Где же их взять?! (С. Довлатов, *Заповедник*, 1983).

(10) Конечно, свекровь дорогая! Или я вас теперь мамой должна звать? (Г. Н. Вадимов, *Шестой солдат*, 1970–1981).

Развој рачунарске технике доноси још једно значење крајем XX века: у професионалном жаргону информатичара она означава матичну плочу (вероватно под утицајем енглеског назива *motherboard*):

(11) /.../ даже не заплатив, сколько просили, за новую пентиумную (правда, китайскую) маму, винчестер и прочие приятности, я еще дважды ездил... (*Столица*, 17 июня 1997).

Док анализа именице *мама* показује ширење значења које је раније било на периферији писаних текстова и његов даљи развој, анализа глагола *кануть* (стр. 38–52) показује занимљив однос између основног лексичког и фразеолошког значења тог глагола. Сам глагол је црквенословенског порекла и његов еквивалент у руском народном језику је глагол *капнуть*. То своје значење глагол чува током читавог XIX века:

(12) В это время стоявший позади лакей утер посланнику нос, и очень хорошо сделал, иначе бы канула в суп препорядочная посторонняя капля (Н. В. Гоголь, *Мертвые души*, 1842).

Корпус истовремено бележи и прве примере метафоризације значења капања у значењу ‘нестати, изгубити се’ (нестати, растворити се као кап у води):

(13) Последовало формальное изгнание, и, в последние два года своей жизни, отчим как будто в воду канул и его уже нигде не видали (Ф. М. Достоевский, *Неточка Незванова*, 1849).

(14) Моя тетрадка будет надгробным памятником доли жизни, канувшей в вечность (А. И. Герцен, *Записки одного молодого человека*, 1840).

Овакви примери постају чешћи у другој половини XIX века, при чему се примећује тенденција да глагол чешће стоји уз субјекат који означава људе, а све ређе уз периоде времена. Поред израза *кануть в воду*, појављују се и *кануть в вечность/в Лету/в пучину забвения* у значењу ‘отићи у заборав, отићи заувек’. Ширење оваквих израза доводи до тога

да већ почетком XX века глагол престаје да се употребљава у свом основном значењу. Последњу такву употребу глагола корпус бележи 1908. године у делу Фјодора Сологуба:

(15) И сок твоей души выжмет он в глубокую чашу, куда и мои канут тихие слезы (Ф. К. Сологуб, *Смерть по объявлению*, 1908).

Истовремено се појављују поједини примери који региструју могућност појаве новог значења – ‘потонути, нестати у води’:

(16) /.../ по ним-то (оврагам) и бежал Гевраська, сделав свое страшное дело и «канув как ключ на дно моря» (И. А. Бунин, *Суходол*, 1911).

Међутим, како корпус показује, те тенденције не доживљавају даљи развој у другој половини XX века. Уместо тога, и даље преовлађује фразеолошко значење ‘отићи у заборав, отићи заувек’ које се усталило с речима *вода, вечность, Лета, пучина забвения* у облику акузатива с предлогом *в*. Савремени речници руског језика прво значење овог глагола означавају као застарело, док су остала фразеолошка значења и даље у употреби. Анализа употребе овог глагола била би потпунија ако би се кратко сагледала и његова употреба у црквенословенском поткорпусу. На основу тога могло би се рећи да ли је тенденција ка фразеологизацији постојала и у црквенословенском, или се она појавила тек пошто је реч прешла у руски народни језик.

Анализа описног придева *классный* (стр. 52–71) показује самостални пут развоја значења позајмљенице у језику примаоцу. Иако се примери позајмљенице *класс* бележе у корпусу већ у првој трећини XVIII века, изведени придев од ње јавља се око век касније. Превлађујуће значење придева у XIX везује се за учионицу и школу уопште:

(17) Алеша возвратился в дом и весь вечер просидел один в классных комнатах /.../ (Анатолий Погорельский, *Черная курица*, 1829).

Поред тога, придев се може односити и на друго значење речи *класс* – на чин, класу или место у некој хијерархији:

(18) Ведь вы – классный чиновник да еще, кажется, десятого класса (А. И. Герцен, *Кто виноват?*, 1841–1846).

Секундарно значење среће се у знатно мањем броју примера, али се управо из тог значења у контексту ‘предмет који припада највишој класи квалитета’ (нпр. *классный летчик* – пилот с највишим степеном обуке) развија значење оцене, ‘веома добар, одличан’. То значење среће се први пут у роману *Дванаесѝ сѝюлица* Иљфа и Петрова из 1927. године:

(19) – Какой сюжет? / – Классный, – ответил Ляпис. Эпохальный мужчина приготовился уже записать слова Ляписа, но подозрительный по природе своей автор многоликого замолчал. /.../ – Честное слово. / – Сюжет

классный. Понимаешь, такая история (И. Ильф, Е. Петров, *Двенадцать стульев*, 1927).

Паралелно с развојем тог значења код придева и мотивна именица *класс* добија значење оцене, похвале или израза одушевљења у разговорном језику:

(20) – Ножку, ножку дай! / – *Класс!* (Артем Веселый, *Россия, кровью умытая*, 1924–1932).

Кроз читав XX век ово значење шири фреквенцију своје употребе у односу на остала и крајем века постаје најфреквентније. Ауторке овог поглавља сматрају да се ово значење развило вероватно и раније, али да се дуго није сретало у књижевним текстовима, те нису у могућности да своју претпоставку и докажу.

Анализа речце *пожалуй* (стр. 211–231) показује да се помоћу корпуса могу успешно испитивати и граматички чиниоци развоја лексичког значења. Пре почетка XIX века та речца се граматикализовала од императива глагола *пожаловать* и постала засебна одредница у речнику. У прво време свог самосталног постојања чувала је семантичку везу с глаголом означавајући молбу, а врло брзо појављује се у саставу етикецијске формуле сагласности да се та молба изврши:

(21) **Не смотри, пожалуй**, на этих польских хвастунов и подражателей их, безмозглых земляков наших (В. Т. Нарезный, *Бурсак*, 1822).

(22) Ну, если так, *пожалуй, я войду* (М. Н. Загоскин, *Юрий Милославский, или Русские в 1612 году*, 1829).

У оба значења речца се употребљава уз прво или друго лице глагола у презенту или императиву. Њено коришћење у разговору о трећем лицу или појави довело је до развоја новог, модалног значења вероватноће:

(23) *Пожалуй, эти французы* и оттуда меня выживут (М. Н. Загоскин, *Рославлев, или Русские в 1812 году*, 1830).

До краја XIX века значење вероватноће постаће основно значење ове речце, а значење молбе и сагласности преузеће речца *пожалуйста*, која се раније користила само за изражавање молбе.

Кроз анализу развоја значења различитих речи у монографији су представљене могућности корпусних истраживања у лексикологији. Може се рећи да се њиховом применом не одбацују традиционалне поставке лексикологије, већ напротив, оне се унапређују истицањем већег значаја статистичких података. Поред тога, корпус омогућава да се опиши лексиколошких проблема допуне локализацијом у времену, што осим прецизности научног описа доприноси упућивању на резултате оваквих проучавања и неких других дисциплина, попут стилистике и поетике

појединих писаца. Такође, при анализи већине речи лексикографски извори не користе се само као параметар за проверу присутности одређеног значења у корпусу, већ се даје и осврт на прецизност њихових описа. У већини случајева то је позитивна критика, што отвара могућност коришћења корпуса за валоризацију постојећих и израду нових речника.

Монографији се може упутити и пар замерки. На термилошком плану остаје нејасно зашто се при анализи вишезначности не користе термини ланчане и радијалне полисемије. Њихово коришћење сигурно би олакшало ауторима објашњавање развоја значења код појединих речи, а читаоцима сналажење у великом броју примера. У погледу композиције монографије уредницима би се могло замерити што после анализе свих двадесет речи нису издвојили посебно закључно поглавље у којем би уопштили резултате анализе и истакли предности и ограничења коришћења корпуса у лексиколошким истраживањима. Иако је број од двадесет речи релативно мали за озбиљнија уопштавања, кроз кратак осврт на њихову анализу могло би се показати постоје ли извесне сличности и разлике у развоју вишезначности код различитих врста речи, као и даљи смер проучавања те појаве на ширем лексичком плану. Уместо тога, аутори се у уводној речи само кратко осврћу на једну занимљиву чињеницу коју су приметили приликом анализе, а то је да је коришћењем корпуса релативно лако установити време настанка новог значења неке речи,³ али се не може одредити када неко значење престаје да постоји. На основу тога износи се претпоставка о постојању посебних механизма у језику који имају улогу очувања старијих значења речи.

Са даљим развојем различитих врста корпуса може се очекивати ширење предмета лексиколошких истраживања и богаћење њиховог теоријско-методолошког апарата. Зато смо сигурни да ће истраживања представљена у овој монографији бити подстицајна за даље коришћење корпуса у лексичким истраживањима не само у руској научној средини.

Стефан Д. Милошевић*
Универзитет у Београду*
Филолошки факултет
Катедра за славистику

³ Мада аутори упозоравају да ни корпус није увек поуздано средство, јер се његовим развојем увек може појавити неки нови текст који ће изнети тврдњу или донекле изменити или сасвим одбацити.

* stefan.milosevic@fil.bg.ac.rs

** Прилог је настао у оквиру пројекта *Паралелни електронски корпус српског и руског језика* Српске академије наука и уметности.

Славянская историческая лексикология и лексикография:
сб. научных трудов. Вып. 2. В. Н. Калиновская, И. А. Малышева
(отв. ред.). СПб.: Институт лингвистических исследований РАН,
2019, 317 стр.

Године 2018. зборник «Руска историјска лексикологија и лексикографија» (чијих је девет свезака било објављено у периоду од 1972. до 2015) добио је свог прејемственика – зборник «Словенска историјска лексикологија и лексикографија».

Већ наредне, тј. 2019. године светлост дана је угледала друга свеска новог зборника, коју ћемо овде укратко представити.

Нова свеска «Словенске историјске лексикологије и лексикографије» композиционо се састоји од четири тематске целине: *Лексикологија*, *Творба речи*, *Лексикографија*, *Језик руске јубилистичке и периодике XVIII—XIX века*, у којима су своје место нашла 24 рада аутора из четири земље (Белорусије, Мађарске, Русије и Србије). Сви радови заједно чине једну јасно дефинисану слику, али богату различитим детаљима. Као и свака друга слика, и ова има свој рам (додуше, помало необичан) – предговор главних уредника (В. Н. Калиновске и И. А. Малишеве), који претходи радовима, а после радова следе један приказ, основни подаци о ауторима, апстракти са кључним речима те резимеи на енглеском језику.

Прва тематска целина (*Лексикологија*) доноси нам осам прилога у којима се на материјалу лексико-семантичких група или појединачних лексема разматрају механизми семантичке динамике, питања лексичке варијативности, развоја лексике као система.

Ј. В. Генералова у свом раду (*Лексический портрет московской волюкты*) анализира лексеме са семантиком ‘успоравати, отезати, задржавати’, ‘одуговлачење, задршка’, које бележе историјски речници руског језика, одређене картотеке (пре свега *Речник језика свакодневице Московске Русије XVI–XVII века*), али и одређени споменици.

Следећи прилог (*Семантико-словообразовательный этюд: разгильдяй*), који потписује С. И. Иорданини, представља семантичко-творбени портрет кроз време руске речи *разгильдяй* (срп. *јавашлија*). Како би

тај портрет био што прецизнији, аутор своје закључке изводи на основу веома богатог емпиријског материјала који обухвата период од XI века па све до савременог доба.

О глаголима са префиксом *пре-* у руском језику XVIII века код којих дати префикс врши функцију интензификатора (*Глаголы с пре- в русском языке XVIII века: значение усиления действия*) пише И. А. Малишева.

И. Е. Кузњецова аутор је наредног прилога (*Синтагматические связи глагола предать в русском языке XVIII века*). Анализом синтагматских веза глагола *предать* у руском језику XVIII века, И. А. Кузњецова, између осталог, утврђује да у процесу развоја метафоричких значења посматраног глагола долази до његове семантичке редукције, што повлачи за собом и промену природе његових семантичких валентности, као и већу или мању граматикализацију посматраног глагола.

О англицизмима као особености идеостила С. Ј. Десницког, првог професора права Московског универзитета и ученика Адама Смита, пише В. В. Истратиј (*О терминологии речей С. Е. Десницкого, посвященных преподаванию юриспруденции*).

У XVII веку у руском језику појављују се административни термини *предсѣдатель* и *президент*, а почетком следећег придружује им се још један са заједничком архисемом – *презес*. Утицај друштвених промена за време владавине Петра Првог и Катарине Велике на фреквентност употребе наведених чланова синонимског низа, као и на ширење/сужавање њихове семантике предмет је анализе Т. Д. Коркине (*Формирование административной лексики в русском языке века: предсѣдатель, президент и презес*).

Почетак развоја стилистике у Руса везује се за име М. В. Ломоносова и његову теорију о трима стиливима. Да М. В. Ломоносов није био само сјајан теоретичар већ и практичар потврђује рад Н. В. Патројева (*Тропы и фигуры „речений“ и „предложенный“ в риторике и стихотворениях М. Ломоносова (по материалам словарей)*).

Последњи прилог у оквиру прве тематске целине такође је посвећен језичким одликама дела М. В. Ломоносова. Прилог (*Фигура „восхищение“ в „Кратком руководстве к красноречию“ М. В. Ломоносова: к вопросу о наименовании и историко-культурном контексте*) потписује М. Г. Шарахина, која црквенословенску лексему *восхищение*, сагледавши је са аспекта њене семантике и прагматике, посматра као беоцуг који повезује Ломоносова поету и Ломоносова теоретичара.

У оквиру следеће тематске целине, обједињене под насловом *Творба речи*, можемо прочитати два рада – П. А. Семјонова и О. А. Старовојтове.

П. А. Семјонов анализира одабране синонимске низове (*nomina agentis* и *nomina actionis*) који се могу пронаћи у лексикографској грађи Академијиног речника 1789–1794. и показује да стилска интерпретација

лексеме утиче на њену семантизацију у речнику, а самим тим и на њен потенцијал успостављања синонимских (или квазисинонимских) односа са другим лексемама (*К характеристике словообразовательных синонимов в русском литературном языке XVIII века*).

О. А. Старовојтова (*Этноконфессиональный компонент в лексике русского языка XIX века: к проблеме семантизации*), на материјалу руског језика XIX века, пише о лексемама мотивисаним етнонимима и долази до закључка да се све оне могу разврстати у једну од следећих трију група: 1) лексеме које нису промениле своје значење у односу на претходни период (у ту групу улазе свега две лексеме: именица *латинство* и глагол *полатынить*); 2) лексеме које су у XIX веку добиле сложенију полисемичну структуру (*облатынить*, *потручить(ся)*); 3) лексеме које су се појавиле у XIX веку (*онемечить(ся)*, *латинизировать(ся)*...).

Наредна тематске целина (*Лексикографија*) садржи шест прилога.

Р. Драгићевић, аутор првог рада који читамо у оквиру ове тематске целине (*Историјски речници српског језика као избор за исцртавање развоја националне слике светла српског народа*), на занимљив и убедљив начин демонстрира оправданост приступа речницима као плодног тла за проучавање лексикографског материјала у кључу савремене антропоцентричне парадигме. Анализирајући пет српских историјских речника (наспрам четири двојезична речника-огледала слике света Пречана стоји ризница података о менталности Срба који су живели под Турцима – Вукови речници из 1818. и 1852), Р. Драгићевић реконструише читав низ компонената слике света Срба који су живели у исто или слично време али на двома супротним странама Дунава.

Једна од савремених тенденција у руској историјској лексикографији је, како примећује М. И. Чернишова, аутор следећег рада (*Новое прочтение словарных описаний*), примена метода *addenda et corrigenda* – метод допуне и исправке одредница у историјским речницима. У духу наведеног метода, М. И. Чернишова предлаже допуну постојећих лексикографских дефиниција глагола *творити* и именице *опсимъ* у *Речнику руског језика XI–XVII века*.

Тема следећег рада (*История составления «Лексикона вокабулам новым по алфавиту» Ф. Поликарпова*) јесте први руски речник страних речи *Лексикон вокабулам новым по алфавиту*. Речник, настао у време Петра Првог, осим свог првог издања, за које је заслужан Н. М. Смирнов, има још два преписа, а један од њих је, по мишљењу Г. А. Мољкова, аутора рада, кључан уколико желимо одредити аутора, време и услове настанка овог речника.

Неретко се истраживачи нађу у недоумици које је значење реализовала ова или она реч у неком од писаних споменика насталих у одређеној регији: да ли се ради о значењу које је реч имала у књижевном језику тога

времена или је пак пред истраживачем реализација регионалног значења посматране речи? С. В. Русанова у свом раду (*Слово в историческом словаре: к вопросу о региональной специфике лексического значения*) на убедљив начин показује да се методом компаративне анализе парадигматских, синтагматских и творбених особености лексикографске грађе из различитих лексикографских извора (у овом конкретном случају наспрам тзв. академијиних речника стоји *Речник руског језика XVIII века: Источни Сибир. Забајкаље*) може доћи до прецизнијег одговора на постављено питање, поготово кад је пред нама полисемична реч са полисемичним афиксима у својој структури.

Крајем XVIII века, који представља један од најважнијих периода формирања руског језика, светлост дана је угледао Речник Академије руске (1789–1794). Сваки речник, па тако и овај, представља језичку слику света времена у ком је настао. Полазећи од овог става, А. С. Котельникова, аутор прилога *Лексика цветообозначений в Словаре Академии Российской (1789–1794)*, на врло леп начин показује да ће та слика бити још потпунија уколико речнику приступимо као тексту, будући да ћемо многе речи, које немају статус леме али које су битан део језичке слике света, наћи у тексту речника (или као део творбеног гнезда, или као део лексикографске дескрипције).

Рад Ј. Ј. Иванова (*О словаре крылатых библейских выражений современного белорусского литературного языка (с историко-этимологическими комментариями и соответствиями в современном русском языке)*) даје нам могућност да завиримо у будући речник крилатих израза у белоруском језику који воде порекло из Светог писма и да се при томе детаљно упознамо са његовом структурно-методолошком формом.

Последња тематска целина – *Језик руске јубилистике и јериодике у XVIII–XIX веку* – доноси осам радова.

Да свако време има не само своје време него и за њега карактеристичне изразе у публицистици показује у свом раду Л. Ј. Бушканец (*«Сумерки русской жизни» в российской публицистике 1880–1890-х годов*). Под утицајем збирке приповедака А. П. Чехова *В сумерках* из 1880. године, у ондашњој руској публицистици почиње да се употребљава синтагма *сумерки русской жизни*. Аутор, уз један занимљив еклектички методолошки пруступ, прати семантички пулс ове синтагме: настала у контексту филозофских размишљања, после извесног периода она почиње да се употребљава искључиво у ужем, социолошком смислу, да би, пре него што ће за савременог читаоца постати мало разумљива, контекст њених употреба за неко време поново постао шири.

Негде тридесетих-четрдесетих година XIX века у Русији се формирају два јаке, међусобно супротстављене идеолошке и културолошке струје – славјанофилство и западњаштво. У тој атмосфери сре-

дином XIX века настаје идеологема *азиатизм*, која заједно са придевом *азиатский* путем метафоричких преноса добија карактер значењски сложеног идеолошког појма. Динамику семантичког развоја пре свега лексеме *азиатизм* током XIX века (осврнувши се и на ситуацију данас) у свом раду прате О. А. Давидова и Л. Г. Чапајева (*Азиатизм и азиатский в идеологическом дискурсе XIX века*).

И. Б. Дјагилева (*Процесс освоения заимствований XVIII в. русских газетах первой половины XIX века*) на основу новинских текстова из прве половине XIX анализира процес фонетске, ортографске, морфолошке и творбене адаптације позајмљеница, као и процес развоја њиховог значења у односу на стање у XVIII веку, тј. на време када су се дате позајмљенице појавиле у руском језику.

Позајмљенице су тема и наредног прилога који потписује Ј. В. Макејева (*Общественно-политическая лексика заимствованного происхождения в языке публицистики второй половины XIX века: функционально-стилистический аспект*). Макејева на примеру одабраних лексема (као што су *адаптация*, *зондировать*) прати семантичке промене, динамику развоја парадигматских и синтагматских веза позајмљеница из друге половине XIX века.

Да сведочанство времена уплива нове лексике у неки језик могу бити и преводи у свом раду показује А. А. Малишев (*Случаи повторного внутритекстового толкования лексики в научно-популярном журнале „Примечания к Санкт-Петербургским ведомостям“ (1728–1742)*) на примеру текстова из часописа *«Примечания к Санкт-Петербургским ведомостям»*. За овај часопис приложи су били писани на немачком језику, а тек потом преводијени на руски. То што су преводиоци у појединим случајевима давали појашњења одређених речи у самом тексту (нпр. *ландрихтер, то есть земский судья, нефть или каменное масло...*) говори нам заправо да су те речи у то време биле сасвим нове или још увек недовољно познате руском читаоцу.

Ј. А. Потехина у свом прилогу (*Языковая личность Константина Голубова*) сагледава вербално-семантичке, когнитивне и прагматске аспекте језичке личности Константина Голубева, религиозног филозофа из друге половине XIX века. Индивидуалну језичку слику света К. Голубева ауторка реконструира на основу текстова које је овај руски филозоф објавио у часопису *Истина* у периоду од 1863. до 1868. године.

Блиским теми индивидуалне језичке слике света можемо сматрати и чланак Д. А. Романова (*Отражение в лексике «Записки об отрицательных сторонах русского солдата и офицера» Л. Н. Толстого семантико-стилистических процессов середины XIX века*). Аутор на материјалу *Записа* (који имају публицистички карактер) анализира неке од лексичко-семантичких универзалија (као што су *зло, нравственность*) и долази

до закључка да се већ у то време уочава битна Толстојева црта – употреба одређених кључних речи у индивидуалном семантичко-вредносном значењу.

М. А. Харламова, аутор рада *Сибирская публицистика XIX века как лексикографический источник*, по нашој оцени, достиже циљ који је поставила пред собом, а тај циљ је следећи: још једном скренути пажњу научне јавности на значај регионалне публицистике у својству извора за лексикографска и историјско-етимолошка истраживања на општенационалном језичком нивоу.

Последњи прилог (*Проблемы освоения английских заимствований в русском языке XIX века (на основе газетных материалов)*) не само у оквиру ове тематске целине већ и зборника у целини потписује С. Јанурик. Свој прилог С. Јанурик посвећује трима позајмљеницама из енглеског језика (*вагон, рельс и туннель*). После основних лексикографских података о посматраним лексемама, аутор даје примере њихове употребе у руским публицистичким текстовима, те анализира процес њихове формалне и семантичке адаптације, са посебним акцентом на варијантности облика.

На крају можемо рећи да овај зборник, иако намењен пре свега дијахроничарима, нуди веома богат и подстицајан материјал за размишљање и лингвистима који се баве синхроним проучавањем језичких феномена (овде ћемо поменути и чињеницу да је већина аутора своје теоријско-методолошко упориште нашла управо у савременим лингвистичким методама). Осим лингвистима и, шире, филолозима, својим садржајем многи радови из овог зборника неће оставити равнодушним ни историчаре, као ни културологе, али ни све оне који су спремни да се упусте у једно занимљиво лексиколошко и лексикографско путовање у прошлост.

Драгана М. Керкез*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику

* draganakerkez@hotmail.com

РЕГИСТАР КЉУЧНИХ РЕЧИ LXXXVI КЊИГЕ

*Јужнословенског филолога, св. 2**Бирилица*антропоцентрично-спацијална
јазична теорија 15

библиографија 157

билингвизм 127

Боснија и Герцеговина 127

глаголски корени 15

19. век 47

диалектологија 28

диференцијални словник 105

именска група 9

иновација 105

интегрални словник 105

Јужнословенски филолог 157

категоријален граматички маркер
9

македонски јазик 15

метаязыковите коментарији 127

некролог 157

неографија 105

неолексеми 105

неологија 105

островни говори 127

Павле Соларић 47

переключење кодова 127

полевое истражување 127

польски јазик 127

праславјански јазик 28

предлог 9

просветителство 47

семантика 15

семантичка деривација 15

сербски јазик 28, 127

синонимия 28

славјанска лексикологија 28

славјански јазици 127

словенски јазик 127

српски јазик 47

стандардизација 47

украински јазик 127

украјнска мова 105

хорватски јазик 28

хроника 157

чешский язык 127	językowy obraz świata 79
языковые меньшинства 127	koncept 79
<i>Латиница</i>	paradygmat naukowy 79
etnolingwistyka kognitywna 79	stereotyp 79
glosariusz (słownik pojęciowy) etnolingwistyki 79	

РЕГИСТАР ИМЕНА LXXVI КЊИГЕ
Јужнословенског филолога, св. 2

Кирилица

Аделунг, [Ј. К.] 60
Александер, Ронел в. Alexander, Ronelle
Александров, Олег А. 130, 151
Алексић, Радомир 162, 165, 168
Андрејевић, Даница Т. 204
Андрић, Никола 51, 52, 54, 69, 70, 71
Ауер, П. в. Auer, Peter

Бабић, Биљана 54, 59, 61, 64, 71
Балог, Валентина 108, 120, 121
Барац, Антун в. Barac, Antun
Барић, Хенрик 161, 168
Басара, Ј. 43
Башић, Горан 153
Безлај, Франце в. Bezljaj, France
Белић, Александар 157, 158, 159, 161–164, 167, 168, 178, 202
Белич, Александр в. Белић, Александар
Бечева, Ничка 167, 168
Бирта, Иван 206
Бјелаковић, Исидора Г. 47–77
Бјелетић, Марта 166, 168
Богдановић, Бојана Б. 207

Бодуен де Куртене, Јан в. Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niesisław
Бодуэн де Куртенэ, Иван Александрович в. Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niesisław
Бојанић Ћирковић, Мирјана Д. 204
Бојанић, Михаило 35, 42
Бојовић, Злата 71
Болић, Прокопије 66, 73
Боранић, Драгутин в. Boranić, Dragutin
Борисов, Сергеј А. в. Борисов, Сергей А.
Борисов, Сергей А. 127–156
Бошковић, Радосав 159, 163, 165, 168
Бошњаковић, Жарко С. 201
Браун, Вејлис в. Browne, Wayles E.
Брборић, Бранислав 166, 168
Брборић, Вељко 177
Брюкнер, А. 184
Бугарски, Стеван 206
Будимир, Милан 163, 164, 168
Букумирић, Милета 34, 36, 37, 38, 42
Бунин, И[ван] А[лексеевич] 214
Бушканец, Ј. Ј. 220

- Бџелаковић, Исидора Г. в.
Бјелаковић, Исидора Г.
- Вадимов, Г[еоргиј] Н[иколаевич] 213
- Вајан, Андре в. Vaillant, André
- Вајнгарт, Милош в. Weingart, Miloš
- Вајс, Јозеф в. Vajs, Josef
- Ванякова, Ј. 43
- Варади, Тибор 153
- Варбот, Жанна Ж. 29, 41
- Василиевич, Д. в. Vasiljević, Dragana
- Василькова, Лада 108, 123
- Вејк, Никола ван в. Wijk, Nicolaas van
- Велева, С[лавица] 22
- Вељовић, Бојана М. 201
- Вершик, Ана в. Verschik, Anna
- Веселый, Артем 215
- Видоески, Божидар 18, 22, 24, 166, 168
- Виноградов, Виктор Владимирович 164, 168
- Виняр, Ганна 108, 121
- Влајић-Поповић, Јасна 165, 167, 168
- Волотовская, Н[ина] А[лександровна] 181
- Вондрак, Вацлав в. Vondrák, Václav
- Вранеш, Александра 51, 72
- Врањеш, Рајко 129, 151
- Вујичић, Драгомир 165, 166, 168
- Вујичић, Милош 32, 42
- Вуковић, Јован 165, 168
- Вукомановић, Славко 165, 168
- Вуксановић, Миро 167, 168
- Гавриловић, Андра 54, 70, 72
- Галис, Арне в. Gallis, Arne
- Гаталица, Александар 205
- Гвозденовић, Славомир 205
- Генералова, Ј. В. 217
- Георгиев, Владимир Иванов 166, 168
- Георгијев, Владимир в. Георгиев, Владимир Иванов
- Георгијевић, Л[ука] Милованов 47, 50, 53, 60, 61, 66
- Герцен, А[лександр] И[ванович] 213, 214
- Глембоцкой, Я. О. 153
- Гоголь, Н[иколай] В[асильевич] 213
- Головащук, Сергій І. 106, 111, 121
- Головко, Евгений В. 132, 151
- Голомб, З[бигњев] 22
- Голубев, Константин 221
- Голубовић, Ана 158, 159
- Гончар, Олесь 121
- Гортан-Премк, Даринка 23, 167, 168
- Гошић, Невенка 166, 168
- Гринберг, Марк в. Greenberg, Marc L.
- Гринберг, Роберт в. Greenberg, Robert D.
- Гриценко, П. Ю. 153
- Грицкат-Радуловић, Ирена 48, 68, 72, 159, 163, 167, 169
- Грковић-Мејџор, Јасмина 167
- Грубор, Ђуро 163, 169
- Гудков, Владимир П. 167, 169
- Давидова, О[льга] А[ндреевна] 221
- Давидовић, Димитрије 56, 57, 58
- Далмација, Стево 35–39, 42
- Даниель, Михаил А[лександрович] 209, 210
- Даниель, Михаил в. Даниель, Михаил А[лександрович]

- Даничић, Ђура 32, 42, 161, 163, 169
 Даничич, Дж. в. Даничић, Ђура
 Даўгулевич, Наталья 110, 123
 Дејанова, Марија в. Деянова,
 Мария
 Деретић, Јован 49, 72
 Десницки, С. Ј. в. Десницкий,
 С[емён] Е[фимович]
 Десницкий, С[емён] Е[фимович]
 218
 Деянова, Мария 165, 169
 Динић, Јакша 33, 36–40, 42
 Ђагиљева, И. Б. 221
 Добровски, Ј[осип] 49, 51
 Добрушина, Н[ина] Р[оландовна]
 209, 210
 Довлатов, С[ергей] 213
 Долгоруков, И. 212
 Достоевский, Фјодор Михајлович
 213
 Дошеновић, Јован 66, 75
 Драгин, Гордана С. 201
 Драгићевић, Рајна 23, 167, 169,
 177, 219
 Дражић, Ј[асмина] 71
 Дрљача, Д. в. Дрљача, Душан
 Дрљача, Душан 130, 134, 151
 Дуличенко, А[лександр]
 Д[митриевич] 81, 97, 181, 185
- Ђанели, Тиро в. Giannelli, Ciro
 Ђоковић, Милан 75
 Ђорђевић Белић, Смиљана Ж. 204
 Ђорђевић, Нада 164, 169
 Ђорђевић, Смиљана 48, 72
 Ђорђић, Петар 162, 169
 Ђуркин, Веселина 193, 194, 195,
 197–200
- Елезовић, Глиша 32, 36, 42
- Жайворонок, Віталій 118, 122, 123
 Живановић, Владимир Б. 157–171
 Живанович, Владимир Б. в.
 Живановић, Владимир Б.
 Живковић, Драгиша 48, 73
 Живковић, Сретен 163, 169
 Жукова, М[ария] С[еменовна] 212
- Загоскин, М[ихаил] Н[иколаевич]
 215
 Земская, Елена 112, 121
 Зец, Александра 151
 Златковић, Драгољуб 202
 Зубати, Јозеф в. Zubatý, Josef
- Иванић, Душан 47, 48, 49, 52,
 54–70, 73, 76
 Иванов, Ј. Ј. 220
 Иванов, К[расимир] 181
 Ивановић Баришић, Милина 207
 Ивашина, Н[аталья] В[асильевна]
 181
 Ивић, Милка 159, 164–167, 169
 Ивић, Павле 48, 53, 54, 61, 73, 159,
 166, 167, 169
 Ивич, Павле в. Ивић, Павле
 Ившић, Стјепан в. Ivšić, Stjepan
 Илић, Мирјана К. 202
 Иљф, И[лья] 213, 214, 215
 Иљф, [Иља] в. Иљф, И[лья]
 Иорданини, С. И. 217
 Истратиј, В. В. 218
- Јагић, Ватрослав 161, 169
 Јакобсон, Роман Осипович 169
 Јакушкина, Екатерина И. в. Якуш-
 кина, Екатерина И.
 Јанковић, Е[мануило] 48
 Јанурик, С. 222
 Јашар-Настева, Оливера 166, 169
 Јашин, Саша Б. 206
 Јашовић, Голуб М. 204

- Јеврић, Милорад 204
 Јерковић, Јован 66, 73
 Јовановић, Јелена 175, 176, 177
 Јовановић, Миодраг В. 202
 Јовић, Душан 166, 169
 Јовић, Надежда Д. 202
 Јовићевић, Татјана 72
- Казанцева, Е[лена] А[натољевна] 181
 Калиновска, В. Н. в. Калиновская, В. Н.
 Калиновская, В. Н. 217
 Калюта, А[лександр] М[ихайлович] 181, 182, 185
 Капустина, Јелена 37–40, 43
 Караман, Матија 50
 Караулов, Юрий 112, 121
 Карацић, Вук Стефановић 32, 35, 36, 37, 43, 47, 49, 50, 53, 55, 59, 60–63, 65, 74, 76, 161, 162, 169, 174, 177, 178, 199, 205, 219
 Караш, Мјечислав в. Karaš, Mieczysław
 Карпіловська, Євгенія А. 105–125
 Карски, Јефимије в. Карский, Евфимий Федорович
 Карский, Евфимий Федорович 169
 Кашић, Јован 66, 68, 73, 165, 169
 Келих, Э. 181
 Кенгелац, П[авле] 48
 Керкез, Драгана М. 217–222
 Кидрич, Франце в. Kidrič, France
 Кислюк, Лариса 120, 121
 Клименко, Ніна 112, 121, 120,
 Ковачевић, Милош 175, 176, 193–200
 Кожинава, А[лла] А[ндреевна] 181, 182
 Козловская, Л[юдмила] А[ркадьевна] 181
 Коларич, Рудолф в. Kolarič, Rudolf
- Колендић, Петар 164, 169
 Комбол, Миховил в. Kombol, Mihovil
 Конески, Блаже 22, 23, 165, 169
 Конески, К[ирил] 23
 Конюшкевич, Марія И. 167, 169
 Коњушкевич, Марија в. Конюшкевич, Мария И.
 Копитар, [Јернеј] 49, 51, 55, 60, 62, 65
 Корина, Н. 181
 Коркина, Т. Д. 218
 Котелова, Надежда 107, 122
 Котельникова, А. С. 220
 Кохнович, Н[адежда] А[лександровна] 181
 Кошутић, Радован 163, 169
 Крестић, Василије 75
 Кречмер, Ана 181, 186–192
 Критська, Валентина 120, 121
 Крстић, Анђелко 204
 Кузњецов, И. Е. 218
 Кульбакинъ, Степан Михайлович 161, 163, 164, 169
 Кульбакин, Степан Михаилович в. Кульбакинъ, Степан Михайлович
 Кульбакин, Степан Михајлович в. Кульбакинъ, Степан Михайлович
 Курилович, Ј. в. Kuryłowicz, Jerzy
 Курц, Јозеф 162, 169
- Лавров, Петр Алексеевич 162, 169
 Лазаревић Ди Ђакомо, Персида 69, 73
 Лазић, Анђелка 35, 37, 38, 43
 Лазић-Коњик, Ивана 82, 102
 Лалић, Радован 164, 169
 Лашкова, Лили 165, 169
 Левонтина, Ирина 96, 108, 121, 122

- Леков, Иван 165, 169
 Лефелдт, Вернер в. Lehfeldt, Werner
 Ликоманова, Искра 167, 169
 Лозова, Ніна 120, 121
 Лома, Александар 34, 38, 39, 41, 166, 169
 Лома, Александр в. Лома, Александар
 Ломоносов, М[ихаил] В[асильевич] 218
 Лончар Раичевић, Александра Р. 202
 Лос, Јан в. Łoś, Jan
 Лотман, Юрий М. 132, 151
 Лош, Јан в. Łoś, Jan
 Лубаш, Владислав в. Lubaś, Władysław
 Луковић, Милош Д. 167, 169
 Ляпунов, Борис Михайлович 161, 169

 Љапунов, Борис Михајловић в. Ляпунов, Борис Михайлович
 Љуштина, В[икентије] 48

 Магарашевић, Бранко 163, 169
 Мажуранић, Владимир 161, 170
 Мазурик, Данута 107–110, 118, 122
 Мајнарић, Нико в. Majnarić, Niko
 Макејева, Ј. В. 221
 Максимовић, Горана М. 204
 Малиновић, Мирослав 153
 Малишев, А[лександар] А[лександрович] 221
 Малишева, И. А. в. Малышева, И. А.
 Малышева, И. А. 217, 218
 Мандарић, Јован 35, 36, 37, 39, 43
 Мандић, Драгана 151
 Манојловић, Тодор 205
 Маретић, Томислав 162, 170
 Мареш, Вацлав в. Mareš, František Václav
 Марковић, Марјан Д. 14, 15–25
 Марковић, Бранкица Ћ. 201–208
 Марковић, Ђорђе Кодер 52
 Марковић, Јордана С. 202
 Марковић, Милена 167, 170
 Марстрандер, Карл в. Marstrander, Carl
 Мартынов, Виктор В. 29, 31, 33, 41
 Мацановић, Ана З. 68, 73
 Меје, Антоан в. Meillet, Antoine (Paul Jules)
 Мельничук, О. С. 111
 Миклошић, Франц в. Miklošič, Franc
 Милановић, Александар 48, 53, 61, 62, 66, 74, 178
 Милановић, Бранислав 163, 170
 Милетић, Бранко 162, 170
 Милин, Жива Ћ. 206
 Милованов, Лука 205
 Милојевић, Снежана Ј. 205
 Милосављевић, Тања 202
 Милошевић, Ксенија 165, 170
 Милошевић, Стефан Д. 209–216
 Милутиновић, Сима Сарајлија 52, 205
 Миљковић, Бранислав 75
 Митровић, Брана 33, 40, 43
 Младеновић, Александар 48, 54, 66, 68, 74, 75, 167, 170
 Младеновић, Радивоје М. 176, 202
 Мољков, Г. А. 219
 Морозова, Мария С. 130, 151, 152
 Мошинский, Л. 184
 Мразовић, А[врам] 48
 Мркаљ, Сава 47, 49, 50, 53, 60, 61, 66, 75

- Мршевић-Радовић, Драгана 164, 165, 170
- Мунђан, Иво 204
- Мургоски, З[озе] 23
- Мурко, Матија в. Murko, Matija
- Мусић, Август в. Mušič, August
- Мушицки, Лукијан 70, 71, 76
- Мушкатиновић, Јован 72
- Нарежний, В[асилий] Т[рофимович] 215
- Неделку, Октавија И. 205
- Недозим, Тетјана 121
- Нејлор, Кенет в. Naylor, Kenneth E
- Нелюба, Анатолий 108, 109, 122
- Николаева, Татјана М. 131, 152
- Николић, Берислав М. 164, 170
- Николић, Видан В. 205
- Николић, Милка В. 206
- Николић, Милош Миђени 204
- Николић, Светозар 164, 170
- Новаковић, Стојан 66, 75
- Нич, Казимјеж в. Nitsch, Kazimierz
- Обнорски, Сергеј Петрович в. Обнорский, Сергей Петрович
- Обнорский, Сергей Петрович 164, 170
- Обрадовић Доситеј 48, 49, 50, 52, 53, 55, 58, 67, 70, 76, 77
- Обрадович, Доситеј в. Обрадовић, Доситеј
- Окиљ, Милијана 153
- Окука, Милош 168, 173–179
- Орлова, Лариса 121
- Орфелин, Захарија 48
- Осипович Јакобсон, Роман 165
- Остојић, Бранислав 175, 176, 177
- Оташевић, Ђорђе 110, 122
- Оти, Роберт в. Auty, Robert
- Павић, Милорад 48, 49, 75
- Павловић, Драгољуб 163
- Павловић, Миливој 163, 164, 170
- Падучева, Јелена в. Падучева, Е[лена] В[икторовна]
- Падучева, Е[лена] В[икторовна] 186, 188, 190, 191, 192
- Пандуревић, Еленка 128
- Панковић, Душан 51, 75
- Пастернек, Франтишек в. Pastrněk, František
- Патројева, Н[аталија] В[икторовна] 218
- Пенингтон, Ен в. Pennington, Anne
- Перебийніс, В. С. 111
- Перехвальская, Елена В. 146, 152
- Петров, Е[вгений] 213, 214, 215
- Петровић, Драгољуб 33, 35–40, 43, 167, 170
- Петровић, Снежана 166, 170
- Петровић, Тања 167, 170
- Пецо, Асим 164, 166, 167, 170
- Пешикан, Митар 165, 170
- Пилипенко, Глеб П. 127–156
- Пипер, Предраг 158, 159, 167, 170, 181, 185
- Погорельский, Анатолий 214
- Половина, Весна 166, 170
- Поповић, Јован Стерија 66, 74, 75
- Поповић, Љубомир 175
- Поповић, Марија 205
- Поповић, Стојанка 130, 136, 152, 154
- Поржезински, Виктор К. в. Porzezinski, Viktor
- Потехина, Ј. А. 221
- Прерадовић, Гордана 153
- Прерадовић, Љубиша 153

- Пудић, Иван 164, 170
 Пуздирева, Тетјана 120, 121

 Радан, Михај Н. 201, 203
 Радић, Богдана 151
 Радић, Првослав 165, 170
 Радовановић, Драгана И. 203
 Радовановић, Милорад 170
 Радовић-Тешић, Милица 164, 170
 Радојичић, Ђорђе Сп. 164, 170
 Рајхенбах, Х[анс] 187
 Ракић, Вићентије 51, 52
 Рамовш, Фран в. Ramovš, Fran
 Рачанин, Јеротеј 47
 Редько, Євген 108, 122
 Реметић, Слободан 166, 167, 170
 Решетар, Милан 163, 167, 170
 Ристић, Стана 82, 97, 102
 Родић, Никола 164, 166, 170
 Розвадовски, Јан Михал в.
 Rozwadowski, Jan Michał
 Романов, Д. А. 221
 Романюк, Юлія 117, 120, 121
 Руденко, Е[лена] Н[иколаевна] 181
 Русанівський, В[італій]
 М[акарович] 153
 Русанова, С[ветлана]
 В[ладимировна] 220

 Савић, Виктор 167, 168
 Салтыков-Щедрин, М[ихаил]
 Е[вграфович] 212
 Селимовић, Меша 178
 Семјонов, П. А. 218
 Сибиновић, Владан 151
 Сикимић, Биљана 128, 130, 153,
 166, 170, 205
 Сикимич, Биљана в. Сикимић,
 Биљана
 Симин-Допуђа, Ружица 50, 52, 75
 Симић, Бригита 175, 177
 Симић, Зоран М. 203

 Симић, Љубомир 204
 Симић, Радоје 166, 168, 170,
 173–179
 Симовић, Љубомир 206
 Скляніченко, Ганна 106, 122
 Скляревская, Галина 107, 123
 Скобелев, И[ван] Н[икитич] 212
 Скок, Петар в. Skok, Petar
 Скопненко, Олександр 118, 122
 Славски, Францишек в. Sławski,
 Franciszek
 Слоњски, Стањислав в. Słoński,
 Stanisław
 Смирнов, Н. М. 219
 Смит, Адам 218
 Соболевский, Алексей Иванович
 162, 171
 Собољевски, А. И. в. Соболев-
 ский, Алексей Иванович
 Соколянский, А[лександр]
 А[натольевич] 181, 185
 Соларић, Павле 47–73, 75, 76, 77
 Соларич, Павле в. Соларић, Павле
 Сологуб, Фјодор К. 214
 Сомерфелт, Алф в. Sommerfelt, Alf
 Сорокин, Юрий 107, 122
 Србољубић, Илирофил 57
 Средојевић, Д[ејан] 71
 Станишић, Вања 166, 171
 Станкијевић, Едвард в.
 Stankiewicz, Edward
 Станковић, Бојан 151
 Станковић, Станислав 165, 171
 Станојчић, Живојин 164, 165, 167,
 171, 175
 Старовојтова, О[лга] А[лбертовна]
 218, 219
 Стевановић, Михаило 159, 163,
 164, 165, 171
 Стевовић, Игрутин 162, 171
 Степаненко, Микола 108, 122
 Степанов, Љубомир 206

- Стефановић Венцловић, Гаврил 47
 Стефановић, Димитрије 166, 168, 171
 Стефановић, Мирјана Д. 48, 75
 Стијовић, Рада 36, 39, 43
 Стијовић, Светозар 166, 171
 Стишов, Олександр 112, 122
 Стојаковић, Анка 35, 36, 37, 39, 43
 Стојановић, Јелица 72
 Стојановић, Љубомир 157, 158, 159, 161, 162, 171
 Стојићевић, Александар 163, 171
 Стојковић, Атанасије 48, 50
 Стошић, Јелена 167, 171
 Стратимировић, Стефан 61, 66, 67, 68, 76
 Стратимировичъ, Стефанъ в. Стратимировић, Стефан
 Струганецъ, Любоу 112, 122
 Суботић, Љиљана 48, 71, 75
 Судимац, Нина Љ. 203
 Супрун, А[дам] Е[вгенъевич] 181, 182, 185
 Супрунчук, Никита Викторович 181–185
 Суркова, Е[лена] С[ергеевна] 181, 182, 185
 Сырочкин, В. В. 39, 41
 Сятковский, Я. 43
 Танасић, Срето 157, 159, 165, 167, 171
 Таран, Алла 116, 123
 Тарановски, Кирил 163, 171
 Теодосије, Димитрије 50, 51
 Терзић, Богдан 164, 171
 Тименко, Лидія 120, 121
 Тищенко, Оксана 120, 121
 Токар, Т. Я. 130, 134, 142, 153
 Толстая, Светлана М[ихайловна] 28, 41, 42, 81, 82, 84, 100
 Толстой, Илья Ильич 164, 171
 Толстой, Никита Ильич 37, 38, 42, 81, 84, 96, 99, 100, 166, 171
 Толстој, [Лав Николајевич] 221, 222
 Толстој, Иља Ильич в. Толстой, Илья Ильич
 Толстој, Никита Ильич в. Толстой, Никита Ильич
 Томић, Миле 35, 43
 Тополинська, Зузана В. 9–14, 16, 23, 24, 166, 167, 171
 Топоров, Владимир Николаевич 166, 171
 Топоров, Владимир Николајевич в. Топоров, Владимир Николаевич
 Трајковић, Татјана Г. 203
 Тривунац, Растислава 35, 42
 Трлајић, Г[ригорије] 48, 58
 Трошић, Драгиша 40, 44
 Трубарац Матић, Ђорђина М. 207
 Трубачев, Олег Николаевич 29, 36, 42, 44, 166, 171
 Трубачов, Олег Николајевич в. Трубачев, Олег Николаевич
 Туровська, Людмила 108, 123
 Ћелић, Ивана 43
 Ћирковић, Светлана М. 205, 206
 Ћорић, Божо Б. 167, 171, 175
 Ћупић, Драго 165, 167, 171
 Ћурушкин, Миодраг О. 206
 Угринова-Скаловска, Радмила 165, 171
 Уласевич, Вікторія 110, 123
 Ускату, Миљана-Радмила 207
 Фасмер, Макс в. Vasmer, Max Julius Friedrich
 Фасмер, Максимилиан Романович в. Vasmer, Max Julius Friedrich

- Фёдорович Кáрский, Евфимий 167
 Фелешко, Кажимжеж в. Feleszko, Kazimierz
 Ференчикова, А. 43
 Фершуерен, Джеф 131, 153
 Филмор, Чарлс в. Fillmore, Charles
 Фонвизин, Денис 211
 Фридман, Виктор в. Friedman, Victor A.
 Хавлова, Ева в. Havlová, Eva
 Хавранек, Бохуслав в. Havránek, Bohuslav
 Харламова, М[арина] А[лександровна] 222
 Хлумски, Јозеф в. Chlumský, Josef
 Храсте, Мате в. Hraste, Mate
 Хујер, Олджих в. Hujer, Oldřich
 Царан Андрејић, Маца 205
 Цвийич, Й. 37
 Цвијетић, Ратомир 37, 39, 40, 44
 Цесарская, Анна Е[вгеньевна] 131, 134, 153
 Цимбалук, Тетяна 118, 122
 Цојс, Ж[ига] 49
 Црњак, Дијана М. 204
 Црњански, Милош 205
 Чапајева, Л[юбовь] Г[еоргиевна] 221
 Чернецький, Василь 106, 122
 Чернишова, М[аргарита] И[вановна] 219
 Чехов, А[нтон] П[авлович] 220
 Чоботин, Благоје 207
 Чолевић, Лидија В. 205
 Чурчић, Лазар 51, 52, 76
 Шарахина, М. Г. 218
 Шестопалова, В[алентина] И[вановна] 131, 134, 153
 Шкиљан, Дубравко в. Škiljan, Dubravko
 Шо, Бернард 179
 Шпачук, Любов 108, 121
 Якобсон, Роман Осипович в. Якобсон, Роман Осипович
 Якушкина, Екатерина И. 27–46
 Янко-Триницкая, Надия 109, 123
 Яценко, I. T. 111
Лаїџиница
 Abramowicz, Maciej 82, 96, 98, 101
 Adams, D[ouglas] Q[uintin] 23
 Ajdaczić, Dejan в. Ajdačić, Dejan
 Ajdačić, Dejan 82, 96
 Aleksandrov, Oleg A. в. Александров, Олег А.
 Alexander, Ronelle 166, 168
 Ammon, U[lrich] 154
 Andrić, Nikola в. Андрић, Никола
 Ânko-Trinickaâ, Nadiâ в. Янко-Триницкая, Надия
 Anusiewicz, Janusz 84, 96
 Apresjan, Jurij 81, 84, 86, 96
 Apresjan, V. Je. 96
 Auer, Peter 131, 153
 Auty, Robert 165, 170
 Babajeva, E. 96
 Babić, Biljana в. Бабић, Биљана
 Babić, Ivan 35, 36, 39, 44
 Bach, E[mmmon] 14
 Balog, Valentina в. Балог, Валентина
 Barac, Antun 163, 168
 Barbić, Ante 35–38, 44
 Bartmin'skij, Eži в. Bartmiński, Jerzy

- Bartmiński, Jerzy 79–103
 Basara, Â. в. Басара, Я.
 Bašić, Goran в. Башић, Горан
 Bašić, Martina 35, 37, 38, 39, 44
 Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy
 Niecisław 161, 162, 168
 Beer, B[ettina] 99
 Belić, Aleksandar в. Белић, Алек-
 сандар
 Belović, Stjepan 32, 36, 44
 Berbić Kolar, Emina 31, 44
 Bezljaj, France 165, 168
 Bielińska-Gardziel, Iwona 82, 97,
 98, 101
 Bjelaković, Isidora G. в.
 Бјелаковић, Исидора Г.
 Bjeletić, Marta 96
 Blažeka, Đuro 32, 36, 44
 Boguslavskaja, O. 96
 Bojanić, Mihailo в. Бојанић, Миха-
 ило
 Bojović, Zlata в. Бојовић, Злата
 Bolić, Prokopije в. Болић,
 Прокопије
 Boranić, Dragutin 163, 168
 Borisov, Sergey A. в. Борисов,
 Сергей А.
 Boryś, W[iesław] 17, 23
 Bosák, Jan 123
 Božin, Davor 32, 44
 Bralczyk, Jerzy 123
 Browne, Wayles E. 166, 168
 Brzozowska, Małgorzata 82, 83, 92,
 97, 98, 99
 Buck, C[arl] D[arling] 23
 Bukumirić, Mileta в. Букумирић,
 Милета
 Buzássyová, Klára 123
 Cesarskaâ, Anna E[vgen'evna] в.
 Цесарская, Анна Е[вгеньевна]
 Chlebdá, Wojciech 79, 80, 82, 93,
 96, 97, 98
 Chlewiński, Zdzisław 99
 Chlumský, Josef 162, 171
 Cimbáluk, Tetâna в. Цимбалюк,
 Тетяна
 Crystal, D[avid] 154
 Cvijetić, Ratomir в. Цвијетић,
 Ратомир
 Czachur, Waldemar 82, 97
 Černec'kij, Vasil' в. Чернецкий,
 Василь
 Čuljat, Marko 35, 39, 44
 Čurčić, Lazar в. Чурчић, Лазар
 Ćelić, Ivana в. Ћелић, Ивана
 Dąbrowska, Anna 96
 Dalmacija, Stevo в. Далмација,
 Стево
 Danaher, David S. 98–101
 Daničić, Đura в. Даничић, Ђура
 Dažgulević, Natal'â в. Дађулевић,
 Наталья
 Dembowska, M[aria] 100
 Deretić, Jovan в. Деретић, Јован
 Dinić, Jakša в. Динић, Јакша
 Dittmar, N[orbert] 154
 Dorian, Nancy C. 146, 153
 Došenović, Jovan в. Дошеновић,
 Јован
 Dragičević, Rajna в. Драгићевић,
 Рајна
 Dražić, J[asmina] в. Дражић,
 Ј[асмина]
 Drljača, Dušan в. Дрљача, Душан
 Dulichenko, A[leksandr]
 D[mitrievich] в. Дуличенко,
 А[лександр] Д[митриевич]
 Duličenko, Aleksandr в. Дуличенко,
 А[лександр] Д[митриевич]

- Duraj-Nowosielska, I[zabela] 101
 Đoković, Milan в. Ђоковић, Милан
 Đorđević, Smiljana в. Ђорђевић,
 Смиљана
- Elezović, Gliša в. Елезовић, Глиша
- Fasmer, Maks в. Vasmer, Max Julius
 Friedrich
- Fedorova, Ljudmila 82, 97
 Feleszko, Kazimierz 166, 171
 Ferencikova, A. в. Ференчикова, А.
 Feršueren, Džef в. Фершуерен,
 Джеф
- Fillmore, Charles 11, 14
 Fischer, H[ans] 99
 Fleischer, Michael 93
 Francetić, Ivan 32, 44
 Friedman, Victor A. 23, 166, 171
- Gafaranga, Joseph 143, 154
 Gallis, Arne 164, 166, 168
 Gavrilović, Andra в. Гавриловић,
 Андра
- Giannelli, Ciro 164, 169
 Głaz, Adam 98–101
 Glembockoj, Â. О. в. Глембоцкой,
 Я. О.
- Głuszkowski, Michał 130, 154
 Golomb, Z[bigwev] в. Голомб,
 З[бигњев]
- Golovašuk, Sergij в. Головащук,
 Сергій
- Golovko, Evgenij V. в. Головки,
 Евгений В.
- Golubović, Ana в. Голубовић, Ана
 Gončar, Oles в. Гончар, Олесь
 Gortan Premk, Darinka в. Гортан
 Премк, Даринка
- Grabias, S. 92, 98
 Greenberg, Marc L. 166, 168
 Greenberg, Robert D. 166, 169
- Gricenko, P. Ū. в. Гриценко, П. Ю.
 Grickat, Ireny в. Грицкат-
 -Радуловић, Ирена
- Grochowski, M[aciej] 97
 Gryškova, Nina 93, 98
 Grzegorzczkova, Renata 84, 95, 98
 Grzeszczak, Monika 87, 97
 Gumperz, John J. 143, 154
 Guz, Marzena 88, 98
- Hallig, Rudolf 90
 Harms, R[obert] 14
 Havlová, Eva 167, 171
 Havránek, Bohuslav 165, 171
 Helbig, Gerhard 88, 98
 Herder, Johann Gottfried 81, 84, 87,
 98
- Hołówka, Teresa 101
 Horecký, Jan 112, 123
 Hozjan, Snježana 45
 Hraste, Mate 36, 44, 163, 164, 171
 Hrg, Franjo 32, 44
 Hujer, Oldřich 162, 163, 171
- Iākushkina, Ekaterina I. в. Якушки-
 на, Екатерина И.
- Ilić, Marija 130, 135, 154
 Ivančić-Dusper, Đurđica 35, 37, 38,
 39, 44
- Ivanić, Dušan в. Иванић, Душан
 Ivić, Milka в. Ивић, Милка
 Ivić, Pavle в. Ивић, Павле
 Ivšić, Stjepan 164, 169
 Iwanow, W[iaczesław] 81
- Jakšić, Martin 35, 37, 44
 Jerković, Jovan в. Јерковић, Јован
 Jomdin, B. 96
 Jovićević, Tatjana в. Јовићевић,
 Татјана
- Judin, Aleksej 88, 98
 Jurišić, Blaž 32, 35–39, 44

- Kalčić, Slavko 32, 44
 Kalinski, Ivan 32, 35, 37, 38, 40, 45
 Kaliūta, A[leksandr] M[ikhaïlovich]
 в. Калюта, А[лександр]
 М[ихайлович]
 Kapustina, Jelena в. Капустина,
 Јелена
 Karadžić, Vuk Stefanović в.
 Карацић, Вук Стефановић
 Karaś, Mieczysław 165, 169
 Karaulov, Ūrij в. Караулов, Юрий
 Karpilovs'ka, Ėvgeniâ в.
 Карпіловська, Євгенія
 Kašić, Jovan в. Кашић, Јован
 Kidrič, France 163, 169
 Kislůk, Larisa в. Кислюк, Лариса
 Kittila, S[epo] 23
 Klimenko, Nina в. Клименко, Ніна
 Kokaisl, Petr 130, 154
 Kolarič, Rudolf 164, 169
 Kolenić, Ljiljana 31, 44
 Kombol, Mihovil 163, 169
 Koneski, B[laže] в. Конески,
 Б[лаже]
 Koneski, K[iril] в. Конески,
 К[ирил]
 Korus, Kazimierz 82, 98
 Kotelova, Nadežda в. Котелова,
 Надежда
 Kowalska, Elżbieta M. 101
 Kranjčević, Milan 34, 36, 44
 Krestić, Vasilije в. Крестић,
 Василије
 Krits'ka, Valentina в. Критська,
 Валентина
 Krylova, T. 96
 Kuhn, Thomas 79, 80, 84, 92, 98
 Kul'pina, Valentina 82, 98
 Kurcz, Ida 93, 99
 Kuryłowicz, Jerzy 9, 14
 Kurz, Josef в. Курц, Јозеф
 Laihonen, Pettery 130, 135, 154
 Langacker, [Ronald] 92
 Lappo, Irina 96
 Lazarević Di Đakomo, Persida в.
 Лазаревић Ди Ђакомо, Персида
 Lazić, Anđelka в. Лазић, Анђелка
 Lazić-Konjik, Ivana в. Лазић-
 -Коњик, Ивана
 Lehfeldt, Werner 166, 169
 Levit, S. Ja. 98
 Levontina, Irina в. Левонтина,
 Ирина
 Lipljin, Tomislav 32, 35–39, 44
 Lippmann, Walter 94
 Loma, Aleksandar в. Лома, Алек-
 сандар
 Loma, Aleksandr в. Лома, Алексан-
 дар
 Lorda, Clara 101
 Łoś, Jan 161, 162, 169
 Lotman, Ūrij M. в. Лотман, Юрий
 М.
 Lovejoy, Arthur 90, 98
 Lozova, Nina в. Лозова, Ніна
 Łozowski, Przemysław 98–101
 Lubaś, Władysław 167, 169
 Lüdi, Georges 131, 154
 Lyons, J[ohn] 23
 Macanović, Ana Z. в. Мацановић,
 Ана З.
 Magaš, Blaženka 45
 Majer-Baranowska, Urszula 96
 Majnarić, Niko 162, 170
 Maksymiuk-Pacek, Beata 98, 99
 Malinović, Miroslav в. Малиновић,
 Мирослав
 Malinowski, Bronisław 80, 81, 84,
 98, 99
 Mallory, J[ames] P[atrick] 23
 Mandarić, Jovan в. Мандарић,
 Јован

- Mandić, Dragana в. Мандић, Драгана
Mandić, Živko 36, 45
Maresić, Jela 35, 37, 39, 45
Mareš, František Václav 165, 170
Marković, Marjan D. в. Марковић, Марјан Д.
Marković, Marjan в. Марковић, Марјан Д.
Markowski, Andrzej 114, 123
Márku, Anita 130, 154
Marstrander, Carl 164, 170
Martincová, Olga 123
Martynov, Viktor V. в. Мартынов, Виктор
Matras, Yaron 134, 154
Mattheier, K[laus] J. 154
Mazurik, Danuta в. Мазурик, Данута
Meillet, Antoine (Paul Jules) 162, 164, 170
Menac-Mihalić, Mira 45
Miholek, Vladimir 35, 37, 39, 45
Miklosich, Franz в. Miklošič, Franc
Miklošič, Franc 23, 165, 170
Milanović, Aleksandar в. Милановић, Александар
Milevoj, Marijan 32, 36, 45
Miljković, Branislav в. Миљковић, Бранислав
Mitrović, Brana в. Митровић, Брана
Mladenović, Aleksandar в. Младеновић, Александар
Mohorovičić-Maričin, Franjo 32, 36, 45
Morozova, Mariâ S. в. Морозова, Мария С.
Mosiolek-Kłosińska, Katarzyna 123
Mrkalj, Sava в. Мркаљ, Сава
Murgoski, Z[oze] в. Мургоски, З[озе]
Murko, Matija 163, 170
Musić, August в. Mušič, August
Mušicki, Lukijan в. Мушицки, Лукијан
Mušič, August 162, 170
Muškatirović, Jovan в. Мушкатировић, Јован
Muysken, Pieter 132, 154
Myers-Scotton, Carol 131, 132, 154
Najgebauer, Gordana 123
Naylor, Kenneth E. 165, 170
Nedozim, Tetâna в. Недозим, Тетяна
Nelûba, Anatolij в. Нелюба, Анатолій
Nerop-Ajdaczyć, Lidia 81, 99
Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława 80, 81, 82, 85, 92, 93, 97, 98, 99, 101
Niewiara, Aleksandra 82, 99
Nikolaeva, Tat'âna М. в. Николаева, Татьяна М.
Nitsch, Kazimierz 162, 164, 170
Noha, Miloš 161
Novaković, Stojan в. Новаковић, Стојан
Obradović, Dositej в. Обрадовић, Доситеј
Ogden, [Charles Kay] 88
Ohnheiser, Ingeborg 123
Okilj, Milijana в. Окиљ, Милијана
Olesch, Reinhold 44
Orlova, Larisa в. Орлова, Лариса
Oštarić, Ivo 32, 35, 37, 45
Otašević, Đorđe в. Оташевић, Ђорђе
Palmer, F[rank] R[obert] 154
Panković, Dušan в. Панковић, Душан

- Papež Adamič, Vera 130, 154
 Pastrnek, František 161, 170
 Pavešić, Marija 36, 45
 Pavić, Milorad в. Павић, Милорад
 Pavlović, Milivoj в. Павловић, Миливој
 Pazio-Wlazlowska, D. 101
 Pennington, Anne 165, 170
 Perehval'skaâ, Elena V. в. Перехвальская, Елена В.
 Perušić, Marinko 32, 45
 Peruško, Marija 32, 45
 Petrović, Dragoljub в. Петровић, Драгољуб
 Petrović, Tanja 130, 138, 143, 145, 147, 154
 Piccoli, Agostina 36, 45
 Pilipenko, Gleb P. в. Пилипенко, Глеб П.
 Piper, Predrag в. Пипер, Предраг
 Pisarek, Walery 93
 Polkowska, Anna 94, 99
 Poplack, Shana 131, 154
 Porović, Jovan Sterija в. Поповић, Јован Стерија
 Porović, Stojanka в. Поповић, Стојанка
 Porzezinski, Viktor 162, 170
 Potebnia, [Oleksandr Opanasowicz] 81
 Potocka-Hoser, Anna 99
 Prčić, Tvrtko 123
 Preradović, Gordana в. Прерадовић, Гордана
 Preradović, Ljubiša в. Прерадовић, Љубиша
 Putnam, Hilary 94
 Puzdirêva, Tetâna в. Пуздирева, Тетяна
 Quasthoff, Uta 83, 99
 Radić, Bogdana в. Радић, Богдана
 Radovanović, Milorad 165
 Ramovš, Fran 163, 170
 Red'ko, Êvgen в. Редько, Євген
 Richards, [Ivor Armstrong] 88
 Ristić, Stana в. Ристић, Стана
 Rob, Grozdana 32, 44
 Rodić, Nikola 165
 Romanûk, Ūlîa в. Романюк, Юлія
 Rosch, Eleonor 90, 99
 Rozwadowski, Jan Michał 161, 162, 170
 Rusanivs'kij, V. M. в. Русанівський, В[італій] М[акарович]
 Rutkovska, Kristina 82, 99
 Sammartino, Antonio 45
 Sannikov, A. 96
 Sapir, Edward 81, 84, 88, 93, 99, 101
 Sâtkovskij, Â. в. Сятковский, Я.
 Schaff, Adam 101
 Sekulić, Ante 33, 35–39, 40, 45
 Senft, Günter 80, 99
 Shields, K[enneth] C. 24
 Sibinović, Vladan в. Сибиновић, Владан
 Sikimić, Biljana в. Сикимић, Биљана
 Simin-Dopuđa, Ružica в. Симин-Допуђа, Ружица
 Sklâničenko, Ganna в. Скланіченко, Ганна
 Sklârevskaâ, Galina в. Скларевская, Галина
 Skok, Petar 17, 24, 33, 35, 45, 163, 170
 Skopnenko, Oleksandr в. Скопненко, Олександр
 Sławski, Franciszek 24, 166, 171
 Słoński, Stanisław 164, 171
 Smetona, Marius 99
 Smetonienė, Irena 99
 Smoljan, Ante 32, 45

- Sokoliānškiī, A[leksandr]
 A[natol'evich] в. Соколянский,
 А[лександр] А[натольевич]
 Solarić, Pavle в. Соларић, Павле
 Solecka, K[azimiera] M[aria] 24
 Sommerfelt, Alf 164, 171
 Sorokin, Ūrij в. Сорокин, Юрий
 Sotirov, Petar 98
 Sredojević, D[ejan] в. Средојевић,
 Д[ејан]
 Stankiewicz, Edward 166, 171
 Stanković, Bojan в. Станковић,
 Бојан
 Stanosz, Barbara 99, 101
 Stefanović, Mirjana D. в.
 Стефановић, Мирјана Д.
 Stepanenko, Mikola в. Степаненко,
 Микола
 Stijović, Rada в. Стијовић, Рада
 Tišov, O Aleksandr в. Стишов, Олек-
 сандр
 Stojaković, Anka в. Стојаковић,
 Анка
 Stojanović, Jelica в. Стојановић,
 Јелица
 Stojanović, Ljubomir в. Стојановић,
 Љубомир
 Stratimirovič, Stefanъ в.
 Стратимировић, Стефан
 Struganec', Lûbov в. Струганець,
 Любов
 Subotić, Ljiljana в. Суботић,
 Љиљана
 Suprun, A[dam] E[vgen'evich] в.
 Супрун, А[дам] Е[вгенъевич]
 Surkova, E[lena] S[ergeevna] в.
 Суркова, Е[лена] С[ергеевна]
 Syročkin, V. V. в. Сырочкин, В. В.
 Szadura, J[oanna] 101
 Šatović, Franjo 32, 35, 37, 38, 40, 45
 Šestopalova, V[alentina] I[vanovna]
 в. Шестопалова, В[алентина]
 И[вановна]
 Šimunović, Petar 36, 44, 45
 Škiljan, Dubravko 167, 171
 Špačuk, Lûbov в. Шпачук, Любов
 Tabakowska, Elzbieta 81, 100
 Takač, Ferdinand 34, 45
 Tambor, Jolanta 97
 Tanasić, Sreto в. Танасић, Сreto
 Taran, Alla в. Таран, Алла
 Tatarinov, Viktor 82, 98
 Thomas, Alan R. 131, 154
 Timenko, Lidiâ в. Тименко, Лидія
 Tišenko, Oksana в. Тищенко, Ок-
 сана
 Tokar, T. Â. в. Токар, Т. Я.
 Tokarski, Ryszard 97
 Tolstaiâ, Svetlana M. в. Толстая,
 Светлана М[ихайловна]
 Tolstaja, Svetlana в. Толстая, Свет-
 лана М[ихайловна]
 Tolstaja, Swietłana в. Толстая,
 Светлана М[ихайловна]
 Tolstoï, Nikita I. в. Толстой, Никита
 И.
 Tolstoj, Nikita Iljicz в. Толстой,
 Никита Ильич
 Tolstoj, Nikita Iljič в. Толстой, Ни-
 кита Ильич
 Tolstojowa, Swietłana 97
 Tolstye, Nikita 81, 88, 100
 Tolstye, Svetlana 81, 88, 100
 Tomczak, Łukasz 86, 100
 Tomić, Mile в. Томић, Миле
 Topolińska, Zuzanna V. в.
 Тополињска, Зузана В.
 Topolinjska, Zuzana в. Тополињска,
 Зузана В.
 Topolska, Ewelina 80, 100
 Toporow, W[ladimir] 81

- Trabant, Jürgen 88, 100
 Trivunac, Rastislava в. Тривунац, Растислава
 Trošić, Dragiša в. Трошић, Драгиша
 Trubachev, Oleg N. в. Трубачев, Олег Николаевич
 Trubačev, Oleg N. в. Трубачев, Олег Николаевич
 Trudgill, P[eter] 154
 Turovs'ka, Lûdmila в. Туровська, Людмила

 Uherek, Zdeněk 130, 154
 Ulasevič, Viktoriâ в. Уласевич, Вікторія
 Underhill, James 81, 88, 100
 Uryson, Je. 96

 Vaillant, André 165, 168
 Vajs, Josef 162, 168
 Van Dijk, Teun 95, 101
 Vanâkova, Â. в. Ванякова, Я.
 Varadi, Tibor в. Варади, Тибор
 Varbot, Zhanna Zh. в. Варбот, Жанна Ж.
 Vasić, Vera 110, 123
 Vasil'kova, Lada в. Василькова, Лада
 Vasiljević, Dragana 130, 154
 Vasmer, Max Julius Friedrich 17, 23, 35, 39, 44, 164, 171
 Vasti, K[atja] 23
 Veleva, S[lavica] в. Велева, С[лавица]
 Verschik, Anna 130, 138, 140, 155
 Vidoeski, B[ožidar] в. Видоески, Б[ождар]
 Vinâr, Ganna в. Віняр, Ганна
 Von Humboldt, Wilhelm 81, 84, 87, 88, 100, 101
 Von Karstedt, Lars 81, 101
 Vondrák, Václav 161, 168

 Vraneš, Aleksandra в. Вранеш, Александра
 Vranić, Silvana 32, 35, 37, 45
 Vranješ, Rajko в. Врањеш, Рајко
 Vujičić, Miloš в. Вујичић, Милош

 Wartburg, Walther 90
 Wasserscheidt, Philipp 142, 155
 Weingart, Miloš 162, 168
 Weinsberg, Adam 14
 Whorf, Benjamin Lee 81, 84, 88, 101
 Wierzbicka, Anna 24, 81, 84, 93, 99, 101
 Wierzbiński, Jarosław 93, 101
 Wijk, Nicolaas van 163, 168
 Wysocka, Aneta 101

 Yakushkina, Ekaterina I. в. Якушкина, Екатерина И.
 Ylikoski, J[ussi] 23
 Yudin, Aleksey 97

 Zec, Aleksandra в. Зец, Александра
 Zemskaâ, Elena в. Земская, Елена
 Zentella, Ana Celia 131, 155
 Zgółka, Tadeusz 97
 Zgółkova, Halina 90
 Zimand, Romand 99, 101
 Zinken, Jörg 81, 97, 101, 102
 Zubatý, Josef 162, 169
 Zwoliński, Przemysław 14

 Żywicka, Beata 82, 97, 98, 101

 Žajvoronok, Vitalij в. Жайворонок, Віталій
 Živanović, Vladimir B. в. Живановић, Владимир Б.
 Živković, Dragiša в. Живковић, Драгиша

 Регистре урадила:
 Дивна Продановић

НАПОМЕНА

Текстови „Уређивачка политика“ и „Упутство ауторима за припрему рукописа за објављивање“ часописа *Јужнословенски филолог* налазе се на интернет адреси:

<http://www.isj.sanu.ac.rs/izdanja/casopisi/juznoslovenski-filolog/>

Texts “Editorial Policy” and “Manuscript Formating Guielines for the Authors” for the journal *Južnoslovenski filolog* (South Slavic Philologist) may be found at the following internet address:

<http://www.isj.sanu.ac.rs/izdanja/casopisi/juznoslovenski-filolog/>

Тексты «Редакционная политика» и «Инструкция авторам по подготовке рукописей к печати» журнала *Јужнословенски филолог* (Южнославянский филолог) находятся на следующей интернет странице:

<http://www.isj.sanu.ac.rs/izdanja/casopisi/juznoslovenski-filolog/>

